

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

László Gézáné

**A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és
Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig**

Irodalomtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője:

Prof. Dr. Kulcsár Szabó Ernő, MHAS, egyetemi tanár

Könyvtártudományi Program

A program vezetője:

Prof. Dr. Sebestyén György, CSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Elnök: Prof. Dr. Sebestyén György, CSc, egyetemi tanár

Belső bíráló: Dr. Senkei-Kis Zoltán, PhD

Külső bíráló: Dr. Takács Péter, DSc

Titkár: Dr. Szerafinné Dr. Szabolcsi Ágnes, PhD

Tag: Dr. Iván Géza, CSc

Póttag: Dr. Fodor János, PhD

Póttag: Dr. Kiszl Péter, PhD, habil.

Témavezető:

Dr. Bényei Miklós, DSc

Budapest, 2013

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	4
I. Társadalmi-történelmi háttér	8
I.1. A térség népessége	11
I.1.1. Nemzetiségi megoszlás	15
I.1.2. Felekezeti megoszlás.....	18
I.2. A térség társadalmi struktúrája.....	20
I.3. Gazdasági viszonyok.....	26
I.3.1. Statisztikai adatok	26
I.3.2. A térség nyomdaipara	30
I.4. Művelődési viszonyok	31
I.5. Politikai és pártviszonyok	38
II. Országos sajtóviszonyok 1825-től 1920-ig.....	45
II.1. A reformkor	45
II.2. A polgári sajtószabadság	46
II.3. A neoabszolutizmus	48
II.4. A dualizmus kora	50
II.5. Az 1918–1919-es forradalmak sajtója	58
II.6. A Tanácsköztársaság bukásától a trianoni békeszerződésig.....	59
III. A lapkiadás Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyékben	59
III.1. A periodikumok száma és megoszlása	60
III.1.1. A periodikumok kronológiai megoszlása.....	60
III.1.2. A periodikumok földrajzi megoszlása.....	65
III.1.3. A periodikumok nyelvi megoszlása	68
III.1.4. A periodikumok laptípusok szerinti csoportosítása.....	68
III.2. A helyi lapkiadás történeti útja az egyes sajtótermékek tükrében.....	70
III.2.1. Az első sajtótermék megjelenése a reformkorban.....	70
III.2.2. A neoabszolutizmus kora (1861–1867). A vegyes tartalmú lapok megjelenése..	82
III.2.3. Lapalapítások a kiegyezést követő években (1867–1879).....	89
III.2.3.1. Az első politikai lap megjelenése és újabb vegyes tartalmú lapok.	89
III.2.3.2. Az első nevelésügyi lapok megjelenése	98
III.2.3.3. Az első vallási lapok.....	100
III.2.3.4. Az első szakmai lapok.....	101
III.2.4. Az 1880-as évek lapalapításai és azok sajátosságai	102
III.2.4.1. A Nyírvidék	102
III.2.4.2. Vegyes tartalmú lapok.....	106
III.2.4.3. A nevelésügyi szaklapok terjedése	111
III.2.4.4. Irodalmi kísérletek, színházi és élclapok.....	112
III.2.4.5. Vallási, egyházi lapok	113
III.2.4.6. Gazdálkodók, iparos, munkás- és földműves családok lapjai	114
III.2.5. A XIX. század utolsó évtizedének lapalapításai.....	114
III.2.5.1. Társadalmi lapok	114
III.2.5.2. Irodalmi és művészeti lapok.....	117
III.2.5.3. Nevelésügyi lapok	117
III.2.5.4. Vallásfelekezeti lapok	119
III.2.5.5. Szaklapok	119
III.2.5.6. A szatmári és szabolcsi politikai lapok előfutárai	120
III.2.6. A lapkiadás sajátosságai a XX. század elején	120

III.2.6.1. A vegyes tartalmú lapok fejlődési iránya	120
III.2.6.2. Politikai lapok.....	122
III.2.6.3. A vármegyei hivatalos lapok.....	124
III.2.6.4. A szaklapok számának emelkedése.....	126
III.2.6.5. Színházi lapok	128
III.2.7. Lapalapítások 1907-től az első világháború kitöréséig	129
III.2.7.1. A gazdasági érdekvédelem szolgálatában	129
III.2.7.2. Politikai (társadalmi) lapok	131
III.2.7.3. Újabb társadalmi lapok.....	132
III.2.7.4. Szak- és szakmai lapok.....	133
III.2.7.5. Irodalmi, művészeti lapok	135
III.2.8. A világháború évei	136
III.2.8.1. A katonai sajtó megjelenése	136
III.2.8.2. A napilapok iránti igény	137
III.2.8.3. Szak-, alkalmi és színházi lapok.....	138
III.2.8.4. Egy szabadkőműves közlöny	139
III.2.9. Az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a katonai megszállás alatt megjelent lapok	140
III.2.9.1. Az őszirózsás forradalom hónapjai	140
III.2.9.2. A tanácsköztársaság alatt indított lapok	142
III.2.9.3. A katonai megszállás és a helyi sajtó	143
III.2.9.4. A trianoni békeszerződés megkötése előtt alapított lapok	143
III.3. A soknemzetiségű térség idegen nyelvű orgánumai	143
III.3.1. Ruszin lapok	143
III.3.2. Román nyelvű lapok.....	147
III.3.3. Jiddis nyelvű lap	148
III.3.4. Német nyelvű lapok.....	148
III.4. A lapok szellemi közreműködői (szerkesztők, újságírók, neves költők és írók).....	148
III.5. Az olvasóközönség.....	151
III.6. Hirdetések.....	156
III.7. A kiadók	158
III.8. Sajtóvétségek.....	159
IV. Összegzés.....	163
IV.1. Összefoglalás.....	163
IV.2. Kitekintés	167
Függelék	169
A térség időszaki lapjainak tematikai, laptípusok szerinti megoszlása kronológiai rendben a megjelenés idejével és a megjelenési hellyel	175
Táblázatok jegyzéke	184
Diagramok jegyzéke	184
Felhasznált irodalom	185

Bevezetés

Az értekezés szóhasználatában sajtó alatt a szakterminológiában és a mindennapi könyvtári gyakorlatban elfogadott időszakai sajtótermékek (periodikumok), tehát a hírlapok, folyóiratok és alkalmi lapok értendők. Az időszakai sajtó jellemző sajátosságai: az időszerűség (aktualitás), az időszakosság (periodicitás) és a nyilvánosság (publicitás), valamint a tartalom változatossága és „a végtelen fennállás” hallgatólagos beígérése a kiadó és a szerkesztő részéről.¹

Egy újabb meghatározás szerint: „Időszakai kiadvány: olyan előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből (számokból, füzetekből, kötetekből, évfolyamokból stb.) áll; ezeket rendszerint számozásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelölésük különbözteti meg egymástól”² Ez a körülhatárolás az időszakai kiadványok fogalmának bővülésére is utal, amibe pl. az évkönyvek is beletartoznak. Ennek ellenére a dolgozat e kiadványtípusok közül a folyóiratokkal (amelyek rendszeres időközönként, gyakrabban, mint évente jelennek meg, és egyes számai különféle cikkeket tartalmaznak), a hírlapokkal (amelyek egy meghatározott és gyakori időközönként, általában naponként vagy hetenként látnak napvilágot, eseményekről és általános érdeklődésre számot tartó témákról tudósítanak)³ és az alkalmi lapokkal (amelyek egyszeri, vagy visszatérő eseményhez, alkalomhoz kötődve esetenként jelennek meg) kíván foglalkozni. E kiadványtípusok kiemelése a vállalt téma, a lapkiadás történetének áttekintése miatt szükséges. Ez a körülhatárolás megegyezik a Ferenczyné Wendelin Lídia által leírtakkal, aki az általa feldolgozott időszakai kiadvány definíciójára a két világháború közötti korszakban érvényes meghatározást alkalmazta.⁴

Biró Lajos nemzetközileg is jegyzett újságíró szerint „a sajtó nem intézmény, nem embereknek, egyesületeknek, társadalmaknak tudatos csinálománya, hanem része a társadalomnak, maga a társadalom.”⁵ Gyulai Pál úgy vélte: a sajtó nem hatalom. A sajtó csak akkor lehet hatalom, „ha eszméi vannak s komolyan az igazságra törekszik. E nélkül épp nem hatalom, hanem csak papírmázoló gép”⁶ – vallotta 1893-ban.

---

¹ Fülöp, 1975. p. 4–5.

² Szilvássy, 2006. p. 9.

³ Uo. p. 10–11.

⁴ Ferenczyné, 2010. p. VIII.

⁵ Széchenyi, 2004. p. 1156. Széchenyi Ágnes itt Biró Lajos: A sajtó címen 1911-ben megjelent könyvére utal.

⁶ Uo. p. 1154. Széchenyi Ágnes itt Gyulai Pál A magyar tudományos akadémia s egy pár hírlapíró című, a Budapesti Szemlében 1893-ban megjelent cikkére utal.

A disszertáció kitűzött céljának megvalósítására a sajtótörténeti kutatások elakadása idején kerül sor, amikor is Széchenyi Ágnes szerint elodázhatatlanul számot kell vetni azzal, hogy „A sajtótörténet mostoha területe a társadalomtudománynak. Maga a definíció, a sajtótörténet státusának meghatározása sem könnyű. Elegánsan interdiszciplináris területnek, kevésbé finoman segédtudománynak mondják, és akként kezelik. Manapság még annak sem.”⁷

Gyáni Gábor mintegy az előzőre válaszolva és azt tovább gondolva „a hagyományos, leíró, elsősorban tartalmat ismertető, a kulturális társadalmi kontextust mellőző sajtótörténeti felfogással szemben a társadalomtörténeti, s egyben értelmező, analitikus megközelítés”⁸ várható eredményeire irányította a figyelmet. „A nyomtatott sajtó múltját ugyanis rendszerint a politika- és az irodalomtörténet kereteibe volt szokás illeszteni, mintegy a velük kapcsolatos diszciplínák segédtudományaként igyekeztek a sajtótörténet-írást művelni,”⁹ ami a XX. században, amikor már nemcsak a nyomtatott sajtót, hanem a médiát is vizsgálni kell, nehezen tartható fenn. „Ha az újságot nem pusztán kivonatolandó betűhalmaznak, hanem olyan szövegnek tekintjük, amelyben az írás és a kép szoros egységet alkot, s így hat a befogadóra, s nemcsak a végtermékre, hanem az előállítás folyamatára, a folyamatban résztvevő sajtóvállalkozókra, szerkesztőkre és szerzőkre is figyelünk, a sajtóelemzés eddig kiaknázatlan, ám fontos ismeretekkel gyarapíthatja a társadalomról való tudomásunkat.”¹⁰

A Magyar Tudományos Akadémiához tartozó és az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával működő Res Libraria Hungariae Kutatócsoport XIX. századi műhelye a könyv és sajtó 1850 és 1920 közötti időszakának szisztematikus vizsgálatára vállalkozott. Egyik alapelvük, „hogy a könyv és sajtó történetét a társadalmi élet minden aspektusát felölelő, legszélesebb értelemben vett társadalomtörténet részeként”¹¹ fogják fel. Másik alaptézisük, miszerint „a könyv és sajtó globális látásmóddal történő megközelítése kívánatos, hogy a jövőben a társadalmi struktúrák és hálózatok együttese termékeként és összetett társadalmi gyakorlat tárgyaként jelenjen meg.”¹²

A fentiekben leírtak miatt a kutatás és a dolgozatírás a sajtótörténet-írással szemben támasztott új társadalomtörténeti elvárásoknak, a téma kulturális-társadalmi kontextusban történő vizsgálatának figyelembe vételével történt,¹³ miközben a magyar sajtótörténet 1892-ig

---

⁷ Széchenyi, 2004. p. 1159.

⁸ Gyáni, 2006. p. 57.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. p. 57.

¹¹ Lipták, 2011. p. 1122.

¹² Uo. p. 1123.

¹³ Gyáni, 2006. p. 57–64.

terjedő akadémiai szintű, 1979-ben, majd 1985-ben napvilágot látott feldolgozás eredményeit is hasznosította. Eme vállalkozás értelmezése szerint „a sajtó története része a nemzet politikai és eseménytörténetének, része egy-egy nemzet irodalomtörténetének, tágabban: művelődéstörténetének, de egyúttal több is annál: külön minőség. Maga a sajtó ugyanis sajátos intézményrendszer, sajátos működésű közvélemény-alakító és tükröző szerkezet.”¹⁴ Az 1705 és 1892 közötti időszakot feldolgozó monográfia a periodikumok megnövekedett száma miatt a XIX. században már csak a jelentős és tipikus hírlapokra és folyóiratokra terjedt ki, a szaklapokat a tudománytörténet körébe utalta. A bevezetés szerint a munka során nem mindig egyeztek a történészek és az irodalomtörténészek szempontjai.¹⁵

Az előzőekben leírtak összegzéseként az értekezés *célja* nem lehet más, mint a lapkiadás korabeli történetének áttekintése a Felső-Tiszavidék tájegységbe tartozó, a címben jelzett vármegyékben. Tehát bizonyos kérdéseket (pl. a publicisztika-újságitás helyi fejlődése, a térség sajtójában meghatározó szerepet játszó személyiségek életútja-életműve, a hirdetések problematikája, a terjesztés ügye stb.) csak érintőlegesen tárgyalhat. A téma nagysága és a dolgozat terjedelmi korlátai kényszerítették e sorok íróját a totális sajtótörténeti elképzelés elvetésére, lapkiadás történeti összefoglalás készítésére, a régió hírlap- és folyóirat-kiadása eddig feltáratlan sajátosságainak kiemelésére. Emellett a dolgozat a jellegzetes és ritka laptípusok, továbbá az elindításukat, fennmaradásukat vagy megszűnésüket segítő társadalmi folyamatok bemutatására törekedett.

Milyen társadalmi viszonyok között születtek e sajtótermékek? Milyen volt a lakosság nemzetiségek szerinti megoszlása? Milyenek voltak a felekezeti viszonyok? Hogyan alakult az itt lakók társadalmi összetétele? Miből, mely foglalkozási ágakból, milyen gazdasági körülmények között éltek e peremvidéken? Kik engedhettek meg maguknak újság-előfizetést, kik nem nélkülözhatték az újsághíreket? Milyen mértékű volt e vármegyék elemi iskolával való ellátottsága, a fenntartók között az állam vagy az egyház, azon belül mely felekezetek voltak túlsúlyban? Milyen arányú volt a lakosság írni-olvasni tudása, iskolázottsága? A lakosság önszerveződési folyamata nyomán milyen kulturális egyesületek segítettek a művelődést? Szóba jöhettek-e ezek az egyesületek, kaszinók, könyvtárak az újságolvasás színtereiként? Az országgyűlési választások és a kormányzó pártok figyelembevételével hogyan alakultak a régió politikai és pártviszonyai?

Milyenek voltak a tárgyalt korszak országos sajtóviszonyai, melyek voltak a legfontosabb sajtótörvények, az állam mely lapok szubvencionálásával befolyásolta, segítette

---

¹⁴ Kókay, 1979. p. 11.

¹⁵ Uo. p. 12.

a térség sajtókiadását? Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék előzőekben felsorolt társadalmi-gazdasági, nemzetiségi, felekezeti és művelődési viszonyai hogyan hatottak a lapkiadásra, milyen sajátosságok jellemezték azt? Hogyan oszlottak meg a sajtótermékek laptípusok, kronológiai, földrajzi és nyelvi szempontból? Melyek voltak térségünkben a vezető laptípusok? Kik voltak a sajtóorgánumok szellemi közreműködői, szerkesztői és újságírói? Kikből tevődött össze az olvasóközönség, kik lehettek a lapok előfizetői, kiknek nyújtottak kedvezményes előfizetési lehetőséget? Milyen szerepe lehetett a hirdetéseknek, tematikailag hogyan oszlottak meg? Előfordult-e azokban a képi illusztráció? Kik adták ki e lapokat? Mennyire tisztelték, milyen mértékben tartották be a térségben a sajtótörvényt? Milyen fontosabb sajtóperek, helyreigazítási ügyek fordultak elő?

Az értekezés ezekre a kérdésekre kereste, és próbálta megtalálni a választ.

A téma földrajzi határainak kijelölését nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy az említett történelmi vármegyék, amelyek kisebb-nagyobb területtel ma is fellelhetők Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár gyűjtőkörébe¹⁶ tartoznak. A könyvtári gyűjtőkör mellett a földrajzi határok érintetlenül hagyását az a korábban említett tény is alátámasztotta, hogy a vizsgált történelmi vármegyék mai közigazgatási hovatartozásuktól függetlenül egy tájegységben helyezkednek el.

A vármegyék területe 1900-ban¹⁷

Vármegye	Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung
Terület	3.783 km ²	4.638 km ²	6.277 km ²	1.208 km ²	3.229 km ²

A legnagyobb területet Szatmár és Szabolcs foglalta el, a legkisebb vármegye Ugocsa volt. Földrajzi helyzetükből adódóan ennek a korabeli Magyarország peremvidékeként emlegetett régióknak a természetföldrajzi adottságai, a lakosság megélhetési és művelődési viszonyai a különbözőségek mellett számos hasonlóságot mutatnak. Összetartozásukat a közigazgatási átszervezések is igazolták, hiszen a trianoni békeszerződés után e csonka megyék Magyarországon maradt területeit egyesítették.¹⁸ Más vonatkozásban a közigazgatás által önállósított megyék különböző felekezeti lakosait az egyházi kormányzás kapcsolta össze, pl. Szatmár,

¹⁶ A gyűjtés határai megegyeznek a mindenkori történelmi megyehatárokkal. In: Rába, 1974. p. 74.

¹⁷ Népszámlálás, 1900. 10. r. p. 12–14.

¹⁸ Szabolcs és Ung, valamint Szatmár-Bereg-Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéket 1950. március 15-től Szabolcs-Szatmár megye, 1990. január 1-jétől Szabolcs-Szatmár-Bereg megye néven.

Ung, Bereg és Ugocsa vármegyék római katolikus plébániái a szatmári püspökséghez tartoztak.¹⁹

A könyvtár helyismereti különgyűjteményének munkatársaként az elmúlt évtizedek során gyakran szembesültem a fent körbehatárolt területen megjelent sajtótermékek és történetükre vonatkozó adatok hiányával. Valójában az olvasói igények és a könyvtárosi tehetetlenség készítetett a probléma holtpontról való elmozdítására.

Hosszú kutatómunkával gyűjtöttem össze (határon innen és túl),²⁰ és készítettem el a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyei sajtótermékek bibliográfiai leírásait. Így jelenhetett meg a 19 megye között utolsóként Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája.²¹ A bibliográfiához egy sajtótörténeti bevezetést is szerettem volna készíteni, de arra akkor a pályázat viszonylag rövid megvalósítási határideje miatt nem kerülhetett sor. A bevezető tanulmány helyett e sajtótörténeti értekezés elkészítése a napi könyvtári munka, valamint a doktori iskolai tanulmányok mellett folytatott kutatómunka újabb évtizedet követelt.

I. Társadalmi-történelmi háttér

Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék társadalma a neoabszolútizmus időszakától a trianoni békeszerződésig

A fejezet kidolgozásánál nem kis gondot jelentett, hogy a vizsgált vármegyék közül Ugocsáról és Ungról mind a mai napig nem jelent meg a korszakra vonatkozó összefoglalás. Bereg vármegye monográfiája 1881-ben,²² Szatmár vármegyéé 1907-ben²³ látott napvilágot, ezért csak részben érinthették a dualizmus korát. A történeti kutatások megszakadásának legfőbb oka a határon kívül rekedt levéltári források korlátozott elérhetőségében kereshető. Az el nem készült monográfiák helyett a korabeli statisztikai adatokra és résztanulmányokra lehetett támaszkodni.

Az 1830-as évekre mély válságba került Magyarországon a feudalizmus, és felerősödtek a polgári átalakulásra irányuló törekvések. A reformellenzék megfogalmazta a jobbágyfelszabadításra, a nemesi földbirtok hitelképességének megteremtésére, a köztelherviselésre és a

---

¹⁹ Ehhez kötődött pl. az 1890-ben indult Iskola, a katolikus tanítók és szülők lapja, a „Szatmár-, Ugocsa- és Ung-Beregmegyei Római Katolikus Néptanító Egyesületek” hivatalos közlönye.

²⁰ A kutatás során azzal kellett szembesülni, hogy a Magyarország területén kívül eső megyék 1920 előtt megjelent sajtótermékei még mindig az Országos Széchényi Könyvtárban, a történelmi Szatmár megye vonatkozásában a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtárban (feltehetően a Debreceni Főügyészség cenzúrázása miatt) lelhetők fel a legnagyobb teljességgel. A határon túli közgyűjteményekben csak szórvány évfolyamokat és számokat lehetett találni.

²¹ László, 2002.

²² Lehoczky, 1881.

²³ Borovszky, [1907.]

törvény előtti egyenlőségre irányuló törekvéseit. A reformkori országgyűléseken azonban csak lassan születtek meg a változást hozó törvények a Habsburg-ház és a feudális berendezkedéshez ragaszkodó konzervatívok ellenállása miatt. Az 1839–1840. évi diétán a gazdaság kapitalizálódását elősegítő, az ipart, kereskedelmet és hiteléletet szabályozó törvények születtek.

A polgári átalakulás igenlése szorosan összekapcsolódott a nemzeti öntudatra ébredéssel, a kulturális önazonosság keresésével. Az országgyűlés 1844-ben elfogadta a magyar nyelv államnyelvvé válásáról szóló törvényt.²⁴ Az 1830-as és az 1840-es években jöttek létre a magyar kultúra meghatározó intézményei, a Magyar Tudós Társaság és a Nemzeti Színház. A Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Könyvtár 1846–47-ben együtt költözött új, önálló épületbe, amihez a pénzügyi fedezetet az 1836. évi XXXVII. törvénycikk biztosította. Az 1848. évi forradalom eredményeként elfogadásra kerülő áprilisi törvények – egyebek között – felszámolták a jobbágyrendszert, megteremtették a népképviseleti alapon választott parlamentet és az annak felelős független magyar kormányt. Bevezették a közteherviselést, eltörölték az ősiséget és megalkották az új sajtótörvényt. A történelmi Magyarország lakói ettől kezdve feudális helyett polgári kapitalista gazdasági-társadalmi viszonyok között élhettek.²⁵ „A magyar nyelv művelése a társadalmi érintkezésben való használata, az irodalom, a magyar nyelvű színjátszás pártolása a nemzeti célkitűzések megvalósításának formái lettek újra.”²⁶

A neoabszolutizmus kora ellentmondásokkal terhelt időszak. A nemzeti elnyomatás, az erőszakos németesítés, az állami központosítás és nyílt önkényuralom a magyarság passzív ellenállását váltotta ki. Ugyanakkor felgyorsult a polgárosodás, lendületet kapott a tőkés gazdasági fejlődés. A politikai egyesületek működését tiltó 1852. novemberi pátens az egyesületi élet pangásához vezetett. A középfokú oktatás pozitív irányban fejlődött, az Entwurf bevezetésével a hatosztályos gimnáziumot a nyolcosztályos főgimnáziumok váltották fel, és a tantárgyak közötti arányok is megváltoztak.

Az 1867-es kiegyezéssel állt helyre az ország alkotmányossága, ismét kinevezték a felelős kormányt, visszaállították a megyék autonómiáját, a sajtó-, egyesülési és gyülekezési szabadságot. A politikai élet stabilitása és a kedvező nemzetközi körülmények egyaránt segítették a gazdaság fejlődését. A vasútépítés következményeként fejlődött a bányászat, a kohászat és a gépgyártás, hatalmas lendületet vett az élelmiszeripar, megindult a városiasodás.

---

²⁴ Vörös, 1980. p. 855–856.; Pajkossy, 2003. p. 213., 223.

²⁵ Csorba L., 2000. p. 125.

²⁶ Deák, 2009. p. 57.

Gyorsan kiépült a hitelszervezet, ami nagy szerepet játszott a tőkeképződésben és a külföldi tőke Magyarországra való gyors beáramlásában.²⁷

Ezt a közel fél évszázados nyugalmi időszakot a négy évig tartó első világháború váltotta fel, amit forradalmak, ellenforradalom, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése, továbbá a történelmi Magyarország felbomlása követett, majd a trianoni békeszerződés zárt le. A háború idején mindent a hadiérdekek szolgálatába állítottak. A térség viszonylagos elmaradottsága miatt a rekvirálások és az ellátási nehézségek az országosnál is érzékenyebben érintették az itt élőket, amit a front közelsége és az orosz hadsereg betörései csak fokoztak. Az iparban és a mezőgazdaságban munkaerőgondokkal küzdöttek. Az I. világháborúnak csak Szabolcsból 6700 halálos áldozata volt.²⁸

A háború, a szegénység, a jogfosztottság, az orosz forradalmak hatása együtt sodorták a térséget 1918 októberében az országosan kialakult forradalmi helyzetbe, ami Szabolcsban nagyméretű népi megmozdulást eredményezett. Szatmárban a kellő számú megbízható katonaság segítségével sikerült elejét venni a népharagnak. A munkáshatalmat a külső katonai támadás törte meg. A székely hadosztály április 20-a körül Szatmár megye egész területét megszállta. Nyíregyházára április 27-én vonultak be a román csapatok, ami egyet jelentett a Tanácsköztársaság felszámolásával.

A történelmi Magyarország felbomlása során sajátosan alakult a Felső-Tiszavidék sorsa is. Az őszirózsás forradalom budapesti győzelmének hírére Kárpátalja városai is csatlakoztak a Magyar Nemzeti Tanácshoz. A helyi nemzeti tanácsok megalakítása után megkezdődött a nemzetiségi szervezkedés. Ungváron 1918. november 9-én hozták létre a Magyarországi Rutének Néptanácsát. Az Ungvári Rutén Ráda (a magyarországi rutén nemzet küldöttsége) 1918. november 19-én emlékiratba foglalva juttatta el követeléseit Jászi Oszkár miniszterhez, amiben egyebek között „új, a ruszin néphez közel álló főispánok kinevezését kérte Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék irányítására.”²⁹ A Károlyi-kormány az 1918. december 25-én közzétett 1918. évi X. néptörvényben teljes önrendelkezési jogot biztosított a Magyarországon élő oroszoknak.³⁰ Kárpátalja nagy része csehszlovák és román megszállás alá került, a Tanácsköztársaság kikiáltására csak a meg nem szállt területen kerülhetett sor. A Ruszka Krajnai Kormányzóság helyébe Ruszin Népbiztosság lépett. Az Amerikai Ruszin

---

²⁷ Kozári, 2009. p. 48–53.

²⁸ Cserey, 1993. p. 356.

²⁹ Ruszka-Krajna autonóm terület Munkács székhellyel, 1918. december 25-től 1919. március 20-ig. In: Botlik, 2005. p. 81.

³⁰ Sztripszky Híados kezdeményezésére, a fenti néptörvény népszerűsítésére, a magyar közvélemény megnyerésére valószínűleg Szabó Orest, a Ruténföld központi kormánybiztosa adott megbízást Krúdy Gyulának, hogy mutassa be a ruszin népet. Így született Krúdy Havasi kürt : Ruszin-Krajna kistükre című könyve.

Néptanács és az Ungváron megalakított Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács döntött a Csehszlovákiához történő csatlakozásról,³¹ amit a trianoni békeszerződés, az 1921. évi XXXIII. törvénycikk is jóváhagyott.³²

A békeszerződés alapján Szabolcs megyéből Eszeny, Szalóka és Tiszaágtelek került Cseh-Szlovákiához. Szatmár vármegye kétharmad részét Romániához, Nagypaládot Cseh-Szlovákiához csatolták, a Csengeri, a Fehérgyarmati és a Mátészalkai járás teljes egészében, a Nagykárolyi járásból csak Penészlek község maradt Magyarország határain belül. Bereg vármegyéből 24 községet, Ung vármegyéből Záhonyt és Győröcskét, Ugocsából 0,1 négyzetkilométernyi lakatlan területet hagytak Magyarországon. Bereg és Ung többi települése, továbbá Ugocsa nagyobbik, északi fele a Cseh-Szlovák Állam fennhatósága alá került. Ugocsa kisebbik felét, 14 községet Romániához csatolták.³³

I.1. A térség népessége

A térség népességének áttekintéséhez nyújt segítséget az alábbi táblázat. Az adatok azt bizonyítják, hogy a vizsgált megyék lélekszáma a nehézségek ellenére folyamatosan gyarapodott. A természetes szaporodás 1890 és 1900 között Szabolcsban volt a legmagasabb (17,3%) és Ugocsában a legalacsonyabb (10,3%), 1900 és 1910 között Bereg került az első (13,5%), Ung az utolsó helyre (6%). A népesség száma 1869 és 1910 között Beregben (48%) és Szabolcsban (45,5%) gyarapodott a legnagyobb mértékben. Mivel Szatmárnémeti szabad királyi város külön szerepel, a Szatmár megyére vonatkozó kép nem hiteles.

A Felső-Tiszavidék polgári népességének növekedése az alábbi, 1. sz. táblázatban tekinthető át.

---

³¹ Baranyi, 2009. p. 75–77.

³² A Trianonban 1920. június 6-án kötött békeszerződést becikkelyező törvény 2. rész 27. cikkének 3–4. pontja rögzítette Magyarország határait Romániával, illetőleg Cseh-Szlovákiával. Ebben olvashatók a dolgozatban érintett vármegyék földrajzi határai.

³³ Fábán, 1993. p. 199.

1. sz. táblázat. A térség polgári népessége és annak növekedése 1869–1910.³⁴

Vármegye	Bereg	Szabolcs	Szatmár	Szatmár-németi	Ugocsa	Ung
Polgári népesség 1869.	159.250	218.791	290.530	18.353	67.498	129.731
Polgári népesség 1880.	153.377	214.008	273.384	19.708	65377	126.707
Polgári népesség 1890.	179.455	244.945	303.032	20.736	75.461	135.247
Polgári népesség 1900.	207.647	287.301	340.178	26.178	83.267	151.824
Polgári népesség 1910.	235.656	318.367	361.324	34.151	91.683	160.957
1869–1880 A népesség szaporodása	-5.873	-4783	-17.146	1355	-2.121	-3.024
	-3,7%	-2,2%	-5,9%	7,4%	-3,1%	-2,3%
1880–1890 A népesség szaporodása	26.078	30.937	29.648	1028	10.084	8.540
	17%	14,5%	10,8%	5,2%	15,4%	6,7%
1890–1900 A népesség szaporodása	28.192	42.356	37.146	5.442	7.806	16.577
	15,7%	17,3%	12,3%	26,9%	10,3%	12,3%
1900–1910 A népesség Szaporodása	28.009	31.066	21.146	7.973	8.416	9.133
	13,5 %	10,8%	6,2%	30,5%	10,1%	6%
1869–1910. A népesség szaporodása	76.406	99.576	70.794	15.798	24.185	31.226
	48%	45,5%	24,4%	86,1%	35,8%	24,1%

A vizsgált régió területe az 1900. évi adatok szerint 19.135 km².

A megyék közigazgatási beosztása szerint Beregben 1900-ban hat, Szabolcsban hét, Szatmárban kilenc, Ugocsában kettő, Ungban öt járásba szervezték a településeket, ahol átlagban az 500-tól 1000 lakosú települések közel 40%-os aránya figyelhető meg elsősorban Beregben, Szatmárban és Ugocsában (Lásd a 2. számú táblázatot).

2. sz. táblázat. A községek népessége vármegyénként 1910-ben³⁵

Lélekszám	0–200	201–500	501–1000	1001–2000	2001–5000	5000 fölött
Bereg	25	63	84 (34,4%)	56	16	0
Szabolcs	0	0	25	41 (36,6%)	37	9
Szatmár	4	57	124 (40,8%)	85	32	2
Ugocsa	1	9	31 (44,9%)	17	10	1
Ung	6	84 (40,6%)	77	34	6	0
Mindösszesen	36	213	341(36,4%)	233	101	12

Ung helyzete még az előzőeknél is kedvezőtlenebb, mert lakosságának több mint 40%-a 200–500 lélekszámú községekben élt. A térségben viszonylag jobb helyzetben volt Szabolcs megye, ahol az 1000–2000 léleknek otthont nyújtó települések voltak többségben (36,6%). A

³⁴ Népszámlálás, 1910. 6. r. p.6–7.

³⁵ Népszámlálás, 1910. 1. r. p. 208–216., 254–262., 304–320., 330–332.

megyék népsűrűségének átlaga 1900-ban 57,6 fő/km², 1910-ben 63 fő/km² volt (Lásd 3. számú táblázat). Az adatok azt bizonyítják, hogy Bereg, Ung, de még Szatmár is a ritkán lakott megyék közé tartozott, ahol a korabeli közlekedési viszonyok miatt nehezen megközelíthető, a külvilágtól, a művelődéstől elzárt kis lélekszámú településeken (200–1000 lakos) élt a lakosság döntő többsége. Ez a körülmény a művelődés eszközeihez való hozzájutásban is korlátozta őket. A vizsgált térség ebből a szempontból hátrányos helyzetűnek tekinthető.

A 3. számú táblázatból jól látható, hogy az országos tendenciával megegyezően a Felső-Tiszavidéken is elindult egy belső vándorlási folyamat a falvakból a megyék központi szerepkörrel rendelkező városaiba a munkaalkalomért, a jobb megélhetésért. A szegénység, a pénz- és tőkehiány miatt ezzel a lehetőséggel is kevesen élhettek. Beregben kettő, Szabolcsban egy, Szatmárban három, Ungban egy rendezett tanácsú város létezett, Ugocsában egy sem. A megyék népességének városokba áramlása Szabolcsban (Nyíregyházán 11,5–11,9%), Ungban (Ungváron 9,6%–10,4%) és Szatmárban (Szatmárnémetiben 7,3%–8,8%) volt a legnagyobb mértékű. A városok lélekszámának növekedését tekintve jól látható, hogy Munkács népessége közel 30%-kal, Szatmárnémetié 27%-kal, Beregszászé közel 20%-kal nőtt 1880 és 1900 között. A következő évtizedben Beregszász lélekszáma 34%-kal, Munkácsé 20%-kal, Szatmárnémetié közel 30%-kal emelkedett, amit jól tükröz az alábbi, 3. számú táblázat.

3. sz. táblázat. A rendezett tanácsú és törvényhatósági jogú városok népessége³⁶

Vármegyék és városaik	Össznépesség		Össznépesség váro- sokba tömörülése		Népsűrűség fő/km ²		Népszaporodás	
	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1880– 1900.	1900– 1910.
Bereg	208.589	236.611			55	62		
Beregszász rtv.	9.629	12.933	4,6%	5,5%	217	293	19,0%	34,0%
Munkács rtv.	14.416	17.275	6,9%	7,3%	236	283	29,0%	19,8%
Szabolcs	288.672	319.818			62	69		
Nyíregyháza rtv.	33.088	38.198	11,5%	11,9%	123	142	21,7%	15,0%
Szatmár	367.570	396.632			55	59		
Felsőbánya rtv.	4.584	4.422	1,2%	1,1%	69	67	4,8%	3,5%
Nagybánya rtv.	11.183	12.877	3,0%	3,2%	53	61	13,6%	15,0%
Nagykároly rtv.	15.382	16.078	4,2%	4,1%	171	180	13,0%	18,0%
Szatmár-Németi tjt.	26.881	34.892	7,3%	8,8%	146	190	26,7%	29,8%
Ugocsa	83.316	91.755			69	75		
Ung	153.266	162.089			47	50		
Ungvár rtv.	14.723	16.919	9,6%	10,4%	681	769	10,0%	14,9%

A városok korlátozott befogadóképessége, a térség iparosodásának mértéke és kedvezőtlen földbirtokviszonyai (erről a későbbiekben még szó esik) nem biztosították a lakosság megélhetését. A munkalehetőség hiánya és a szegénység törvényszerűen vezetett a belső vándorlás mellett a kivándorláshoz, amit jól tükröz az alábbi táblázat.

4. sz. táblázat. Kivándorlás és visszavándorlás 1899–1913 között³⁷

Vármegye	1899.		1909.		1899–1913.	
	Kivándorlók	Visszavánd.	Kivándorlók	Visszavánd.	Kivándorlók	Visszavánd.
Bereg	484	57	1.997	215	22.868	4.094
Szabolcs	565	59	3.325	458	37.310	10.288
Szatmár	60	5	2.728	399	30.498	6.555
Ugocsa	24	2	1.110	72	11.916	1.503
Ung	2.417	390	3.822	412	45.657	11.136

A kivándorlás különböző hullámokban jelentkezett. A térség megyéiből két nagy hullámban, a századforduló idején, majd 1912-ben és 1913-ban, Szabolcsból 1909-ben vándoroltak ki a

³⁶ Népszámlálás, 1900. 10. r. p. 12–13., 19–20.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 12–14., 18–19.

³⁷ A kivándorlók. A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913., Bp. 1918. p. 1–7. A táblázatban kiválasztott évek éppen népszámlálást megelőző esztendőek. A dolgozat készítője arra próbált választ találni, hogy a kivándorlás lényegesen befolyásolta-e az össznépesség alakulását.

legtöbben tengerentúlra. A táblázat jól tükrözi, hogy a kivándorlással Ung és Szabolcs vesztette a legnagyobb lélekszámot. A visszavándorlás még akkor is csekély mértékűnek tekinthető, ha Ungba pl. a kivándorlók negyede visszatért.

A lakóházak száma és az egy lakóháza eső polgári egyének száma a lakhatási viszonyok mellett a lakosság életviszonyaira is utal.

5. sz. táblázat. Egy lakóháza eső polgári egyének száma 1890-ben és 1910-ben³⁸

Vármegye	1890.		1910.	
	lakóházak száma	egyén/lakóház	lakóházak száma	egyén/lakóház
Bereg	30.113	6	38.657	6
Szabolcs	37.995	6,4	47.878	6,9
Szatmár	55.414	5,5	65.442	5,5
Szatmár-Németi	3.154	6,6	4.271	8
Ugocsa	14.770	5	17.635	5
Ung	21.954	6	27.421	5,9

Az adatok szerint a vizsgált években, a térségben átlagosan 6 személy jutott egy lakóháza – a számok mögött nagycsaládok feltételezhetők. Az átlagtól Szabolcsban és Szatmár-Németiben látható eltérés, ahol 1910-ben közel 7 és 8 tagú családok éltek.³⁹

I.1.1. Nemzetiségi megoszlás

A kiegyezés ugyan deklarálta az állam valamennyi polgárának egyenjogúságát polgári és politikai tekintetben, a politikusok többsége mégsem akart szembesülni azzal a ténnyel, hogy Magyarország soknemzetiségű állam és a nemzetiségekkel rendezni kell a kapcsolatot. A probléma megoldása érdekében született az 1868. évi XLIV. törvénycikk A liberális szellemű törvény a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, amely az 1848. előtti nyelvtörvénynél több, de nem korlátlan lehetőséget biztosított az anyanyelv használatára. Ezt a következő módon fogalmazták meg: „...Magyarország összes honpolgárai egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja; ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik; a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb

³⁸ Népszámlálás, 1900. 10. r. p. 2–3.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 2–3.

³⁹ Ez az adat az újságolvasók számának megítélése szempontjából lényeges.

viszonyokat illetőleg épségben maradván.”⁴⁰ A törvényi szabályozások mibenléte és a nem magyar anyanyelvű népességgel kialakított viszony különösen fontos a vizsgált térségben, ahol kiugróan magas számú és arányú nemzetiség élt. Lélekszámukat, arányukat a népszámlálások anyanyelvre vonatkozó adatai tükrözik, ami az alábbi, 6. sz. táblázatban tekinthető át.

---

⁴⁰Egyebek között szól a törvényalkotás hivatalos nyelvéről, a törvényeknek a nemzetiségek nyelvére való lefordításáról, arról, hogy a törvényhatóságok jegyzőkönyvei milyen feltételek mellett jelenhetnek meg a nemzetiségek nyelvén, a törvényhatósági gyűléseken való felszólalás és az államkormányhoz intézett iratok nyelvéről, az állami tanintézetek tanítási nyelvéről, a nemzetiségek anyanyelven történő képzéséről. In: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5366>

6. sz. táblázat. A népesség anyanyelvi (nemzetiségi) megoszlása 1880–1910.⁴¹

Vármegye	Népesség	1880.	1890.	1900.	1910.
Bereg	Összes polgári népesség	153.377	179.455	208.589	236.611
	Magyarok száma és aránya	64.880 42,3%	76.051 42,4%	93.198 44,7%	113.090 47,8%
	Nemzetiségek száma és aránya	88.497 57,7%	103.404 57,6%	115.391 55,3%	123.521 52,2%
	Legnagyobb nemzetiség	Rutén 73.797	Rutén 81.907	Rutén 95.308	Rutén 100.918
		83,4%, 48,1%	79,2%, 45,6%	82,6%, 45,7%	81,7%, 42,7%
		Német 8.719	Német 19.418	Német 18.639	Német 20.722
9,9%, 5,7%		18,8%, 10,8%	16,2%, 8,9%	16,8%, 8,8%	
Szabolcs	Összes polgári népesség	214.008	244.945	288.672	319.818
	Magyarok száma és aránya	186.529 87,2%	234.920 95,9%	285.023 98,7%	316.765 99,0%
	Nemzetiségek száma és aránya	27.479 12,8%	10.025 4,1%	3.649 1,3%	3.053 1,0%
	Legnagyobb nemzetiség	Szlovák 13.087	Szlovák 6.897	Szlovák 2.066	Szlovák 1.117
		47,6%, 6,1%	68,8%, 2,8%	57,0%, 0,7%	36,7%, 0,34%
		Német 1.781	Német 1.357	Német 796	Német 868
6,5%, 0,8%		13,5%, 0,6%	21,8%, 0,3%	28,4%, 0,27%	
Szatmár	Összes polgári népesség	293.092	323.768	367.570	396.632
	Magyarok száma és aránya	167.284 57,1%	198.429 61,3%	235.015 63,9%	268.385 67,7%
	Nemzetiségek száma és aránya	125.808 42,9%	125.339 38,7%	132.555 36,1%	128.247 32,3%
	Legnagyobb nemzetiség	Román 99.093	Román 107.947	Román 118.770	Román 119.760
		78,8%, 33,8%	86,0%, 33,3%	89,6%, 32,3%	93,4%, 30,2%
		Német 13.948	Német 13.883	Német 11.763	Német 6.670
11,1%, 4,8%		11,1%, 4,3%	8,9%, 3,2%	5,2%, 1,7%	
Ugocsa	Összes polgári népesség	65.377	75.461	83.316	91.755
	Magyarok száma és aránya	22.664 34,7%	28.852 38,2%	35.702 42,8%	42.677 46,5%
	Nemzetiségek száma és aránya	42.713 65,3%	46.609 61,8%	47.614 57,2%	49.078 53,5%
	Legnagyobb nemzetiség	Rutén 29.976	Rutén 32.076	Rutén 32.721	Rutén 34.415
		70,2%, 45,9%	68,8%, 42,5%	68,7%, 39,3%	70,1%, 37,5%
		Román 8.183	Román 8.830	Román 9.270	Román 9.750
19,2%, 12,5%		18,9%, 11,7%	19,5%, 11,1%	19,9%, 10,6%	
Ung	Összes polgári népesség	126.707	135.247	153.266	162.089
	Magyarok száma és aránya	39.479 31,2%	37.182 27,5%	46.306 30,2%	53.824 33,2%
	Nemzetiségek száma és aránya	87.228 68,8%	98.065 72,5%	106.960 69,8%	108.265 66,8%
	Legnagyobb nemzetiség	Rutén 42.095	Rutén 46.521	Rutén 55.742	Rutén 61.711
		48,3%, 33,2%	47,4%, 34,4%	52,1%, 36,4%	57,0%, 38,1%
		Szlovák 36.920	Szlovák 40.035	Szlovák 42.876	Szlovák 36.364
42,3%, 29,1%		40,8, 29,6%	40,1%, 28,0%	33,6%, 22,4%	

⁴¹Az 1880. évi népszámláláskor tettek fel először anyanyelvre vonatkozó kérdést. A táblázat a két legnagyobb nemzetiség arányát mutatja. A kategórián belül két százalékszám szerepel, az első a nemzetiségeken belül, a másik az adott nemzetiségnek a megye össznépességéhez viszonyított százaléka. In: Népszámlálás, 1881. p. 55., 250., 259., 337.; Népszámlálás, 1900. 3. r. p. 206–209.; Népszámlálás, 1910. 1. r. p. 22–23.

A nemzetiségek összlakosságon belüli száma különösen Ung, Ugocsa és Bereg megyében volt magas: 1880-ban közel 69%, 65,3%, illetve 57,7%. A nemzetiségeken belül a ruszinok aránya Beregben 83%, Ugocsában 70%, Ungban 48%. A sorrendben második legnagyobb nemzetiségi közösség a románoké volt, akik Szatmár megye keleti és délkeleti részén éltek. A nem magyar anyanyelvű lakosság száma Szabolcsban volt a legkisebb, ami a megyék között a legnagyobb arányú magyar népesség jelenlétére utal. A népesség 1910. évi, harminc évvel későbbi anyanyelvi adataiból a térség nemzetiségi lakosságának különböző mértékű elmagyarosodására lehet következtetni. A legnagyobb számban Szabolcsban és Ungban 12%-kal, Ugocsában 11%-kal, míg Szatmárban hét, Beregben öt százalékkal csökkent a nemzetiségek aránya. Bodnár Gáspár katolikus lelkész leírása szerint a Nagykároly és Erdőd vidékén otthonra lelt svábok, a nyíri rutének és a szórványosan letelepedett tótok nemcsak szívükben, de nyelvükben is magyarnak vallották magukat.⁴²

A fent említett törvény legnagyobb negatívumának tekinthető, hogy semmilyen szankciót sem helyezett kilátásba annak be nem tartása esetére. Ezért történhetett meg az, hogy a nemzetiségek az 1880-as évek elején született pártprogramjaikban még mindig a törvény betartását, majd annak továbbfejlesztését, nemzetiségi jogaik kiterjesztését követelték.⁴³ A térség nemzetiségi arculata kihatással volt az oktatásra, az elemi iskolák nyelvére, a művelődési viszonyokra, az írni és olvasni tudásra, a gyakorolt vallásra, a pártviszonyokra, a népesség követeléseire, a sajtóviszonyok alakulására és a sajtó nyelvére.

I.1.2. Felekezeti megoszlás

A hitfelekezetekre vonatkozóan már az 1870. évi népszámláláskor tettek fel kérdést. Az alábbi 7. számú táblázat megyénként, az összes polgári népesség arányában mutatja be a három legnagyobb felekezetet.

---

⁴² Bodnár Gy. [1907.] p. 336–349.

⁴³ Kozári, 2009. p. 21.

7. sz. táblázat. A legnagyobb hitfelekezetek a népesség arányában 1870–1910.⁴⁴

Vármegye		1870.	1880.	1890.	1900.	1910.
Bereg	Összes polg. n.	159.223	153.377	179.455	208.589	236.611
	Görög katolikus	81.195	76.081	88.576	103.261	117.435
		50,99%	49,6%	49,36%	49,5%	49,7%
	Református	46.453	42.647	49.048	56.289	61.106
		29,17%	27,18%	27,33%	26,98%	25,9%
	Izraelita	17.564	20.703	24.358	29.052	33.660
11,03%		13,5%	13,57%	13,93%	14,23%	
Szabolcs	Összes polg. n.	265.584	214.008	244.945	288.672	319.818
	Református	125.462	84.674	96.435	110.942	121.396
		47,24%	39,57%	39,37%	38,43%	37,96%
	Római katolikus	60.727	54.920	65.119	80.509	90.560
		22,87%	25,66%	26,59%	27,89%	28,32%
	Görög katolikus	45.051	39.831	46.597	56.515	63.353
16,96%		18,61%	19,02%	19,58%	19,81%	
Szatmár	Összes polg. n.	280.568	293.092	323.768	367.570	396.632
	Görög katolikus	115.079	125.710	138.508	156.063	168.870
		41,02%	42,89%	42,78%	42,46%	42,58%
	Református	99.137	95.803	105.965	118.866	126.826
		35,33%	32,69%	32,73%	32,34%	31,98%
	Római katolikus	48.346	47.953	53.506	62.803	67.924
17,23%		16,36%	16,53%	17,09%	17,13%	
Ugocsa	Összes polg. n.	67.498	65.377	75.461	83.316	91.755
	Görög katolikus	44.037	41.808	47.651	52.417	57.550
		65,24%	63,95%	63,15%	62,91%	62,72%
	Református	11.169	10.246	11.722	12.928	14.002
		16,55%	15,67%	15,53%	15,52%	15,26%
	Izraelita	6.688	7.835	9.414	10.566	11.850
9,91%		11,98%	12,48%	12,68%	12,91%	
Ung	Összes polg. n.	130.032	126.707	135.247	153.266	162.089
	Görög katolikus	68.948	65.128	72.190	83.936	89.149
		53,02%	51,4%	53,38%	54,76%	55,0%
	Római katolikus	28.802	27.466	28.836	32.904	34.549
		22,15%	21,68%	21,32%	21,47%	21,31%
	Református	17.476	17.238	18.056	19.003	20.092
13,44%		13,6%	13,35%	12,4%	12,4%	

⁴⁴ Népszámlálás, 1870. p. 52., 55–56.; Népszámlálás, 1881. p. 55., 250., 259., 337.; Népszámlálás, 1900. 3. r. p. 230–237.; Népszámlálás, 1910. 1. r. p. 30–31.

Szabolcs kivételével valamennyi megyében a görög katolikus népesség volt többségben, ami a nagyszámú ruszin és román lakosság jelenlétéből következett. Ezt az arányt az 1910. évi népszámlálásig megtartották. Legmagasabb számban, több, mint 63–65%-ban Ugocsában, legkisebb arányban 41–43%-ban Szatmárban éltek. A második legnagyobb felekezet a reformátusoké, akik Szabolcsban voltak a legtöbben, 1870-ben több mint 47%-ban, de számuk 1910-re közel 10%-kal csökkent, miközben ennek mértékében nőtt a görög katolikusok és a római katolikusok aránya. A református felekezet a második helyen állt Beregben, Szatmárban és Ugocsában. Ezekben a megyékben kismértékű csökkenés figyelhető meg, ami Beregben és Szatmárban 3%, Ugocsában 1%.

A zsidó felekezetű lakosság tevékenyen hozzájárult a térség kapitalizálódásához és polgárosodásához. Különösen két megyében alkottak nagyobb közösséget: Beregben 1870-ben a lakosság 11%-át, Ugocsában közel 10%-át tették ki. Negyven évvel később, 1910-ben mindkét megyében 3%-kal nőtt a számuk.

A kiegyezést megelőző évszázadokban az állam és az egyház összefonódott, amin a liberális államfelfogás változtatni akart. Az állam át akarta venni az anyakönyvezés feladatát, és be akarta vezetni a polgári házasságot, amit az uralkodó megvétózott. Ekkor iktatták törvénybe a zsidók polgári és politikai egyenjogúságát (a vallásit nem – az 1895. évi XLII törvénycikk iktatta az izraelita vallást a bevett felekezetek közé). Az egyház és az állam szétválasztásának kérdése az egyház részéről nagy ellenállást váltott ki.⁴⁵

A vizsgált megyékben az egyházak nagy szerepet vállaltak az oktatásban, népnevelésben, a sajtóviszonyok alakításában, vallási lapok indításában és fenntartásában. A görög katolikus egyház tevékenyen részt vett a ruszin nemzeti törekvésekben, aminek fő célja a nemzeti fennmaradás, a nemzeti írás és a nemzeti nyelv megőrzése volt. A Szatmárnémetiben működő római katolikus püspökség emelte a város rangját.

I.2. A térség társadalmi struktúrája

A korábban már említett 1848. áprilisi törvények mondták ki a jobbágyfelszabadítást és az állampolgári jogegyenlőséget. A jobbágyfelszabadítás nem teljes állami kárpótlással valósult meg, mert a kormány csupán egyharmad részt vállalt magára. A volt jobbágyoknak is ugyanannyi hányadot kellett fizetniük (húsz éves lejáratl), és a nemesi földbirtokos kárát is egyharmadban állapították meg. Körvonalazódtak a modern polgári társadalom jogi alapjai,

---

⁴⁵ Kozári, 2009. p. 22–23. Egy keresztény-zsidó házasságkötés csak a zsidó fél kikeresztelkedésével valósulhatott meg.

ami a politikai küzdelmek és a katonai önvédelmi harcok következtében egy rendies és polgári vonásokkal egyaránt rendelkező, átalakulóban levő társadalom képét mutatta.⁴⁶

A dualizmus korában a kapitalizálódás és a polgárosodás a vizsgált térségben az országos átlagnál lassabban valósult meg. Ehhez az is hozzájárult, hogy az itt lakó, elsősorban mezőgazdaságból élő népességnek a XIX. század második felében olyan sok természeti csapást kellett elviselni, aminek még a felsorolása is megdöbbentő lenne. Ennek ellenére a „felemás módon végbement kapitalizálódás mégiscsak beolvasztotta a régió gazdaságát az ország és ezen keresztül a Monarchia vérkeringésébe.”⁴⁷

A magyar társadalom összetétele a forradalomtól 1880-ig alig változott. Az ország lakosságának döntő többsége, 73%-a mezőgazdaságból, 13%-a iparból, 2%-a kereskedelem-ből és közlekedésből, 2–3%-a értelmiségi keresetből, 10%-a egyéb foglalkozásból élt.

A vizsgált térségben ez másként alakult, ami – a főszöveg jobb áttekinthetősége miatt – a **függelék**ben elhelyezett 18–21. számú táblázatokban tanulmányozható. 1870-ben a lakosság 31,5%-a élt mezőgazdaságból, s ez a szám 1880-ra csak 2,6%-kal emelkedett. Iparból 1870-ben a lakosság 3%-a élt, ami tíz év alatt csupán 0,7%-kal emelkedett. A kereskedelem-ből és szállításból élők 0,7%-ot tettek ki, és számuk 1880-ra közel 3%-kal gyarapodott. Az értelmiségi keresetből élők megközelítették az 1%-ot, számuk tíz év elteltével csekély mértékű csökkenést mutatott. Ungban 1870-ben kiugróan magas, 21,2% volt a házcselédek és azok jövedelméből élők aránya, ami a többi megyében ekkor 3,5% (1880-ban 2,76% az öt megye átlaga). Feltűnően magas számok láthatók a foglalkozás nélküli kategóriában. Itt 1870-ben a 14 éven aluliak csoportja is megjelent, akiknek egyik része hat éven aluli gyermek, másik része 6 éven felüli iskolába járó lehetett, átlaguk 38%. A 14 éven felüli foglalkozás nélküliek csoportja (akik között ugyancsak előfordulhattak tanulók) 18,1%-kal jelent meg. Tíz évvel később, az iskolába járók aránya 12,8%, a foglalkozás nélkülieké pedig közel 20%. Ugyanabban az évben nevesítve jelentek meg a háztartásbeliek 23,6%-os megyei átlaggal. Az előzőek azt mutatják, hogy az 1870-es, 1880-as években a térségben a fő foglalkozási ágaktól (feltehetően azokon a területeken nem volt elegendő munkalehetőség) a szolgáltatásban dolgozók (cselédek) irányába csúszott el a népesség foglalkozási struktúrája. Az sem kizárt, hogy a mezőgazdasági napszámosokat is ebbe a kategóriába sorolták és abból adódott ez az eltérés.

---

⁴⁶ Deák, 2009. p. 22.

⁴⁷ Szabó, 1993. p. 323.

A magyar társadalom szerkezeti változásait 1910-ben a foglalkozási főcsoportok arányeltolódása jellemezte. A lakosság 62%-a élt mezőgazdaságból, 26%-a iparból és a forgalomból, 4%-a tisztviselői-értelmiségi fizetésből és 8%-a tartozott az egyéb kategóriába.⁴⁸

A térségben ugyanebben az évben a népesség 72,6%-a számára biztosított megélhetést a mezőgazdaság, 1900-ban ez 79,7%, a csökkenés 6%. A lakosság 17,4%-a élt iparból és forgalomból, részleteiben: 11,9% iparból, 3,9% kereskedelemről, 2,6% közlekedésből. 1900-ban a népesség 14,4%-át tartotta el az ipar és forgalom, a növekedés 3%. Csak az iparból élők aránya 9,7%, a növekedés 2%-ban határozható meg. A tisztviselői-értelmiségi keresetből élők aránya 3,2%-ot, 1900-ban 2,9%-ot tett ki. A vizsgált megyékben a mezőgazdaságból az iparba való átvándorlás mértéke az ipar csekély mértéke miatt nem közelíthetett az országos átlaghoz. Az iparból élők átlaga a térségben: 1870-ben 3%, 1880-ban 3,7%, 1900-ban 9,7%, 1910-ben 11,9%, ami negyven év alatt közel 9%-os emelkedést mutat. A kereskedelemről és forgalomból élők 1870-ben 0,7%-ot tettek ki, míg 1910-ben 6,5% az arányuk, ami 5,8%-os növekedésre utal. Összevetve a keresőket és eltartottakat jól látható, hogy 1870-ben csupán Ungban haladta meg a keresők száma (54,6%) az eltartottakét – Beregben ez 41,2%-ot, Ugo csában 36,4%-ot tett ki. A vizsgált megyék átlagában arányuk 1900-ban 39,6%-ban, 1910-ben 39%-ban határozható meg.

A tökéletes gazdasági növekedés felgyorsulásának társadalmi következményei a századfordulóra teljesedtek ki. Új foglalkozási ágak és munkahelyek keletkeztek, új osztályok és rétegek jelentek meg és megindult az ezekbe való átrétegződés.

Hanák Péter az egész lakosság és a magyar társadalom foglalkozási megoszlását bemutató táblázatának⁴⁹ figyelembevételével készített hasonló áttekintést a térség megyéiről e dolgozat szerzője, amely az alábbi 8. a és 8. b. számú táblázatok segítségével tanulmányozható.

---

⁴⁸ Hanák, 1978. p. 432.

⁴⁹ Uo. p. 428–431.

8. a. sz. táblázat. A lakosság foglalkozási struktúrája 1910-ben 1.⁵⁰

Foglalkozási kategória	Bereg		Ugocsa		Ung	
	Fő	%	Fő	%	fő	%
I. Földbirtokos						
Nagybirtokos (1000 kat. hold felett)	33	4,7%	16	3,3%	31	12,6%
Középbirtokos (100–1000 kat. hold)	375	53,3%	367	76,3%	133	53,8%
Bérlő (100 kat. hold felett)	295	42,0%	98	20,4%	83	33,6%
Összesen	703	0,3%	481	0,5%	247	0,1%
II. Kisbirtokos-kisbérlő						
50–100 kat. hold	863	0,8%	678	1,6%	578	0,7%
10–50 kat. hold	25.427	22,1%	12.304	28,5%	21.322	24,5%
5–10 kat. hold	33.985	29,6%	11.713	27,1%	29.214	33,6%
5 kat. hold alatt	52.696	45,8%	18.067	41,8%	35.260	40,5%
Egyéb önálló	1.986	1,7%	442	1,0%	585	0,7%
Összesen	114.957	47,0%	43.204	46,2%	86.959	51,6%
III. Tőkés						
Üzemtulajdonos (20 munkás felett)	23	0,9%	2	0,3%	17	0,9%
Üzemtulajdonos (5–20 munkás)	111	4,4%	27	3,8%	72	3,8%
Nyugdíjas, tőkepénzes és magánzó	2.363	94,7%	691	95,9%	1.811	95,3%
Összesen	2.497	1,0%	720	0,8%	1.900	1,1%
IV. Kistermelő-polgári középréteg						
Kisiparos (1–5 munkás)	1.717	11,3%	614	12,5%	1.284	15,2%
Kisiparos (segéd nélkül)	2.926	19,2%	1.074	21,8%	1.746	20,7%
Kereskedelem és hitel	8.514	55,9%	3.828	63,8%	5.093	60,5%
Szállító	2.071	13,6%	670	1,9%	1.098	3,6%
Összesen	15.228	6,2%	6.186	6,6%	9.221	5,4%
V. Tisztviselő-értelmiségi						
Gazdasági tisztviselő	864	12,9%	195	8,7%	498	11,1%
Köztisztv. szabadfoglalkozású értelmiségi	5.824	87,1%	2.044	91,3%	3.988	88,9%
Összesen	6.688	2,7%	2.239	2,4%	4.486	2,6%
VI. Alkalmazott-altiszt						
Közszolgálati	2.071	49,5%	521	81,9%	1.216	48,0%
Véderő	2.113	50,5%	115	18,1%	1.317	52,0%
Összesen	4.184	1,7%	636	0,7%	2.533	1,5%
VII. Munkás						
Ipari	10.971	11,3%	2.412	6,3%	8.891	14,7%
Kereskedelmi	1.825	1,9%	443	1,2%	877	1,5%
Közlekedési	4.791	5,0%	2.066	5,4%	3.164	5,2%
Mezőgazdasági	69.830	72,1%	30.250	78,7%	41.082	67,9%
Napszámos	5.411	5,6%	2.048	5,3%	3.660	6,1%
Házi cseléd	3.948	4,1%	1.192	3,1%	2.805	4,6%
Összesen	96.776	39,7%	38.411	41,1%	60.479	35,7%
VIII. Egyéb és foglalkozás nélküli						
Mindösszesen	244.498	100,0%	93.452	100,0%	169.286	100,0%

⁵⁰ Népszámlálás, 1910. 2. r. p. 430–433., 522–525., 618–621., 638–641., 662–665., 1026–1028., 1036–1037., 1046–1049.; 3. r. p. 206–207., 218–219., 234–239., 242–243., 694–701., 1043–1044., 1046–1047.; 4. r. p. 252–255., 290–297.

8. b. sz. táblázat. A lakosság foglalkozási struktúrája 1910-ben 2.

Foglalkozási kategória	Szabolcs		Szatmár	
	Fő	%	Fő	%
I. Földbirtokos				
Nagybirtokos (1000 kat. hold felett)	166	6,2%	128	4,9%
Középbirtokos (100–1000 kat. hold)	1.346	50,6%	1.813	69,4%
Bérlő (100 kat. hold felett)	1.148	43,2%	673	25,7%
Összesen	2.660	0,8%	2.614	0,7%
II. Kisbirtokos-kisbérlő				
50–100 kat. hold	2.311	2,9%	3.008	2,2%
10–50 kat. hold	29.657	36,6%	49.481	35,6%
5–10 kat. hold	20.784	25,6%	33.705	24,2%
5 kat. hold alatt	23.590	29,1%	42.904	30,8%
Egyéb önálló	4.734	5,8%	9.977	7,2%
Összesen	81.076	25,6%	139.075	34,7%
III. Tőkés				
Üzemtulajdonos (20 munkás felett)	16	0,5%	31	0,4%
Üzemtulajdonos (5–20 munkás)	162	5,5%	250	3,1%
Nyugdíjas, tőkepénzes és magánzó	2.791	94,0%	7.820	96,5%
Összesen	2.969	0,9%	8.101	2,0%
IV. Kistermelő-polgári középréteg				
Kisiparos (1–5 munkás)	2.544	13,2%	3.426	13,7%
Kisiparos (segéd nélkül)	4.441	23,1%	6.226	24,8%
Kereskedelem és hitel	9.692	50,3%	12.016	48,0%
Szállító	2.581	13,4%	3.393	13,5%
Összesen	19.258	6,1%	25.061	6,3%
V. Tisztviselő-értelmiségi				
Gazdasági tisztviselő	2.080	24,2%	1.599	14,0%
Köztisztv. szabadfoglalkozású értelmiségi	6.478	75,8%	9.861	86,0%
Összesen	8.582	2,7%	11.460	2,9%
VI. Alkalmazott-altiszt				
Közszerelő	4.228	58,0%	5.514	78,5%
Véderő	3.057	42,0%	1.507	21,5%
Összesen	7.285	2,3%	7.021	1,8%
VII. Munkás				
Ipari	14.174	7,5%	33.574	16,7%
Kereskedelmi	2.087	1,1%	2.502	1,2%
Közlekedési	4.564	2,4%	6.054	3,0%
Mezőgazdasági	157.950	83,2%	144.995	72,0%
Napszámos	4.502	2,4%	6.235	3,1%
Házi cseléd	6.530	3,4%	8.119	4,0%
Összesen	189.807	59,8%	201.479	50,3%
VIII. Egyéb és fogl. nélküli				
	5.653	1,8%	5.861	1,5%
Mindösszesen	317.266	100,0%	400.672	100,0%

A táblázatok a társadalmi rétegek egymással való összehasonlítására is lehetőséget nyújtottak.⁵¹ Ebben a csoportosításban egy differenciálódó és polgári társadalom alkotóelemei láthatók annak ellenére, hogy a földbirtokosok átlagban 65-ször többen voltak, mint a kisbirtokosok és földbérlők. (Ugocsában 90-szerese, Szabolcsban harmincszorosa a kisbirtokosok és földbérlők száma a földbirtokosokénak.) A földbirtokosoknál átlagban közel két és félszer (Beregben három és félszer, Ugocsában másfélszer) voltak többen a tőkésék. A kisbirtokos parasztok átlagban hat és félszer haladták meg a kistermelő-polgári középréteg számát (Szabolcsban több mint négyszerese, Ugocsában közel kilenceszerese volt a kisbirtokosok száma a városi kispolgárságnak).

Kategórián belül a földbirtokosok között a középbirtokból élők voltak a legtöbben, számuk Ugocsában a legmagasabb (76,3%), Szabolcsban a legalacsonyabb (50,6%). A kisbirtokos-kisbérlők csoportján belül Szabolcsban és Szatmárban a 10 és 50 k. holdat birtoklók vezettek (36,6%-kal, illetve 35,6%-kal), a kárpátaljai megyékben az 5 hold alattiak túlsúlya volt megfigyelhető (Beregben a legmagasabb, 45,8% az arányuk). A tőkésék kategóriáján belül a nyugdíjasok, tőkepénzesek és magánzók vezettek, átlagban 95,3%-kal. A kistermelő, polgári középréteg kategórián belül a kereskedelemből és hitelből élők voltak a legtöbben: a térségben Ungban a legmagasabb a számuk: 63,8%, Szatmárban a legalacsonyabb: 48%.

Az ipari, kereskedelmi és közlekedési munkások még csak töredékét képezték a mezőgazdasági munkások számának. A vizsgált megyék átlagát tekintve az iparban, kereskedelemben és forgalomban dolgozó munkások és eltartottaik 16,9%-ot, amíg a mezőgazdasági munkások és azok jövedelméből élők (a napszámosokat is beleszámítva) 79,3%-ot tettek ki. Ez utóbbiak közel ötször voltak többen a városi proletariátusnál. Amíg országosan a tőkésbérmunkás viszony került előtérbe, a vizsgált térségben az még csak megjelent. A struktúra legnépesebb eleme a városi és a falusi agrárproletariátusból tevődött össze, ami abból adódott, hogy ...”a magyar társadalom a polgárosodás fejlettebb fokán állott, mint a nem magyar népek összessége.”⁵² Ez a vizsgált megyékben is megfigyelhető, amihez földrajzi fekvésük (országhatár-szélen való elhelyezkedésük) is hozzájárulhatott.

A térség polgárságának a helyi hatalomból való részesedése kisebb, mint az ország nagyobbik részében, hatása sem érezhető kellő mértékben. Szabolcsban a városiasodás, az urbanizáció két szintje alakult ki. Az egyik a parasztság polgárrá alakulásának nyíregyházi példája, ami a város infrastrukturális fejlődésével és új középületek létesítésével párosult. A másik,

---

⁵¹ Sajnálatos, hogy az 1910. évi népszámlálás foglalkozási adatokat tartalmazó kötetei a törvényhatóságokra vonatkozóan korántsem közölték olyan részletes bontásban az adatokat, mint azt országosan tették. A százalékok kategórián belüli százalékot jelentenek.

⁵² Hanák, 1978. p. 432.

a földszintes városok típusú urbanizáció, ami Kisvárdán, Nyírbátorban, Mátészalkán ment végbe, de a városok külső megjelenésében alig eredményezett változást.⁵³

Nyíregyháza paraszti és kézműves közössége két alapvető nagy tömbre bomlott, a hajdani parasztkommunitás utódokban továbbélő egységére és a dualizmus korszaka által kitermelt hivatalnoki rétegre. A két zárt világ között helyezkedtek el a proletárok.⁵⁴

I.3. Gazdasági viszonyok

I.3.1. Statisztikai adatok

Magyarország a dualizmus korában elmaradott agrárországból agrár-ipari országgá vált. A gazdasági élet alapja a mezőgazdaság, aminek egyik problémája az egészségtelen birtokmegosztás volt. Ezt az alábbi táblázat, a térség korabeli üzemszerkezetére is jól tükrözi.

9. sz. táblázat. Földbirtokviszonyok 1895-ben. A gazdaságok nagysága és a földterületből való részesedés⁵⁵

Vármegye		Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung
törpegazdaság (5 hold alatt)	Terület	30.313	23.521	39.765	15.969	23.319
	Terület %-a	6,1%	3,1%	4,5%	10,2%	8,3%
	Gazdaság száma	15.385	17.868	25.617	8.521	10.843
	Gazdaságok %-a	53,0%	62,1%	53,7%	57,0%	49,8%
kisgazdaság (5–100 hold)	Terület	182.726	181.383	379.192	91.263	137.151
	Terület %-a	36,9%	24,0%	43,3%	58,2%	48,6%
	Gazdaság száma	13.474	10.151	21.393	6.317	10.748
	Gazdaságok %-a	46,4%	35,3%	44,8%	42,2%	49,3%
közföld (100– 1000 hold)	Terület	40.933	212.731	187.585	30.743	44.342
	Terület %-a	8,3%	28,2%	21,4%	19,6%	15,7%
	Gazdaság száma	141	613	636	110	157
	Gazdaságok %-a	0,5%	2,1%	1,3%	0,7%	0,7%
nagygazdaság (1000 hold felett)	Terület	240.720	337.699	268.558	18.831	77.634
	Terület %-a	48,7%	44,7%	30,8%	12,0%	27,4%
	Gazdaság száma	31	145	85	10	35
	Gazdaságok %-a	0,1%	0,5%	0,2%	0,1%	0,2%
Összes művelt földterület		494.692	755.334	875.100	156.806	282.446
Összes gazdaság		29.031	28.777	47.731	14.958	21.783

⁵³ Szabó, 1993. p. 340–341.

⁵⁴ Takács, P., 1987. p. 135.

⁵⁵ Mezőgazdasági statisztika, 1895. 4. köt. p. 47., 52., 60–62., 64. alapján.

A táblázat elkészítéséhez az ötletet Szászi Ferenc tanulmánya adta. In: Szászi, 1989. p. 9–10.

A térségben is a törpegazdaságok és a kisgazdaságok voltak túlsúlyban. A törpegazdaságok száma Ungban volt a legalacsonyabb, de ott is közel 50%, és Szabolcsban a legmagasabb, 62%. Az előzőnél valamivel kevesebb, de a közép- és nagygazdaságokhoz képest kiugróan magas a kisgazdaságok aránya. A két véglet: Szabolcs, ahol 35%-ot, és Ung, ahol 49%-ot foglaltak el a kisgazdaságok. A birtokmegoszlás aránytalanságába enged betekintést a gazdaságok számaránya és a földterületből való részesedésük. A 0,1–0,5%-ot kitevő nagygazdaságok Beregben, Szabolcsban és Szatmárban az összes földterület 30,8–48,7%-ban részesültek, amíg Ugocsában 12%-ban, Ungban 27,4%-ban. A pólus másik oldalán elhelyezkedő, fentebb arányaiban bemutatott jelentős számú törpegazdaság Beregben, Szabolcsban és Szatmárban csupán 3,1–6,1%-ban, Ungban 8,3%-ban, Ugocsában 10,2 %-ban részesedett az összes földterületből. E néhány holdas gazdaságok modernizálódásra és árutermelésre is képtelenek voltak. Az előzőek mellett a térség agrártársadalmá általános tőkehiányban szenvedett.

A vizsgált kárpátaljai vármegyékben mindezeket még fokozták a kedvezőtlen természetföldrajzi adottságok, pl. Bereg kétharmad része erdőséggel borított hegyvidék volt, ami csökkentette a mezőgazdasági művelésre alkalmas területet. A magyar kormány 1897 elején, „az utolsó órában” hegyvidéki gazdasági akcióval⁵⁶ segítette a ruszinok szociális és szellemi felemelkedését,⁵⁷ a vizsgált régióknak az országos vasúthálózatba való bekapcsolását. „A polgári átalakulás igénye már a XIX. század elején megfogalmazta az úthálózat fejlesztésének fontosságát,”⁵⁸ de a megvalósulást a helyi érdekkülönbségek lassították.

A térség iparosodásába enged betekintést az ipari vállalatok nagyság szerinti megoszlása, ami megyénként tekinthető át 1900 és 1910 között az alábbi, 10. számú táblázatban.

---

⁵⁶ Ennek elindítása Firczak Gyula ungvári görög katolikus püspök, szabadelvű párti országgyűlési képviselőnek köszönhető, aki Bánffy Dezső miniszterelnökkel 1896 tavaszán kötött titkos megállapodásban egyezett meg a püspök és a térség szabadelvű politikusai által kezdeményezett társadalmi mozgalom támogatásáról, ami a ruszin népesség gazdasági felemelését célozta. In: Baranyi, 2009. p. 73.

⁵⁷ A sikeres akció elsősorban mezőgazdasági jellegű volt (pl. fejlesztették a havasi pásztorkodást és tejgazdálkodást, hitelszövetkezeteket, háziipari szövetkezeteket alapítottak), de annak keretében iparfejlesztésre is sor került. In: Baranyi, 2009. p. 75.

⁵⁸ Szabó, 1993. p. 332.

10. sz. táblázat

A térség ipari vállalatainak nagyság szerinti megoszlása megyénként 1900–1910.⁵⁹

Vármegye Év	Bereg		Szabolcs		Szatmár		Ugocsa		Ung		
	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	
Összes vállalat	3.816	4.777	5.830	7.163	8.455	9.933	1.398	1.717	2827	3.119	
Kisipari	Segéd nélkül	2.486 65,1%	2.926 61,3%	3.806 65,3%	4.441 62,0%	5.554 65,7%	6.226 62,7%	967 69,2%	1.074 62,6%	1.756 62,1%	1.746 56,0%
	1–5 munkás	1.269 33,3%	1.717 35,9%	1.925 33,0%	2.544 35,5%	2.784 32,9%	3.426 24,5%	419 30,0%	614 35,8%	1.026 36,3%	1.284 41,2%
Tőkés	6–20 munkás	47 1,2%	111 2,3%	96 0,6%	162 2,3%	99 1,2%	250 2,5%	8 0,6%	27 1,5%	29 1,0%	72 2,3%
	20 munkás felett	14 0,4%	23 0,5%	3 1,1%	16 0,2%	18 0,2%	31 0,3%	4 0,3%	2 0,1%	16 0,6%	17 0,5%
	20–50 munkás	10 71,4%	13 56,5%	2 66,7%	13 81,3%	9 50,0%	23 74,2%	4 100%	1 50,0%	11 68,8%	10 58,8%
	50–100 munkás	2 14,2%	6 26,1%	1 33,3%	2 12,5%	4 22,2%	3 9,7%	0 0%	0 0%	2 12,5%	3 17,6%
	100-200 munkás	1	2	0	1	3	5	0	1	2	2
	200-300 munkás	1	1	0	0	2	0	0	0	0	1
	300 m. felett	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1

A térség iparának vállalati statisztikáját vizsgálva a kisipar döntő többsége, azon belül a segéd nélkül, önállóan dolgozó kisiparok 60–65%-os aránya látható. Összességében a kisiparosok mintegy 95%-ban uralták az ipart, miközben a 0,5%-ot kitevő nagyipari vállalatokban foglalkoztatottak száma messze meghaladta az előzőeket. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ezeknek a népszámlálási kötetek által nagyiparinak nevezett vállalatoknak a döntő többsége 21–50, néhány százalékuk 50–100 munkást foglalkoztatott, s hogy a 300 segéddel dolgozó üzemek közül még 1910-ben is összesen három volt a térségben.

Az 1900. évi és a tíz évvel későbbi adatok összehasonlítása alapján az ipar terjedése, gyarapodása látható. Ez elsősorban Beregre, Szabolcsra és Szatmárra jellemző, ahol a felsorolás sorrendjében haladva 25, 23 illetve 17,5%-os növekedés, összességében a segéd nélküli kisiparok 1–5%-os csökkenése és a többi kategóriában foglalt „vállalatok” számának gyarapodása figyelhető meg. Ez arra is magyarázatot ad, hogy miért éppen ezeknek a megyéknek a városaiba indult el a legnagyobb mértékű migráció (Lásd a 3. számú táblázatot).

Szatmár megye természeti adottságainál fogva különleges helyet foglalt el a térségben. Nagybányán volt az államkincstár bányászata és erdészete, Magyarország második bányai-

⁵⁹Népszámlálás, 1900. 5. r. p. 123–124., 126–127., 364–365., 368–373.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 1043–1044., 1046–1047., 1274–1275., 1278–1279., 1284–1287. alapján

gazgatósága, a nyolc megyére szóló bányakapitányság székhelye. Szatmárban 1900-ban 12, 1910-ben 13 húsznál több főt foglalkoztató bányászati „nagyipari” vállalat működött.

A térségben a bányászat nélkül 1900-ban összesen 55, 1910-ben 89 „nagyipari” vállalat létezett, ami tíz évet véve alapul 60%-os növekedést mutat. E vállalatoknak 1900-ban fele, tíz év múlva 61%-a 21–50 segédet alkalmazott. Nem volt közöttük nagyvállalat. Az alkalmazottak számát vizsgálva a térség legnagyobb üzeme 1900-ban egy 396 segédet, amíg 1910-ben egy 576 és egy 485 segédet alkalmazó gyár⁶⁰ volt. A nagyvállalati iparágak között Beregben és Ungban első helyen, Szatmárban a második helyen állt a faipar. Jelentős szerepet kapott a kő, föld és agyagipar (1910-ben 17 üzem), továbbá az élelmiszer és élvezeti cikkek gyártása (13 üzem). A nagyiparinak nevezett vállalatok részben a természeti adottságokra (bányászat, faipar), részben a mezőgazdaságra épültek, amik élelmiszert és élvezeti cikkeket gyártottak. Az összes vállalatnak (kisipar és tőkések) a hat leggyakrabban előforduló iparággal való összevetése alapján kialakult kép az alábbi táblázat segítségével tekinthető át.

11. sz. táblázat. A kis- és nagyipari vállalatok megoszlása a leggyakoribb iparágak szerint 1900-ban és 1910-ben⁶¹

Vármegye Év	Bereg		Szabolcs		Szatmár		Ugocea		Ung	
	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.
Összes vállalat	3.816	4.777	5.830	7.163	8.455	9.933	1.395	1.716	2.827	3.119
Vas- és fémipar	348	407	803	885	905	990	361	150	298	304
Faipar	335	362	308	340	627	685	182	121	190	197
Ruházati ipar	1.457	1.995	2.412	3.174	3.409	4.158	1.131	689	1.055	1.203
Élelmezési és élvcikk	391	456	623	658	850	864	472	186	363	340
Építőipar	377	608	689	897	807	1.257	274	216	237	363
Szálloda és vendégl.	496	513	504	622	853	933	507	199	434	479

A vizsgált években valamennyi megyében a ruházati ipari vállalatok, elsősorban kisiparok száma volt a legmagasabb. 1900-ban második helyen állt a szálloda- és vendéglátóipar, harmadik helyen az építőipar, továbbá az élelmezési és élvezeti cikkeket gyártó üzemek. Tíz évvel később az építőipari vállalatok kerültek a második helyre, miközben a harmadik helyen a szálloda és vendéglátóipar, továbbá a vas- és fémipar állt.

⁶⁰ Ez két üzemet takart: Ungváron egy Hajlított fabútorgyárat (segédeinek száma 10 év alatt 396-ról 576-ra, 180-nal emelkedett) és Beregszászban a Dohánygyárat, ahol 1900-ban 205-en, 1910-ben közel 500-an dolgoztak.

⁶¹ Népszámlálás, 1900. 5. r. p. 123–124., 126–127., 364–365., 368–373.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 1043–1044., 1046–1047., 1274–1275., 1278–1279., 1284–1287. alapján

I.3.2. A térség nyomdaipara

A vizsgált téma szempontjából különös figyelmet érdemel a nyomdaipar, hiszen a nyomda létezése és fejlettsége elengedhetetlen volt a sajtótermékek megjelenésének folyamatossá válása szempontjából. A régió első nyomdáját Nagykárolyban, 1754-ben alapította gr. Károlyi Ferencz Pap István tipográfus és tudós segítségével.⁶² A második officinát feltehetően 1844-ben nyitotta Ellinger János Ungváron, ami a család kassai nyomdájának fiókjaként működött.⁶³ (Itt nyomták a térség első sajtótermékét, a Kassa-Unghvári Hirdetményi Lapot.) A harmadik nyomda Beregszászban kezdte működését 1846-ban.⁶⁴ Ezt 1856-ban újabb officina követte Szatmárban,⁶⁵ majd 1866-ban Nyíregyházán (Dobay Sándor).⁶⁶ Ungváron 1864-ben cirill betűs nyomdát létesítettek.⁶⁷ Ezt követően számuk tovább gyarapodott, ami a népszámlálási kötetek alapján készített 12. számú táblázatból is nyomon követhető.

A felsorolás és a statisztikai áttekintés alapjául szolgáló források nem utaltak a nyomdák teljesítőképességére. A térség sajtótörténetét bemutató későbbi fejezetben leírtak viszont azt bizonyították, hogy a korabeli nyomdai viszonyok különösen Beregben és Szabolcsban akadályozták az időszakos lapok kiadásának folyamatossá válását.

A helyi nyomtatási lehetőség elvesztése a későbbiekben is nagy problémát jelentett. A Nagykároly szerkesztője 1908 márciusában arról panaszkodott, hogy politikai lappá alakulásuk óta orgánikumuk városukban történő technikai előállítását a nagykárolyi Függetlenségi és 48-as Párt lehetetlenné tette. Ez nem zárható ki, mert a lap a kaució letétele után folyamatosan támadta az említett pártot és a kormányt.⁶⁸ Szatmáron Morvai János a vele kapcsolatban álló üzleti vezetők nyomása miatt utasította vissza a lap nyomtatását, ezért át kellett vinni Debrecenbe a Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdába. A megnövekedett költségek miatt a hetenkénti megjelenést kénytelenek voltak havi kétszeri alkalomra korlátozni az előfizetési díj változatlanul hagyása mellett.⁶⁹ A lap helyzete 1909 szeptemberére konszolidálódott, ekkor térhettek vissza régi nyomdájukhoz. A Felső-Tiszavidék 1900 és 1910 közötti nyomdaipara és vállalatainak nagysága az alábbi táblázat segítségével tekinthető át.

---

⁶² Ujfalussy, [1907.] p. 182. Ugyanabban a kötetben arról írtak, hogy ekkor, a XX. század elején, a vármegye minden nagyobb városában működött nyomda. In: Vende, [1907.] p. 400.

⁶³ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/948., 1845/989.

⁶⁴ Lehoczky, 1881. 3. köt. p. 109. Az üzem technikai elmaradottsága miatt még 1874-ben sem volt alkalmas lapnyomtatásra.

⁶⁵ Ferenczy, [1907.] p. 100.

⁶⁶ Tóthné, 2006. p. 146.

⁶⁷ Korábban Pesten, Bécsben, Lembergben vagy Przemyslben nyomtatták a cirill betűs kiadványokat.

⁶⁸ A „nemzeti kormány” újabb merénylete. Nagykároly, 1908. jan. 22. 4. sz. p. 1–2.

⁶⁹ Gyorsfénykép a nagykárolyi vezető férfiakról. Hajsza a „Nagykároly” ellen. In: Nagykároly, 1908. márc. 11. 11. sz. p. 3.; A közönséghez. Előfizetési felhívás. In: Nagykároly, 1908. dec. 15. 35. sz. p.3.

12. sz. táblázat. A térség nyomdaipara 1900–1910.⁷⁰

Vármegye Év	Bereg		Szabolcs		Szatmár		Ugocsa		Ung	
	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.	1900.	1910.
Összes nyomda	5	15	9	19	14	22	1	3	5	8
Segéd nélkül			2	2	4	2	1	2		2
1–5 munkás	4	11	6	16	4	12			3	2
6–10 munkás		4			6	6				1
11–15 munkás	1					2		1	2	1
16–20 munkás			1							2
20 munkás fel.				1						

A 21 segédet foglalkoztató üzem a nyíregyházi Jóba nyomda volt.⁷¹

A táblázat jól mutatja, hogy a nyomdai viszonyok Szatmárban voltak a legfejlettebbek, hiszen 1900-ban itt másfélszer annyi üzem működött, mint Szabolcs megyében. Az 1910-es év adatait vizsgálva jól látható, hogy Beregben háromszor, Szabolcsban kétszer, Szatmárban és Ungban másfélszer több nyomda működött, mint 10 évvel korábban. A segédek száma, és a vállalat mérete szinte mindenhol nőtt.

I.4. Művelődési viszonyok

A dualizmus korának társadalmi és gazdasági változásai csak a nagyarányú kulturális modernizáció segítségével mehettek végbe, a társadalom általános műveltségi szintjének emelésével és a szükséges szakemberek képzésével. Ehhez azonban ki kellett építeni az oktatás és művelődés intézményrendszerét. Ezen a téren nagy előrelépést jelentett az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk, aminek megalkotója Eötvös József volt. E törvény az elemi népiskolák felállításáról, az oktatás nyelvéről, az iskolák igazgatásáról és az egyházi iskolák állami felügyeletéről rendelkezett. A törvény előírta a tankötelezettséget, amire azért volt szükség, mert 1868-ban országos átlagban a tanköteles gyermekeknek csupán 48%-a járt iskolába. Az 1879. évi XVIII. törvénycikk elrendelte a magyar államnyelv tantárgyként való tanítását, és előírta a tanítók kötelező magyar nyelvismeretét.⁷² A millennium tiszteletére, Wlassics Gyula minisztersége idején kezdődött el az ezer új állami népiskola-program megvalósítása. Az iskolák „többsége nemzetiségek lakta területre került, hogy mint "ezer bástya" a "magyar kultúrának tartalmával, bájával és varázsával" hasson a felnövekvő generációkra. Az állami

⁷⁰ Népszámlálás, 1900. 5. r. p. 212., 221., 234., 236., 238., 240.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 1132., 1141., 1156., 1157., 1159., 1161., 1284. alapján

⁷¹ Tóthné, 2006. p. 62.

⁷² Vörös, 1979. p. 1399–1402. Itt elsősorban a térségben is nagy számban működő görög katolikus és görögkeleti iskolák tanítóit említik. (Tíz évvel a liberális nemzetiségi törvény után!)

iskolák térnyerését példázza az is, hogy 1869/1870-ben csupán négy volt belőlük, 1918-ban már 3791 működött.”⁷³

Az oktatás színvonalának emelése céljából meghatározták az elemi iskolák tananyagát (1869), majd kötelezték az egyházi iskolákat az állami tanterv alkalmazására.⁷⁴ A századforduló idején a nemzetiségi iskolákban célként tűzték ki a magyar nyelvtudás, a magyar nyelvű ismeretek, illetve műveltség elterjesztését.⁷⁵ A magyar nyelv államnyelvvé tétele és széleskörű terjesztése egy soknemzetiségű polgári államban indokolt törekvés volt. Ez azonban nem párosult kellő körültekintéssel és a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásával.⁷⁶ Az intézkedések nagyon sok indulatot gerjesztettek a térségben a ruszin görög katolikus értelmiség körében. Ugyanakkor az állami törekvések támogatása, illetve az ezekkel való szembenállás számos pedagógiai lap elindítását segítette Szatmárban és Kárpátalján. A felsorolt intézkedések szükségességét támasztotta alá a Felső-Tiszavidék műveltségi helyzete, ami az alábbi táblázat segítségével tekinthető át.

13. sz. táblázat. Írni-olvasni tudás – analfabetizmus 1870–1910.⁷⁷

Megye	Évek	1870.	1880.	1890.	1900.	1910.
Bereg	Írni-olvasni tudó	18,8%	28,7%	37,5%	46,2%	57,2%
	Analfabéta	81,2%	71,3%	62,5%	53,8%	42,8%
Szabolcs	Írni-olvasni tudó	34,4%	38,0%	47,5%	45,4%	64,8%
	Analfabéta	65,6%	62,0%	52,5%	54,6%	35,2%
Szatmár	Írni-olvasni tudó	28,2%	34,1%	42,2%	49,5%	57,4%
	Analfabéta	71,8%	65,9%	57,8%	50,5%	42,6%
Ugocsa	Írni-olvasni tudó	14,8%	20,5%	28,3%	37,5%	47,8%
	Analfabéta	85,2%	79,5%	71,7%	62,5%	52,2%
Ung	Írni-olvasni tudó	13,4%	23,7%	32,3%	41,0%	53,0%
	Analfabéta	86,6%	76,3%	67,7%	59,0%	47,0%

A lakosság műveltségi állapotának vizsgálata során megdöbbentő kép tárul az olvasó elé. A hat éven felüli népesség körében Ungban 86,6%, Ugocsában 85,2%, Beregben pedig 81,2% volt az analfabéták aránya 1870-ben a legalacsonyabb: 65,6% Szabolcsban. Két évtized múlva lényeges javulás figyelhető meg. Ungban 19%-kal, Beregben 18,7%-kal, Ugo-

⁷³ Pukánszky – Németh, 1997. p. 423.

⁷⁴ Erről több írás is megjelent a felekezeti tanító-egyesületek pedagógiai lapjaiban.

⁷⁵ Szabó, 1978. p. 876–878.

⁷⁶ Pukánszky – Németh, 1997. p. 422.

⁷⁷ Népszámlálás, 1870. p. 226., 229–230., 240–243.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 166–169. A viszonyítás alapja a hat éven felüli lakosság.

csában 13,5 %-kal csökkent az analfabéták aránya, ami a kormány népoktatás terén folytatott intézkedéseinek (az oktatásra fordított összeg növelése, községi és állami iskolák létesítése stb.), így a korábban említett tankötelezettségi törvény bevezetésének köszönhető. Szabolcs megyében pl. 1872-ben a tankötelezetteknek csak 45,26%-a járt iskolába. Fokozatos emelkedések és visszaesések mellett 1901-re az iskolába járó tankötelesek aránya 73,3%-ra nőtt.⁷⁸ Sajnálatos, hogy a pozitív változások ellenére a vizsgált megyék az analfabetizmus terén mégis jóval meghaladták az 1890. évi 38%-os országos átlagot. A térségben olyan nagymértékű volt a lemaradás, hogy 1910-re sem sikerült a 31%-os országos átlag közelébe jutni. Az elért eredmény mégis figyelemre méltó, mert 1890-hez képest Beregben 19,7%-kal, Ugocsában 19,5%-kal, Ungban 20,7%-kal, Szabolcsban 17,3%-kal, Szatmárban 15%-kal csökkent az analfabéták aránya, amihez a kormány millenniumi népiskola-építési akciója is hozzájárult.

A lakosság műveltségi színvonalának emelése nem mehetett volna végbe az oktatás intézményrendszerének kiépítése, a népiskolák és a tanítók számának gyarapítása nélkül. Az alábbi, 14. számú táblázat abba enged betekintést, hogy a térségben a vizsgált években kinek a fenntartásában hány iskola hány tanítóval működött, és milyen tanítási nyelven folyt az oktatás.

---

⁷⁸ Hebeny, 1986. p. 208.

14. sz. táblázat. A népiskolák száma, jellege és tanítási nyelve 1902–1903-ban. Az elemi mindennapi iskolák száma, jellege és tanítási nyelve 1911–1912-ben⁷⁹.

Vármegye	Bereg		Szabolcs		Szatmár		Ugocsa		Ung		Összesen		
Tanév	'02.	'11.	'02.	'11.	'02.	'11.	'02.	'11.	'02.	'11.	'02.	'11.	
Összes iskola	261	279	332	338	436	417	104	100	228	246	1361	1380	
Állami	79	108	6	11	29	69	22	23	48	74	184	285	
Községi	7	5	14	39	8	4	3	1	9	4	41	53	
Együtt	86	113	20	50	37	73	25	24	57	78	225	338	
Felekezeti	Római katolikus	13	14	85	80	57	54	7	7	34	34	196	189
	Görög katolikus	107	105	54	44	178	143	55	53	102	102	496	447
	Református	53	46	135	116	150	134	17	16	33	30	388	342
	Ág. h. evangélikus	0	0	18	26	2	2	0	0	0	0	20	28
	Görög keleti	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	2	0
	Izraelita	1	0	17	16	7	6	0	0	1	2	26	24
	Együtt	174	165	309	282	396	340	79	76	170	168	1128	1031
Tanítás ny.	Csak magyar	180	278	332	332	287	317	67	92	143	246	1009	1265
	Magyar és más	70		0		48		35		84		237	
	Csak nem magyar	11	0	0	0	101	96	2	8	1	0	115	104
Tanítók száma	368	452	409	539	629	733	142	156	294	331	1842	2211	

Az 1902–1903-as adatoknak az 1911–1912. tanévvel való összehasonlítása alapján jól látható, hogy az elemi népiskolák száma 20-szal nőtt a térségben, miközben az iskolák jellegében is szemmel látható változás következett be. Az állami és községi iskolák száma 113-mal, 66%-kal gyarapodott, Szatmárban és Szabolcsban megduplázódott, Beregben és Ungban 13–13,7%-kal nőtt, Ugocsában eggyel csökkent. Mely felekezetek rovására történt ez a változás? A görög katolikus fenntartású iskolák száma összességében 50-nel, közel 10%-kal, Szatmárban 19,7%-kal csökkent. A református elemi iskolák száma Beregben 13%-kal, Szabolcsban 14%-kal, Szatmárban közel 11%-kal, Ungban 9%-kal lett kevesebb. Csekély mértékben, kettővel csökkent az izraelita elemi iskolák száma, miközben Ungváron eggyel gyarapodott. Az előzőekkel ellentétben, Szabolcsban közel 31%-kal szaporodtak az evangélikus elemi iskolai egységek.⁸⁰ A tanítók száma 9 év alatt 16,7%-kal nőtt, ami hozzájárult a

⁷⁹ A Magyar Királyi Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1904. p. 346–349., 351–352. alapján. Ebben a tanévben az iskolák összes számában minden megyében két polgári iskola, Ungban egy felső népiskola is benne foglaltatott. Mégsem lehetett a végeredményt az említett 11 iskolával csökkenteni, mert a továbbgöngyöltített részekből nem lehetett volna azokat egyértelműen kiszűrni. Az iskolák összes számának más évbéli adataival való összevetésénél ez nem jelentett problémát. A Magyar Királyi Kormány 1912. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1914. p. 366–369., 376–377. alapján

⁸⁰ Ezt valószínűleg az evangélikus közösség összetartása, áldozatvállalása, a megfelelő szinten folyó oktatás és a megye ellenzékiége együtt eredményezte.

térség analfabetizmusának csökkenéséhez. A tanítás nyelvét vizsgálva megállapítható, hogy a régió két megyéjében, nevezetesen Szatmárban és Ungban 1902–1903-ban 101, illetőleg 115 felekezeti fenntartású iskolában nemzetiségi nyelven folyt az oktatás, s ezek száma kilenc év alatt 14-gyel csökkent. Ezzel szemben 237 felekezeti iskolában két nyelven, kilenc évvel később már csak magyarul oktatták a tanulókat.

A középiskolát végzettek számáról csak 1910-re vonatkozóan állt rendelkezésre adat, ami az alábbi táblázat segítségével tekinthető át.

15. sz. táblázat. A középiskolát végzettek száma és aránya 1910-ben⁸¹

Vármegye	Összes jelenlévő népesség	A középiskolának legalább		
		8	6	4
		osztályát végezte		
Bereg	236.611	2.010 (0,8%)	640 (0,3%)	2.746 (1,2%)
Szabolcs	319.818	2.868 (0,9%)	893 (0,3%)	3.796 (1,2%)
Szatmár	396.632	4.297 (1,1%)	1.507 (0,4%)	5.598 (1,4%)
Ugocea	91.755	650 (0,7%)	209 (0,2%)	835 (0,9%)
Ung	162.089	1.614 (1,0%)	482 (0,3%)	2.036 (1,3%)
Összesen	1.206.905	11.439 (0,9%)	3.731 (0,3%)	15.011 (1,2%)

A vizsgált térségben a népességnek csak nagyon csekély része végzett középiskolai tanulmányokat, amihez az is hozzájárult, hogy törvényileg csak 1883-ban szabályozták a középfokú oktatást. A tanulók közel 1,2%-a végezte el a középiskola negyedik, közel 1%-a a nyolcadik, 0,3%-a a hatodik osztályt. A nyolcadik és negyedik osztályt legtöbben Szatmárban (1,1%, illetve 1,4%) és Ungban (1%, illetve 1,3%) zárták le.

A közösségi élet, a szórakozás és az önművelődés színterei a kaszinók és a különböző egyesületek voltak. A térség nagyobb városaiban kaszinót⁸² alapítottak. Közöttük kell megemlíteni a nyíregyházi (1832-)⁸³ és a szatmárnémeti kaszinót (1836-), ez utóbbiban a közügyek megbeszéléséhez is helyet biztosítottak. Ugyanekkor Nagykárolyban, egy évvel később Nagybányán is létesítettek kaszinót. A Beregmegyei Kaszinó, amit Beregi Olvasóegyesületnek is neveztek, 1841-ben alakult. Tagjait az 1840-es években a nemesek alkották. Gyűlésüket a vármegyei közgyűlések után tartották, amiből arra lehet következtetni, hogy az elsősor-

⁸¹ Vizsgálatuk azért fontos, mert ez a csoport a hírlapolvasás szempontjából feltétlenül potenciális olvasóknak tekinthető. In: Népszámlálás, 1910. 5. r. p. 166–169.

⁸² Széchenyi István 1827-ben alapította meg az ország első kaszinóját Pesten. Ennek hatására indult el vidéken a kaszinók létesítése. Széchenyi „belevitte a köztudatba, hogy a kaszinóélet a közhasznú eszmecserék és kellemes társalgás útján a közművelődés előhaladásának nélkülözhetetlen eszköze.” In: Kozma, [1941.] p. 40.

⁸³ A Nyíregyházin kívül a megyében még számos helyen működött polgári olvasókör, kaszinó és olvasókör, kaszinó és olvasóegylet (pl. Búd-Szentmihály, Nyír-Bátor, Nyír-Mada, Nagy Kálló). In: Kálnay, 1899. p. 185.

ban a rendi vármegye közönségének társadalmi egyesülete volt, s jellege is megegyezett a nemesi vármegyéjével. A kaszinó a kiegyezés után vált a társadalmi élet színterévé, amikor a tagság nagy része a polgárságból került ki.⁸⁴ Bereg megyében Munkácson működött még kaszinó, ami 1833-ban létesült.⁸⁵

A polgárság, köztük a városok értelmisége a kaszinók mellett különböző egyesületekben, vallási, kulturális alapon szervezett közösségekben találkozott, ahol a polgári értékrend, az önművelődés és az érdekvédelem fontosságát hangsúlyozta. Ezek közül az alábbiak érdemelnek említést: Beregszászban a Beregmegyei Olvasókör (1845-), Polgári Olvasóegylet (1867-), Evangélikus Református Énekegyesület (1861-), Római Katolikus Ének-Egylet (1861-); Munkácson a Római Katolikus Éneklő Társulat (1845-) és Református Éneklő Társulat).⁸⁶ A Széchenyi-Társulatot a magyarság érdekeinek előmozdítása, a magyar állameszme általános érvényesítése és a magyar nyelvnek az idegen ajkú lakosok között való terjesztése érdekében alapították Szatmárnémetiben. Tevékenysége az egész megyére kiterjedt.⁸⁷ A Szatmárnémetiben működő kulturális egyesületek között feltétlenül szólni kell a Kölcsey-körörről (1891-), amely egyebek között szellemi központot teremtett, ápolta a magyar irodalmat, tudományt és művészetet, a Szatmár-Németi Dalegyesületről (1875-),⁸⁸ a Nagykárolyban tevékenykedő Polgári Olvasókörörről (1870-) és Kölcsey-egyesületről (1897-), az Irodalmi körörről (1897-), a Protestáns Társaskörörről (1903-), a Kossuth Lajos-Asztaltársaságról (1906-), a Nagykárolyi Dalegyesületről (1878-), valamint az úri zenekar zeneműkedvelők egyesületéről (1907-).⁸⁹ A Kölcsey-egyesület az általános művelődési célok mellett a Kölcsey-kultusz fejlesztése és ápolása érdekében alakult.⁹⁰ Nagybányán a Polgári kör (1869-) és a Nőegylet (1861-) volt a két legjelentősebb egyesület.⁹¹ Felsőbánya társadalmi életét az Olvasó-Egyesület (1842-), a Polgári Kör (1869-), a Műkedvelő Társulat, a Dal- és Zene-Egyesület élénkítette.⁹²

Nyíregyházán a Bessenyei-Kör (1899-), a Nyíregyházi Polgári Olvasó-Egylet (1868-), az Iparos Ifjak Önképző Egylete, a Kereskedelmi ifjúsági egylet, a Városi Dalegylet, a Reformá-

---

⁸⁴ Kozma, 1941. p. 15.

⁸⁵ Lehoczky, 2. köt. 1881. p. 124.

⁸⁶ Uo. p. 122–124.

⁸⁷ Ferenczy, [1907.] p. 159.

⁸⁸ Uo. p. 159–160.

⁸⁹ Ujfalussy, [1907.] p. 191.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Móricz, [1907.] p. 217.

⁹² Farkas, [1907.] p. 247.

tus énekkedvelő társulat érdemel említést.⁹³ Jótékony célú tevékenységet folytató nőegylet (a nyíregyházi 1851-ben létesült) Szabolcs minden városában és a többi megyében is működött.

Visszatekintve az előzőekben leírtakra jól látható, hogy a kaszinók mellett szembe-tűnően magas az olvasással és irodalommal foglalkozó egyesületek száma, amiből egyrészt azok népszerűségére, másrészt arra lehet következtetni, hogy ezek alapszabályát hagyta legkönnyebben jóvá a belügyminiszter. A különböző hitfelekezeti énekegyesületek az egyházakhoz, tevékenységük a szertartáshoz kötődött. Vezetőjük, tanítójuk a kántor lehetett. Szatmár megye két városában is működött Kölcsey-kör, Kölcsey-egyesület, ami a Kölcsey Ferenc iránti tisztelet és eszmeiség ébrentartásával magyarázható.

A kor liberális légkörében még a szabadkőművesek is alakíthattak helyi szervezeteket, pl. Nyíregyházán, Beregszászban és Munkácson.

A közügyek és művelődés terjesztése iránti elkötelezettséget bizonyította Szabolcs vármegye közművelődési alapjának megteremtése, ami a magyarság ügyét szolgálta.⁹⁴ Szatmárban a vármegye az előzőhöz hasonló egyszázalékos közművelődési pótdót szavazott meg, melynek háromnegyed részét a korábban említett Széchenyi-Társulatnak juttatta.⁹⁵

Ungváron a ruszin ruszofilek által 1864-ben alapított, a Helytartótanács által december 15-én engedélyezett Szent Bazil Társulat érdemel említést. Ez a munkácsi és eperjesi egyházmegyei, egyesült görög katolikusok szellemi, erkölcsi művelődését kívánta segíteni. Ennek érdekében rutén és magyar nyelvű iskolai és más hasznos könyvek, továbbá folyóirat összeállításával, szerkesztésével, kiadásával és terjesztésével foglalkozott.⁹⁶ A ruszofil eszmét valló vezetőség 1871. januári leváltása után a tagok között a népies mellett továbbra is megmaradt a ruszofil irányzat. A társulat 1895-ös újraéledését követő években az ukranofil irányzat képviselői is helyet kaptak, majd a századfordulón a ruszinofilek bírtak meghatározó jelleggel. Tevékenységük ebben az időben a könyvkiadásra szorítkozott, amit nagymértékben segített saját könyvnyomdájuk felállítása.⁹⁷ A Szent Bazil Társulat feloszlását⁹⁸ és Unió Irodalmi és Könyvnyomda Részvénytársasággá alakítását 1902. április 3-án mondták ki. Az ezt megelőző időszakot a kormány magyarosító politikájával való szembefordulás, a nyelvi vita és a Katolikus Néppárttal való szövetség jellemezte. Az új vállalat elődjéhez hasonlóan a

---

⁹³ Kálnay, 1899. p. 185.

⁹⁴ Uo. p. 184.

⁹⁵ Bodnár Gy. [1907.] p. 343.

⁹⁶ Pl. a Szvét című lap

⁹⁷ Mayer, 1977. p. 77.

⁹⁸ Ehhez az is hozzájárult, hogy a társulat átdolgozott alapszabályát a Belügyminisztérium 1900 augusztusában nem hagyta jóvá. Személyi kérdésekben a kormány jóváhagyására kötelezte a testületet, működését a belügyi hatóságokkal akarta folyamatosan ellenőriztetni. In: Mayer, 1977. p. 79.

magyarországi görög katolikusok valláserkölcsei és hazafias művelődésének előmozdítása érdekében folytatott kiadói, terjesztői és könyvkereskedői tevékenységet.⁹⁹

Az oktatás és a művelődés fejlődését a világháború sem törte meg. Nyíregyházán az állami tanítóképzőben 1914-ben, a leánypolgári iskolában 1917-ben indult meg az oktatás. A művelődési egyesületek irodalmi esteket, koncerteket szerveztek. A többi vármegyében is mindent megtettek a frontokon harcolók, a hadiárva és hadiözvegyek segítéséért (segélyakciók, jótékony összejövetelek, gyűjtések szervezése). A hadbavonultak utáni tudakozódás megkönnyítése érdekében az országos és helyi vöröskereszt-, valamint a feminista egyesület segítségével Tudakozó Irodát állítottak fel.¹⁰⁰

A Tanácsköztársaság idején államosították a színházakat, a könyvtárakat, újságokat, nyomdákat és iskolákat.

I.5. Politikai és pártviszonyok

A dualizmus kori közjogi alapon szerveződött pártok közvetlen előzményének az 1861-es országgyűlés két „frakciója” tekinthető: a *Felirati Párt*, illetve a *Határozati Párt*. Az új választásokra 1865-ben került sor, de ezen még nem indultak külön-külön politikai pártok.¹⁰¹

A dualizmus kezdeti pártstruktúrája 1867 februárjáig alakult ki, amelyben az 1867-es kiegyezést elfogadó és fenntartó kormánypártok és az 1848-as áprilisi törvényekhez maradéktalanul ragaszkodó függetlenségi ellenzék foglalt helyet. A Deák Párt 1875-ig kormányzott, és a kiegyezést, továbbá az ennek folytán kialakult államberendezkedést tartotta az elérhető maximumnak. Az ellenzék legnagyobb pártja a Tisza Kálmán által vezetett Balközép, – amely a Határozati Pártból született – elfogadta a monarchia keretét, de kevesellte a magyar önállóságot. Az ellenzék radikálisabb pártja a Szélsőbal (Szélsőbal), irányítói az emigrációból hazatért Kossuth-hívek, akik a tiszta perszonáluniót, általános titkos választójogot, a nemzetiségek egyenjogúságát sürgették.

Az 1872-es választások után kezdődött el az átrendeződés, és 1875-re vált kétpólusúvá a pártstruktúra. Ugyanebben az évben egyesült a Deák Párt és a Balközép *Szabadelvű Párt* néven. Vezetője Tisza Kálmán lett, aki elfogadta a kiegyezést és a közös ügyeket. (Tisza 15 évig volt miniszterelnök. Fia, István 1903-tól 1905-ig, majd 1913 és 1915 között kormányozta az országot. A Szabadelvű Párt 1906. évi feloszlata is az ő nevéhez kötődött.) A fúziót

---

⁹⁹ Mayer, 1977. p. 15–27., 68–84.

¹⁰⁰ Nyírvidék, 1915. jan. 17. 5. sz. p. 3.

¹⁰¹ Mérei – Pölöskei, 2003. p. 9.

elutasították a 48-as volt Balközép-tagok és a Szélbal politikusainak egy része. A Szélbal maradéka (Irányi Dániellel az élen) ragaszkodott a liberális-demokratikus reformprogramhoz. A Határozati Pártból a Balközép mellett 1865 decemberében a következetes függetlenségek is különváltak, és megalakították a *48-as Pártot (Országos 48-as Párt)*. 1874 elején a volt 48-as párti és a Balközép széthullása után tovább működő „elvhű balközép” pártiak Mocsáry Lajos vezetésével létrehozták az Egyesült Közjogi Ellenzéket, amely áprilisban felvette a *Függetlenségi Párt* nevet. Az egyesüléstől elzárkózó képviselők Irányi Dániel vezetésével fenntartották a *48-as Pártot*. A függetlenségi ellenzékéből és a Szabadelvű Pártból kilépő képviselők közül gr. Apponyi Albert 1878-ban megalakította az Egyesült Ellenzéket, a „habarék pártot” (1881-től Mérsékelt Ellenzék, 1892-től Nemzeti Párt). *Függetlenségi és 48-as Párt* néven 1884-ben létrejött a függetlenségi ellenzék egysége. A század elején a liberális többségű Függetlenségi és 48-as Párt (vezére Kossuth Ferenc) mellett külön szervezkedett a *párt konzervatív csoportja* Ugron Gábor irányításával.

A Függetlenségi Párt vezetésével 1904-ben létrejött az *ellenzéki pártok szövetsége*. A legnagyobb párt a Függetlenségi és 48-as Párt lett.¹⁰² A koalíció az 1905-ös választásokon elsőprő győzelmet aratott.¹⁰³ A függetlenségi ellenzék feladva alapvető követeléseit 1906-ban újabb válságot idézett elő saját táborában. A párt ennek hatására kettészakadt egy Kossuth Ferenc és egy Justh Gyula vezette csoportra (Negyvennyolcas Függetlenségi Kossuth Pártra, valamint Függetlenségi és 48-as Justh Pártra). Ezt megelőzően az akkor még egységes pártból Szappanos István ügyvéd néhány képviselőtársával kilépett, és megalakította a Függetlenségi és 48-as Balpártot (Balpárt), amely az 1910-es választások előtt beolvadt a Justh-féle pártba. Ezzel egy időben jött létre Tisza István vezetésével a *Nemzeti Munkapárt*, amely az 1910-es választásokon győzelmet aratott, és 1918-ig volt hatalmon. A munkapárti győzelem hatására gr. Károlyi Mihály vezetésével az ellenzéki csoportok 1913-ban Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt néven fuzionáltak. Károlyi 1916 elején a képviselők egy csoportjával létrehozta a *Függetlenségi és 48-as Pártot (Károlyi-pártot)*. A többségi függetlenségi párt elnöke Apponyi Albert lett. Wekerle Sándor vezetésével 1918 januárjában megalakult a 48-as Alkotmánypárt, amihez az Apponyi vezette Függetlenségi Párt és a Keresztényszociális Néppárt is csatlakozott.¹⁰⁴

¹⁰² Mérei – Pölöskei, 2003. p. 5–13.

¹⁰³ Mivel a parlamenti ellenzék alapjaiban kérdőjelezte meg a dualizmus rendszerét, I. Ferenc József figyelmen kívül hagyva a parlamenti többséget, báró Fejérváry Gézát nevezte ki miniszterelnöknek. A „darabontkormányt” az ellenzék által szervezett „nemzeti ellenállás” – amihez térségünk vármegyéi is csatlakoztak (erről a későbbiekben még lesz szó) – cselekvésképtelenné tette. A válságot Wekerle Sándor miniszterelnöki kinevezése, továbbá az ellenzéki győzelemmel végződött 1906. évi parlamenti választások oldották meg.

¹⁰⁴ Mérei – Pölöskei, 2003. p. 14–15.; Vida, 2011. p. 34–41., 46–49., 52–61., 92–93., 104–111.

Károlyi Mihály elnökletével 1918. október 23-án megalakult a Nemzeti Tanács. Az őszi forradalom résztvevői egyetértettek a testület törekvéseivel, és követelték Károlyi miniszterelnöki kinevezését. Károlyi a Nemzeti Tanács három pártjának (Függetlenségi és 48-as Párt, Polgári Radikális Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt) képviselőiből alakított kormányt. Hatására a vidéki településeken nemzeti tanácsok alakultak. 1918. november 16-án kikiáltották a Magyar Népköztársaságot. A polgári demokratikus rendszer válságát a Vix-jegyzék idézte elő. A válságból a kommunistákkal egyesült szociáldemokraták kerültek ki győztesen. Megalakították a Forradalmi Kormányzótanácsot, kikiáltották a Tanácsköztársaságot, és 1919. augusztus 1-jéig gyakorolták a hatalmat. Lemondásuk után helyüket a mérsékelt szociáldemokrata politikusokból alakult Peidl-kormány vette át.

Ezek között a pártviszonyok között élt az ország, így a Felső-Tiszavidék lakossága is. A választójoggal rendelkező személyek a parlamenti választások alkalmával dönthettek arról, hogy választókerületükben melyik párt képviselőjét juttatják a parlamentbe. A megválasztott képviselők pártállása, a kormánypárthoz való viszonya hatással volt a megye fejlődésére, a támogatások elnyerésére, sőt a helyi sajtótermékek politikai összetételére is.

Végigtekintve Szabolcs megye 1869-től 1910-ig terjedő időszakának 13 országgyűlési választását meglehetősen egyhangú kép tárul az olvasó elé. „A dualizmus időszakának 81 megyei mandátumából a 48-as Párt, a Balközép, a Függetlenségi Párt, a Függetlenségi és 48-as Párt jelöltjei 59-et szereztek meg, s ebből 34-et (az összes választás 41,97%-a!) egyhangú szavazás révén (tehát ellenjelölt nélkül, illetve visszalépett ellenjelölttel szemben). A Deák-pártot, a Szabadelvű Pártot, majd a Nemzeti Munkapártot csupán 17 alkalommal juttatta képviselői helyhez Szabolcsban a választópolgárok bizalma...”¹⁰⁵ A Mérsékelt Ellenzék képviselői 4 alkalommal arattak győzelmet. A dualizmus időszakában Szabolcs vármegye választópolgárai az 1875-ös választás kivételével a Függetlenségi Párt jelöltjeit juttatták mandátumhoz. Szabolcsot a hatalmon lévő kormánypártok és a közvélemény függetlenségi megyeként tartotta számon, aki végig kitartott Habsburg-ellenes hagyományai mellett. A vármegye közönsége Kossuthot a 80. születésnapján levélben köszöntötte, aki erre levélben válaszolt, amit a Nyírvidék című lap teljes terjedelmében közölt.¹⁰⁶

Szatmár vármegyében az 1869 és 1905 közötti parlamenti képviselő-választásokra a Balközép, majd a Szabadelvű kormánypárt képviselőinek többségi győzelme volt a jellemző. Ennek ellenére az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a megye nyolc választókerületéből

---

¹⁰⁵ Szilágyi, 2006. p. 76.

¹⁰⁶ Szabolcsmegyének üdvözlő irata Kossuth Lajos születésének 80-ik évfordulója alkalmából és Kossuth Lajosnak válaszirata. In: Nyírvidék, 1883. máj. 27. 21. sz. p. 1–2.

1881-ben, 1892-ben, 1896-ban és 1901-ben három helyen választottak függetlenségi párti képviselőt a parlamentbe. Ez a folyamat 1905-ben, majd 1906-ban teljesedett ki, amikor is a Függetlenségi és Kossuth Párt jelöltjeit négy, majd hat kerületben juttatták mandátumhoz, ezzel is hozzájárulva az ellenzéki pártok szövetségének elsöprő választási győzelméhez.¹⁰⁷ Az 1910-es parlamenti választáson négy munkapárti¹⁰⁸ és négy ellenzéki képviselőt választottak – nemzeti elkötelezettségüket ekkor is kinyilvánítva.¹⁰⁹

Szabolcs és Szatmár 1905-ben azok között a vármegyék között foglalt helyet, melyeknek közgyűlései törvénytelennek, alkotmányellenesnek tartották a „darabontkormány” intézkedéseit. Megtagadták az állami adók beszedését, beszolgáltatását, az újoncállítással, a tartalékosok és a póttartalékosok behívásával kapcsolatos kormányhatósági intézkedések végrehajtását. Beregben egy 35 tagú, Szabolcsban egy 40 tagú, Szatmárban egy 60 tagú, intéző, ún. alkotmányvédő bizottságot választottak. A megyék ellenállásának hatására a kormány megszüntette e megyék javadalmazását. Ennek áthidalására pl. Szatmárban ellenállási alapot létesítettek, és egyebek között ebből fedezték a tisztviselők illetményének egy részét, mivel annak másik felét gr. Károlyi István 1907 januárjáig magára vállalta.¹¹⁰

Bereg a mérsékelt ellenálló megyék között található. Az önkéntes adófizetést és a hadseregbe való önkéntes bevonulást nem akadályozta meg.¹¹¹ Mindhárom vármegye törvényhatósága elutasította ugyanakkor a kormány által kinevezett főispán beiktatását.

Bereg megye négy választókerületének parlamenti képviselői között egészen az 1905. évi választásokig a kormánypárt jelöltjei nyerték el a szavazatok többségét. Az 1881., továbbá az 1887 és 1896 közötti választásokon a Függetlenségi Párt jelöltjei egy mandátumot, míg 1901-ben és 1905-ben két, majd 1906-ban az összes mandátumot megszerezték. Az 1910. évi

---

¹⁰⁷ 1869 Balközép-párt 5, Deák-párt 2; 1872 a Balközép-párt győzelme, Deák-párt 1; 1875, 1878 szabadelvű párti győzelem; 1881 szabadelvű 5, mérsékelt ellenzéki 1, függetlenségi 3; 1884 szabadelvű párti győzelem; 1887 szabadelvű 6, Függetlenségi és 48-as Párt 1, Nemzeti Párt 1; 1892 szabadelvű 5, Függetlenségi és 48-as Párt 3; 1896 szabadelvű 4, Függetlenségi és 48-as Párt 3, Nemzeti Párt 1; 1901 (A Szabadelvű és a Függetlenségi Párt mellett a Néppárt is állított jelölteket) szabadelvű 4, Függetlenségi Kossuth Párt 3, volt Nemzeti Párt 1; 1905 Függetlenségi Kossuth Párt 4, Alkotmánypárt 1, Szabadelvű Párt 3; 1906 Függetlenségi Kossuth Párt 6, Alkotmánypárt 1, szabadelvű 1. In: Reiszig, [1907.] p. 531–565. tanulmánya alapján.

¹⁰⁸ A megye többségi ellenzéki képviselőin keresztül évtizedeken keresztül nem tudott érvényt szerezni felterjesztéseinek. A vármegyei szabadelvű párt 1904-ben alakult újra. A vármegyei középosztály Deák fénykorában Tisza-párti volt. A szabadelvűek ezen a szalon elindulva kezdték meg a szervezkedést. A vármegyei szabadelvű párt újjászervezése. In: Szatmármegyei Közlöny, 1904. szept. 25. 39. sz. p. 2–3.

¹⁰⁹ Ez a következő módon alakult: pártonkívüli 48-as programmal 2 képviselő, Függetlenségi és 48-as Justh párti-programmal, továbbá Függetlenségi Kossuth-párti programmal 1–1 képviselő. A vármegye új képviselői. In: Szatmár és Vidéke, 1910. jún. 8. 23. sz. p. 1.

¹¹⁰ Uo. p. 563.

¹¹¹ Az alispán tiltakozásának bejelentése mellett végrehajtotta a főispán utasítását. Bereg állami javadalmazását nem vontta meg a kormány. In: Cieger, 1997. p. 220.

választáson egy Kossuth-párti képviselő megválasztása mellett ismét kormánypárti, nemzeti munkapárti győzelem született.¹¹²

A politikai- és pártviszonyok terén Ugocsa sajátos helyet foglalt el. A dualizmus időszakában a vármegye választásra jogosult polgárai minden alkalommal kormánypárti képviselőt juttattak a parlamentbe.¹¹³ Az 1905–1906-os alkotmányjogi válság nyomán kibontakozó vármegyei ellenállásban sem vettek részt.¹¹⁴ Ennek és a választási eredményeknek a hátterében a kormány és a megye között kialakult kompromisszum állt, amit Ugocsa bizonytalan közigazgatási léte idézett elő. Többször felvetődött, de mindig sikerült elhárítani önállóságának megszüntetését. Ellenben 1872-től 1876-ig a hivatalban lévő alispánt bízták meg a vármegye kormányzásával, majd 1876 és 1896 között területi önállóságának megőrzése és saját tisztikarának megtartása mellett a mindenkorai Bereg megyei főispán igazgatási hatáskörébe tartozott.¹¹⁵

Az Ung megyei parlamenti választások eredményeinek vizsgálata azt mutatja, hogy 1869 és 1878 között csak 1875-ben választottak ellenzéki képviselőt, a Mérsékelt Ellenzék jelöltjét. Az 1878. évi választásokon viszont a négy ungi választókerületben háromból került ellenzéki honatya a parlamentbe. A Szobránci kerületben az 1875-ben mandátumhoz jutott mérsékelt ellenzéki képviselő 1891-től 1901-ig a Nemzeti Párt színeiben győzött. A Nagykaposi kerületet az előzőhöz hasonlóan 1878 és 1896 között a Mérsékelt Ellenzék, majd Nemzeti Párt, 1896-tól a 48-as Kossuth Párt jelöltje képviselte 1906-ig. Az 1881 és 1901 közötti választásokon fele-fele arányban jutottak mandátumhoz kormánypárti és ellenzéki honatyák. Egy ellenzéki képviselő győzött az 1901. és kettő az 1905. évi választásokon (az egyik a Szabadelvű Párt, majd annak felbomlása után a későbbi Alkotmánypárt színeiben). Az 1910-es választáson az egyetlen ellenzéki képviselő függetlenségi és 48-as (Justh) párti programmal jutott mandátumhoz.¹¹⁶ Összességében elmondható, hogy 1869 és 1918 között az 59 ungi honatyanak (hét alkalommal tartottak időközi választást) 30%-a (18 képviselő) volt ellenzéki. Ung megye a parlamenti képviselők segítségével szeretne volna orvosolni egyik ősi sérelmét, visszaszerezni az 1875-ben Beregszászba áthelyezett törvényszéket. A 34 éven át tartó küzdelem sikere érdekében az éppen hivatalban lévő igazságügy-minisztert szerették

---

¹¹² Uo. p. 213–278.

¹¹³ Cieger, 2000. (1) p. 50–51.

¹¹⁴ Ellenben a kormány politikájával és működésével nem értettek egyet, az új főispánt sem fogadták teljes bizalommal, aki 5 hónapig töltötte be hivatalát. Főispáni installáció. In: Ugocsa, 1905. dec. 3. 49. sz. p. 2–3.

¹¹⁵ Cieger, 2003. p. 96.

¹¹⁶ Cieger, 2000. (2) p. 38–40. A képviselők pártállása az országgyűlési almanachokból került kigyűjtésre. In: <http://www.ogyk.hu/e-onyvt/mpgy/alm/almanach.html>

volna mandátumhoz juttatni valamelyik ungi választókerületben.¹¹⁷ Az 1896. évi kárpátaljai képviselő-választási küzdelemben a ruszin nemzeti értelmiség a kormánnyal szembenálló Katolikus Néppárt oldalán állt, s hogy mégsem sikerült képviselőinek mandátumhoz jutnia, abban nagy szerepe volt Firczák Gyula püspök és a miniszterelnök között létrejött – a gazdasági viszonyok fejezetben, a hegyvidéki akció kapcsán már említett – megállapodásnak.¹¹⁸ Az 1905-ös alkotmányos válság idején itt is 35 főből álló alkotmányvédő bizottságot szerveztek, a kormány által kinevezett főispánt – aki egyébként ismert ungi családból származott – nem iktatták be, és semmiben sem működtek vele együtt. A főispánnal szemben olyan atrocitásokra került sor, amilyenre a térség egyetlen megyéjében sem volt példa.¹¹⁹

Szabolcsban 1897-ben bontakozott ki a mezőgazdasági szegények megmozdulása, a Várkonyi István vezette „Független Szocialista” mozgalom, ami 1898 januárjára szinte az egész megyére kiterjedt. Gyűléseket szerveztek, földmunkásegyleteket alakítottak. Egyebek között a harmados földek eltörlését, a mezőgazdasági munkások bevándorlásának a megakadályozását követelték. Szabolcsban az egyik legnagyobb, 1897. március 15-re tervezett tüntetést csak katonai segítséggel tudták megakadályozni.¹²⁰ A vármegye katonaságot kért a szocialista mozgalom esetleges kitörésének ellensúlyozására, de a belügyminiszter elegendőnek tartotta a csendőrség megerősítését.¹²¹ A mozgalom Szatmár vármegyére is áttért, ahol a földmunkások először Kántorjánosiban adtak hangot elégedetlenségüknek. Szabolcs megyéhez hasonlóan az elégedetlenséget itt is erősen szította a „Földmívelő”¹²² című szocialista újság. Szatmár megye főispánja a mozgalom vezetőivel való személyes találkozón próbálta megtudni az elégedetlenség okait. A vármegye közönsége is segített a lázongások megfékezésében. A kormánytól Mátészalkára két század katonaság kirendelését kérték állandó jelleggel, mert ezen a vidéken mutatkozott a legnagyobb készség a szocialista tanok befogadására. A mozgalom elfojtását a vármegyei tisztikar erélyes fellépésének tulajdonították.¹²³ Várkonyi István „bűnügyét” 1899 januárjában Nyíregyházán, a Királyi Törvényszéken tárgyalták.¹²⁴

---

¹¹⁷ Polónyi Géza igazságügy-minisztert 1906-ban meg is választották, a törvényszék visszahelyezésére irányuló ígéretét is bírták, de ő ungi mandátumát hamarosan egy fővárosira cserélte. In: Uo. p. 99–100.

¹¹⁸ A püspök a kormány támogatása érdekében egy 5 pontból álló intézkedési csomagot fogadtatott el a kormányfővel, ami a ruszinok és a görög katolikusok érdekében született. In: Cieger. 2000. (2) p. 26–27.

¹¹⁹ Megérkezésekor a csőcselék tojással dobálta, lakásának ablakát beverték, és az életére törtek. A főispán hamarosan elhagyta a várost. A kormány ugyan vizsgálatot rendelt el, de a felelősségre-vonás elmaradt. In: Cieger, 2000. (2) p. 17–19.

¹²⁰ Szilágyi, 2006. p. 92–93.

¹²¹ Téger, 1930. p. 267.

¹²² A lapot 1896-ban indította Várkonyi István.

¹²³ Reiszig, [1907.] p. 555.

¹²⁴ Várkonyit osztály és tulajdon elleni izgatás vétségéért hat havi államfogházra és 200 forint pénzbüntetésre ítélték. In: Téger, 1930. p. 272.; Várkonyi bűnügye. In: Nyírvidék, 1899. ápr. 16. 16. sz. p. 4–6.

A szocialista eszmék Szatmárban és Nagykárolyban az ipari munkások körében is terjedtek, amire 1907-ben található utalás. Szatmárban sztrájkoltak az épület- és bútorasztalosok, a cipésziparosok. A szervezkedés hatására a szatmári építőipari vállalkozók szövetségbe tömörültek, a kialakult helyzetért a munkások nehéz körülményei helyett az agitátorokat tették felelőssé. A szövetség titkára lapot alapított és írásaival próbálta „öntudatra ébreszteni” a munkásokat. Sürgették a sztrájk törvény megalkotását.¹²⁵ Az iparosok és munkások kapcsolata Nagykárolyban pl. annyira elmérgesedett, hogy a helyi nyomdai alkalmazottak figyelmeztették az Iparosok Lapjának szerkesztőjét, ha orgánumban indokolatlanul gyalázni meri a munkásokat, annak kiszedését és előállítását is megtagadják.¹²⁶ Szatmárban az orvosok is szervezkedtek, megalakították az Országos Orvos-szövetség szatmárnémeti fiókját.¹²⁷ A vidéki nyomdászok bérmozgalma miatt 1909. május 28. és június 25. között Ungváron, az Unio Könyvnyomda Rt. személyzete sem vette fel a munkát.¹²⁸ A nyíregyházi nyomdászok is csatlakoztak 1910-ben az országos nyomdászsztrájkhoz, s emiatt a Nyírvidék című lap 22. száma csak két oldalban jelenhetett meg.¹²⁹

A Bereg, Ugocsa és Ung megyékben élő ruszin, kárpátukrán népcsoport – már többször emlegetett – elmaradott társadalmi-gazdasági viszonyaival magyarázható, hogy nemzeti újjászületésük, nemzetté válásuk folyamata több mint száz évig tartott. Ebben egyedüli képviselőik az értelmiségiek – azon belül a görög katolikus papság és a teológiát végzett tanárok – voltak, akiknek társadalmi támaszát ipari burzsoázia hiányában a csekély gazdag paraszti réteg biztosította. Erre az időszakra a ruszinofil irányzat volt a jellemző, képviselői a nagyorosz nemzeti öntudat kialakítására törekedtek, és a nagyorosz nyelvet tették meg irodalmi nyelvükké. A helyi népnyelv irodalmi nyelvvé fejlesztése csak 1871-ben kezdődhetett el. A századforduló éveiben mindkét irányzat képviselői saját sajtóval rendelkeztek, és egymással elkeseredett, éles harcot folytattak.¹³⁰ A másik értelmiségi csoportot a ruszin származású, elmagyarosodott ruszin értelmiség képviselői, az ún. előkelőség alkotta. Ők voltak az 1867. évi kiegyezést követő második generációs értelmiség, akiknek elődei már betöltöttek valamilyen fontos (közigazgatási vagy állami) hivatal, és a magyar uralkodó osztályhoz tartozónak érezték magukat. Ez a csoport nem tudott mindenben azonosulni az Ungváron élő nemzeti értelmiséggel.¹³¹

¹²⁵ Hirek. In: Iparos lap, 1907. márc. 30. 1. sz. p. 4–5.; Értsük meg egymást. In: Uo. ápr. 7. 3. sz. p. 1–2.

¹²⁶ A nagykárolyi könyvnyomdászok: Válasz Simkó Aladárnak. In: Nagykároly, 1907. szept. 11. 37. sz. p. 3.

¹²⁷ Szervezkednek az orvosok. In: Iparos lap, 1907. szept. 15. 24. sz. p. 1–2.

¹²⁸ Szerkesztői üzenet. In: Magyar Tanítójelölt, 1909. jún. 10. sz. p. 270.

¹²⁹ Téger, 1930. p. 348.

¹³⁰ Botlik, 1997. p. 66–67.

¹³¹ Mayer, 1977. p. 13.

A kárpátaljai ruszin szegényparasztok és agrárproletárok között a század elején a skizma mozgalom bontakozott ki. Ennek fő célját a görög katolikus vallásról a görögkeleti vallásra való áttérésben, s ez által az egyházban rájuk nehezedő anyagi terhektől való szabadulásban határozták meg. A mozgalom Bereg megyében Nagylucskához kötődött, ahol az egyházi terhek elleni tiltakozás összefonódott a falusi burzsoázia földvásárlási lázával. A földvásárlási korlátok feloldása után a nincstelenek és szegényparasztok magukra maradtak. Az áttéréshez szükséges nyilatkozatukat a kormány hosszú évek múlva azzal utasította el, hogy azok nem feleltek meg a törvényes formának.¹³²

II. Országos sajtóviszonyok 1825-től 1920-ig

II.1. A reformkor

A ferenci abszolutizmus a sajtó, a könyvnyomtatás és könyvkereskedelem ellenőrzését, a cenzúrát kizárólagos királyi jognak tartotta. Egy 1820 januárjában kelt rendelettel a tudományos és irodalmi folyóiratok külföldről való behozatalát is megtiltotta. A magyar rendek (Bars vármegye) ez ellen feliratban tiltakoztak. Véleményük szerint, a cenzúra már a nemzetek közötti érintkezést, a művelődés fejlődését, a haladást és a polgárosodást is akadályozta.¹³³ A rendek követeléseire az udvar a cenzúra szigorításával, majd 1839-ben a könyvcenzúráról és a revízióról szóló utasítás elkészítésével válaszolt. Ebben külön részt szenteltek a politikai tartalmú vagy politikai kérdésekkel is foglalkozó nyomdatermékek vizsgálatának. A fenti szabályzat 1840 júliusában lépett életbe. A bécsi udvar kompromisszumos politikájának köszönhetően a szervezeti változások együtt jártak a cenzúra lazításával, aminek irányítása Budára, a Helytartótanács Tanulmányi Osztályának keretében megalakult új, központi könyvvizsgáló hivatal feladatkörébe került.¹³⁴

A reformkorban megélénkülő polgári és függetlenségi törekvések hatására megnőtt az igény a háttérbeszorított politikai lapok iránt. Egy új típusú politikai lap iránti igény először Széchenyi Istvánban fogalmazódott meg, ami a *Jelenkorban* (1832–1848) realizálódott. Kossuth kéziratosaival az *Országgyűlési Tudósításokkal* (1832–1836), majd a *Törvényhatósági Tudósításokkal* (1836–1837) tájékoztatta a reformkor híveit az országgyűlésről és a megyegyűlésekről. A *Pesti Hírlapot* 1841 januárjában indította meg, amely liberális orgánus, a reformellenzék lapja volt. A konzervatívok és a kormány politikáját támogatta az 1837.

---

¹³² Uo. p. 127–135.

¹³³ Bényei M., 1994. p. 21–22.

¹³⁴ Uo. p. 67–69.; Kókay, 1979. p. 660; A központi könyvvizsgáló hivatal helyett a hivatalos levelezésben a központi könyvbíráló főhivatal megnevezést használták.

július 4-én indult *Hirnök*, amely kezdetben a szabadelvűség látszatát keltette. A reformkori sajtó politikai differenciálódásának bizonyítéka a neokonzervatív *Budapesti Híradó* és a klerikális *Nemzeti Újság* is. Ahogy az időszakai politikai sajtóban hangot kaptak az ellentétes politikai irányzatok, ahhoz hasonló folyamat zajlott le az újonnan indult tudományos és irodalmi folyóiratokban is: a *Kritikai Lapokban* (1832–1836), az *Atheneumban* (1837–1843) és mellék-lapjában a *Figyelmezőben* (1837–1841). A *Budapesti Szemle* (1840–1841) elsőként képviselt a magyar sajtóban egy egységes politikai csoportosulást, a centralistákat. Megjelent a sajtótermékek egyik új válfaja, a divatlap (irodalmi, kritikai folyóirat). Az első magyar nyelvű divatlap a *Regelő* volt (1833–1841), melléklapja a *Honművész*. Sokszínűségüket a *Regelő Pesti Divatlap* és folytatása a *Pesti Divatlap* (1842–1848) – amely a kossuthi politikát követte – a *Honderű* (1843–1848) és az *Életképek* (1844–1848) bizonyítja. Ez utóbbi 1845-től írásai-val a polgári Magyarországért harcolt. A korszak végére megjelentek mindazok a lapfajták, amelyek Európa polgárosultabb országaiban már korábban kialakultak. Az előzőekben említettek túl a tudományos (*Tudománytár* 1834–1844) és ismeretterjesztő folyóiratok (pl. *Garasos Tár* 1834), a szakfolyóiratok és szaklapok (pl. *Orvosi Tár* 1831–1833, *Magyar Gazda* 1837–1841).¹³⁵

Ebben az időben, 1845-ben jelenhetett meg térségünk első sajtóterméke kettős megjelenési hellyel, a *Kassa-Unhgvári Hirdetményi Lap*.

II.2. A polgári sajtószabadság

Az utolsó rendi országgyűlésen, 1847 őszén ugyan nem történt előrelépés a sajtószabadság ügyében, de néhány hónap múlva hatalmas változások követték egymást. Kossuth 1848. március 3-án benyújtott javaslatát az Ellenzéki Kör a szabad sajtó igényével egészítette ki, majd március 13-án elfogadta a sajtószabadság követelését is magába foglaló Tizenkét Pontot. Március 15-én a Pozsonyból Bécsbe induló küldöttség felirati javaslatában is szerepelt a cenzúra eltörlésének kérése, amit az Ellenzéki Kör a Tizenkét Pont részeként a pesti forradalom, a nép követeléseként hozott nyilvánosságra. A Helytartótanács a Forradalmi Választmány kérésére járult hozzá a cenzúra eltörléséhez és a sajtóvétség miatt elítélt Táncsics Mihály szabadon bocsátásához. A polgári sajtószabadság Magyarországon 1848. március 15-én valósult meg. A Helytartótanács március 16-án kelt ideiglenes szabályzata ugyan kimondta a sajtó előzetes cenzúra nélkül, szabadon való működését, de a felelősségről és a sajtóvétség megtorlásáról sem feledkezett meg. Ennek elbírálásához a kinyomtatott sajtótermékből egy példányt el kellett juttatni az ideiglenes bizottság elnökéhez. A sajtótörvény-javaslatot

¹³⁵ Fülöp, 1975. p. 70–73.; Kókay, 1998. p. 59–90.

Kossuth Lajos és Szemere Bertalan készítette el, amely számos pozitívuma mellett szigorú megkötéseket is tartalmazott, pl. a lapok óvadékának felemelése. Ezt politikai napilapok esetén húszezer forintban, más lapoknál tízezer forintban határozták meg. A kaució csak részben szolgált politikai célt. Inkább a lapok beszállítóit óvta (papír, festék, grafika, munkavégzésért járó bér, postai szállítási költség stb.), és ha a lap tönkrement a kaucióból törlesztették a fennmaradt kiadásokat. A törvényjavaslatot az Alsótábla kerületi és az országos ülése is elfogadta, annyi kiegészítéssel, hogy kaució gyanánt készpénz helyett ingatlanra betáblázott kötelezvényt is elfogadhatónak tartott. A pesti forradalmárok már csak a kaució összegének módosítását, tíz-, illetve ötezer forintra való csökkentését tudták elérni.¹³⁶

A sajtószabadságról szóló 1848: XVIII. törvénycikket április 7-én szentesítette az uralkodó, s azt április 11-én hirdették ki. „E korszakos jelentőségű jogszabály összegezte mindazt, amit a reformkorban a liberális ellenzék mérsékelt szárnya követelt. Megalkotói figyelembe vették a külföldi polgári sajtótörvényeket is. A magyarországi sajtótörvény polgári jellege vitathatatlan. Hosszú küzdelem eredményeként eltörölte a feudális cenzúrát, megszüntette a nyomdai és könyvkereskedelmi privilégiumokat és a külföldi könyvek revízióját is. Egy új típusú bíróságra, a polgári esküdtszékre bízta a sajtóvétségek megítélését, büntetését.¹³⁷ A törvény (amely magán viselte születése körülményeit) 1. paragrafusa kimondta, hogy „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti,” aminek a továbbiakban számos korlátot szabott. Az első fejezet meghatározta, hogy mi minősül sajtóvétségnek, és milyen büntetés szabható ki annak elkövetőjére. A második fejezet a bírói eljárásról, a sajtóperek esküdtszéki lefolytatásáról szólt (a vizsgálóbíró azonnal zár alá vehette a sérelmezett sajtóterméket). A harmadik fejezet az időszaki lapok megjelenésének feltételeit (bejelentési kötelezettség és a fentiekben említett kaució letétele, a lap minden számából egy példány benyújtása a helyi hatósághoz), valamint ezek elmulasztásának következményeit ismertette. Szólt a sajtóvétség és a kaució összefüggéséről is. A negyedik fejezet a nyomdák működésének szabályait (bejelentési kötelezettség, biztosíték letétele, nyilvántartás vezetése, a nyomdatulajdonos nevének és lakhelyének feltüntetése a nyomdaterméken, a nyomtatványokból és ábrázolatokból két példány beszolgáltatása a helyi hatósághoz) és azok elmulasztásának büntetését ismertette. A helyi hatóságnak átadott két példányból az egyik bekötve a nemzeti múzeumé lesz (40. §) – olvashatjuk. A fejezet a könyvárusítás szabályait is ismertette. Az 1848-as sajtótörvényt ért bírálatok abból az ellentétből táplálkoztak, ami a magyar polgári nemzeti

¹³⁶ Kosáry – Németh G., 1985. p. 43–49.

¹³⁷ Bényei M., 1994. p. 96–97.

átalakulás két fő irányzatát: a nemesi liberalizmust és a kispolgári radikalizmust 1848-ban egymástól elválasztotta.¹³⁸

A polgári sajtótörvény hatására 86-tal nőtt a sajtótermékek, főleg a politikai lapok száma. A meglévő periodikumok közül kezdetben valamennyi a forradalom mellett foglalt állást, a *Pesti Hírlap* is támogatta a forradalmi eseményeket, de a szélsőséges történésektől elhatárolta magát. Az újonnan kialakult forradalmi lapok között az első, a radikális *Márczius Tizenötödike* a közvélemény szervezésével segítette a forradalmi átalakulást. Április elejétől jelent meg Táncsics *Munkások Újsága*, amely „azt a baloldalt képviselte, amely számára a nemzeti és közjogi radikalizmuson túl a társadalmi program is alapvető jelentőségű volt.”¹³⁹ A kormány a lap sikerét próbálta ellensúlyozni és a szélsőséges eseményektől visszatartani olvasóit a *Nép Barátjával*. Az újságot a nemzetiségek számára is hozzáférhetővé tette – lefordíttatta anyanyelvükre, és ingyen juttatta el hozzájuk. A kormány hivatalos lapja, a júniustól megjelenő *Közlöny* (addig a *Pesti Hírlap* hivatalos rovata). *Kossuth Hírlapja* a politikus egyre radikalizálódó politikáját támogatta (júliustól az év végéig). Az 1848-as forradalom a vidéki politikai sajtó fellendüléséhez is hozzájárult, ekkor jelent meg pl. a debreceni *Alföldi Hírlap*. A Felső-Tiszavidéken 1848–49-ben nem látott napvilágot időszakos lap. A szabadságharc idején újabb laptípusként katonai és táborigazdasági újságok jelentek meg, pl. *Komáromi Lapok*.¹⁴⁰

II.3. A neoabszolutizmus

A neoabszolutizmus nem állította vissza a cenzúrát, ellenben az utólagos ellenőrzéssel egy annál veszélyesebb és hatásosabb módszert alakított ki. A korszakra az 1852. május 27-én császári nyílt paranccsal kihirdetett sajtórendtartás nyomta rá a bélyegét, amely a katonai határvidékek kivételével a Habsburg Monarchia minden részére kiterjedt, és 1852. szeptember 1-jén lépett hatályba.

Ennek értelmében minden időszakos nyomtatványt el kellett látni a szerkesztő, nyomtató, kiadótulajdonos nevével, a nyomtatás helyével és idejével. A már kinyomtatott újságokat egy órával a megjelenés vagy szétküldés előtt be kellett mutatni a rendőri hatóságok mellett működő könyvvizsgáló bizottságnak, s csak annak jóváhagyása után kerülhetett sor a forgalomba hozásra. A sajtórendtartás kijelölte a köteles példányok gyűjtőhelyeit, szabályozta a könyvkiadás jogát, a lapengedélyek megszerzésének feltételeit és módját. Egyebek mellett újraszabályozta a kaució nagyságát (amit a megjelenési hely népességszámától függően

¹³⁸ Kosáry – Németh G., 1985. p. 37–51.

¹³⁹ Kókay, 1998. p. 98.

¹⁴⁰ Uo. 101–102.

hétezer-től tízezer, illetőleg ötezer pengő forintban határozott meg),¹⁴¹ bevezette a megintési rendszert,¹⁴² és kijelölte a büntethetők sorrendjét (szerkesztő, nyomdász, terjesztő). Az utólagos ellenőrzéssel járó anyagi veszteség ellen a kiadók és szerkesztők öncenzúrával védekeztek. A sajtórendtartással a szellemi élet minél szélesebb körű ellenőrzését kívánták elérni, ugyanakkor igazodási támpontokat nyújtott, és csökkentette a helyi önkényurak korlátlan hatalmát, összességében a magyar sajtó fejlődéséhez vezetett.

1857 novemberében császári rendelet írta elő a kaucióköteles, továbbá a hirdetéseket felvevő szépirodalmi vagy tudományos lapok után fizetendő bélyegadó,¹⁴³ ami lappéldányonként egy krajcárt jelentett, és a korábbi ár felével drágította meg a lapok előállítási költségét és előfizetési árát. A periodikumok száma mégsem esett vissza, mert azok „életben tartása nemzeti és ellenállási kötelezettség volt.”¹⁴⁴ Az 1849 után bekövetkezett polgári átalakulás, a visszafordíthatatlanná vált polgári fejlődés is igényelte az időszaki lapok által közvetített információt. Magyarországot 1853-ban öt helytartósági kerületre osztották, s a székhelyükön működő rendőr-igazgatóságok hatáskörébe utalták a sajtóellenőrzést. Bereg, Ugocsa és Ung a Kassa székhelyű, Szabolcs és Szatmár vármegye a Nagyvárad székhelyű helytartósági kerületbe került.¹⁴⁵

A sajtó a neoabszolútizmus időszakában is politikai irányzatok szerint tagozódott. A kormány félhivatalos lapja a *Magyar Hirlap* 1849-től jelent meg, majd 1853-tól *Budapesti Hirlap* címen, hivatalos kormánylapként folytatta működését. Előfizetőinek száma 1855-re megfogyatkozott, mert olvasói közül a földbirtokos-értelmiségi közönség átpártolt az 1850-ben indult *Pesti Napló*hoz, ami a nemesi ellenzéki politikát támogatta és az abszolútizmussal szemben állt. Ebben jelent meg 1865-ben Deák Ferenc Húsvéti cikke is, ami a kiegyezést készítette elő. A *Magyar Sajtó* 1855-ben Bécsben indult, munkatársai a *Pesti Napló*ból kiszorult vagy a köznemesi passzív rezisztenciával szembenálló írók közül kerültek ki. Az 1860-as években ellenzéki lapként jelent meg. Az Októberi Diploma kibocsátása után a kormány saját politikájának támogatására megindította hivatalos lapját, a *Sürgönyt*, a konzervatív *Pesti Hirnököt* és a klerikális szellemű *Idők Tanuját*. A Felirati Párt 1861 után a *Pesti Naplót*, a Határozati Párt a *Magyarországot* tekintette orgánumának. Ez utóbbit a *Magyar Sajtó*, 1863-tól *A Hon* (a *Pesti Napló* fő vetélytársa, a későbbiekben Tisza Kálmán balkö-

¹⁴¹ Kovács Máté, 1970. p. 22–25.

¹⁴² A sajtótörvény leghírhedtebb paragrafus. Ha valamely időszaki kiadvány folyamatosan a trón, a birodalom egységével... a közcsenddel és renddel szembenálló irányt követett, a terület helytartója kétszeri írásbeli sikertelen figyelmeztetés után három hónapra felfüggeszthette a lap megjelenését. A lap hosszabb időre szóló vagy végleges betiltását a legfőbb rendőrhatalóság jogkörébe utalta. In: Kovács Máté, 1970. p. 24.

¹⁴³ A bélyegadó, a sajtótermékek megadóztatása a postai terjesztés során. In: Uo. p. 27.

¹⁴⁴ Buzinkay, 1998. p. 109.

¹⁴⁵ Szabad, 1979. p. 455–457.

zép politikájának támogatója) váltotta fel. Az előzőekben említett legfontosabb politikai lapok mellett számos irodalmi (napilap: *Hölgyfutár* 1849-, *Fővárosi Lapok* 1864-, az előző utódlapja; folyóirat: pl. *Magyar Emléklapok* 1848/49-ből, *Szépirodalmi Lapok* 1852–1853, ez utóbbi körül alakult ki az irodalmi Deák-párt, *Szépirodalmi Figyelő* 1860–1864, *Koszoru* 1863–1865), tudományos (*Uj Magyar Muzeum* 1850–1861), továbbá kulturális folyóirat indult. Egyre jobban terjedtek az élclapok, pl. *Nagy Tükör* (1856–1858) vagy *Üstökös* (1858–1918). A család minden tagjához szóló, széleskörű ismeretanyagra épülő hetilapokon kívül (pl. *Vasárnapi Újság* 1854–1921) megjelentek a speciálisabb igényeket kielégítő, egyre kisebb csoportra (nemek, életkorok, szakmák) építő orgánumok. Az egyes szakmák közlönyei, tudományos folyóiratai az 1850-es évek végétől jelentek meg (pl. az *Orvosi Hetilap* 1857-).¹⁴⁶

Az 1860–1861-es években bekövetkezett enyhülés és kölcsönös kompromisszumkeresés időszaka kedvezett az országos és a helyi lapkiadásnak és az ellenzéki orgánumok megszületésének. Így válhattak azok fontos politikai tényezővé, a politikai nyilvánosság biztosítójává az 1860-as évek közepére. A kiegyezés gondolatának elfogadtatása a magyar közvéleménnyel és a kompromisszum kidolgozása nagyrészt a sajtóban történt meg. Az előzőeket segítette még a nyomdászati technika és a közlekedés fejlődése (a vasútvonalak hossza 1849-től 1866-ig több mint tízszeresére nőtt), ami nagymértékben hozzájárult az időszak lapok számának ugrás-szerű, 1850-től 1867-ig 15-ről 119-re való emelkedéséhez.¹⁴⁷

II.4. A dualizmus kora

A kiegyezéssel a sajtó újból szabad lett, 1867 augusztusában ismét életbe lépett az 1848. évi sajtótörvény. Amíg 1848-ban a sajtóvétségekben illetékes esküdtszékeket törvényhatóságok szerint, 1867-től azokat a királyi, illetve a kerületi táblákon kellett felállítani. A dolgotban vizsgált megyék közül Ung a Tiszáninnen kerületi táblán, Bereg, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa a Tiszántúli kerületi táblán felállított esküdtszékhez tartozott. A bírákat és vádlókat 1848-cal ellentétben nem választották, hanem kinevezték. Ekkor már szakértelem is kellett a bírói döntéshez. Az egész eljárást a polgári elveknek és igényeknek megfelelően szabályozták. A sajtószabadság a kormány által megszabott keretek között működhetett.¹⁴⁸

Újra életbe lépett az 1848. évi XVIII. törvénycikkben szereplő biztosítéki rendszer. A sajtótörvény 14. §-a komoly védelmet nyújtott a laptulajdonosoknak azzal, hogy kizárta a

---

¹⁴⁶ Buzinkay, 1998. p. 135.

¹⁴⁷ Fülöp, 1975. p. 76.

¹⁴⁸ Révész T., 1986. p. 39–40.

büntethetőséget a törvényhatóságok, törvényszékek nyilvános üléseiről szóló hiteles közlés esetén. A törvény kizárólag politikai ellenzékiesség miatt lehetetlenné tette a vádindítást.¹⁴⁹

Az 1870. január 1-jétől hatályos 1869. évi CXIII. törvénycikk eltörölte a Bach-korszakban bevezetett hírlapi bélyeget (a bélyegadót). A hirdetési bélyegadó viszont fennmaradt. Egy korábbi rendelet 1867 elejétől az előfizetés útján való terjesztés mellett lehetővé tette a lapok utcai árusítását, a kolportázst. A helyi rendőrség a lap előzetes bemutatása után adhatta ki hozzá az engedélyt. A belügyminiszter a Cassandra-levél¹⁵⁰ keltette kormányellenes hangulat miatt még ugyanabban az évben, júniusban betiltotta az utcai árusítást. A lapok egyes példányszámaihoz a kiadóban, a könyvesboltokban lehetett hozzájutni. A példányonkénti árusítás és vásárlás az 1878. évi balkáni háború idején vált megszokottá.¹⁵¹ A hírlapok utcai árusítását a belügyminiszter 1897-ben (csak a címmel és az árral lehetett felhívni a figyelmet a lapra, a tartalommal nem), majd 1912-ben (18 éves életkorhoz kötötte a rendőri rikkancsengedély kiadását) szabályozta.¹⁵² A vármegyei ellenállás által előidézett kormányválság idején – valószínűleg annak hatására – 1906 tavaszán Kristóffy József belügyminiszter betiltotta a lapok utcai árusítását.¹⁵³

A kormányzat pozitív sajtóirányítási eszközként alkalmazta a szubvenciót (főleg nemzetiségi lapoknál) és az ingyen példányok küldését. Vidéki és nemzetiségi lapoknál 1869-től tipikussá vált a kaució-kötelezettség állami átvállalása. Az igazságügy-miniszter 1871. július 1-jén rendeletben szabályozta a sajtóvétség miatt elítélt egyének fogházbüntetésének végrehajtását.¹⁵⁴ Az iparszabadság hatására az 1880-as és 1890-es években megnőtt a nyomdák száma, gépesítették a nyomdai munkafolyamatokat, 1900-ban pl. megszűnt a kézi szedés kizárólagos uralma. Ezek a fejlesztések mind a lapkiadást segítették. Magyarország ugyan nem csatlakozott a nemzetközi szerzői egyezményhez, de 1884-től alkalmazta alapelveit,¹⁵⁵ s ettől kezdve a képeslapok szerkesztői nem ollózhattak a külföldi sajtó fametszetes

---

¹⁴⁹ Buzinkay, 1998. p. 125.

¹⁵⁰ Kossuth Lajosnak az emigrációban 1867. május 22-én kelt levele, amiben a készülő kiegyezés törvénytervezetét bírálta. Tarján M. Tamás: 1867. május 22. Kossuth Lajos megírja a Cassandra-levelet. In: ww.rubicon.hu/magyar/oldalak/1867_majus_22_kossuth_lajos

¹⁵¹ Gergely – Veliky, 1985. p. 29–32.

¹⁵² A kötelezpéldány polgármesteri hivatalba való beszolgáltatása mellett. In: Rendőri Lapok, 1911. nov. 1. 11. sz. p. 2.

¹⁵³ Téger, 1930. p. 328.

¹⁵⁴ Az elítélt magánál tarthatta a személyes tárgyait, külön bútorozott egészséges helyiségben kellett elhelyezni, látogatókat fogadhatott stb. In: Buzinkay, 1998. p. 125–126.

¹⁵⁵ Az 1884. évi XVI. törvénycikk szerint a védelemben részesített alkotások köre az írói művek, a zeneművek, színművek, a képzőművészeti, műszaki és fényképészeti művek. Magyarország azért nem csatlakozhatott az egyezményhez, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia nem írta alá a berni konvenciót.

illusztrációiból. Ez az illusztrált lapok technikájának gyors fejlődését vonta maga után. A fametszetes illusztrációkat az 1880–1890-es évek után a fényképek klisézése követte.¹⁵⁶

Az 1870-es évek végén kezdődött a magyar sajtó liberális aranykora, aminek kibontakozását a kiszámítható keretek között működő nyilvánosság, a nagyméretű gazdasági fejlődés és az olvasni tudó lakosság számának növeléséért küzdő közoktatási rendszer is segítette. Ezek a kedvező feltételek együtt járultak hozzá a sajtó fejlődéséhez és üzletté válásához, ami olyan méretűvé lett, hogy az 1909-re az ország valamennyi írni-olvasni tudó lakosára jutott hetente egy újság.¹⁵⁷

A periodikumok számára a külföldi híryanagot egy ideig a bécsi K. K. Correspondenz Bureau-tól megrendelhető könyvomas táviratok biztosították. A belföldi híryanag az 1875-ben alapított Budapester Correspondenze-ből volt elérhető. A személyi híreket és rendeleteket a *Budapesti Közlönyre*, a hivatalos lapra lehetett alapozni. A parlamenti hírek forrása 1869-től az ugyancsak könyvomas terjesztésű *Országgyűlési Értesítő* volt. A törvényszéki híreket a *Magyar Híradó*, a rendőrségieket a *Gyors Futár* biztosította. A megyei, vidéki események önkéntes levelezők segítségével jutottak el a lapokhoz. A tudósítót sokáig helyettesítette a levelező, az alkalmilag levelet író munkatárs. A hírszolgálat intézményesítése elkerülhetetlené vált. A bécsi Correspondenz Bureau részére a szent korona országainak híreit, a vidéki sajtó számára a főváros eseményeit, a főváros számára a vidéki híreket kellett közvetíteni. A minisztertanács 1881-ben Maszák Hugó és Egyesy Géza országgyűlési gyorsíróknak adta meg a hírszolgálat jogát, a Magyar Távirati Irodát (MTI) 1880-ban állították fel.¹⁵⁸ A Minisztertanács azért biztosított számukra távirati díjmentességet, hogy a vidéki közönséget a közügyekről a valóságnak megfelelően, objektív módon tájékoztassák. Azok közül a vidéki városok közül, amelyekkel állandó MTI kapcsolatot tartottak fenn, Kassa és Debrecen volt legközelebb térségünkhöz. A kormány 1882. június 1-jével félhivatalos intézménynek nyilvánította az MTI-t, és felhatalmazta a külföldi szerződések megkötésének jogával. A bécsi távirati iroda budapesti fiókjának megszüntetése után 1883. január 1-jétől ruházták fel a Magyar Korona Országainak területén a sajtó távirati hírekkel való ellátásának egyedüli és kizárólagos jogával.¹⁵⁹ Az iroda teljes államosítására 1918. november 7-én került sor.¹⁶⁰ Szatmárnémetiben pl. a fővárosi lapok sokszor semmi valóságallappal sem rendelkező, valóságtól eltérő helyi

---

¹⁵⁶ Buzinkay, 1998. p. 127.

¹⁵⁷ Uo. p. 138.

¹⁵⁸ A rendelkezésre álló források alapján az MTI alapítási évét Pirityi Sándor 1880-ra tette. In: Pirityi, 1996. p. 38.; A magyarországi napilapok 1881 tavaszán hivatkoztak először MTI-hírforrásra. In: Andreides, 2009. p. 19.

¹⁵⁹ Pirityi, 1996. p. 38–41.

¹⁶⁰ Uo. p. 51–52.

tudósításainak megakadályozása érdekében a főkapitányi hivatal biztosította részükre a helyi hírszolgáltatást.¹⁶¹

A magyar sajtó szervezete és teljesítőképessége szempontjából nagy próbatételt jelentett a tiszzaeszlári per 1883. jún. 19-én kezdődő nyíregyházi végtárgyalása, illetve az erről való leggyorsabb tudósítás, a fővárosi olvasóközönség hírigényének a kielégítése. (A pesti lapok legjobb tudósítóikat küldték a helyszínre, gyorsíróirodát állítottak fel, külön távíróvonalakat béreltek.) Ezt a magas fokú szervezést és az infrastruktúra ilyen szinten történő kiépítését a hír fontossága és a lap üzleti érdeke követelte meg.¹⁶²

A politikai párt sajtó uralma alól az üzleti érdekeken alapuló, ún. független sajtó megerősödésével szabadult fel a hírlapírás (ami közel fél évszázadon át tartott). A korabeli sajtó politikai közvélemény-formáló szerepe mindvégig jelentős. A század első éveiben a sajtó műveltségközvetítő hatásával szemben (szépirodalom, színházi kritikák, pedagógiai cikkek stb.) a híradás, a tiszta tények minél gyorsabb és minél pontosabb közvetítése került előtérbe.¹⁶³ A harmadik fontos szerep, a gazdasági. Főként a hirdetések tették nyereséges üzlettel a sajtót, és az előfizetési díjnál nagyobb mértékben járultak hozzá annak függetlenségéhez. Az 1850-es években a hirdetések többsége a lap kiadójának, nyomdájának egyéb termékeihez és különböző hivatalokhoz kötődött. Az 1870-es években emelkedett a számuk, és átalakultak árukínáló hirdetésekké, de mennyiségükkel még a századfordulón sem voltak elégedettek a lapkiadók. A hirdetőknél egységes illetéket előíró hirdetési bélyegadó – tarthatatlansága miatt – az 1900. évi X. törvénycikk szüntette meg. A hirdetések két típusa terjedt el: az általános (átalányszerződés mellett az egyedinel kedvezőbb feltételek mellett hirdethettek) és az egyedi hirdetéseké.¹⁶⁴

Az 1848: XIII. törvénycikkben is rögzített kötelempéldányok beszoigáztatását és a fogadó könyvtárak körét külön törvényben közel fél évszázad múlva szabályozta az 1897. évi XLI. törvénycikk¹⁶⁵ Ezt a Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készített nyomdatermékekre terjesztették ki. A törvény 3–4. §-a értelmében a nyomtatónak tudományos célra két példányt kellett ingyen beszoigáztatni – az egyiket a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a másikat a Magyar Tudományos Akadémiának. Mindkét intézménynél pontosan szabályozták a beszoigáztatásra kötelezett és a mentességet élvező dokumentumtípusok körét (az Akadémiának kevesebb nyomtatványféleséget kellett beküldeni, pl. az egy hétnél rövidebb időközökben

¹⁶¹ Különfélék. In: Rendőri Lapok, 1905. okt. 1. 5. sz. p. 3.

¹⁶² Buzinkay, 1998. p. 139.

¹⁶³ Hivatkozás Singer Zsigmond (a Pester Lloyd főszerkesztője) irására. In: Uo. p. 140.

¹⁶⁴ Buzinkay, 1998. p. 141–143.

¹⁶⁵ 1897. évi XLI. törvénycikk. A nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszoigáztatásáról. In: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6694>

megjelent hírlapok nem szerepeltek a felsorolásban: 4. §). A kötelespéldányok és átvételi elismervények postai küldése portó-díjmentességet élvezett. A beszolgáltatást meghatározott határidőig nem teljesítő nyomdák a 12. § szerint kihágást követtek el, amit 100 forint pénzbüntetéssel és a be nem küldött kötelespéldány vételárának megfizettetésével szankcionáltak. A törvény pozitívumaként értékelhetők a 15. §-ban leírtak, miszerint a sajtóügyi közvadászhoz benyújtott és a hivatali használathoz már nem szükséges kötelespéldányok a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kijelölt múzeumok és könyvtárak gyarapítására fordítandók.¹⁶⁶

A kiegyezést követő években is megmaradt a politikai lapok pártok szerinti megoszlása. A kormány hivatalos lapja, az 1867-ben indult *Budapesti Közlöny*, a Sürögöny folytatása, ami a második világháború végéig szolgálta a mindenkori kormányzatokat. A Deák-párt politikáját a *Pesti Napló*, a Tisza-párti balközép ellenzéket *A Hon* (ami 1875-től Tisza kormánylapja) támogatta. A szélsőbaloldali ellenzéket, majd a Függetlenségi Pártot segítette az 1867-ben indult *Magyar Újság* Kossuth nyílt leveleinek a közlését is felvállalta. A *Magyar Újság* 1874-ben beleolvadt az *Egyetértés*be megőrizve kormányellenességét és a Kossuth-kultusz ápolását. A szélsőbal további hetilapjai: a *Pesti Hetilap*, *A Nép Zászlaja*, *Szabad Polgár*, *Népfelség*. Az 1884-ben alakult Függetlenségi és 48-as Párt félhivatalos lapja a *Budapest* (1877-től nemzeti szellemű népies hírlap), további lapjai: a *Kis Újság* (a bulvársajtó előfutára) és a *Magyarország* (1893-). A kormánypárti lapok között foglalt helyet még az *Ellenőr* (1869–1882) és a *Nemzet* (1882–1889). Az 1854-ben alapított német nyelvű *Pester Lloyd* 1867-től a kormány félhivatalos lapjaként tájékoztatta a külföldet a magyar belpolitikai és üzleti életről – emellett a nagypolgárság lapjának tartották. A kispolgárság a *Neues Pester Journal*-t olvasta. A politikailag szervezkedő munkásosztály is megalapította orgánumait. Ezek – a korabeli rendszert bíráló cikkeik miatt – a hatósági üldözésnek többi lapnál jobban ki voltak szolgáltatva. Az Általános Munkássegylet hetilapja, az *Arany Trombita* 1869-ben indult és szűnt meg. Az 1877-ben alapított *Népszava* a Magyarországi Általános Munkáspárt (1880-), majd a Szociáldemokrata Párt központi lapja lett (1890-). Többször elkobozták, megtiltották utcai árusítását. A fentiek mellett szocialista lapok is megjelentek, pl. a Várkonyi István által szerkesztett agrárszocialista lap, a *Földművelő* (1896), vagy a *Világszabadság* (1905–1911). A polgári radikalizmus képviselőinek legfontosabb lapjai: a *Budapest Napló* (1896–1918) és a *Huszedik Század* folyóirat (1900–1919) a baloldali értelmiség és a városi

---

¹⁶⁶ Nyilván ezen az úton jutottak a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtárba a történelmi Szatmár megye sajtótermékei. Ezt támasztja alá a lapszámokon található körbélyegző is, amin a következő felirat olvasható: Felülbélyegzés. Kir. Ügyészség Debrecenben. In: Szamos, 1903. febr. 12. 13. sz. p. 1.

polgárság körében találtak olvasókra, akikhez az 1908-ban alapított *Nyugat*, a kor legkiemelkedőbb irodalmi folyóirata is közel állt.¹⁶⁷

A dualizmus korában alakult ki a hirdetéseken alapuló nagy példányszámú olcsó tőkés sajtó, amely az üzleti haszon elérése érdekében mindenkire kívánt szólni. A Monarchia-kori Magyarország vezetői lapjai között az első üzleti alapon álló magyar újság a *Pesti Hírlap* (1878-), a liberális nagyvárosi polgárság napilapja, amely a kormánytól és a pártoktól is függetlennek vallotta magát. Jelentős európai fővárosokban szerződött tudósítói közvetítették a híreket, a legnevesebb publicistákat és írókat foglalkoztatta (pl. Jókai Mór). A korábbi hagyományokkal szakítva a lap szellemét nem a szerkesztőség, hanem a kiadó-laptulajdonos határozta meg. Népszerűségét bizonyítja, hogy 1890-ben 26.900 példányban, 1910-ben hatvan-ezer példányban jelent meg.¹⁶⁸

A *Budapesti Hírlap* (1881-) a nemzet, a magyarság érdekeit helyezte mindenek fölé. Újabb laptípusként, bulvárlapként jelent meg az *Esti Újság* (1896-). Külföldi példa nyomán indított krajcáros laptípus volt, amelyet 1 krajcárért (2 fillérért) árultak, hogy azt mindenki megvehesse, aki rendszeres jövedelemmel rendelkezik. Egy olyan lapot adtak a közönség kezébe, amelyet nyomdai kiállítás, zurnalisztikai feldolgozás és olcsóság tekintetében a nagy világvárosokban lehetett találni.¹⁶⁹ Mindkét orgánus ugyanazt a konzervatív politikát képviselte, és közvetítette. A *Magyar Hírlap* a mérsékelt ellenzéknek tartott Apponyi-párt lapja. Szélsőségesen antiszemita irányt képviselt a *Függetlenség*, a nagybirtokosok napilapja volt a *Hazánk* és Tisza István politikáját támogatta *Az Újság*.

A *Friss Újság* 1896. december 6-án az *Esti Újsághoz* hasonlóan krajcáros újságként indult. Már az első évben ötvenezer példányban jelent meg. Habár Mihály, a *Friss Újság* felelős szerkesztője a lap pártsemlegességéről biztosította olvasóit, és beköszöntő vezércikkében a következőket írta: „Elavult szokások, elernyedő erkölcsök szolgálója nem leszünk, leszünk tüzes vérű és éles hangú kikiáltói amaz igazságoknak, amelyeket lekötni, elhallgatni, bebörtönözni, eltoloncolni nem lehet.”¹⁷⁰ A lap megkettőzte a kiadását, 1898-tól megjelentek a vidéki változatai. A helyi kötődés biztosítása érdekében a lap címében is megjelent az adott város vagy megye neve. A vidéki olvasókat akarták segíteni, amikor olyan lapot adtak a kezükbe, amely a fővárosi és a helyi híreket egyaránt tartalmazta. A *Friss Újság* tizenegy ún. vidéki

---

¹⁶⁷ Fülöp, 1975. p. 79–83.

¹⁶⁸ Buzinkay, 1998. p. 161–162.

¹⁶⁹ Lakatos, 2004. p. 51–52.

¹⁷⁰ Idézi Lakatos Éva. In: Lakatos, 2004. p. 53.

filiáléi között jelent meg térségünkben: a *Szatmári Friss Újság* (1902–1903) és a *Nyíregyházi Friss Újság* (1904).¹⁷¹

A neoabszolútizmus korához hasonlóan a korábban említett politikai lapok mellett számos élclap is napvilágot látott, pl. az *Üstökös* (1858–1918), vagy a *Borsszem Jankó* (1868–1938). A legnépszerűbbnek ez utóbbi számított a dualizmus korában. A korábban alapítottak mellett a szakfolyóiratok köre is bővült pl. *Századok*, *Egyetemes Philologiai Közlöny*, *Magyar Könyvszemle*, *Jogtudományi Közlöny*.¹⁷² Budapest sajtóélete a századfordulón élénkebb volt, mint Bécsé. Ettől jelentősen elmaradtak a vidéki városok, amelyek közül kiemelkedett Arad, Temesvár és Kolozsvár, majd Debrecen és Nagyvárad.

A főfoglalkozású újságírás a kiegyezés után vált népszerűvé. A fővárosi magyar nyelvű sajtó az 1870-es évek elején 65 munkatársat foglalkoztatott, számuk egy évtized múlva ennek közel tízszeresére nőtt. A politikai lapszerkesztők nagy része az országgyűlési képviselők közül került ki (újságszerkesztőként váltak közismertté).¹⁷³

A vidéki magyar lapszerkesztők első országos kongresszusát 1885-ben rendezték Budapesten. A kongresszus óvakodott minden olyan intézmény támogatásától, ami veszélyeztetné a sajtószabadság védelmét. Szóba került, hogy a szakfolyóiratok és hetilapok kivételével minden laptulajdonost kötelezni kellene bizonyos meghatározott óvadék letételére. Ennek hátterében valószínűleg az állt, amit Lator Géza, a cikk írója is megjegyzett, hogy a vidéki lapok száma sokkal nagyobb, mint amennyire a vidéki közéletnek szüksége lenne. A cikkírő szerint ez az állapot vezetett az előfizetők és munkatársak megoszlásához, továbbá a sajtóorgánumok színvonalának a süllyedéséhez. A tanácskozás a vidéki lapok anyagi helyzetének javítása érdekében egy központi hirdetési iroda felállítását is tervbe vette.¹⁷⁴

A balkáni háborúk hatására lépett életbe a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk Az időszakos lapokat és sajtótermékeket szétküldés előtt a legközelebbi királyi ügyészségnek, illetve rendőrhatalóságnak kellett benyújtani előzetes cenzúrázás céljából. Amennyiben az adott sajtótermék sértette a hadviselés érdekeit, megtilthatták annak szétküldését. A minisztérium hatáskörébe tartozott az ilyen jellegű időszakos lapok betiltása. A büntetés mértéke háromtól öt évig terjedő fegyház, három évig terjedő államfogház és négyezer koronáig terjedhető pénzbüntetés lehetett (25. §).¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Lakatos, 2004. p. 53–59.

¹⁷² Uo.; Buzinkay, 1998. p. 162.

¹⁷³ Buzinkay, 1985. p. 128.

¹⁷⁴ Lator Géza: A vidéki sajtó. In: Ugoicsa, 1885. aug. 30. 9. sz. p. 3.

¹⁷⁵ 1912. évi LXIII. törvénycikk. In: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7270>

A kiegyezést követő években többször szóba került a sajtótörvény módosításának szükségessége, de azt mindig elodázták. Az 1914. évi A sajtóról címen kiadott XIV. törvény-cikk április 11-én lépett hatályba – minden előzetes szakmai véleményezés nélkül. A kortársak a sajtó államosítását látták benne. A sajtórendészettel egy egész fejezet foglalkozott ezen belül a sajtótermékek előállításával (a sajtótermékek kötelezően feltüntetendő adataival, a nyomda- vagy könyomdavidallalat tulajdonosának kötelezettségeivel), terjesztésével, az időszaki lapokkal (a lapalapítás feltételeivel, politikai tartalmú lapok biztosítékaival). A biztosítékot a vidéki, hetenként legalább ötször megjelenő lapoknál húszezer, más periodicitású sajtónál tízezer koronában állapították meg. Ez az addig érvényben lévő biztosítékhoz képest többszörös emelést jelentett.¹⁷⁶ A törvény helyreigazítási kényszert írt elő arra az esetre, ha a lap valótlán tényeket közölt, vagy való tényeket hamis színben tüntetett fel. Az újságíróknak rövid időt biztosított a bizonyítékok betérjesztésére. A nem vagyoni kártérítést is törvénybe iktatta (39. §). A büntető rendelkezések között ismertette, hogy milyen mulasztás tekinthető vétségnek,¹⁷⁷ vagy kihágásnak és milyen büntetés szabható ki azokért. A 30. §-t teljes egészében a helyreigazító nyilatkozattal kapcsolatban felmerülő kihágásoknak és a büntetés módjának (600 koronáig terjedő pénzbüntetés) szentelték – ezzel is hangsúlyozva annak fontosságát. A harmadik fejezet a sajtójogi felelősséggel foglalkozott, leszögezve, hogy a sajtó útján elkövetett bűntettek esetén az általános büntetőtörvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni vagy elhagyni. Az ötödik fejezet a kiadók és szerkesztőségek, újságírók közötti jogviszony rendezésével mintegy másfél évtizedes követelést zárt le, és alkalmazási biztonságot teremtett a hírlapírók számára. Az újságírás – a reformkor óta formálódó folyamat eredményeként – 1914 után válhatott jogilag is elismert polgári foglalkozássá. A törvény hatálybalépése után átszervezték a Miniszterelnökségi Sajtóosztályt, a rendőrségi és törvényszéki sajtótájékoztatás rendszerét. Megszűntek a sajtóirodák és a szóbeli tájékoztatás szerepét átvette a könyomatos.¹⁷⁸

Az 1914. évi 12.001/1. számú miniszteri rendelet a háborús cenzúra bevezetéséről szól, amihez az előzőekben említett 1912: LXIII. törvény-cikk biztosította a törvényes lehetőséget. A hadszíntéren nagy hírlaptudósítói hálózat működött, a Monarchia közös hadügymi-

---

¹⁷⁶ Az 1915: V. tc. a sajtóról szóló 1914. évi XIV. tc. 61. §-át módosította és a törvény életbeléptetése idején már fennálló politikai időszaki lapok kiadóit a korábban letett biztosítékok kiegészítésére kötelezte (erre 3 év haladékot adott). A belügyminiszter budapesti pénzügyintézetek kérelmére hivatkozva arról rendelkezett (86.723/1916. BM. sz. körrendelet), miszerint betétkönyvek a politikai tartalmú időszaki lapok biztosítékául nem szolgálhatnak. Útmutatást nyújtott továbbá a lapbiztosítékul szolgáló értékpapírok névértékének megállapításához.

¹⁷⁷ Vétséget követett el pl. az a nyomdai alkalmazott, aki a neki átadott közlemény vagy hirdetés kiszedését megtagadta. A Politikai és pártviszonyok fejezetben említett nagykarolyi nyomdászok az Iparos című lap nyomdai kiszedésének megtagadásával fenyegették a szerkesztőt, nyilvánvalóan akkor azt megtehették. A törvény (24. § 1.) az ehhez hasonló eseteket akarta megakadályozni Vö. a 126. jegyzettel.

¹⁷⁸ Buzinkay, 1998. p. 138–139.

nisztériuma által felállított Sajtóhadiszállás keretei között, ahová 1914. augusztus 6-án utaztak el a magyar lapok haditudósítói. A hírlapok a háborús propaganda fontos eszközeivé váltak. A posta az egész ország területén ingyen szállította a politikai napilapokat. A sajtó háború alatti felügyeletét és a szerkesztőségek tájékoztatását a Hadfelügyeleti Bizottság Sajtó albizottsága látta el. A sorszámozott és bizalmas táviratok a Magyar Távirati Irodán és a félhivatalos Budapesti Tudósítón keresztül érkeztek a fővárosi lapokhoz. A vidéki lapoknak a miniszterelnökség sajtóosztálya továbbította a táviratokat. A lapkiadók számára nagy gondot jelentett a felhasználható papírmennyiség korlátozása. A Miniszterelnökség 1916 elején felállított Újságpapír Központja gondoskodott a papír rendelkezések szerinti elosztásáról.¹⁷⁹ A háború a korlátozások ellenére új üzleti lehetőséget is teremtett a sajtó számára.¹⁸⁰

A polgári lakosság a háborús eseményekről a személyes levelek mellett az időszaki lapokból értesülhetett, amelyeket heti periodicitásuk ellenére sokszor naponként, külön kiadásban tettek közzé. A világháborúval új sajtóműfaj született, a haditudósítás.

II.5. Az 1918–1919-es forradalmak sajtója

A háború után a Károlyi-kormány 1918. december 7-én kiadott rendelete, az 1918. évi 2. néptörvény visszaállította a sajtószabadságot. eltörölte a háborús cenzúrát, a kauciót és bevezette a szabad utcai árusítást.¹⁸¹ A háború miatt kialakult papírhiány mégsem tette lehetővé új lapok indítását.

A Tanácsköztársaság Alkotmányának 8. §-a biztosította a dolgozók szabad véleménynyilvánítását. A sajtót a kapitalista helyett a szocialista eszme terjesztésének szolgálatába állították. A nyomtatványok kiadásának kizárólagos jogát a munkásság vette a kezébe. Az itt felsoroltak csak kemény diktatúrával, sajtóellenőrzéssel és a sajtóélet államosításával valósulhattak meg. A sajtóügyek a Sajtódirektórium, majd a Szellemi Termékek Országos Tanácsának hatáskörébe tartoztak. A meglévő polgári lapok mellett a szociáldemokrata párt és a szak-szervezetek több mint 30 új lapot indítottak. A tanácskormány hivatalos lapja a *Tanácsköztársaság* lett. A *Népszava* a Magyarországi Szocialista Párt reggeli, a *Vörös Újság* délutáni lapja lett. Ez töltötte be a félhivatalos lap szerepét, és ez volt a mérce az országban. A Tanácsköztársaság alatt a napilapok mellett a fővárosban kb. 50, vidéken 58 hetilap és

---

¹⁷⁹ A papírellátás terén 1919 januárjában újabb megszorításokról rendelkeztek, pl. azok az időszaki lapok, amelyek 1918. március 31-e óta nem jelentek meg, nem részesülhettek papírellátásban. In: Szabolcsi Hírlap, 1919. jan. 19. 3. sz. p. 3–4.

¹⁸⁰ Buzinkay, 1998. p. 139–142.

¹⁸¹ Uo. p. 178.

folyóirat, kb. 60 szakszervezeti lap között továbbra is megjelent egyebek között a Huszadik Század, a Nyugat, a Ma, a Vasárnapi Újság és az *Új Idők*.¹⁸²

II.6. A Tanácsköztársaság bukásától a trianoni békeszerződésig

A Tanácsköztársaság bukása után a Friedrich-kormány megszorító intézkedései nyomán a *Budapesti Közlöny*ön, a kormány hivatalos lapján kívül egyetlen periodikum sem jelenhetett meg. Ismét hatályba helyezték (1919. november 13-án) a korábban említett 1912: LXIII. törvénycikket, és a Bach-korszakban bevezetett utólagos ellenőrzést. A sajtórendészeti kötelempéldány átadását követően három órát kellett várni a terjesztés megkezdésével. Újabb és újabb miniszterelnöki rendelet jelent meg, felállították a Sajtótájékoztató Bizottságot (1920).¹⁸³ A magyarországi sajtó fejlődését a Tanácsköztársaság és az azt követő megszorító intézkedések után a trianoni békeszerződés következtében kialakult hatalmas terület-, és lélekszámvesztés vetette vissza.

III. A lapkiadás Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyékben

A térség lapkiadásának vizsgálata során nem hagyhatók figyelmen kívül a polgárosodást elősegítő törekvések, a nyelvért és az 1848-as eszmékért folytatott küzdelmek, amelyek az orgánumok számának alakulására és összetételére egyaránt hatással voltak. A polgárosodással nőtt a tájékozódás, a sajtó iránti igény, ami a lapalapításokat és azok fennmaradását is segítette. A kormány és helyi képviselői, mellettük a néptanítók, a haza iránt elkötelezett polgárok a nemzetiségek (a térségben elfoglalt arányuk részletes bemutatásra került az első fejezetben) körében minden tőlük telhetőt megtettek a magyar nyelv elterjesztéséért. Küzdöttek ezért névmagyarosítással, a magyar nyelven folyó iskolai oktatással – hittel és meggyőződéssel. A Kárpátalján és Szatmárban élő nemzetiségek értelmisége és egyházi vezetőinek többsége¹⁸⁴ ugyanilyen erővel és meggyőződéssel harcolt anyanyelve megőrzéséért. Ez a küzdelem a dualizmus egész korszakán átívelt, kihatott az iskolákra (az intézmények fenntartóira), az oktatásra (a művelődési fejezetben ez is kifejtésre került), a tananyagra és a megyék hírlapkiadására. Az anyanyelv kérdése a vegyes tartalmú lapokban is vissza-visszatérő témaként jelent meg. A lap alapítójától, kiadójától függött, hogy abban melyik fél véleménye kapott publicitást. Periodikumok indultak az anyanyelv védelméért, a magyar nyelv elterjesztéséért, az oktatás nyelvéért, amely sokszor nevelésügyi

---

¹⁸² Fülöp, 1975. p. 83–85.; Lett, 1988. p. 33., 70., 103., 110.

¹⁸³ Buzinkay, 2008. p. 179.

¹⁸⁴ Firczák Gyula görög katolikus püspök pl. a nyelvi asszimiláció fontosságáról próbálta meggyőzni a püspökség papjait.

és vallási orgánumok megjelenésében és a jelentős számú ruszin nyelvű sajtótermékben öltött testet. Ezek a Felső-Tiszavidék sajtókiadásának meghatározó sajátosságaiként értékelendők. A helyi politikai életet (ez elsősorban Szatmárra és Szabolcsra volt jellemző, és a politikai viszonyokat összefoglaló alfejezetben nyomon követhető) egy, az előzőhöz hasonló ellenállás, a kiegyezéssel szemben az 1848-as eszmékért való reménytelen küzdelem határozta meg, amely szintén kihatott az említett megyék lapkiadására, a független, illetve függetlenségi és 48-as politikai lapok túlsúlyára.

A térségben – a szerkesztő, a kiadó vagy nyomda helyi kötődése miatt – országos terjesztésre szánt periodikumok (elsősorban szaklapok) is megjelentek. Megjelenésük idején ezek feltehetően kihatással voltak arra a településre és annak környezetére, ahol kiadták azokat, ezért elemzésüket ott célszerű elvégezni.

III.1. A periodikumok száma és megoszlása

A térségben 1845 és 1920 között 302 periodikum jelent meg.¹⁸⁵ Ez a szám a jelenleg ismert adatokat tükrözi, melyek folyamatosan változnak, vagyis sohasem tekinthetők véglegesnek. A tíz évvel ezelőtt, 2002-ben kiadott megyei sajtóbibliográfia megjelenése után 12 periodikumra derült fény a vizsgált időszakban, amelyek nagy része ma sem található alkalmi lap.¹⁸⁶ Az orgánumok csoportosítására bibliográfiai adataik és tartalmuk ismeretében kerülhetett sor. Áttekintésüket a megfelelő részeknél táblázatok és diagramok segítik.

III.1.1. A periodikumok kronológiai megoszlása

A lapalapítások idejét vizsgálva jól látható (Lásd függelék, 22. és 23. számú táblázatokat), hogy a Felső-Tiszavidéken 1845-ben egy, 1861 és 1863 között négy lap (1861-ben kettő, 1863-ban és 1862-ben egy-egy) indult, 1867-ben tíz, ami a kiegyezéssel ismét életbe lépő – az előző fejezetben említett – 1848. évi sajtótörvény visszaállításával magyarázható. E felfelé ívelő folyamat csak 1869-ben torpant meg, amikor is eggyel, ezt követően 1870 és

---

¹⁸⁵ A kimutatások a megyei sajtóbibliográfia leírásai és a kronológiai mutató adatai alapján készültek. In: László, 2002.

¹⁸⁶ Ehhez az is hozzájárult, hogy a bibliográfia gyűjtési munkálatainak elindulása idején a bizonyítottan meg nem jelent lapok és az alkalmi kiadvány határán álló lapok nem soroltattak annak gyűjtőkörébe. Később ugyan változott a koncepció, de az sajnálatosan adatvesztéssel járt. A bibliográfiában nem szereplő, de az értekezésben feldolgozott lapok a forráshely megjelölésével: Eleven Újság 1899. In: Téger, 1930. p. 274.; Emléklap 1881. In: Lakatos, 1993. p. 33–34.; Emléklap 1892. In: Lakatos, 1993. p. 34.; Emléklapok 1910. In: Lakatos, 1993. p. 36–37.; Karcolatok 1918–1919. In: Lakatos Éva közlése; Nyiregyházi Tükör 1916. In: Téger, 1930. p. 383.; Post-Zeitung 1880. In: Szinnyei, 1905. 10. köt. 546. h.; Sárkány 1903. In: Nyéki, 1986. p. 69.; Sova 1871. In: Bőör, 1943. p. 35–37.; Szatmári Futár 1919. In: Szatmári Népszava, 1919. jan. 30. 22. sz. p. 2.; A Színpad 1919–1920. Lakatos, 1993. p. 261.; Ungvári Színházi Újság 1913. In: Lakatos, 1993. p. 285–286.

1873 között héttel, 1874-ben hattal, 1875-ben öttel,¹⁸⁷ 1876 és 1879 között hattal, 1880 és 1889 között 37 lappal gyarapodott az új periodikumok száma. A legtermékenyebbnek az 1885. év tekinthető, amikor nyolc lapot alapítottak. (Azt követően évenként kettő-négy lapot.) Az 1890-es évet kell még kiemelni, amikor is hét lap, 1895-ben öt, 1897-ben kilenc, 1898-ban hat lap indult (1890 és 1899 között összesen 45).

A XX. század elején, 1906-ban indult a legtöbb orgánus, szám szerint 15, 1909-ben 11, (1904-ben, 1907-ben és 1908-ban évenként kilenc lapot alapítottak). A század első évtizedében (1900–1909) 84 periodikum indult, csupán kettővel több, mint az 1880-tól 1899-ig terjedő 20 év alatt (ami 82 volt). Az 1910 és 1919 közötti évtizedben a hírlapok száma még ezt is meghaladta, mert szám szerint 93-at alapítottak. 1910-ben 13, 1911-ben 12 új sajtótermék látott napvilágot. Ehhez az is hozzájárult, hogy 1910-re a térségben is megjelentek a polgári társadalom alkotóelemei, a kistermelő-polgári középréteg még akkor is, ha az csak 6% körül mozgott.¹⁸⁸ 1912-ben hét, 1913-ban kilenc, 1914-ben hét lapot indítottak – ebből ötöt az első világháború kitörése előtt. 1910-től a világháború kitöréséig 46 orgánust alapítottak. Az 1915. évben hármat (az egyik katonai, kettő alkalmi lap), 1916-ban ötöt (valamennyi rövid életű szaklap volt). A csökkenő lapalapítási számok az előző fejezetben ismertetett 1914. évi sajtótörvénnyel, a háborús viszonyokkal és a háborús cenzúra bevezetésével magyarázhatók. 1917-ben hét, 1918-ban kilenc lapot alapítottak és ezek közül kettő (Karcolat, Új Magyarország) az őszirózsás forradalomnak köszönhető születését.

Az első világháború kitörésétől az őszirózsás forradalomig eltelt négy és fél év alatt 26 lap indult. Az 1919. évben még hét, őszirózsás forradalomhoz kötődő orgánust alapítottak. Az őszirózsás forradalom lapjai közül hat folytatta megjelenését a tanácskormány idején is, amihez még három újat is alapítottak (Kisvárdai Munkás, Rusz'ka Pravda, Ugocsi Munkás). Az előzőekkel és három, korábban vegyes tartalmú lappal (Kárpáti Napló, Nyírvidék, Szamos) együtt a Tanácsköztársaság politikáját 12 orgánus segítette a térségben. Az 1910 és 1919 közötti periódusban az 1919. év volt a legtermékenyebb, amikor 21 periodikum indult. A trianoni békeszerződés aláírásának évében, 1920-ban, januártól június 4-ig csupán három új orgánust alapítottak.

A **periodikumok** életútját, azon belül **élettartamát** követve a következő eredmény körvonalazódott, ami a függelék 22. és 23. számú táblázataiban tekinthető át. Az egy naptól egy

---

¹⁸⁷ Ennek magyarázata abban kereshető, amint erről az előző fejezetben is szó volt, hogy a sajtótörvény komoly védelmet nyújtott azzal, hogy kizárta a büntetőséget a törvényhatóságok, törvényszékek nyilvános üléseiről szóló hiteles közlés esetén.

¹⁸⁸ Ez az első fejezetben a lakosság foglalkozási struktúrája című 8. a. és 8. b. számú táblázatokban és annak elemzésében jól látható.

évig élt lapok száma 137, amíg a két évig megjelenteké 51. A két szám összegét (186) a 302 összes időszakos lap számához viszonyítva jól látható, hogy azoknak több mint fele rövid életű volt. Ez az állítás akkor is fenntartható, ha az eleve alkalmi lapként indult, és ebben az összesítésben benne foglalt 29 orgánus sem marad figyelmen kívül. Ennek többsége, 26 csak egyszer, kettő kétszer, és egy öt alkalommal látott napvilágot. Viszonylag csekély azoknak a sajtótermékeknek a száma, amelyek a 16-tól 20, vagy a 21-től a legmagasabb, 45 évfolyamot is megérték a vizsgált korszak végéig. Ezek a hosszú életű ún. vegyes tartalmú hetilapok az 1870 és 1879 közötti vagy az 1880 és 1890 közötti évtizedekben indultak.¹⁸⁹

A megjelenés időtartama szempontjából az egy naptól egy évig terjedő kategóriába sorolható sajtótermékek száma 1880 és 1889 között 13 (ebből három alkalmi), 1890 és 1899 között 19 (amiből 6 alkalmi), 1900 és 1909 között 29 (közülük 10 alkalmi lap), amíg 1910 és 1920 között számuk 64-re emelkedett (ebből 10 alkalmi lap). Az alkalmi lapok kiemelése azért fontos, mert azokat eleve rövid életűre, egy megjelenésre (vagy ismétlődő rendezvény-nél évenkéntire) tervezték. A többi laptulajdonos feltehetően „a végtelen fennállás hallgatólagos beígérése”¹⁹⁰ elhatározással indította lapját. Itt kell még megemlíteni a Függetlenségi és 48-as Párt lapjait (amik a parlamenti választások előtt jelentek meg feltehetően párttámogatással) vagy a Tanácsköztársaság orgánusait, amelyek megjelenése annak bukásáig tartott.

Megyénkenti bontásban tekinthető át a vizsgált időszak lapjainak megjelenési ideje, ami jól tükrözi a térség lapkiadásának legtermékenyebb éveit. A megjelenési idő előtérbe helyezése miatt az újonnan alapított lapok keveredtek a korábban indított, de az adott években még napvilágot látott orgánusokkal, mert csak ilyen módon lehetett biztosítani az egységes áttekintést, amit az alábbi 1. számú diagram tükröz.

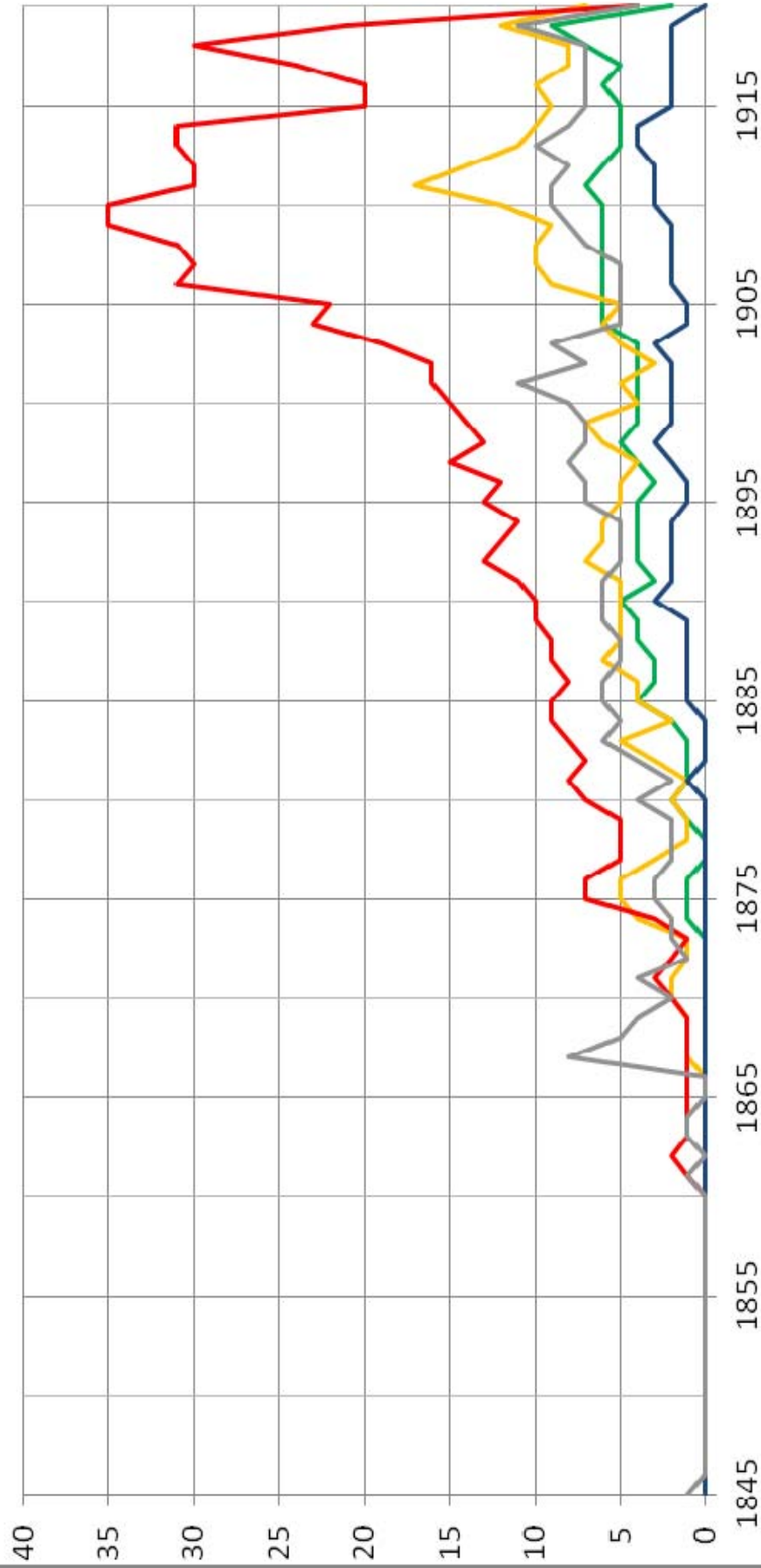
---

¹⁸⁹ A vizsgált korszak végéig 40–45 évfolyamot megélt lapok a Bereg, a Nagybánya és Vidéke, a Szatmármegyei Közlöny, az Ungvári Közlöny. Az Ung 57 éven keresztül jelent meg, a Szamos 1920-ban lépett az 52. évfolyamába.

¹⁹⁰ Fülöp, 1975. p. 5.

A periodikumok száma megyénként 1845–1920.

—Bereg —Szabolcs —Szatmár —Ugocsa —Ung

1. számú diagram

A lapkiadás kezdeti időszakában egy viszonylag hosszabb, az 1867-től 1879-ig terjedő évtizedet tanulmányozva jól látható, hogy 1867-ben Ungban 8 periodikum látott napvilágot, miközben Szabolcsban és Szatmárban egy-egy, Beregben és Ugocsában egy sem. Ungban 1875-re háromra csökkent az időszakos lapok száma, Szatmárban hétre, Szabolcsban ötre emelkedett. Ebben a két esztendőben jelent meg a legtöbb orgánus a térségben, ami évenként tizenhat címet jelentett.

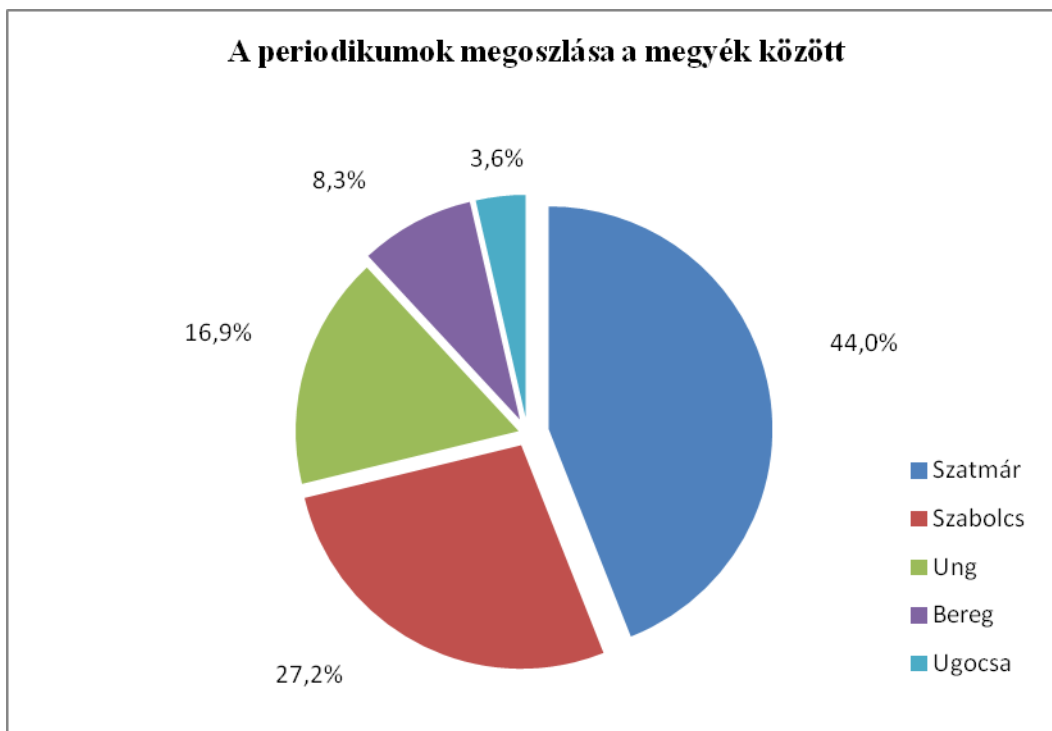
Szatmár az 1880 és 1889 közötti évtizedben is megőrizte vezető szerepét, hiszen itt látott napvilágot a megyékben kiadott hírlapok közel fele. Térségünkben a legtermékenyebb az 1889. év, amikor 26 lap jelent meg, az előző periódus legmagasabb lapszámának közel négyszerese. Szatmár előnye az 1890 és 1899 közötti években is megmaradt, bár Ung a legtermékenyebb 1897. évben csak 50%-kal maradt le mögötte. A legtöbb, 33–34 orgánus 1897 és 1899 között látott napvilágot. Ez a szám 1909-re majdnem a duplájára, 60-ra emelkedett, s ebből 35 Szatmár megyében, 9 Szabolcsban, 8 Ungban, 6 Beregben és kettő Ugocsában jelent meg.

A vizsgált térségben az 1875-ben megindult hol lassúbb, hol gyorsabb növekedés 1911-ig tartott – ekkor jelent meg a legtöbb, 66 periodikum (ebből 30 Szatmárban, 17 Szabolcsban, kilenc Ungban, hét Beregben, három Ugocsában). Ehhez a háború esetére szóló kivételes intézkedéseket magában foglaló 1912. évi LXIII. törvénycikk, az 1914. évi sajtótörvény, majd az I. világháború kitörése nyomán életbelépő korlátozó intézkedések is hozzájárultak. A vizsgált megyékben 1914-ben még 58 sajtótermék hagyta el a nyomdákat, 1915-ben már 15-tel kevesebb.

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság hatására 1918-ban 54-re, 1919-ben 55-re emelkedett a számuk (1919-ben Szatmárban 21, Szabolcsban 12, Ungban 11, Beregben kilenc, Ugocsában két lap jelent meg) lezárva ezzel a lapkiadás terén egy viszonylag termékeny korszakot. A rendelkezésre álló adatok szerint 1920-ban, amikor az év közepétől a vizsgált térség nagy része törvényesen is Magyarország határain kívülre került, 17 periodikum megjelenése bizonyítható. Ebből a legtöbb, hét Szabolcsban, négy Szatmárban, négy Ungban és kettő Beregben jelent meg és az előző évhez képest majdnem negyedére csökkent az időszakos lapok száma.

III.1.2. A periodikumok földrajzi megoszlása

2. számú diagram

Vagyis a periodikumok 44%-a Szatmárban, 27,2%-a Szabolcsban, közel 17%-a Ungban, 8,3%-a Beregben és 3,6%-a Ugocsában jelent meg. A konkrét megjelenési helyek megyén belüli megoszlását vizsgálva az alábbi 16. számú táblázatban jól látható, hogy az a legnagyobb városokba koncentrált. Szatmárban, majd Németivel való egyesítése után Szatmárnémetiben, a vizsgált térség egyetlen törvényhatósági joggal felruházott városában adták ki az orgánumok 21,2%-át. Nyíregyháza 19,5%-kal, Ungvár 16,9%-kal részesedett az összes megjelenési helyből. Szatmár megyében a lapok 48%-a Szatmárban, illetőleg Szatmárnémetiben, 19,6%-a Nagybányán, 18%-a Nagykárolyban jelent meg. Ellenben a vegyes tartalmú lapok megjelenési helyét vizsgálva Szatmár, utóbb Szatmárnémeti és Nagykároly szinte azonos számú orgánummal (13–12) szerepelt. Ez a viszonylag magas lapszám Nagykároly korábbi megyeszékhelyi szerepköréből, illetve az újságolvasás iránt nyitott polgárság létéből adódhatott. A maradék 16%-on osztozott a megye 11 települése, ezek közül hat járási székhely volt.

16. sz. táblázat.**A lapok megjelenési helyeinek megoszlása a települések között 1845–1920.**

Település	Megye	Lapszám
Szatmár, Szatmárnémeti	Szatmár	64
Nyíregyháza	Szabolcs	59
Ungvár	Ung	51
Nagybánya	Szatmár	26
Nagykároly	Szatmár	24
Munkács	Bereg	12
Beregszász	Bereg	11
Nagyszöllős	Ugocsa	9
Mátészalka	Szatmár	7
Kisvárd	Szabolcs	6
Nyírbátor	Szabolcs	4
Fehérgyarmat	Szatmár	3
Nagykálló	Szabolcs	3
Nagysomkút	Szatmár	3
Tiszalök	Szabolcs	3
Bátyu	Bereg	2
Felsőbánya	Szatmár	2
Tiszapolgár	Szabolcs	2
Tiszaújlak	Ugocsa	2
Búj	Szabolcs	1
Dombrád	Szabolcs	1
Halmi	Szatmár	1
Mándok	Szabolcs	1
Misztótfalu	Szatmár	1
Nyírgyulaj	Szabolcs	1
Nyírkarász	Szabolcs	1
Szinérváralja	Szatmár	1
Tiszacsécse	Szatmár	1
Összesen	28	302

A legtöbb megye olvasóközönsége néhány lap „fenntartására” is alig volt képes, amíg Szatmárban 1903-ban is 18 lap jelent meg. Hogyan találtak e lapok maguknak életteret, miként maradhattak fenn egymás mellett? Egyrészt Szatmár a térség többi megyéjénél polgárosultabb volt, másrészt a lapok más és más olvasói réteghez szóltak. A vegyes tartalmú lapok vezércikkei mellett, amelyek általában az országos politikai eseményekhez fűzött vélemények (nyílt

vagy burkolt formában), a helyi hírek közül a hírlap vállalt programjához kapcsolódó eseményeket ismertették vagy fejtették ki bővebben.

Szabolcsban a szatmárinál kevésbé árnyalt a kép. Nyíregyházára, a megyeszékhelyre koncentráldott a lapkiadás 72%-a, amíg Kisvárda 7,3%-ban és Nyírbátor 4,8%-ban részesedett abból. A megye nyolc települése tőlük alig lemaradva egy-három lappal büszkélkedhetett. Nyíregyháza a vegyes tartalmú lapok kiadási helyei között is megtartotta előnyét (60%). A kárpátaljai megyékben tovább szűkült a kör. Ungban az összes periodikum (51) Ungváron jelent meg, ami azzal magyarázható, hogy a megyében ez volt az egyetlen rendezett tanácsú és egyben legnagyobb, nyomdával is rendelkező város. Beregben a lapkiadás szinte egyenlő arányban (11–12 lap) oszlott meg Beregszász és Munkács között (ez a vegyes tartalmú lapokra is érvényes), csupán egyetlen kis település (Bátyu) tarkította a képet. Ugocsában szinte valamennyi periodikumnak Nagyszöllős volt a megjelenési helye. Csupán egy országos szaklapot adtak ki Tiszaújlakon. Bátýu és Tiszaújlak Paulay J. Zsigmond¹⁹¹ helyi illetőségű postamester, szerkesztő, laptulajdonos- és kiadónak köszönhetően e településeknek a lapkiadás történetébe való bekerülését.

Az 1903-ban megjelent szatmári újságok egy érdekes hírt közöltek. Abban az évben ünnepelték a tiszabecsi ütközet 200. évfordulóját. Szatmárnémeti lakossága erre az alkalomra emlékmű felállítását tervezte, ami végül heves pártcsatározások közepette Tiszaújlakon, Ugocsa megyében került elhelyezésre. A Függetlenségi és 48-as Párt ugyanebből az alkalomból Tiszabecsen helyezte el egy emlékoszlopot.¹⁹² Az esemény, a hír kapcsán átnézésre kerültek az 1903. évi szatmári,¹⁹³ és az ugocsi újságok. A kíváncsiság Bereg és Szabolcs megye lapjaira is ráirányította a kutatást. Ez azt az eredményt hozta, hogy távolodva az esemény (az emlékmű felállításának terve, majd az ünnepség) helyszínétől, egyre kisebb annak a hírértéke, ami a közlemények terjedelmében is megmutatkozott.

---

¹⁹¹ Paulay J. Zsigmond (1848-?) postamester, részt vett a magyar-, horvát-, szlavonországi postamesterek egyesületének megalakításában, amelynek 1875-ben titkára. Az egyesület bízta meg egy szaklap kiadásával. In: Szinyeyi, 1905. 10. köt. 545–546. h.

¹⁹² Molnár, 1976. p. 31–39.

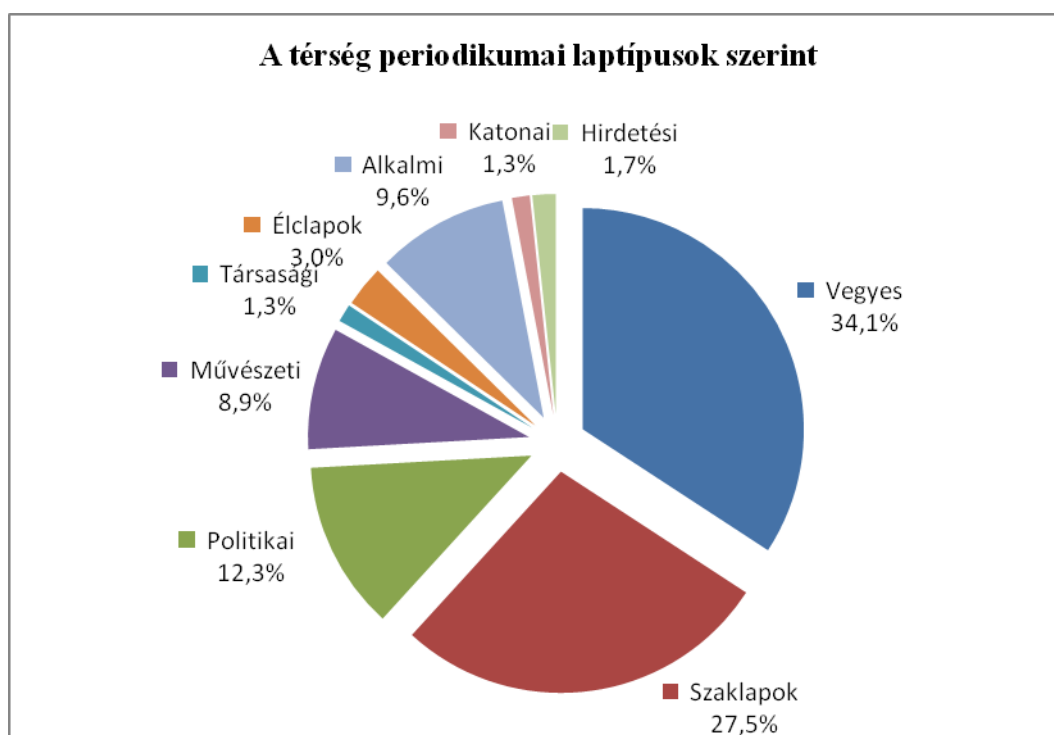
¹⁹³ A tiszabecsi Rákóczi-ünnep. Hír. In: Szamos, 1903. júl. 2. 53. sz. p. 2.; G. E.: A tiszabecsi emlékoszlop. Hír. In: Uo. júl. 9. 55. sz. p. 3.; (x. y.): A tiszabecsi csataemlék. In: Uo. júl. 30. 61. sz. p. 2.; Szoborbizottsági ülés. In: Uo. aug. 6. 63. sz. p. 2.; A tiszaújlaki Rákóczi-ünnep. In: Uo. szept. 24. 77. sz. p. 2–3.; A Tiszabecsen tartott emlékünnepe. In: Uo. szept. 24. 77. sz. p. 3.; Rákóczi-ünnep Ugocsában. In: Ugocsa, 1903. jún. 21. 25. sz. p. 1–2.; T. Z.: A tiszabecsi győzelem emléke. In: Uo. júl. 12. 28. sz. p. 1.; Adakozás a Rákóczi-szoborra. Hír. Uo. aug. 2. 31. sz. p. 3.; A tiszaújlaki Rákóczi-ünnep. In: Uo. szept. 27. 39. sz. p. 1–3.; A szatmár- és ugocsavármegyeiek kettős Rákóczi ünnepe. Hír. In: Bereg, 1903. szept. 20. 38. sz. p. 4.; Rákóczi-ünnepélyek szomszédságunkban. In: Uo. szept. 27. 39. sz. p. 2–3. Szabolcs megye legjelentősebb hetilapja, a Nyírvidék 1903. aug. 23. és okt. 4. között nem tudósított az eseményről.

III.1.3. A periodikumok nyelvi megoszlása

A megjelent orgánumok 91,7%-a magyar, 8,3%-a idegen nyelvű volt. A legtöbb idegen nyelvű lapot, szám szerint 16-ot (az összes lap 31,4%-át), Ungban adták ki, ebből 14 ruszin és orosz, kettő német nyelvű volt. Szatmárban a megjelent orgánumok 4,4%-a volt idegen nyelvű, ami hat lapot takart – ebből négy román, egy jiddis és egy német-magyar nyelvű. Beregben egy ruszin és egy német nyelvű lap látott napvilágot. Ez Ungban és Bereg megyében a ruszin, Szatmárban a román népesség magas számával magyarázható. Az idegen nyelvű lapok között foglalt helyet a magyar-német, azaz két nyelven Szatmárban és Nyíregyházán megjelent Magyar Varrógépkereskedők Közlönye – Zeitschrift der Ungarischen Nähmaschinen-Händler és a Posta-érték-Gyűjtők Hirdetési Lapja – Ankündigungsblatt für Philatelia.

III.1.4. A periodikumok laptípusok szerinti csoportosítása

A korábban említett 302 periodikum konkrét címekkel összekapcsolt laptípus szerinti megoszlása a függelékben, az összesítés végeredménye az alábbi diagramon tekinthető át. A laptípusok szerinti tagolás számos nehézségbe ütközött. A kimutatás a tematikai-tartalmi átfedések miatt bizonyos viszonylagosságot hordoz magában.

3. számú diagram

17. sz. táblázat A laptípusok szám szerinti megoszlása

Laptípus	Lapszám	Laptípus	Lapszám
1. Vegyes tartalmú lapok	103	4. Művészeti	27
2. Politikai lapok	37	4.1. Irodalom	5
3. Szaklapok, szakfolyóiratok	83	4.2. Színház	18
3.1. Közigazgatási	6	4.3. Mozi	4
3.2. Nevelésügyi és ifjúsági	19	5. Társasági lapok	5
3.3. Társadalomtudományi	3	6. Katonai lapok, tábori újságok	4
3.4. Törvényszéki tudósítás	1	7. Élclapok	9
3.5. Vallási, egyházi lapok	24	8. Hirdetési lapok	5
3.6. Szakmák, szakegyesületek	30	9. Alkalmi lapok	29
Összesen: 302			

Az összes periodikum 34,1%-a vegyes tartalmú, 27,5%-a szaklap, 12,3%-a politikai, 8,7%-a művészeti, 1,7%-a társasági, 1,7%-a élclap, 9,7%-a alkalmi újság, 1,3%-a katonai és 1,7%-a hirdetési lap. A vegyes tartalmú, későbbi megnevezésével társadalmi lapok 30%-a vált menetközben politikai lappá. Ezek 55%-a kötelezte el magát valamely párt mellett (a 17 orgánumnak közel fele, szám szerint kilenc a Függetlenségi és 48-as Párt eszméit vallotta magáénak), 45%-uk csak azért tette le a törvény által előírt kauciót, hogy politikai kérdésekhez is hozzászólhassanak. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az eleve politikaiként indított lapok között 38%-kal ugyan a szociáldemokrata, illetőleg a szocialista párthoz (az őszirózsás forradalomhoz és a Tanácsköztársasághoz) kötődő orgánumok vezettek, ellenben azok rövid életűek voltak, nem bírtak meghatározó jelleggel a vizsgált időszakra. Az előzőeket a Függetlenségi és 48-as Párt lapjai 25%-kal, a magukat pártoktól függetlennek nevezők 19%-kal követték.

A szaklapokon belül legnagyobb arányban fordultak elő a szakmákhoz, szakegyesületekhez kötődők – a kategórián belül 37,3%-ot képviseltek. Ezen belül a mezőgazdaságból élők 45%-ban a gyógyszerészek, az iparosok, a kereskedők, a postamesterek, a természetgyógyászok és bélyeggyűjtők egyenként 6,5%-ban (két-két lappal) a bírósági végrehajtók, fényképészek és rendőrök 3,3%–3,3% (egy-egy lappal) képviselték szakmájukat. A mezőgazdasági lapok száma az őstermelésből élők magas arányával magyarázható. 1900-ban a térség népességének közel 80%-a, 1910-ban 70%-a élt mezőgazdaságból (Lásd függelék 20. és 21. számú táblázatokat). A vallási lapok aránya 28,9%, a nevelésügyi és ifjúsági lapoké 22,9%.

A vallási orgánumokon belül a katolikus felekezetűek annak 47%-át (11 címet), a reformátusok pedig 30%-át (7 címet) mondhatták magukénak. A református orgánumok közel

fele országos terjesztésű belmissziói lap volt. A szorosán vett nevelésügyi lapok jellegüknél fogva egyenlő arányban (43%–43%-ban) oszlottak meg az állami és a felekezeti népoktatás között (a fennmaradó 14% magánszemélyek kezdeményezéseként jelent meg). A hat felekezeti jellegű nevelésügyi szaklapból öt a katolikus egyház (három római, kettő görög katolikus) alapításában és finanszírozásában látott napvilágot.

Az előzőek azt bizonyítják, hogy a kialakult laptípus-struktúrában az első fejezetben kifejtett társadalmi, politikai és felekezeti viszonyok tükröződtek. A többségben lévő katolikus felekezeti népesség igényeinek megfelelően túlsúlyban voltak a katolikus vallási tartalmú és nevelésügyi periodikumok. A parlamenti választások eredményei Szatmárban, de Szabolcsban is a függetlenségi és 48-as eszmék mellett való kiállást bizonyították. E párt orgánumai folyamatosan jelen voltak a térségben; a politikai lappá alakult vegyes tartalmú lapok közötti (előbb említett) arányuk figyelembevételével, e párt orgánumainak többségével is lehet számolni. Az első világháború végén a szegénység és kilátástalanság sodorta a térség lakosságát a szociáldemokrata és szocialista párt programjához, az őszirózsás forradalomhoz és a Tanácsköztársasághoz, ami a hozzájuk kötődő jelentős számú lapalapításban is kimutatható.¹⁹⁴

III.2. A helyi lapkiadás történeti útja az egyes sajtótermékek tükrében

III.2.1 Az első sajtótermék megjelenése a reformkorban

A térség első sajtóterméke a **Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap**.¹⁹⁵ A magyar sajtótörténeti kutatások korabeli állása szerint a lapból nem maradtak fent példányok, ezért sem a magyar sajtóbibliográfiában, sem a szlovákiai újságok és folyóiratok bibliográfiájában¹⁹⁶ nem jelenhetett meg róla autopszia alapján készült bibliográfiai leírás. Maga a periodikum is a feledés homályába veszett. A Magyar Országos Levéltárban hosszas, időnként eredménytelennek tűnő kutatásai során talált rá e sorok írója a Helytartótanácsi Levéltár Általános iratai között a "Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap" 1845. július 1. és augusztus 20.

---

¹⁹⁴ Ehhez a térség mezőgazdasági munkásainak (a napszámosokat is beleszámítva) és eltartottainak 79,3%-os, továbbá az iparból, kereskedeleméből és forgalomból élő munkások közel 17%-os aránya is hozzájárult (ez az első fejezet 8. a. és 8. b. sz., továbbá a függelék 18–21. sz. táblázatokban látható).

¹⁹⁵ A fejezet a szerző egy korábbi tanulmánya alapján készült. In: László, 2010 (1). p. 212–225.

¹⁹⁶ Busa, 1986. p. 129, 299; Potemra, 1963. p. 43, 497; Ezúton is köszönet illeti Halász Péter könyvtárvezetőt (Kassa) a szlovák bibliográfia fordításában nyújtott segítségért.

között megjelent 1–8. számainak eredeti példányaira¹⁹⁷ és számos, a megjelenés körülményeire utaló iratra.

A kutatás során e dolgozat szerzője 165 év után elsőként fedezhette fel, vehette kézbe és ismerhette meg e helyi sajtóterméket, életútját követve betekintést nyerhetett a lapengedélyezés menetébe, a korabeli cenzúra-viszonyokba, a lapkiadó nyomdászoknak a cenzúrával folytatott küzdelmébe. Az eddig ismeretlennek tartott hirdetményi lap kuriózumnak tekinthető, ezért a többi orgánumnál részletesebb kifejtést érdemel.

A hirdetményi lap Kassán és Ungváron jelent meg 1845-ben. Kassát a XIX. század elején Felső-Magyarország egyik központjaként tartották számon. Ezt a vezető szerepet közigazgatási és kulturális intézményei nagy számának és a város élénk gazdasági, kereskedelmi életének köszönhette. A régió legnépesebb szabad királyi városaként 1844-ben közel 13 000 lelket számlált. Egy 1842. évi összeírás szerint a város lakosságának 5,7%-a rendelkezett polgárjoggal. A polgárok többsége német volt, a középnemességet viszont a magyarság alkotta – állapította meg 1846-ban a város lakosságának etnikai összetételéről Henszlmann Imre.¹⁹⁸

Ungvár a Rákóczi-szabadságharc bukása után kincstári kezelés alá került és hanyatlásnak indult. "Lakosai a legszigorúbb úrbéri elbánásra jutottak, s így a város régi szabadságai, s birtokai is mindinkább enyésztek annyira, hogy a tizennyolcadik század végén már teljes úrbéri községgé süllyedne. Régi palotái, s iparúzóit eltűntek: gazdag lakosai elszéledtek..."¹⁹⁹ Ungvár kulturális színvonalát nagymértékben emelte a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség 1780. évi átköltözése. Ennek ellenére a XIX. század elején lakossága alig haladta meg a háromezret, a hivatalos közintézményeken kívül elvétve volt csak emeletes épülete. Fejlődését nagymértékben segítette rendezett tanácsú várossá válása (1838), amelynek hatására lélekszáma megkétszereződött, de a település külseje továbbra sem mutatott városias jelleget.²⁰⁰

Ehhez a két városhoz kötődött Ellinger István és Ellinger János nyomdászoknak, a "Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap" megalapítóinak tevékenysége. Ellinger János 1845 októberében már Ungváron élt, ott lakóházzal rendelkezett.²⁰¹ Hogy miért éppen ezt a két várost választották? Az iparúzési tevékenységükhöz szükséges kedvező feltételek mellett – német

---

¹⁹⁷ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) Helytartótanácsi Levéltár, Acta centralis censurae collegii C 120 Általános Iratok (a továbbiakban Acta centr. cens. coll.) 1845/972. Ezúton is köszönet illeti Kulcsár Krisztina főlevéltárost (Magyar Országos Levéltár) a kutatáshoz nyújtott segítségért.

¹⁹⁸ Említi: Coch, 2009. p. 19, 97, 99, 149.

¹⁹⁹ Mészáros, 1861. p. 22.

²⁰⁰ Kontratovics, 1940. p. 47.

²⁰¹ Kassán, az Állami Levéltárban egyetlen irat sem található a Kassa-Unghvári Hirdetményi Lappal kapcsolatban. A mutatókönyvek és a városi tanács üléseiről készült jegyzőkönyvek "Protocollum sessionum magistratuum" bejegyzései viszont jól kiegészítették a Magyar Országos Levéltár anyagát; Archiv Mesta Kosice (a továbbiakban AMK) Tanácsülések Jegyzőkönyve (a továbbiakban TÚJ) 1845/6336.

származásuk miatt – bizonyára e települések nagyszámú német ajkú lakossága is döntő érv volt.

A Bécsből Kassára települő Ellinger János József (1744–1810) könyvkereskedő 1787-ben alapított ott officinát.²⁰² Az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat, a Magyar Muséum második évfolyamától, 1790-től ebben a nyomdában készült. Batsányi János "Franciaországi változásokra" című versének megjelenését követően a cenzúra a lap példányaira Ellingernél is nagy hajtóvadászatot folytatott. János Józsefet a nyomda élén 1810-től 1846-ig fia, István (1780–1850) követte, aki a "Felső Magyarországi Minerva" folyóirat mellett 144 magyar, 71 német, 41 latin és néhány szlovák nyelvű könyvet adott ki.²⁰³ Tőle is fia, János György (1814–1880) vette át a stafétát, 1846-tól 1876-ig vezetve az üzemet. Ő elsősorban alkalmi sajtótermékek és népi kiadványok készítésével foglalkozott. Az officinát 1876-tól Scharf Fülöp János működtette tovább.²⁰⁴ Ellinger János 1846–1850 között fióknyomdát is nyitott Ungváron, amelyet azután Jäger Károly vásárolt meg tőle.²⁰⁵

Ellingerék már 1839 óta tervezgették az ungvári nyomda alapítását, ami 1846 előtt valósult meg.²⁰⁶ Az officina 1843–1844-re datálható fennállását két irat is bizonyítja. Egyrészt Csurgovich Jánosnak²⁰⁷ a Cenzúra Kollégiumhoz küldött, 1844. október 31-én kelt jelentése. Másrészt ahhoz mellékletként becsatolva az ungvári Ellinger nyomda jegyzőkönyve, ami hét tételt tartalmazott. Azok egyenként egy–nyolc oldalas, főleg közigazgatási nyomtatványok voltak, amelyek példányszáma 60-tól 1600-ig terjedt. Az ungvári fióknyomda 1846 előtti fennállásának harmadik bizonyítéka egy 1845. május 15-én keltezett nyomtatvány, amit id. Ellinger István és fia János, mint a "Kassa-Ungvári Kir. Kivált. Könyvnyomó-Intézetek tulajdonosai" aláírásával "Jelentése egy kiadandó új hirdetményi lapnak" címmel látott napvilágot.²⁰⁸

Trattner János Tamás a magyar nyomdáról 1829-ben készült összeállításában Ellinger Istvánról a következőket írta: a maga költségén mindenféle régi könyveket és kalendáriu-

---

²⁰² Kemény, 1899. p. 356.; Novák, 1801–1867. p. 54. Mihoková, 1995. 97–98. Az 1787. évi kassai nyomda-alapítást az előzőekkel szemben 1786-ra tették: Diós, 1997. 3. köt. p. 52.; Kókay, 1997. p. 93.

²⁰³ Mihoková, 1995. p. 98. Ezúton is köszönet illeti Pokoraczkí József tanárt (Nagycserkesz) a szlovák nyelvű szócikk fordításában nyújtott segítségért.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ A Magyar katolikus lexikon által az 1846–50 közötti évekre datált ungvári fióknyomda-nyitást In: Diós, 3. köt. p. 52. cáfolta Csurgovich János főszövegben ismertetett jelentése MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/948; Novák László azt az 1840-es évekre teszi. In: Novák, 1801–1867. p. 77.

²⁰⁶ Kemény, 1899. p. 358.

²⁰⁷ Csurgovich János (1791–1862) teológiai doktor, görög katolikus nagyprépost. 1845-ben ungvári cenzor. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 451. h.

²⁰⁸ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/948, 1845/989.

mokat nyomtatott, 2 szedőt, 4 nyomtatót, és 1 könyvrakót alkalmazott.²⁰⁹ "Bár Ellinger is kivette részét a kor színvonalas magyar munkáinak kiadásából és terjesztéséből, igazi jövedelmet számára is a könyvesboltjában és a megbízottai által a felvidéki helységekben forgalmazott ponyvatermékek hozták."²¹⁰ Az Ellinger nyomda mellett működött még Kassán Werfer Károly tipográfiai üzeme, amit a tulajdonos 1822-ben vásárolt meg Fűskuti Landerer Ferencről.²¹¹ Kassán 1845-ig tizenhat periodikum jelent meg, ebből tizenkettő készült e két nyomdában, négy az Ellingerében, nyolc a Werferében. Ez utóbbiban 1838-ban "Das Kaschauer Kundschaftsblatt" címen indult egy hirdetési újság, amely címváltozásokkal egészen 1847-ig élt.²¹²

Ellinger István és János kassa-ungvári könyvnyomtatók az általuk 10 éven át (1825-től 1836-ig) kiadott, megjelenését ekkor már nyolc éve szüneteltető Magyar Minerva folyóirat²¹³ helyett kértek engedélyt a "Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap" megjelenítéséhez.²¹⁴

Az engedély elbírálásához a Helytartótanács Kassa Város Tanácsától kért jelentést a kérelmezők "erkölcsi jelleméről", továbbá az előfizetési díjak biztosítására általuk lekötetendő vagyon mennyiségéről és minőségéről. A tanács 1844. évi június 25-i ülésén Ellinger István és fia János meghallgatása, továbbá nyilatkozataik és kérelmük alapján döntött a lapalapítás-hoz szükséges kedvező jelentés felterjesztéséről.²¹⁵

Folyamodványukat a Helytartótanács az 1845. január 21-én tartott ülésén hagyta jóvá. A leirat a következő megszorítást tartalmazta: "...illető Programma szigorú megtartása mellett az az: mindennemű egyházi, politikai és tudományos értekezésű cikkeknek, s minden azoknak mik a hirdetményi lapok körét túl haladják szoros mellőzésével a kért engedelem kegyesen megadatott legyen."²¹⁶

A lap előzetes jelentése szerint a hazai műipar és kereskedelmi viszonyok "sebes közlés általi magasabb fokra való emelését, és gyorsabb előmozdítását"-t tűzte ki célul. Az ország

---

²⁰⁹ Kováts, 1899. p. 361.

²¹⁰ Kókay, 1997. p. 93.

²¹¹ Kemény, 1899. p. 357.

²¹² Busa, 1986. p. 37, 68–69, 114, 127–129, 142, 149–151, 166–167, 188, 212–213, 273, 644–645.; Kemény, 1899. p. 358.

²¹³ Itt az 1825–1836 között megjelent Felső Magyarországi Minerváról van szó, amelynek szellemi irányítója és mecénása Dessewffy József gróf, háttérben a Pesttel és a Pest által közvetített új szellemű irodalommal szembeszállni akaró Széphalom és környezete állt. A folyóirat a Magyar Minerva címváltozás tervét az 1837. évi előfizetési felhívásban közölte, de ezen a címen egyetlen száma sem jelent meg.

²¹⁴ A Helytartótanács és a Cenzúra Ügyosztály 1844–1848. között keletkezett mutatókönyveinek átnézése után egyet kell értenünk Kereszty Istvánnak azzal a megállapításával, miszerint az Ungvári Értesítő-Ungvári Hirdetményi lap nem létezett, az a Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap egykorú elnevezése volt. Busa, 1986. p. 299.

²¹⁵ A meghallgatás Melczer Sámuel tanácsnok és Meskó Sándor aljegyző előtt történt. AMK TÚJ 1844/2892, 1844/3546.

²¹⁶ A Helytartótanács az engedélyt Kassa Városának és az Ung Vármegyei Központi Könyvbíró Széknek továbbította. MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/989.

különböző vidékein élő termesztők, gyárosok, kereskedők, vállalkozók, valamint piacok, az eladók és vásárlók tájékoztatását kívánták szolgálni tudósításokkal, illetve hirdetésekkel. Hírt szándékoztak adni arról, hogy hol, mit és milyen áron lehet árusítani és vásárolni. A magyar nyelven, hetenként megjelenő lap tartalmát Ellinger István és János az alábbiakban határozta meg:

"1. Mindenféle ingó, s ingatlan vagyonok', jószágok', házak', szőlők', földek' rétek', természetmények', gyári és kézműi készítmények' vevése 's eladása.

2. Valamint ezeknek; úgy nemkülönben boltok', lakások', rakhelyek', pinczék', kortsmák' 's a' t. haszonbérbe adatása.

3. Minden közelébb és távolabb lakó t. cz. Törvényhatóságok', földes-uraságok', honi és külföldi kereskedők' hirdetményei, valamint minden akárhol történő árverések.

4. Mindenféle gazdasági 's egyéb hivatalnokok', szolgák' és cselédek keresése, 's ezeknek ajánlkozása.

5. Játékszíni és dallművészeti hirdetmények, könyv-ösmertetések, piatzi árak, Lottohuzási-számok, halotti Jelentések, czélszerű közlések..."²¹⁷

A kiadók minden városban szerettek volna levelező munkatársat találni. Arról is meg voltak győződve, hogy "ily terjedelmes célok elérésére egyes erők gyöngék,"²¹⁸ ezért a tisztí ügyészek, a városi fő- és aljegyzők, uradalmi udvarbírák és a közönség támogatását kérték.

Ellinger István és János a lap kéziratát Csurgovich János ungvári cenzorral engedélyeztette, miután azt Magyar József kassai könyvbíráló²¹⁹ jogosan nem hagyta jóvá.²²⁰ Szerinte Ellingerék nem tartották magukat a lapengedélyhez, színházi műsor címen játékszíni bírálatokat és más, a hirdetményi lapok körébe nem tartozó cikket akartak közölni. Ezenkívül az általa kitörölt írásokat is lehozta a lap. Ellinger István egyéb szabálytalanságokat is elkövetett. A jegyzőkönyveket és a kinyomtatott kéziratokat három helyett egy évig sem őrizte meg, színműveket cenzúrázás nélkül sokszorosított, továbbá lapját annak ellenére terjesztette előfizetés útján, hogy nem rendelkezett elegendő vagyonnal.²²¹ A helyi hatóság hivatalos felszólításait rendszerint figyelmen kívül hagyta, és a cenzorral tiszteletlenül

²¹⁷ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/989.

²¹⁸ Uo.

²¹⁹ Magyar József jogtanár 1811–13 között Nagyváradon, majd a kassai királyi akadémián. 1845-ben Kassán könyvbíráló. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 290. h.

²²⁰ Kemény Lajos Sajtó és cenzúra Kassán a XIX. sz. első felében c. cikkében tévesen írta, hogy Ellinger Istvánnak nem volt engedélye a Kassán nyomtatott lap kiadására. Azzal viszont egyet kell érteni, hogy azt cenzúrázás céljából Ungvárra vitte az engedékenyebb Csurgovich cenzorhoz. In: Kemény, 1899. p. 358.

²²¹ Az előfizetés kapcsán Magyar József Melczer Sámuel Kassa város tanácsosára hivatkozva állítja, "Ellingernek nem lenne szabad előfizetéseket szedni, mert vagyona nincsen, térétvényt is adott volna magáról, midőn engedelemért folyamodott, hogy nem előfizetés útján osztogatni, de számonkint árulni fogja." MOL C 120. (Acta centr. cens. coll.) 1845/971.

viselkedett. Mindezt Magyar József 1845. július 16-án, majd augusztus 20-án és 21-én feljelentette Ellingeréket a könyvbíráló főhivatalnál.²²²

Ott Ellinger István és János 1845. augusztus 16-án kelt levelében azzal védekezett, hogy a lapkiadási engedélyben csak az egyházi, politikai és tudományos tartalmú cikkek megjelenését tiltották meg, a célszerű közléseket, és a játékszíni bírálatokat nem.²²³ Szerinte a kassai könyvbíráló el akarta nyomni nyomda- és kiadóvállalatukat, azért nem engedélyezte a lap megjelenését. Volt még két nyomós okuk, amiért a lapot átvitték az ungvári cenzorhoz. A hirdetményi lap Ung vármegyére is vonatkozott, és a megjelenési hely is kettős volt: Kassa-Ungvár. Állítása szerint az ungvári könyvbírálon kívül a Kassai Városi Kapitányi Hivatal is jóváhagyta a lap kéziratát.²²⁴

A Helytartótanács részére az ügyről a könyvbíráló főhivatal készített előterjesztést, amelyben rámutatott: "...a hirdetményi lap kibocsátása mindazoknak, mik annak körét túlhaladják szoros mellőzésével engedtetik csak meg, cenzúráztatott cikkek csakugyan e most nevezett lap körén túliak valának"²²⁵ Vagyis egyértelműen rendre utasították Ellingeréket. Ebben az időben a bécsi udvar még keményebben lépett fel a sajtóellenőrzés terén. Birodalmi cenzúra főigazgatóság és legfőbb cenzúra-kollégium felállítását tervezte.²²⁶ Elrendelték, hogy a Kassán nyomtatott lapot, s annak bármely részét kizárólag Kassán bírálathozadják, továbbá a hirdetményi lap tartalmát meghaladó cikkeket nem publikálhatnak, valamint "...magukat a jegyzőkönyv vezetése, kéziratok rendes megtartása és azoknak kinyomtatása iránt is, szoros felelet terhe alatt a fennálló könyvbírálati utasítások pontjaihoz alkalmaztassák"²²⁷ A hivatal a fennálló szabályrendeletekre hivatkozva az ungvári könyvvizsgálónak a "Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap" bírálatától való eltávolítását is kérte.²²⁸ A Helytartótanács az előzőekkel egyetértve Kassa Város Tanácsát Ellinger István és János megfeddésére utasította.²²⁹ A tanács ülésén csak Ellinger Istvánt marasztalhatták el, mert Ellinger Jánosnak

---

²²² A sors különös fintora, hogy Magyar József feljelentéseihez mellékelte a Kassai-Ungvári Hirdetményi Lap 1845. évi 1–7. majd 8. számát, amely ezáltal maradhatott fenn. MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/972.

²²³ Ez ellentmond a lapengedélyben leírtaknak.

²²⁴ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/989.

²²⁵ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/971.

²²⁶ Bényei M. 1994., p. 71–72.

²²⁷ Ellinger István többször is összeütközésbe került a cenzúrával. Az említett lapprogramtól való eltérés mellett 1844-ben pl. két könyv kéziratát adta ki könyvvizsgálói engedély nélkül (Der ungarische Wanderer, Theatergesetze) a fennálló királyi rendszabályok ellenére, amelyért a Helytartótanács "50 vñyi büntetésre ítélte – oly hozzáadással, hogy jövődöre szabadalma elvesztése alatt az illetén merénnyel szoroson tiltasson el..." A leiratban azt is megjegyzik: "ki már több rendbeli áthágásokban tapasztaltott..." AMK TÜJ 1844/4619.

²²⁸ A Helytartótanács ennek ellenére Csurgovichot nem marasztalta el. MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/989.

²²⁹ MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/ 971–972.

ekkor már Ungváron volt állandó lakása, és nem jelent meg a tanács előtt.²³⁰ A tanácsulési jegyzőkönyvek bejegyzései szerint Ellingerék az elkövetett szabálytalanságok ellenére a város "pártfogásában" álltak. Werfer Károly nyomdásznál sokkal kedvezőbb árajánlatot adtak a városi hirdetések kinyomtatására, ezért azt a tanácsulás az 1845. évre elfogadta, és erről tájékoztatta a Polgármesteri és Számvevői Hivatalokat.²³¹ Eszerint Kassa városa felváltva mindkét könyvnyomtatót segítette.

A hirdetményi lap rendelkezésre álló példányai közül az 1., 3., 6., 7., 8. számokban, valamint annak megjelenését beharangozó "Jelentése egy kiadandó hirdetményi lapnak" című nyomtatványban ún. vezércikkeket olvashatunk. Ez utóbbiban a szerző arra mutatott rá, hogy az elszegényedésen csak a hazai műipar és kereskedelem fejlődése segíthet. A múlt és jelen tapasztalatai azt bizonyítják, hogy csak azoknak az országoknak virágzik a gazdasága és a kereskedelme, ahol a terheket közösen viselik, illetve a javakból mindenki részesül.²³² A lap a tisztelt olvasóihoz címzett írásában az ismeretszerzés és az ismeretek hasznosításának fontosságát hangsúlyozta. A termelőmunka minden ágában „a concurrentia erősen” szorongat, és csak az győzhet, aki a törvényes keretek között valódi ügyességét a legcélszerűbben tudja hasznosítani. A szerző szerint érthetetlen, hogy az iparúzóik között is akadnak olyanok, akik elutasítják az újat, megvetik a hasznos olvasmányokat, és csak a tapasztalatokra alapoznak. Szerinte ez az előképzettség hiányával magyarázható. Szerencsére az egyetemi képzés²³³ ellenzői már fogyóban vannak. Az okos üzér – olvashatjuk – "kiszabadulva a sötét előítéletek bilincseiből, minden alkalomhoz nyúlni fog, hogy magának szakja [azaz szakmája – a szerk.] állapotjáról, s annak legújabb előmeneteleiről, valamint az ügyletével rokon más szakok és ágakról tudomást szerezzen."²³⁴ Ezért nem utasítja el azokat a könyveket és időszaki folyóiratokat, amelyek őt ebben segítik, és nem mondja azt, hogy nincs ideje az olvasásra.²³⁵ "Egy kérdésnek megfelelése annak idején. Hogyan állhatják ki a kézművesek a fennálló s még keletkezendő gyárokkal concurrentiát?" cím alatt megjelent vezércikk a céhes iparosok számára nyújtott hasznos tanácsokat. Olyan iparágat kell választani, ahol nem kell tartani a gyárakkal való versenyhelyzettől, "hol csak az egyes ember gondossága és szorgalma szolgáltathat jobb munkát."²³⁶ Az iparosok munkájának belbecse és külalakjának

²³⁰ Erre 1845. okt. 28-án került sor. AMK TŰJ 1845/6336.

²³¹ AMK TŰJ 1844/6373, 1845/4142.

²³² MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/989. Ez már az 1843–1844. évi országgyűlés reformjavaslatai között is megjelent.

²³³ Feltehetően műegyetemi képzésről lehet szó.

²³⁴ Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap, 1845. júl. 1. 1. sz. p. 1.

²³⁵ Az olvasás és ismeretgyarapítás fontosságáról mintha a Felső Magyarországi Minervában megfogalmazott gondolatok tekintenének vissza. Ebben az alábbi tanulmány is megerősít. In: Fehér, 2002. p. 373–386.

²³⁶ Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap 1845. júl. 14. 3. sz. p. 1.

tökéletesítése mellett a más mesterekkel való társaságba lépés, előállítási közösségek alapítása, továbbá ismereteik folyamatos gyarapítása, minden hasznos könyv és időszaki híradás elolvasása, a tudományok legfrissebb eredményeinek és a legújabb találmányoknak az ismerete biztosíthatja számukra a túlélést.

A klasszikus polgári közgazdaságtan (Smith, Ricardo)²³⁷ tanításaiból merítő reformkori közgazdasági gondolkodás eszmeiségét lehet felfedezni "A nemzeti gazdagságról"²³⁸ cím alatt megjelent írás pl. annak forrásait a természetben, az emberi munkában és a tőkében látta.²³⁹ A természetet azért tartotta a legelső forrásnak, mert az teljes becsű tárgyakat teremt elő.²⁴⁰ Második forrásként a munkát említette, amelyhez nincs szükség földbirtokra, anélkül is biztosíthat gazdagságot. A földhaszon mellett a földbirtokos a fölösleg eladásából is gyarapodhat. A földbirtokkal nem rendelkezők is gazdagabbá válnak, mert munkájuk eredményeként megszerezhetik a számukra szükséges termelvényeket – olvashatjuk. A munkából eredő négy kereseti mód kategorizálása után (falusi gazdaság, gyár, kereskedés, szolgáltatás: személyes szolgálat) arra is rámutatott, hogy csak a tökéletes munka válhat a nemzeti gazdagság forrásává, s az is csak akkor, ha a termények minél nagyobb része kerül hasznosításra. Hangsúlyozta a befektetés és a tőke fontosságát. A munka és a tőke egymást feltételezik, s egymással egyenes arányban kell állniuk ahhoz, hogy gazdagságot eredményezzenek. A szerző szerint „Jelenkorunk hét csudaereje” az értelmesség, közlekedés, egybeolvadás, kereskedés, találmány, gőzerő és a természet. "Ezek áldott magyar honunkban is a harminc évi, boldogító béke ideje, a szelíd és bölcs kormány alatt, a leghatalmasabb eszközöké kifejlődtek, melyek a boldogságot és a nemzedékek jólétét biztosítják és azoknak a késő időkbeni előhaladást valódisító jutalomra utat nyitnak."²⁴¹ A cikk írója rámutat "a tudás hatalom" mondás – amit Canning-nek²⁴² tulajdonít – aktualitására is, majd azzal folytatja eszmeifuttatását, hogy az értelem az alapja a másik hat kifejlődésének. A vezércikk a hét erő együttes összegét a szorgalomban határozta meg.

A tőke jelentőségét, az ipar fejlődését hangsúlyozó, ugyanakkor a kézművesek megmaradását fontosnak tartó közgazdaság-elméleti írások, valamint az olvasásra, ismeretgyarapításra

---

²³⁷ A klasszikus polgári közgazdaságtan volt az, amely a gazdasági élet jelenségeit három alapfaktor: a föld, a munka és a tőke esélyeinek függvényeként elemezte.

²³⁸ Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. aug. 4. 6. sz. p. 1.; aug. 13. 7. sz. p. 1.

²³⁹ Sós Aladár: Adam Smith (1723–1790). In: Nyugat, 1923. 14. In: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

²⁴⁰ Utal a korlátokra: a föld, mint birtok a nemzet egy csekély részéé, a természet magára hagyva természetényeivel nem tudná ellátni a nemzet valamennyi tagját, a termés egy része feldolgozás nélkül hasznosíthatatlan.

²⁴¹ Ebben a vezércikkben utal először konkrétan a magyar viszonyokra. Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. aug. 20. 8. sz. p. 1.

²⁴² Canning, George (1770–1827) brit államférfi. A kifejezés valójában Francis Bacon-tól ered.

ösztönző, tartalmilag összefüggő, valószínűleg egy szerzőtől származó cikkek egyértelműen szétfeszítették a hirdetményi lapok kereteit, ugyanakkor a kiadók és a vezércikk-író a reformkor előremutató eszmeiségét terjesztették.

„A Kassai Magyar Színészet hirdetményei” rovatcím nem fedi a mögötte levő tartalmat, mert a hirdetés, a beharangozás általában megelőzte az eseményt, amíg a lap tartalmi színvonalát nagymértékben emelő színikritikák a darabok bemutatója után íródtak. A szöveg mást mond a színháztörténet iránt érdeklődők, és mást a város kulturális élete után kutatók számára. A kassai magyar színjátszás 1828-tól 1840-ig élte virágkorát,²⁴³ színházi vezető szerepet töltött be az északkeleti régióban. A vármegyei vezetésű, széles bázison nyugvó pártolás időszaka 1839–1840-ben ért véget. Előbb önálló gazdálkodású részvénytársaságra bízták a színészet pénzügyeit, majd 1840 februárjában Kassa visszavette saját kezelésébe színházát. Megfelelő színházépületet biztosított az előadások számára, a magyar és német társulatokkal szabad és közvetlen megállapodást kötött.²⁴⁴ A hirdetményi lap a Komlóssy Ferenc²⁴⁵ igazgatása alatt működő dalszínésztársaság kassai fellépéssorozatát követte végig 1845. május 24-től június 27-ig. Megismerhetjük belőle a vándortársulat tagjait. Közöttük találjuk Baranyi Pétert, Erdélyi Györgyöt, Erdélyiné Sáska Borbálát, Erdősné Dain Terézt, Komlóssy Idát, Komlóssy Paulinát, Komlóssyné Czégényi Erzsébetet, Körösy Mimit, Lendvay Mártont, Várady Ferencet, Ujfalusy Arturt. A Ladúr²⁴⁶ álnév alatt publikáló, a témában jártas szerző a vándortársulatok nehézségeire utalt, ha időnként alacsony színvonalúra sikerült egy-egy előadás. Folytatásokban közölt írásában minden bemutatott színielőadásról olvashatunk, amelyek a társulat vegyes profiljára utalnak. A próza, a bohózat és a népszínmű mellett daljátékot (Borgia Lucretia) is láthatott a közönség. Ez utóbbiról a szerző a következőket jegyezte meg: "vándortársaság – daljáték, már magában ellentétek – tökéletest pedig itt kívánni, lehetlenségeket akarni volna."²⁴⁷ Írt a darabok országos sajtóvisszhangjáról pl. Szigligeti Ede: A rab című színművéről az Életképekben és a Divatlapban "nem a legkedvezőbb sőt felette lesújtó bírálatukat lehetett olvasni, és olvastuk is. A színmű maga teljesebb kielégített és zajos tapsokban nyilvánult a köztetszés, mi részünkről csak a 3-dik

---

²⁴³ Ez az időszak a miskolci színjátszás fellendülésének a kora is, ami a két város közelsége miatt nem lehet közömbös.

²⁴⁴ Kerényi, 1990. p. 166–176.

²⁴⁵ Komlóssy Ferenc (1797–1860) színész, színigazgató, drámaíró és fordító, vándortársulatokat vezetett vidéken, akinek 1834-től kb. 1840-ig meghatározott összegű évi segélypénzért adta ki Abaúj vármegye a kassai színházat. In: Kerényi, 1990. p. 176.

²⁴⁶ Ilyen álnév sem Gulyás Pál, sem Komjáthy Ferencné Magyar írói álnév lexikonában nem található. A fennmaradt cenzúrázott kéziratban szerzőként Szakács Károly aláírása szerepel. MOL C 120 (Acta centr. cens. coll.) 1845/ 989.

²⁴⁷ Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap, 1845. júl. 14. 3. sz. p. 3.

felvonást némileg kiegészíteni ohajtnánk többibe ezen jeles színmű ellen csak a kaján irígység írhat."²⁴⁸ Szólt a színészek játékaról ("Ujfalusy Artur szerepe jellemétől igen távozott és idomtalan mondhatni bohóc mozdulataival nevetésre gerjeszté a közönséget, hasonló szerepek felfogást és szorgalmas átgondolt tanulmányt kívánnak"),²⁴⁹ a színház "telítettségéről", a színészek és a bemutatott darab közönségre gyakorolt hatásáról. Az olvasottakat Bajza Józsefnek az 1840-es években keletkezett "Mit kell a színikritikában megírni" című írásával összevetve megállapítható, hogy Ladúr terjedelmi korlátok miatt rövid, de lényegre törő kritikai megjegyzései közelítettek a kor színikritikai elvárásaihoz. Hiszen Bajza útmutatásait követve kitért a színészek szövejtésére, a felmondásra (recitatio), a szavalásra (declamatio), a testtartásra, a karakterfelfogásra és kifejezésre.²⁵⁰ A társulat 24 színműből álló repertoárjába Szigligeti Ede négy, Vahot Imre két művét válogatták be. Ladúr a színészek dicséretében, és a tanácsok osztogatásában sem fukarkodott. A nyári játékok fénypontja Lendvay Márton²⁵¹ mintegy 20 napos kassai vendégszereplése volt. Látható, hogy Kassa városában, 1845-ben hálás, színházpártoló közönség élt, akikről pl. az alábbiak olvashatók, június „6-án bérletszünetben Don Caesar de Bazán 2-szor adatott és kivéven a páholyokat (csak 8 vala elfoglalva) zártszékek földszint és mind a két rendű karzat tömve volt nézőkkel."²⁵²

A hirdetések között az újabb könyvek jelentését²⁵³ olvasva feltételezhető, hogy Ellinger István kurrens olvasói igényeket kielégítő könyveket kínált üzletében.²⁵⁴ Áttekintve a korabeli magyar könyvtermést, a mai olvasóban felmerülhet a kérdés, eljutott-e Kassára annak színe-java, mennyire mondható ez az ajánlat frissnek. Egyetlen könyvjegyzékből ugyan nehéz mindezeket megállapítani, de több fontos tényre is fény derül. A megvételre ajánlott könyvek (összesen 17 mű) 1843 és 1845 között jelentek meg. Található közöttük jogi, közgazdasági, pénzügyi, vallási és nyelvészeti szakirodalom,²⁵⁵ de túlsúlyban volt benne a szépirodalom,

---

²⁴⁸ Uo. p. 4.

²⁴⁹ Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. júl. 1. 1. sz. p. 4.

²⁵⁰ Bécsy, 1990. p. 250.

²⁵¹ Lendvay Márton (1807–1858) énekes színész, rendező, akiről a következőket olvashatjuk: "a haza szerte ismeretes színészeink egyik legjelesebbike, a szó teljes értelmében valódi művész első felléptekor percekig szünni nem akaró zajos tapsokkal és rivalgó éljen kiáltásokkal fogadtatván." Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap 1845. júl. 1. 1. sz. p. 4.

²⁵² Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. júl. 1. 1. sz. p. 4.

²⁵³ Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. aug. 13. 7. sz. p. 4.

²⁵⁴ Kókay, 1997. p. 93.

²⁵⁵ Tipray A Julián: A legújabb és legteljesebb Hazai Titoknok, vagyis levelezőkönyv és hazai ügyvéd. [h.n.], [184?]; Zsoldos Ignác: A Szolgabírói Hivatal. Pápa, 1842; Császár Ferenc: Görög és romai mythologia. Zsebszótár. Pest, 1844; Császár Ferenc: Magyar Váltójog. [2. bőv. kiad. Pest, 1843]; Fogarasi János: Magyar és német segédszótár. 2. [Pest, 1845.]

azon belül is az idegen nyelvről magyarra fordított regény.²⁵⁶ E kínálatban megtalálhatók a magyar olvasók között akkor divatos francia Sue-regények (Pécsi Emil: Francia regénycsarnok sorozata), a "magyar Sue," Nagy Ignác Magyar titkok című egyik bűnügyi regénye és a vele rivalizáló Kuthy Lajosnak, a Magyar rejtelmek írójának egyik kötete. A kedvelt angol regényirodalom Fanny Burney: Egy házasság a nagyvilágban című kötetével volt képviselve.²⁵⁷ Kiemelendők még olyan kiváló szerzők, mint Császár Ferenc és Fogarasi János. A kötetek kereskedelmi árából a korabeli könyvpiaci viszonyokra lehet következtetni.

Figyelmeztetés felhívással B. Revitzky József Gondúzó cím alatt, részben eredeti, részben jelesebb külföldi írók munkáiból magyarított színdarabok megjelentetéséhez gyűjtött előfizetőket. A XVIII. században, a XIX. sz. elején tőkeerős könyvkiadó vállalatok, mecénások hiányában a művek nyomtatása, kiadása előzetes tájékozódás alapján vagy a szerző kockázatával történt.

A kassai piaci árak váltópénzben című állandó rovat megjelenésekor eligazodást jelentett a vásárlóknak. Az adatok hitelességét Kassa kapitányi hivatala biztosította. Segítségével a korabeli illetmények viszonylatában kaphatunk képet a pékáru, a hús, gyertya, szappan, tojás, a liszt, a hüvelyesek, a burgonya és az "élet-nemek" [gabona-félék] árviszonyairól. Más jelentenek ezek az adatok a közgazdász, a statisztikus és más a gazdaságtörténész számára.

A hirdetések kiterjedtek az ingatlanokra, az eladó és bérbe adandó házakra, illetőleg jószággrész-bérlésre. Nem közlik sem az eladási árat, sem a bérleti díjat, arra csak utalás történik (pl. elfogadható feltételek mellett.) Megtudható, hogy Debrecenben, Kassán, Mezősepsiben és Ungváron feltűnően sok bort kínáltak eladásra. Nagy számban találhatók a lapban kereskedelmi hirdetések, az ékszer-, a gyapjúszövet- és házbútor-készítőtől, a női kalap-, csipke pántlika-kereskedőtől.

A Cs. Kir. Gyorsútaügyi Intézet hivatalos közleménye²⁵⁸ érdekes közlekedéstörténeti adatokat tartalmaz. Hasznos információkkal segítette a Kassa és Buda között utazókat, a postai és a csomagküldő szolgáltatást igénylőket. Közölte a menetrendet, a vihető poggyász súlyát és az utazási költséget (minden posta mérföld után 20 xrt krajcárpengő). A Leveles-gyorskocsi-Intézet 1845. július 2-án kapott működési engedélyt Kassán. A gyorskocsijáráttal a két város közötti távolságot 30 óra alatt lehetett megtenni. Személyszállításához naponta, csomagszállításához hetenként egyszer indítottak kocsit mindkét helységről.

---

²⁵⁶ Jósika Miklós: Egy Házasság a Nagyvilágban Tryvelian szerzőjétől (Miss Burney [Burney, Fanny]) [Pest, 1844]; Vörösmarty Mihály: Czillei és a Hunyadiak. Dráma. [1844]; Erdélyi János költeményei. [Buda, 1844]; Kuthy munkái 5. köt. [Pest, 1844]; Récsi Emil: Francia regénycsarnok. 8 köt. [Kolozsvár, 1843–44]; Nagy Ignác: Magyar titkok. 12. köt. 1845. stb.

²⁵⁷ Fábri, 2009. p. 86.

²⁵⁸ Kassa-Unghvári Hírdetményi Lap, 1845. júl. 1. 1. sz. p. 3; júl. 7. 2. sz. p. 1.; júl. 14. 3. sz. p. 1–2.

A lap címe két nyelven, magyarul és németül olvasható – a német cím lényegesen apróbb betűvel szedett. A fejlécben a magyar címer látható. A lap tipográfiai ízléses, a hirdetések a szükséges kiemelések (keretbefoglalás) tagolják. Megjelentek benne a hirdetések tartalmát szimbolizáló fametszet alapú illusztrációk, logók. Például a borértékesítésnél a hordó, leveles-gyorskocsinál a postakocsi rajza. A magyar mellett német (gót betűs), illetőleg kétnyelvű hirdetések is helyet kaptak a lapban.

A kiadók felsorolták, hogy mely városokban és kiknél lehet hirdetések feladni, illetve előfizetni lapjukra. Foglalkozásukat tekintve kereskedők, nyomdászok, könyvkötők, könyvárusok voltak. A hirdetések díját az alábbiakban határozták meg. Egy-egy hasáb sorának ára apró betűkkel 3 pengőkrajcár xr, háromszori ismétlés esetén 2 xr bármely Magyarországon használt nyelven. A hirdetések ismétlődéséből az ezzel járó kedvezmények kihasználására és az ügyfelek szűk körére következtethetünk. A lap féléves előfizetési díja helyben 1 forint volt, vidéken vagy más településen a postai szállítás díjától függött. A nyomdában 3 krajcárba került egy-egy szám.

A rendelkezésre álló 1845. évi lapszámokat tanulmányozva keresztmetszet kapható Kassa életéről, hétköznapjairól, társadalmáról, gazdaságáról, szórakozási, utazási, vásárlási lehetőségeiről.

A hirdetményi lap megszűnéséről és továbbéléséről nincs információ. Annyi bizonyos, hogy a kiadók, Ellinger István és János nyomdászok még 1845 végén a "Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap" jóváhagyott előtervének bővítését kérelmezték. "Új költeményi darabok, epigrammák, frescoképek, életrajzok, játékszíni bírálatok, történeti beszédek, érdekesebb események, újdonságok, könyvismertetések és egyéb gazdasági és műipari közlések felvételét tervezték."²⁵⁹ E tipikusnak minősített kérésüket a Központi Könyvbíráló Főhivatal politikai lappá válásuktól tartva 1845 decemberében az alábbi indokkal utasította el: "ha ezeknek közlése megengedtetnék a többször érintett Kassa-Unghvári hirdetményi lap eredeti rendeltetését elvesztvén könnyen vitatkozó 's politikai színezetű lappá fajulhatna... ez újabb tanúsága annak, miként 'a hírlapok és folyóiratok kiadhatására szükséges felsőbb engedély kinyerhetése végett az illető szerzők és tulajdonosok eleinte minél szűkebb körre szorítkozó alaprajzokat szoktak bemutatni, de alighogy nyert szabadalmukkal az önmagok által kijelelt körben egy kis ideig éltek volt, csakhamar alaprajzaik tágításáért, sőt lényeges megváltoztatásáért folya-

---

²⁵⁹ MOL Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács regisztrátúrája, Departamentum revisionis librorum C 60 1845. F. 11. p. 158.

modnak ...s lapjaikat politikus hírlapokká – mint legtöbb jövedelmet ígérőkké – átváltoztatni törekszenek...”²⁶⁰

A hirdetményi lap fennmaradt számai, valamint a kiadók megíúsított elképzeléseinek ismeretében nem valószínű az újság egyszerű hirdetési lapként való továbbélése. E mellett szólnak a lap-piaci viszonyok is. Hiszen ahogy korábban már szó volt róla, Kassán 1838-tól megjelent egy hirdetési újság, ami 1845-tól Das Kaschau-Eperieser Kundschafts-Blatt – Kassa-Eperjesi Értesítő címen látott napvilágot. Az országos levéltári mutatókönyvekben található adatokból szintén a lap megszűnésére lehet következtetni.

A megtalált periodikum és a kiadó-nyomdászok ehhez kapcsolódó, itt feltárt tevékenysége a sajtótörténet és a nyomdásztörténet számára nyújt eddig ismeretlen adalékokat. Ez abban is megerősítette e sorok íróját, hogy a közel száz évig fennálló nyomda mindvégig méltó maradt a család szellemiségéhez. Hogy milyen áron? Ebbe enged betekintést Ellinger István 1848. július 8-án Kassa város tanácsához írt kérvénye, amelyben a nyomdája után kiszabott kaució bemutatásához megromlott egészségi állapotára, és elszegényedésére hivatkozva kért haladékokat. Egyetlen vagyonát a nyomdai felszerelésekben nevezte meg.²⁶¹

A Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap Ellinger István és János elkötelezettségének és a cenzúrával szembeni leleményességének köszönhetően látott napvilágot, s a kettős megjelenési hely (Ungvár és Kassa) miatt válhatott térségünk első sajtótermékévé. A kedvezőtlen országos és ungi sajtóviszonyokra utal, hogy azt csak 16 év szünet után 1861. júl. 1-jén követett újabb hírlap, egy vegyes tartalmú lap, a Kárpáti Hirnök.²⁶²

III.2.2. A neoabszolutizmus kora (1861–1867). A vegyes tartalmú lapok megjelenése

A magyar sajtó történetét és a térség első lapjait tanulmányozva kirajzolódnak azok a feltételek, amelyek egy-egy megyében vagy annak székhelyén segítették az első periodikumok megjelenését.²⁶³ Ezek között kell említeni a mindenkori kormány sajtópolitikáját, a törvényes jogi keretet (erről a II. Országos sajtóviszonyok fejezetben részletesen szó esett), amely gátolta vagy segítette a hírlapok kiadását.

Szükséges volt még az adott megye, település társadalmi, gazdasági, és kulturális fejlődésének azon szintje, amelyen biztosított volt a lap előállításához szükséges szellemi és

---

²⁶⁰ Uo.

²⁶¹ MOL Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta generalia A 39 1848/3714.

²⁶² Ez Ellinger János egykori nyomdájában készült, amelyet ekkor már Jäger Károly vezetett.

²⁶³ E sorok írója itt nagymértékben támaszkodott egy, a témához kapcsolódó korábbi tanulmányára: László, 2010 (2). p. 203–211.

anyagi erő, pl. egy lapkiadásra alkalmas, egy kiadvány nagy példányszámban, rövid idő alatt történő előállítására alkalmas nyomda létezése.

Végül egy olyan időpont elérése, amikor a megyeszékhely polgársága már nem elégedhetett meg az országos lapok késéssel érkező, csak a szenzációra koncentrálnak helyi tudósításaival. Amikor elodázhatatlanná vált egy összefogást és nyilvánosságot követelő nemes törekvéshez (pl. a megyeszékhely áthelyezése, egy megye közigazgatási önállóságának megtartása) a közönség megnyerése, e „hírek” minél rövidebb idő alatt minél szélesebb körhöz való eljuttatása. A vizsgált térségben az ilyen nemes cél mindig segítette az ügy holtpontról való elmozdulását. A lapkiadás elindítása és életben tartása megszállott, elkötelezett személyeket követelt, akik felismerve a sajtó erejét, áldozatot nem ismerve mindent elkövettek érte.

A Kassa-Unghvári Hirdetményi Lapot vegyes tartalmú hetilapok követték. Ez a laptípus tűnt a legalkalmasabbnak arra, hogy a vidéki polgárságot megnyerje a hírlapolvasás számára. A laptípus, függetlenül attól, hogy vegyes vagy társadalmi lapnak nevezték, az egész korszakot végig kísérte. Voltak közöttük hosszú és tiszavirág-életűek. A térség első vegyes tartalmú lapjainak indulási idejét vizsgálva nem hagyható figyelmen kívül e sajtótermékek időbeli szóródása, hiszen mintegy két évtized különbséggel láttak napvilágot. A Kárpátalján alapított vegyes tartalmú lapokat (Kárpáti Hírnök, Bereg, Ugocea) a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelem jellemezte, ami a jótékonyági táncmulatságok, rendezvények céljai között is szerepelt. Felháborodásuknak adtak hangot, ha valamely közigazgatási változás önállóságukat sértette (pl. Bereg és Ung megye összevonása). Nyíregyháza és Szatmárnémeti esetében a sajtó sajátos eszközeivel harcoltak a megyeszékhely áthelyezéért.

A vizsgálat tárgyát képező, hetenkénti periodicitással megjelenő vegyes tartalmú lapokban elsősorban az adott közigazgatási egység (megye, város, község) lakosságára vonatkozó, vagy az őket foglalkoztató kérdésekről lehetett olvasni.

Hiteles adatokat közöltek a megyéről és annak városairól, ami a helyi eseményekre, az oktatásra, a közgazdaságra és a kereskedelemre is kiterjedt. Minden praktikus, a napi életvitelhez szükséges információval (vasúti menetrend, piaci árak, tőzsdei hírek, ingatlanpiac, a járványok, a növénybetegségek elleni védekezés, hiteles közlés a városi közgyűlésről) ellátták az olvasókat. Nyilvánossá tették a gazdasági és kulturális egyesületek, a pénzügyintézetek jegyzőkönyveit, alapszabályait. Gyakran biztosítottak helyet a tudakozó és közvetítő intézetek, biztosító társaságok közleményeinek. Tudósítottak az időjárásról, vízállásról, a piaci árakról, a tűzesetekről, amelyek a legtöbbször a tűzrendészeti szabályok figyelmen kívül hagyása miatt következtek be. A szaklapok megjelenéséig azok szerepét is

igyekeztek betölteni. A család női tagjait a *csarnok* vagy *tárca* rovatban olvasható szépirodalommal: verssel vagy elbeszéléssel igyekeztek megnyerni, amit sokszor folytatásokban közöltek.

A törvényes keretről, az 1848. évi XVIII. törvénycikkről, az 1852. május 27-i oktrojált sajtótörvényről és az 1857. évi császári rendeletről, az 1860–1861-es évek kedvező sajtóviszonyairól az országos sajtótörténeti fejezetben már volt szó. Ezek nyomán válhatott a sajtó fontos politikai tényezővé, a politikai nyilvánosság biztosítójává az 1860-as évek közepére.

A fentiekben körvonalazott viszonyok között a térségben 1861–1863 között öt lap indult. A **Kárpáti Hírnök** 1861 júliusától az év decemberéig látott napvilágot Ungváron. Ellinger János korábban említett ungvári fióknyomdájában készült, amelyet ekkor már Jäger Károly²⁶⁴ vezetett. A *magyar nyelvért, és műveltségért*, mint a nemzet megtartó erejéért küzdő ellenzéki hetilap mintegy fél évig töltötte be hivatását. Alapítója, szerkesztője és kiadója Mészáros Károly,²⁶⁵ aki vezércikkeiben a nemzetgazdaság hanyatlásának okát a magyar nyelv és a nemzeti öntudat elvesztésében látta. Véleménye szerint ehhez nagymértékben hozzájárult az Ung megyei magyar községeknek az orosz és oláh [román] görög katolikus püspökségekhez csatolása. A magyar lakosság az idegen nyelven folyó szertartás befolyása alá került. A lap magyar nyelvért folytatott küzdeleméhez Széchenyi Istvánnak a Magyar Tudományos Akadémiához címzett 1858. november 6-án kelt levelét is közzé tette, amelyben tiltakozott „a tudományok magyar nyelven való művelésére” történő utalásnak az Akadémia alapszabályából való törlése ellen. A lapszerkesztő egy görög katolikus magyar püspökség (e körül hírlapi vita is kialakult, az ellenvélemények is helyet kaptak az újságban), magyar színház, magyar kisdédóvók és iskolák felállításában látta a kiutat.

A lap hangsúlyozta a magyar nemzeti önállóságért, a szabadságért folytatott küzdelem fontosságát, s e sajtóharcban politikai jelképekhez folyamodott, pl. több írást szentelt a magyar szabadságharcnak, a Martinovics-féle összeesküvésnek, Martinuzzi (Fráter) György „életharcainak.” Máskor a világeseményekről szóló krónikák között, mint a nagyvilág központjáról olvashatunk hazánkról, ahol a művelt világ legszentebb érdekeiért harcolnak. Az országos politikáról való véleménynyilvánítást azzal vetette el a kandallónál elmélkedő

---

²⁶⁴ Jäger Károly 1853 júliusától 1861. jún. 30-ig a sárospataki főiskolai nyomdát bérelte, ezt követően költözhetett Ungvárra. In: Takács B., 1978. p. 65–67.

²⁶⁵ Mészáros Károly, (hajdú-doroghi) (1821–1890) ügyvéd, volt császári királyi törvényszéki ülnök, újságíró, politikus, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc résztvevője. A kárpátaljai ukránok (ruszinok) és a görög keleti egyháztörténet jeles kutatója, az első választott kárpátaljai magyar parlamenti képviselő, számos ungi hírlap megalapítója és szerkesztője. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 1168–1169. h.; Csorba, 1974.

Notradamus,²⁶⁶ mert az ország honvédői (Deákok, Eötvösök stb.) ezt törvényes keretek között úgylis megteszik. Ennek ellenére a hazára ború nehezedett – írta Mészáros Károly, mert Bécs Magyarország minden jogát megtagadta. A *Kárpáti Hírnök* mintegy fél éves fennállása alatt hitelesen tárta az olvasók elé a haza és Ung megye magyar lakosságának a hatalommal szemben folytatott reménytelen küzdelmét.

A *Szatmári Értesítő* (1861–1862) Ábrai Károly²⁶⁷ indította el 1861-ben,²⁶⁸ Börkey Imre²⁶⁹ felelős szerkesztésében és kiadásában. A nyomdai munkálatokat Debrecen város officinájában végezték.²⁷⁰ A hetenként megjelenő, a vegyes tartalmú és hirdetési lap határán álló orgánum fennmaradását biztosította, hogy a Szatmármegyei Gazdasági Egylet, a Nőegylet közlönye, a Nagy- és Felsőbányai, Nagy-Károlyi, Szinyér-Váraljai és a Fehérgyarmati Tudakozó Intézetek híradójaként is megjelenhetett.²⁷¹ Ez gazdasági, kereskedelmi jelleget kölcsönzött a lapnak, ami Börkey biztosító ügynöki szemléletéből fakadhatott, de egy „tőkeerős” állandó előfizetői tábort is biztosított. Az olvasók az említett egyesületek munkájába, közéleti tevékenységébe is betekintést nyerhettek. A szerkesztők felhívást tettek közzé és ismertették a Szatmárban 1862-ben megrendezett nagyszabású gazdasági kiállítást. A pénzügyintézetek történetéhez nyújtott adalékot a felállítandó Szatmár megyei takarékpénztár alapszabályának tervezete. Ezek mellett csekély számban közérdeklődésre számot tartó cikkek is olvashatók, pl. Egy utazó szatmári látogatásainak tapasztalatai, vagy Börkey Imre tollából A cselédrendszer, az üzleti rendszer. Gyene Károly, akit 1865-ben Szatmár-németi jobboldali parlamenti képviselőjévé választottak,²⁷² a Szatmár-Németi Felsőbb Protestáns Nőnövelde ügyében közzétett nyilatkozatában hozta az olvasók tudomására, hogy az alig egy hónapja nyílt intézetben az oktatást végző gimnáziumi tanárok fizetésére nem maradt anyagi fedezet, ezért mindannyian ingyen végezték munkájukat.

---

²⁶⁶ Turner Ferenc (1814–1888) orvos. 1837-től Ung vármegye járási orvosa, honvéd törzsorvos, ezredes orvos. Verseket, novellákat írt. A *Denevér* c. élclap szerkesztője. In: <http://www.tankonyvtar.hu>.

²⁶⁷ Ábrai Károly (1830–1912) tanár, szerkesztő, író. Családi neve 1871 előtt Figura. Első írásait Julius álnéven publikálta. Az *Életképek* állandó munkatársa 1846-tól. 1853-tól élt Szatmáron In: Szinnyei, 1891. 1. köt. 27–29. h.

²⁶⁸ A hetenkénti periodicitás és az 1862. jún. 28. 1. évf. 28. sz. alapján indulása 1861. december elejére datálható. Az 1861. évben való alapítást támasztja alá Ferenczy János is. In: Ferenczy, [1907.] p. 154.

²⁶⁹ Börkey Imre a *Szatmári Értesítő*, a *Tárogató*, a *Nyír* és a *Tiszavidék* szerkesztője. 1869 végén a Haza életbiztosító-társaság ügynöke. In: Szinnyei, 1891. 1. köt. 1310. h.; Gulyás, 1941. 3. köt. 1171. h.; Ferenczy, [1907.] p. 154.

²⁷⁰ Arra vonatkozóan, hogy a nyomtatás miért nem a szatmári Kovács nyomdában történt, a későbbiekben tárgyalt Tárogatónál található utalás: technikailag nem volt megfelelő.

²⁷¹ A lap 1861. évi első, az 1862. évre is átmenő évfolyamának csak az 1862. évi, június 28-tól július 26-ig megjelent számai lelhetők fel a magyar és határon túli közgyűjteményekben, ezért az elemzés során csak az 1862. évben megjelent számokra lehetett hagyatkozni.

²⁷² Ferencz, [1907.] p. 27.

A másik szatmári lap az 1862 januárjában indult **Tárogató** (1862–1866) a *Szatmári Értesítő*nél is érdekeltséggel bíró Börkey Imre kiadó és felelős szerkesztő mellett Ábrai Károly lapvezér, valamint Zombori Gedő²⁷³ főmunkatárs és Kovács Márton nyomdász²⁷⁴ nevéhez kötődött. Az előfizetési felhívás szabadkozással kezdődött. Ha a lap pár hétig a rendes időnél valamivel később jelenik meg, az abból adódik, hogy új betűszedőjük és betűik még nem érkeztek meg. A szerkesztő ígérete szerint a technikai akadály elhárulása után az előállításban valamint a szétküldésben nem lesz fennakadás.²⁷⁵ A *Tárogató* honszeretetéről biztosította olvasóit és vegyes tartalmú lapként akart a megye társalgóterme lenni. Belbecsűnek, „ízlésfinomítónak, s erkölcsi irányúnak” minősítette szépirodalmi írásait. Az említett elbeszélések bestseller típusú történeteket dolgoztak fel (pl. Zombory Gedő: Két próba. Történeti beszély). A versek a hazaszeretetről, a szabadságról vagy a szerelemről szóltak (pl. Kállay István: A rab álma).

A szatmáriaknak a neoabszolutizmus éveiben ilyen nemzeti érzelmű lapra volt igényük, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy a *Szatmári Értesítő* megszűnése után (1862 decembere) még 1866 szeptemberéig szolgálta az olvasóközönséget. Vezércikkeiben a közvéleményt foglalkoztató kérdéseknek biztosított helyet. Sokat, de nem mindent vesztettünk – jegyezte meg az 1863. évi első szám új évi köszöntője. Kérték a megyeszékhely Nagykárolyból Szatmárra helyezését, a szatmári törvényszék visszaállítását. Többször írtak a szatmári vasútról: Beszedics Vilmos azért vetette el a vasút tervét, mert megítélése szerint nem lenne rá igény, sem személyszállításra (utas nélkül), sem termékszállításra (ipar hiányában) nem tudnák azt kihasználni. Egy másik szerző a vasúttól a kereskedelem fellendülését várta és kiépítésének mielőbbi megszervezését sürgetette. A szatmári gőzmalom létesítésének a terve is felvetődött a lap hasábjain. A cikkíró komoly számításokkal és érvekkel bizonyította annak gazdaságosságát. „Elmélkedés a Szatmár megyei, s egész hazánkbeli román érdekek felett” című írás a magyar nyelvért és a magyar nemzet fennmaradásáért folytatandó küzdelemre buzdított. Írtak a Szatmár városi kövezetvám²⁷⁶ bevezetéséről, amely indulatokat gerjesztett a lap olvasóiban. Vajnai Károly,

²⁷³Zombory Gedő (1836-?) református pap, 1861-től református főgimnáziumi tanár. Ábrai Károllyal szerkesztette a *Tárogató* című lapot, majd a *Szatmári Közlöny*t. Megalapította a Kölcsey-társaságot. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 1898–1899. h.

²⁷⁴Ez 1856-tól az első nyomda Szatmáron, amelyet Kovács Márton apósától, Fuchs Ignác újvidéki nyomdatulajdonostól örökölt. Ez 1882-ig volt a tulajdonában.

In: http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/presslek.php?azon=5643; Kovács Márton a *Szatmári Értesítő* és a *Tárogató* nyomtatásában is részt vett. Ez utóbbinál társszerkesztőként és kiadóként is közreműködött.

²⁷⁵E közlemény, és egy lelőhelyadat alapján, miszerint a *Tárogató* 1862. első évfolyamából csak a 2. szám maradt fent, még az sem zárható ki, hogy a lap két szám megjelenése után egészen 1863 januárjáig szüneteltette megjelenését.

²⁷⁶Ezt a város útburkolatának igénybevételéért vetették ki, ami országszerte a fejlődés jele volt.

„Értsük meg egymást” címen megjelent cikkével próbálta meggyőzni a Szatmár megyei birtokosokat, akik a kövezetvám bevezetése miatt elutasították a megyeszékhely áthelyezését. A szerző a cél elérése érdekében összefogásra kérte olvasóit. A „Társadalom” című írásban az újságíró arra a kérdésre kereste a választ, mit tesz a társadalom a magyarságért, tesz-e annyit, mint más nemzet az övéiért. Igazságszolgáltatásunk rovatcím alatt a keresetlevél beadásától a végzésig, az ítélet kihirdetéséig tekintették át az ügyintézés kronológiáját, utalva annak lassúságára. Tudósítottak a Szatmárnémeti Református Gimnázium udvarán 1863. május 5-én rendezett Kölcsey ünnepélyről (az elhangzott beszédek teljes szövegével). A *Szatmári Értesítő* megszűnése után a gazdasági egyesület, a vidéki és városi nőegylet, továbbá a Szamos-Tisza-hát közlönyeként is megjelent.

A Tárogató 1862-ben való folyamatos megjelenése, a megjelenés szüneteltetésének kizárása esetén felvetődhet a kérdés, hogyan élhetett egymás mellett Szatmárban egy évig (1862.) az előzőekben ismertett két lap? Más-más olvasói réteghez szóltak. A tudakozó intézettel összekapcsolt Szatmári Értesítő a kereskedők, gazdálkodók, továbbá azok számára nyújtott információt, akik képesek voltak pénzt áldozni biztosításra, akiket érdekelhetett a banki szféra (takarékpénztár). A Tárogató korának társadalmi problémáira utaló írásaival és irodalmi rovatával a közéletből kiszorított polgári középosztály számára biztosított szellemi találkozóhelyet. Az üzleti élethez kötődő Szatmári Értesítőt a felelős szerkesztő laptulajdonos számtalan – elsősorban anyagi nehézség árán – jelentette meg, miközben a Tárogatónál is szerkesztői és kiadói feladatokat látott el (a rendelkezésre álló második szám szerint). A fennmaradás reményében az Értesítő második, (augusztustól–decemberig terjedő) évfolyamához csökkentett előfizetési díjjal toborzott előfizetőket, ami mellett 1862 decemberében még tartalmi bővítést is ígért – ennek ellenére az olvasóközönség mégis a *Tárogatót* választotta. A két lap majdnem azonos szellemi irányítói, munkatársai miatt egyesítésük sem zárható ki. Ezt feltételezi Ferenczy János is, aki szerint Ábrai Károly 1862-ben a Szatmári Értesítőt Tárogató címen átalakította társadalmi, vegyes tartalmú lappá.²⁷⁷

Ungváron a Kárpáti Hirnök folytatásaként 1863. május 2-től Bánóczy Ferenc²⁷⁸ lapkiadó-tulajdonos alapításában és szerkesztésében jelent meg a vizsgált térség negyedik lapja, a **Felvidék** (1863–1864).²⁷⁹ A vegyes tartalmú hetilap a megyei gazdasági egyesület, a borászati társulat és a megyei takarékpénztár hivatalos közlönyének szerepét is betöltötte.

²⁷⁷ In: Ferenczy, [1907.] p. 154. Ennek ellentmondanak az Szatmári Értesítő tartalmi bővítést ígérő dec. 22-ig megjelent számai, amire a főszövegben is történt utalás.

²⁷⁸ Bánóczy Ferenc (1829–1886) Ung megye aljegyzője, majd főjegyzője. A Pesti Napló és számos fővárosi lap rendes levelezője. In: Szinyei, 1891. I. köt. 530–531. h.

²⁷⁹ 1864. okt. 29-től december végéig szüneteltette megjelenését. 1865. jan. 1-től 1866. júl. 12-ig Kassán szerkesztették és adták ki. In: Busa, 1996. p. 36.; László, 2002. p. 79.

Programcikkében a magyar nyelv művelése mellett annak az idegen ajkúakkal való megkedveltetését tűzte ki célul. A gazdaságot, a kereskedelmet és az iparfejlesztést helyezte a lap középpontjába.²⁸⁰ Valójában a neoabszolútizmus időszakában, a Felvidéken veszélyeztetett magyar nyelv és nemzeti eszme védelmezése hívta életre a lapot. Az orgánium azoknak az Ung és szomszéd megyéiben élőknek a találkozóhelyévé vált, akik a társadalmi, gazdasági és irodalmi előrehaladás ügyén nemcsak gondolkodtak, de gondolataikat közölni is szerették volna. Volt, aki írásaival, mások előfizetéssel segítették annak megjelenését. Olyan közéleti személyek látták el értekezésekkel a lapot, mint Matolay Viktor (ügyvéd), Wicmándy Ödön, Tomor Ferenc (főgimnáziumi tanár) és Lehoczky Tivadar (régész, történész, néprajzkutató). Szinte minden megyében voltak tudósítói, akik a legfontosabb eseményekről tájékoztatták az olvasókat – ezért is válhatott közkedveltté.²⁸¹ Megjelenésének rövid szüneteltetését követően a szerkesztőség és a kiadó Kassára költözött, amit azzal indokoltak, hogy a lap központjának ott kell lennie, „ahol a vasúti közlekedés, kereskedés, s iparfejlesztés tekintetében is a legnagyobb szükség van egy magyar közlönyre.”²⁸²

Kovács Márton lap- és nyomdatulajdonos kiadásában 1867 januárjában látott napvilágot ötödik lapként a **Szatmári Közlöny** (1867–1868), ami a Tárogatót tekintette előzményének. A lap előfizetési felhívására csupán egy érdeklődő jelentkezett, az is Pestről. A kiadó szerint ez a megye, a város lakóinak saját terményei, üzletei iránti közömbösségét tükrözte.²⁸³ Ez akkor történt, amikor a megye és Szatmár városa sem rendelkezett helyi orgániummal. A kiegyezés hatására kedvezően változó sajtóviszonyok is hozzájárultak a lap 1868 decemberéig tartó megjelenéséhez, majd Szamos címen való újraindításához.

A Felvidékkel és a Szatmári Közlönnyel a Felső-Tiszavidék lapkiadásának egy viszonylag nehéz időszaka zárult le. A rövid életű vegyes tartalmú lapok helyét újabbak vették át, amik az augusztusban visszaállított sajtótörvénynek köszönhetően szélesebb tartalommal jelenhettek meg. A közönség megszerette, és nem akarta azokat nélkülözni, és az sem zavarta őket, ha megkedvelt újságjuk fenntartásához az előfizetési díjak mellett a vármegye és az állam is hozzájárult.

---

²⁸⁰ Az új évben. In: Felvidék, 1865. jan. 1. 1. sz. p. 1.

²⁸¹ Tahí Endre: Szemelvények az „Ung” 50 éves múltjából. In: Ung. 1912. dec. 25. 51. sz. p. 17.

²⁸² A „Felvidék” t. előfizetőihez. In: Felvidék, 1864. okt. 29. 44. sz. p. 1.

²⁸³ Kovács Márton: Felhívás. In: Szatmári Közlöny, 1867. jan. 12. 1. sz. p. 1.

III.2.3. Lapalapítások a kiegyezést követő években (1867–1879)

III.2.3.1. Az első politikai lap megjelenése és újabb vegyes tartalmú lapok.

A kiegyezés által teremtett alkotmányos szabadság légkörében született 1867 júniusában az **Ungvári Közlöny** (1867–1869; 1881–1938). Romzsa István²⁸⁴ laptulajdonos szerkesztő szerint a helyi és megyei viszonyokról egy helyi lapban nyíltabban és részletesebben lehet értekezni, mint a fővárosi lapokban. Az 1867. május 6-i ungvári követválasztás kapcsán az is kiderült, hogy a fővárosi lapok vidéki híreinek hiteles közlése is kívánni valót hagyott maga után. A Pesti Napló és a Magyarország elferdítette a tényeket.²⁸⁵ Az Ungvári Közlönyt ellenzéki lapként, a Deák-pártot támogató város és megye ellensúlyozása érdekében alapították. Ebben Weinberger Albert az Ipari és Kereskedelmi Bank igazgatója is segítségükre sietett, ő tette le a politikai lap után járó biztosítékot is, amikor az alispán betiltotta annak megjelenését.²⁸⁶ A lap párttusa között jött létre, a pártoskodás megszüntetését tekintette fő feladatának – olvasható a szerkesztői végkövetkeztetés.²⁸⁷

Az előző fejezetben ismertetett sajtóviszonyok az első nyíregyházi sajtótermék, **A Nyír** (1867–1872) című lap 1867. októberi megjelenését is segítették. A lap szerkesztője és kiadója Börkey Imre, aki korábban a Szatmári Értesítőnél és a Tárogatónál is kulcsfontosságú szerepet töltött be. A Nyír vegyes tartalmú hetilapként a politika mellőzésével a gazdaság, a kereskedelem, az ipar és a tudomány köréből közölt cikkeket. Újságírói között található pl. Dobránszky Péter,²⁸⁸ aki 1867-től társadalmi s közgazdasági cikkeket, beszélyeket, külföldi leveleket írt. A politikai lapokat előfizetni nem bíró olvasókat kívánta tudósítani a hét legfontosabb politikai eseményeiről, de elhatárolta magát a pártküzdelmektől. A közlemények alapján jogosan feltételezhető, hogy a lap alapításakor mérlegelték, megjelenésével milyen segítséget nyújthat a megyeszékhely Nagykállóból Nyíregyházára való áthelyezéséhez. Cikkezett a leendő székhely élénk gazdasági és kereskedelmi életéről, jó közlekedési viszonyairól, teret és nyilvánosságot biztosított a kérdés megvitatásához. Nyíregyháza közvéleménye – tolmácsolta az első számban megjelent olvasói levél –, „saját előretörő szorgalma” alapján 1867. okt. 6-án is ezt a várost tartotta a megye központjának. Tudósított

²⁸⁴ Romzsa István ungvári főgimnáziumi tanár. A magyarhoni oroszok címen 1859-ben könyvet írt, ami kéziratban maradt fenn.

In: http://books.google.hu/books/about/A_magyarhoni_Oroszok.html?id=BinQGwAACAAJ&redir_esc=y

²⁸⁵ Észrevételek a Pesti Napló és a Magyarország ungvári tudósítására. In: Ungvári Közlöny, 1867. szept. 15. 12. sz. p. 1–2. Az említett követválasztásról, amely az eredményhirdetés után lövöldözéssel, majd öt halálesettel végződött, mint „érdekes hírről” szinte minden lap tudósított.

²⁸⁶ Ungvári Közlöny, 1867. szept. 8. 11. sz. p. 1.

²⁸⁷ A szerkesztőség: Néhány szó az olvasóhoz. In: Ungvári Közlöny, 1867. szept. 22. 13. sz. p. 1.

²⁸⁸ Dobránszky Péter (1845–1918) bölcséleti és jogi doktor. Számos cikket írt budapesti s vidéki lapokba. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 935–937. h.; Gulyás, 1943. 5. köt. 914. h.

Szabolcs megye bizottsági üléseiről, részletesen ismertette azt a napirendi pontot, amikor a bizottsági tagok érveik és ellenérveik felsorolása mellett név szerint szavaztak a megyeszékhely áthelyezésének kérdéséről.²⁸⁹ Az első számok bőségesen tartalmaztak úgynevezett közérdekű közleményeket. A főoldalon a vasúti menetrend, a pesti gabonaárak, a pesti és bécsi börze hivatalos árjegyzéke, a nyíregyházi gabonacsarnok üzleti tudósítása, továbbá a Nyíregyháza–Beregszász, és a Nyíregyháza–Nagykároly–Szatmár–Nagybánya között közlekedő postakocsi-járatok menetrendje olvasható. A későbbiekben a hivatalos ügyek mellett időnként itt kapott helyet a levelezési rovat, amennyiben az közérdeklődésre számot tartó kérdéseket érintett. Az első–második oldalakon általában Gazdaszat rovatcím alatt gazdasági, kereskedelmi értekezéseket is olvashattak: a Felső–Tiszavidéki Gazdasági Egylet igazgatóválasztmánya ülésének jegyzőkönyvét, a nyíri bor előállításának fortélyait, a Nyíregyházi Tudakozó Közvetítő Intézet bemutatkozó írását, a helyi közlegelő hasznosításának módját. Több számban foglalkoztak a cselédekkel kapcsolatos útmutatásokkal, továbbá a Nyíregyháza és Ungvár között tervezett lóvonatú vasút tervével. A gazdasági egylet eseményei mellett folytatásokban közölték a Szabolcs Megyei Honvédegylet alapszabályát. A kezdeti nehézségek után 1868-ban új arculattal jelent meg a *Nyír*. A közhasznú információk helyét átvették a tartalmasabb értekezések, mint például: A vidéki lapszerkesztő és az olvasóközönség, Néhány őszinte szó városunk gazdálkodásáról, Néhány igénytelen szó a társadalmi egyletekről. Börkey 1868 júliusától októberéig Szabolcs megye mellett a Hajdúkerületre, 1869 márciusától 1870 decemberéig Zemplén és Bereg megyére, 1871-től Debrecenre és a Hajdúkerületre is kiterjesztette lapját, amely 1869-től **Tiszavidék** címen látott napvilágot. A hírlap érdekeltségi területének folyamatos bővítéséből, az újabb és újabb előfizetők megnyerési lehetőségének kereséséből az orgánium anyagi veszteségeire lehet következtetni, amit a debreceni nyomtatási hely csak tovább növelhetett. Ezek a nem megalapozatlan feltételezések, továbbá egy nyíregyházi lapkiadó társulat és új orgánium, a Szabolcs megindulása 1872 januárjában – együtt járultak hozzá annak márciusi megszűnéséhez.

A **Felvidék** a *Nyír*-rel egy időben, 1867 októberétől **Ung** (1867–1919) címen, új évfolyamszámozással a korábbi szerkesztővel (Bánóczy Ferenc) folytatta és kezdte újra megjelenését politikai és vegyes tartalmú lapként, Markos György²⁹⁰ kiadásában. Ung megye és annak vidéke szellemi és anyagi fejlődéséért, az alkotmányos magyar haza jobb jövőjéért

²⁸⁹ Szabolcs megye bizottmányi ülése. In: *Nyír*, 1867. nov. 10. 6. sz. p. 2.

²⁹⁰ Markos György (1820–1894) királyi tanácsos, nyugalmazott kincstári jószágigazgató. 1867–1868 között az Ung kiadó-tulajdonosa. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 637. h.

küzdött Deák Ferenc szellemében. Az országgyűlés többségi pártját csak addig kívánta támogatni, amíg megtartja a haza alaptörvényeit. Az egészséges megyei nézetek összpontosítását tartotta szem előtt. A szerkesztő leendő előfizetőitől legalább olyan mértékű támogatást kért, mint amelyet a Felvidék című lapnak nyújtottak.²⁹¹ Az elődlaphoz való szoros kötődését alcímében egészen 1876-ig jelezte, s mintegy annak megerősítéseként 1872-ben ahhoz igazította az Ung évfolyamszámozását. Cikk-sorozatot jelentetett meg a nemzetiségi ügyről.²⁹² Foglalkozott a tudomány, az ipar, a gazdaság és kereskedelem kérdéseivel, pl. értekezett az 1872. évi új ipartörvényről, a megye siralmas ipari viszonyairól, az iparosokról, a regálé-jogról, Ung fejletlen borászati helyzetéről. A Deák- és a Balközép Párt egyesülése után a Szabadelvű Párt politikáját támogatta. Mivel Bánóczy Ferenc úgy látta, hogy a Tiszakormány az 1867-es törvényeket nem hajtotta végre, 1876. jún. 22-én lemondott a lap szerkesztéséről. Őt Fincicky Mihály,²⁹³ Michalkovich József,²⁹⁴ majd ismét Fincicky Mihály követte az Ung szerkesztésében. Az orgánus 1877-től 1882-ig az ellenzéki Apponyi párt elveivel azonosult. Az 1880-as évek közepétől nem foglalkozott politikával. Fennmaradását nagymértékben segítette, hogy 1877-től az Ungvári Közművelődési Társulat, 1880-tól az Ungmegyei Gazdasági Egylet közlönye, 1884-től 1902-ig a vármegye hivatalos lapja is lehetett.²⁹⁵

A **Szamos** (1869–1942) 1869-ben indult Szatmárban Palásti Sándor,²⁹⁶ majd Jeney György²⁹⁷ szerkesztésében társadalmi hetilapként és a Szatmármegyei Népművelési Egylet Közölként. Irányát a szabadelvűségben jelölte meg. Politikával nem foglalkozott, de valamennyi politikai és pártárrnyalatnak helyet biztosított. A bel- és külpolitikát is figyelemmel kísérte, és azokról tárgyilagos tudósítást nyújtott. A második évfolyam 1870. december 18-án megjelent 50. számában a lap legnagyobb hiányosságát a vidékkel való foglalkozás elhanyagolásában jelölték meg. Ezen olyan módon próbáltak segíteni, hogy a megyei községeknek a 4 forint éves előfizetési díj helyett évi 3 forintért ajánlották az orgánusot. A települések figyelmét arra is felhívták, hogy a Szamosban Szatmár város és a

---

²⁹¹ Bánóczy Ferenc – Markos György: A t. olvasóközönséghez. In: Ung. 1867. okt. 10. 1. sz. p. 1.; Újdonságok. In: Uo. p. 3.

²⁹² Markos György: Nemzetiségi ügy. In: Ung, 1867. okt. 17. 2. sz. p. 5–6.; okt. 24. 3. sz. p. 9.

²⁹³ Fincicky Mihály (1842–1916) ügyvéd, ungvári polgármester. 1876. júl. 2-től dec. 21-ig, 1883. jan. 7-től 1891. dec. 21-ig szerkesztette az Ungot. In: Szinnyei, 1894. 3. köt. 500–501. h.; Gulyás, 1992. 9. köt. 124. h.; Debreceni, 1995. p. 79.

²⁹⁴ Michalkovich József (1851-?) ügyvéd, közigazgatási tanácsadó. In: Debreceni, 1995. p. 79.

²⁹⁵ Debreceni, 1995. p. 79–81.; Tahi Endre: Szemelvények az „Ung” 50 éves múltjából. In: Ung, 1912. dec. 25. 51. sz. p. 17.

²⁹⁶ Palásti (Palásthy) Sándor (1842–1881) hírlapíró, szerkesztő. In: Szinnyei, 1905. 10. köt. 145–146. h.

²⁹⁷ Jeney György (1843-?) királyi táblai bíró 1869-től a Szamos munkatársa, 1870–1876 között szerkesztője. In: Szinnyei, 1897. 5. köt. 484–485. h.

megye törvényszékeinek hirdetéseit is megtalálják. A lap megyében való elterjedésétől remélték a vidéki hírek számának gyarapodását.²⁹⁸ Tizenkét évvel később ennek eredményességéről számoltak be, miszerint vidéki levelezőik segítségével a megyében történt eseményekről gyors és kimerítő tudósításokat közölhetnek.²⁹⁹ A szatmári gazdasági egyesület igazgatói választmányával kötött szerződés alapján 1885-től az egyesület lapja, a **Gazdasági Értesítő** (1885) a Szamos melléklapjaként jelent meg.³⁰⁰ A szerkesztőség a lap hosszú fennállásának titkát abban látta, hogy szűkebb érdekek képviselője helyett mindig a közérdeket részesítette előnyben és a nagyközönség eszmecseréjének igyekezett helyet biztosítani.³⁰¹ A lap szellemi irányítói között említést érdemel még Kótai Lajos,³⁰² aki 1884-től 1896 májusáig, Hantz Jenő,³⁰³ aki tíz éven át, 1896 októberétől 1907 januárjáig felelős szerkesztője a Szamosnak.

A magát társadalmi és ismeretterjesztő hetilapként beharangozó **Nyíri Közlöny** (1870–1871) 1869 decemberében tette közzé mutatószámát Dobay Sándor³⁰⁴ kiadásában és szerkesztésében. A lapszerkesztést 1871-ben, áprilistól novemberig Kmety István³⁰⁵ végezte. A Nyíri Közlöny Szabolcs megyei és Nyíregyháza városi helyhatóságok működésének ellenőrzését, a megyebizottmányi, és a város képviselőtestületi ülések, az ipar, a kereskedelem, a közigazdaság és a megye társadalmi életének kritikával történő megfigyelését ígerte. A nőolvasókat és az ifjúságot tárcarovatában gondosan összeválogatott szépirodalommal várta.³⁰⁶ A második évfolyamban az egyetlen helyi lapnak kiáltotta ki magát a megyében, amit azzal indokolt, hogy a Tiszavidék fennállásuk óta egyszer sem emlékezett meg a megyebizottmányi ülésekről.³⁰⁷ A hetilap a közgyűlések anyagának hiteles közlésével biztosította annak megismerését, továbbá nyilvánossá tette az ahhoz fűzött olvasói hozzászólásokat és véleményeket. Az olvasóközönség mégsem ilyen tartalmú lapra vágyott (vagy a Tiszavidéket választotta). A befolyt előfizetési díjak nem fedezték a lap kiadásának

²⁹⁸ Előfizetési felhívás. Lapunkról. In: Szamos, 1870. dec. 18. 50. sz. p. 409–410.

²⁹⁹ Előfizetési felhívás. In: Szamos, 1882. jan. 5. 2. sz. p. 1.

³⁰⁰ Olvasóinkhoz. In: Szamos. Gazdasági Értesítő melléklapja. 1885. jan. 1. 1. sz. p. 1.

³⁰¹ Szamos, 1898. dec. 22. 102. sz. p. 2.

³⁰² Kótai Lajos (1846–1916) állami elemi és ipariskolai igazgató. A Szamos mellett a Tanügyi Értesítőt is szerkesztette. In: Ferenczy, [1907.] p. 127.; <http://hu.wikipedia>

³⁰³ Hantz Jenő (1864-?) bölcséleti doktor, főgimnáziumi tanár és publicista. A Szatmárnémeti Református Gimnázium igazgatója (2 évig) és tanára (37 évig).

In: wikipedia.org/wiki/Szatom%C3%A1rn%C3%A9meti_Reform%C3%A1tus_Gimn%C3%A1zium

³⁰⁴ Dobay Sándor nyomdász, Nyíregyháza és Szabolcs vármegye első nyomdájának alapítója, amit 1866-tól 1877-ig működtetett. In: Tóthné, 2006. p. 146–147.

³⁰⁵ Kmety (K.) István (1833–1887). Jogot végzett okleveles községi jegyző, hírlapíró. Részt vett az 1848–49. évi szabadságharcban. A zsidói fegyverletétel után több évig bujdosott. Költeményeit, elbeszéléseit, történeti cikkeit országos lapok közölték. Számos önálló műve is megjelent. In: Szinnyi, 1899. 6. köt. 599–601. h.

³⁰⁶ Dobay Sándor: Programmunk. In: Nyíri Közlöny, 1869. dec. 29. msz. p. 1.; Kmety István: Előfizetési felhívás. In: Nyíri Közlöny, 1871. ápr. 9. 1. sz. p. 1.

³⁰⁷ Kmety István: Néhány szó a vidéki lapokról. In: Nyíri Közlöny, 1871. szept. 24. 25. sz. p. 1.

költségeit, a laptulajdonos azt csak nagy áldozatok árán tudta fenntartani, ami a Nyíri Közlöny 1871. évi megszűnéséhez vezetett.³⁰⁸

Az 1870-es évekre a megyeszékhelyeknek mintegy harmada rendelkezett helyi lappal. Térségünkben Ungban és Szatmárban állandósult a helyi lapkiadás, miközben Szabolcsban akadozott. A Nyírnél említett, 1871-ben alapított lapkiadó társulat ígéretes vállalkozásnak tűnt. **Szabolcs** (1872–1876) címmel 1872 januárjában indítottak útjára egy vegyes tartalmú orgánomot. Előfizetési felhívásában Szabolcs megyének a világ előtti képviselőjét és a közművelődés elősegítését emelte ki.³⁰⁹ Felelős szerkesztője Kmethy István lett, aki megszűnéséig szerkesztette a Nyíri Közlönyt. A lap olvasóit és barátait 1872. március 31-én nyílt levélben emlékeztette a hazára és a megyére váró feladatokra, az 1872-es választásokra, a megyei és községi tisztújításokra, a polgári és társadalmi mozgalmakra. A szerkesztőnek a Nyíri Közlönyben is leírt gondolata köszönt vissza az alábbi mondatban, mely szerint ezeket az eseményeket „minden alkotmányos polgárnak éber figyelemmel kell kísérni,” s hogy a Szabolcs ehhez kíván tükröt tartani az olvasó, a helyi polgárság elé.³¹⁰ Néhány hét múlva arról biztosította az előfizetőket és barátait, hogy önálló és független lapként egyetlen pillanatra sem tért le a szabadelvűség útjáról.³¹¹ Kmethy István 1873. december 14-én, a lap 50. számában Országos kalamitások címen megjelent vezércikkében a középosztály, a kisbirtokosság és iparosság pusztulása miatt aggódott. Éles hangon bírálta az igazságtalan adórendszert, az önálló nemzeti bank hiányát és az uzoratórvény eltörlését. Elítélte az országgyűlést a zsidók polgári és politikai egyenjogúságának törvénybeiktatásáért. A tőkeadó kataszter és az uzoratórvény bevezetését, az izraeliták körében a cselekvő és szenvedő választási jogok felfüggesztését sürgette. Az országos kalamitásokért magát a nemzetet és a törvényhozást tette felelőssé – s a cikk folytatására, a problémák részletesebb kifejtésére tett ígéretet. Erre azonban nem kerülhetett sor. A Szabolcs lapkiadó társulata december 19-i üléséről kiadott értesítés szerint Kmethy az említett vezércikk szenvedélyes hangja és a felmerült kellemetlenségek miatt megvált a Szabolcs szerkesztésétől.³¹² A Szabolcs lapkiadó társulata 1873. dec. 19-én Lukács Ödönt³¹³ bízta meg a felelős szerkesztői teendőik ellátásával. A lap fent említett szabadelvűség irányába való eltolódása, a szerkesztő távozása, 1874 januárjában

---

³⁰⁸ Téger szerint a lap azért szűnt meg, mert Kmethy István és Dobay Sándor nem tudtak összeférni. In: Téger, 1929. p. 98.

³⁰⁹ Előfizetési felhívás. In: Szabolcs, 1872. jan. 7. 1. sz. p. 1.

³¹⁰ A „Szabolcs” t. cz. olvasóihoz és barátaihoz. In: Szabolcs, 1872. márc. 31. 13. sz. p. 1.

³¹¹ Felhívás a „Szabolcs” előfizetőihez és barátaihoz. In: Szabolcs, 1872. szept. 22. 38. sz. p. 1.

³¹² Értesítés és előfizetési felhívás a Szabolcs 1874-dik évfolyamára. In: Szabolcs, 1873. dec. 21. 51. sz. p. 1.

³¹³ Lukács Ödön (1843–1896) református esperes lelkész, költő 1873. dec. 21-től 1876. jún. 30-ig szerkesztette a Szabolcsot. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 111–112. h. Szinnyei közlésével ellentétben Lukács Ödön neve a Szabolcs című lap 1875. dec. 25-i számán szerepelt utoljára szerkesztőként.

egy új orgánumnak, a Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlönynek a megindulása 1874 szeptemberétől, valamint a lap Debrecenben történt nyomtatása³¹⁴ együttesen járultak hozzá 1876-ban annak megszűnéséhez, illetve az említett Közlönybe való beolvadásához. Az utolsó önálló számban ezt a megváltozott viszonyokban, és a legjobbjaiiban való csalódásban összegezték.³¹⁵

A **Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlönyt** (1874–1883) társadalmi, ismeretterjesztő, kereskedelmi és közgazdasági hetilapként ifj. Maurer Károly³¹⁶ adta ki 1874. január 1-jétől. A lapvezéri, majd a vezérszerkesztői feladatokat a közlöny indulásától 1876 szeptemberéig Kmethy István látta el. Az orgánom a jezsuita tannak a társadalom minden rétegében való terjedése, az önzés, a fényűzés, a zsarolás elleni küzdelmet, a közérdek, a helyi és országos érdekek védelmét helyezte programjának középpontjába. Némi visszásság fedezhető fel a következő megjegyzésben: „A Szabolcs munkatársaiból már is sikerült néhányat megnyerni,»³¹⁷ amivel feltehetően a lap biztos személyi feltételeit próbálta a lap iránt érdeklődők számára bizonyítani (viszont a megjegyzés háttere, a véleménynyilvánításhoz szükséges körülmény nem ismert). Ami pozitívumként értékelhető, hogy a szólásszabadság jogához ragaszkodva a lap újságírói számára védelmet ígért arra az esetre, ha azok egyeseknek nem tetsző egyéni véleményközlés miatt bajba kerülnek.³¹⁸ A Közlöny kiadója a vállalat ügyfeleire való tekintettel 1000 Ft. biztosítékot tett le Nyíregyháza polgármesterénél. Maurer szerint az eddigi lapok azért szűntek meg, mert biztosítékot nyújtó alappal nem rendelkeztek, a lap fennállásához sem a kiadót, sem a szerkesztőt nem kötötte anyagi érdek.³¹⁹ A közlöny indulása után három évvel a hatóságok hivatalos lapjává szeretett volna válni, amihez a szerkesztő szerint legalább 1000 előfizetőre lett volna szüksége. Hivatalos lappá nem vált, az előfizetők számáról nincsenek adataink, ellenben éveken keresztül a gazdasági egyesület, ipartestület értesítőjeként, a megyei tanfelügyelőség hivatalos közlönyeként látott napvilágot. A címét 1876 júliusában **Szabolcsmegyei Közlönyre**

---

³¹⁴ Ennek okát nem közölték az olvasóval. A Dobay nyomdának valószínűleg csekély kapacitása miatt szelektálnia kellett a nyomtatandó orgánomok között, de az újság szellemi vezetői és a nyomdász nézetkülönbsége sem zárható ki. A laptulajdonos az első Debrecenben nyomtatott szám újdonságok rovatában kért elnézést az olvasóktól a megjelenési idő pár napos eltolódásáért. In: Szabolcs, 1874. szept. 23. 38. sz. p. 3. A debreceni nyomtatás a szállítási költségek miatt feltehetően növelte a lap kiadási terheit.

³¹⁵ Szabolcs, 1876. jún. 25. 26. sz. p. 1. Itt utalhatott Kmethyre, aki előbb említett cikkével kellemetlenséget okozott a Szabolcsnak, és Dobay Sándor nyomdászra, akinek a nyomdájából nem tudni miért, 1874 szeptemberében elhozta a lapot.

³¹⁶ Ifj. Maurer Károly kereskedő, nyomdatulajdonos, lapkiadó, lapszerkesztő és a város választott képviselői tagja. Nyíregyháza második officináját 1874-ben alapította. In: Tóthné, 2006. p. 149–151.

³¹⁷ A szerkesztőség: Előfizetési felhívás. In: Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny, 1874. jan. 1. 1. sz. p. 1.

³¹⁸ Itt Kmethy Istvánra, a Szabolcs szerkesztőjére, lapvezérükre utalt, akinek az Országos kalamitások című cikk megjelenése után távoznia kellett a Szabolcstól. Előfizetési felhívás. In: Uo. 1874. jan. 8. 2. sz. p. 1.

³¹⁹ Maurer Károly, ifj.: Kiadói szó. In: Uo. 1874. jan. 1. 1. sz. p. 1–2.

változtató orgánium 1883. június 18-tól rendkívüli kiadásban naponként jelent meg és tudósított a tiszaezlári vérvád tárgyalásán elhangzottokról. A lap antiszemita demagógiával tűzdelt rohamokat indított a zsidóság ellen, amire a Nyírvidék Nyílt tér rovatában válaszolt (utasított el).³²⁰ Az előlapjainál hosszabb ideig, 11 évig jelent meg. Az utolsó fellelhető szám alapján feltehetően 1883. dec. 20-án szűnt meg. Fennállását a hirdetésekre, a gazdaszatra, iparra és kereskedelemre koncentráló tartalom kívül saját nyomdájának felállítása is nagymértékben segítette.

Ung, Szatmár és Szabolcs megye után 1874 januárjában jelenhetett meg az első orgánium Beregszászban. A lapalapítás és kiadás nehézségeibe Janka Sándor³²¹ laptulajdonosnak, a **Bereg** (1874–1919) felelős szerkesztőjének (1874-től 1890-ig, 1895-től 1903-ig) visszaemlékező írása engedett betekintést.³²² Egy megyei lap tervét még Várady Gusztáv³²³ készítette el, de az akkori nyomdaviszonyokon megbukott az ügy. A megye akkor élte legválságosabb időszakát. Egy belügyminiszteri javaslatra 1873 karácsonyán be akarták olvasztani Ung megyébe. Ekkor a megyének még nem volt orgánuma, amelyben hangot adhatott volna a közfelháborodásnak. A megyei önállóság megtartásának és a társadalmi közszellem fejlődésének elősegítése érdekében indították meg a Bereget. Megjelenését a megye legismertebb és legbefolyásosabb személyei támogatták. Szunyoghy Sándor³²⁴ fiatalon elhunyt költő versei itt kaptak publicitást. A lap kiadását szinte lehetetlenné tette nyomdájának technikai elmaradottsága. Ennek kiküszöbölésére 1875. július 25-én megyei lapkiadó társulatot szerveztek, ami minden erőfeszítés ellenére csak egy fél évig működhetett. A Bereg 1877. szeptember közepétől 1879 januárjáig szüneteltette megjelenését. Közben Munkácson úgy döntöttek, amennyiben Beregszászban nem folytatják a lap kiadását, ők alapítanak orgániumot.

A rossz nyomdai viszonyok,³²⁵ és a munkácsi ajánlat szorításában Janka 1878 végén ismét közzétette a lap programját, amelyben szolid irányú társadalmi és megyei érdekű orgániumot

---

³²⁰ Kalenda, 1976. p.8–9.

³²¹ Janka Sándor (1847–1914) állami polgáriskolai tanár és vizsgázott református lelkész, a Bereg című lap tulajdonosa és szerkesztője. Körülbelül ezer cikk és számos önálló mű szerzője. 1889-ben a millenáris mozgalmak elindítója Bereg vármegyében. In: Szinnyei, 1897. 5. köt. 360–361. h.; Gulyás, 1993. 15. köt. 614. h.

³²² Janka Sándor: A „Bereg” 10 évi történetéből. In: Bereg, 1884. jan. 6. 1. sz. p. 1–3.

³²³ Várady Gusztáv (1836–1873) ügyvéd, író és költő. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 861–862. h.

³²⁴ Szunyoghy Sándor (1852–1880) joggyakornok, a Bereg munkatársa. In: Szinnyei, 1909. 13. köt. 1162. h.

³²⁵ Miután Deák János kiadó és laptulajdonos 1879. április 16-án visszalépett a Bereg kiadásától, a lap megjelenési ideje tarthatatlanná vált. Janka Sándor felelős szerkesztő felhívással fordult a közeli megyék jó hírű nyomdászaihoz, Beregszászban fióknyomda felállítását és a Bereg című lap fenntartását kérte. 1879. nov. 18-tól, a 46. számtól Máramarosszigeten, majd Szatmáron nyomtatták a lapot. Nem zárható ki, hogy a Bereg dec. 23-i, és dec. 30-i 51., illetőleg 52. számán feltüntetett Nagy Lajos szatmári nyomdász megegyezik azzal a Nagy Lajossal, aki Sallay Gyulával 1880-ban megvásárolta és felújította Deák János beregszászi üzemét, és vállalta a

ígért. Emellett a megye magyarosodását kívánta segíteni, a megyei közigazgatás minden ágát ellenőrizni, bírálni, és a községi életet fejleszteni. A vezércikkek és értekezések igen megrázó képet tükröznek a megye társadalmáról, az ipar és a mezőgazdaság helyzetéről, pl. a „Bereg megye felvidékéről,” illetve „A felvidéki pauperizmus okai, kiútkeresés” vagy a „Bajaink orvoslása” című cikksorozatok.³²⁶ Ez utóbbi a további elszegényedés megakadályozására a Malthus-féle népességi törvény széles körben való megismertetésére hívta fel a figyelmet. Egy másik cikk az anyagi jólét emeléséhez munkát és takarékossgot ajánlott. Az újság önszegélyező fogyasztási szövetkezetek szervezésére, az iparosok, az iparügy fejlesztése érdekében ipartársulat alapítására ösztönözte olvasóit. Rámutatott a birtokos osztály vagyoni süllyedésének okaira. Betekintést nyújtott a népszámlálási adatokba, a képviseléválasztási mozgalmakba. Tudósított az árvízről és az ellene való küzdelemről, ami 1881-ben sem került el Bereg megyét. Nemzeti törekvésünk életkérdés, hangsúlyozta a lap. A kormánytól a népiskolák számának növelését, kisdédóvók felállítását, a közönségtől társadalmi összefogást kért. A névmagyarosító egyletek fontosságát hangsúlyozta. Negyvenöt évig, 1919. március 16-ig tartó fennállását nagymértékben segítette, hogy évtizedeken át a vármegye hivatalos lapja, gazdasági és kulturális egyesületek közlönye lehetett. Mindig tárgyilagosan tudósított a megye és a város eseményeiről.

Szatmár-Németiben **Szatmár** címen (1874–1911) 1874. december 6-án társadalmi, ismeretterjesztő, közegészségügyi, közgazdasági és szépirodalmi hetilapot indítottak útjára Tomcsányi Imre³²⁷ szerkesztésében és Nagy Lajos nyomdatulajdonos kiadásában. A szerkesztők között volt még Egry Ferenc³²⁸ és Csomay Imre.³²⁹ Az orgánus a közegészségügy és az okszerű gazdálkodás (a szőlőművelés, a borkezelés és gyümölcsstermesztés) területén vállalkozott hiánypótlásra, miközben a helyi érdekek szem előtt tartásával minden közérdeklődésre számító esemény ismertetésének, megvitatásának és a szépirodalomnak is helyet biztosított.³³⁰ Az 1880-as évek elején nagy hangsúlyt fektetett a magán és hivatalos hirdetésekre, ezért alcímében is megjelent a hirdetési közlöny elnevezés.

---

lap további kiadását. A rendelkezésre álló adatok ennek alátámasztásában és megcáfolásában sem segítettek. Előfizetési felhívás. In: Bereg, 1880. jan. 6. 1. sz. p. 1.; Könyvnyomdai jelentés. In: Uo. p. 4.

³²⁶ Fenczik Eugén: Bereg megye felvidékéről. In: Bereg, 1881. jan. 2. 1. sz. p. 2.; jan. 9. 2. sz. p. 2.; jan. 16. 3. sz. p. 2.; jan. 23. p. 1.; Bajaink orvoslása (Zichy Jenő, gr. gondolatai alapján). In: Uo. febr. 13. 7. sz. p. 1–2.; Gencsi J.: Bajaink orvoslása. In: Uo. ápr. 3. 14. sz. p. 2.; ápr. 10. 15. sz. p. 1–2.

³²⁷ Tomcsányi Imre (1840–1891) orvosdoktor, magyar királyi honvéd-ezredorvos. Számos szakcikk szerzője. A Szatmárt 1874-től 1878-ig szerkesztette. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 271–272. h.

³²⁸ Egry Ferenc (1836–1914) királyi katolikus gimnáziumi tanár Szatmáron, Szerkesztette a Szatmár c. lapot, amelynek 1878-tól 1908-ig lapvére is volt. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 1237. h.; 496–499.; Gulyás, 1990. 7. köt. 125–126. h.

³²⁹ Csomay Imre (1848 körül–1910) ügyvéd Szatmár-Németiben. Két évig, 1880 és 1882 között szerkesztette a Szatmárt. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 413. h.; Gulyás, 1942. 4. köt. 1089. h.

³³⁰ Tomcsányi Imre: Olvasóinkhoz. In: Szatmár, 1874. dec. 6. msz. p. 1.

Ennek érdekében minden körjegyzőségen és az északkeleti vasút nagyobb állomásain is meg lehetett vásárolni a lap egyes példányait.³³¹ 1882-ben kiemelten foglalkozott a gazdasággal és iparral, a lakosság fő kereseti forrásával. Cikkei hatással voltak a város közegészségügyének fejlődésére. 1888 novemberében arról biztosították előfizetőiket, hogy a helyi és környékbeli események mellett a nagyvilágban történekről is tájékozódhatnak lapjukból. A személyes torzsalkodás, a párt és személyes érdekek kizárására és a közügy szolgálatára tettek ígéretet. Olyan kiváló személyeket nyertek meg a lap számára, mint Lauka Gusztáv költő és író, Pósa Lajos költő-szerkesztő, id. gr. Teleky Sándor, 1848–49-es honvédeztredes, főrendiházi tag.³³² A huszadik század elején az orgánium a maga sajátos eszközeivel a jogrend, a társadalmi intézmények megszilárdítására és újabb hasonló jellegű intézmény létesítésének elősegítésére törekedett.³³³

A sajtó Szatmár megyei terjedését bizonyította, hogy Szatmár város mellett 1875-ben Nagybányán és a megyeszékhelyen, Nagykárolyban is megindult a lapkiadás.

A Felső-Tiszavidék első városi vegyes tartalmú lapjának az 1875. szeptember 28-án indult **Nagybánya és Vidéke** (1875–1944) tekinthető, amely a vizsgált korszak végéig megjelent. A társadalmi, később vegyes tartalmú hetilap születésénél Törökfalvi Papp Zsigmond³³⁴ törvényszéki bíró és Huzly Károly nyomdász és lapkiadó bábáskodott. Úgy gondolták, hogy lapjuknak rá kell irányítani a figyelmet arra a nemzeti vagyona, amit a bányatelep képvisel. A helyben élők mellett a haza valamennyi lakójához kívántak szólni, megismertetni velük vidéküket, kézmű- és bányaiparukat, a táj mezőgazdaságának és gyümölcstermesztésének terményeit. A lap a közhasznú ismeretek és eszmék terjesztésével korszakokon keresztül segítette a közművelődést, a magán és közkerölcs emelését. Támogatta a kulturális egyesületeket és a magyarosodás ügyét.³³⁵ Szatmár megye 1875-ben Nagykárolyban is gyarapodott egy orgániummal, a **Nagy-Károly (Szatmármegyei Közlöny)** (1875–1876) című városi vegyes tartalmú lappal. Szatmár után Szabolcsban is megjelent az első városi érdekelttségű vegyes tartalmú hetilap, a **Nyíregyháza** (1877), debreceni nyomtatási hellyel. Életképtelenségét alig több mint egy hónap utáni megszűnése bizonyította.

A **Szatmármegyei Közlöny** (1875–1944) megyei érdekelttségű társadalmi, szépirodalmi, vegyes tartalmú hetilap a térség megyei között elsőként tölthette be a vármegye

³³¹ Csomay Imre: Előfizetési felhívás. In: Szatmár, 1880. dec. 9. 53. sz. p. 1.

³³² Uray Géza, Nagy Vincze, ifj.: Tisztelt olvasóinkhoz. In: Szatmár, 1888. nov. 17. 46. sz. p. 1.

³³³ Törseök Károly: Igen tisztelt Olvasóközönség. In: Szatmár, 1901. júl. 1. 22. sz. p. 1.

³³⁴ Papp Zsigmond (törökfalvi) törvényszéki bíró, majd királyi járásbíró Nagybányán. In: Szinnyei, 1905. 10. köt. 367. h.

³³⁵ Révész J., 1899. p. 5., 20.; Előfizetési felhívás a Nagybánya és Vidéke című társadalmi hetilapra. In: Nagybánya, 1875. szept. 28. msz. p. 1.

hivatalos közlönye szerepet. Talán ennek is köszönhető, hogy az 1880-as évek végén vezércikkekben foglalkozott a megyei önkormányzati étellel, aminek később is hű és tárgyilagos krónikása kívánt lenni. Feltehetően ebben a vármegye hivatalos lapjaként, a vármegye által szubvencionált orgánumként való megjelenése akadályozta. A vármegye legújabb történetét a közgyűlési tudósításokból ismerhette meg az olvasó. Az orgánum saját leírása szerint 1906-ban fontos szerepet töltött be a megye mozgalmaiban, a vármegye közéletének megtisztításában. Politikai lappá 1908 áprilisában vált, ekkor a Függetlenségi és 48-as balpárt programját támogatta, majd 1913-tól a kormányon lévő Munkapártot.³³⁶

Kmethy István négy év szünet után 1879 novemberében újabb vegyes tartalmú hetilap, a **Szabolcsi Hírlap** (1879–1880) szerkesztésével próbálkozott, amely minden közérdekű kérdésnek helyet kívánt biztosítani, és minden közhasznú intézmény képviselőjére vállalkozott. A lappal szemben támasztott szerkesztői, kiadói elvárás szerint alakilag és tartalmilag is meg kellett felelni a kor ízlésvilágának és irodalmi viszonyainak. A megfelelés bizonyítéka, ami egyben a legnagyobb elismerést jelentette a szerkesztő és kiadó számára, hogy a lapból nem egy fővárosi és vidéki lap vett át közleményt.³³⁷ Az orgánum megjelenését nagymértékben segítette Piringer János és Jóba Elek nyomdájának Nyíregyházára való áthelyezése.³³⁸ A nyomdászok, akiknek a városban ez volt az első nyomtatott hírlapjuk, előfizetési felhívás helyett annak első két számát ingyen küldték meg az irodalom minden szabolcsi barátjának, hogy azok a termék ismeretében dönthessenek az előfizetésről. A Szabolcsi Hírlap harmadik számából viszont csak a megrendelők, az előfizetők kaphattak. Az orgánum fél éves fennállása után Kmety az előfizetési pénzek lassan történő beérkezésére panaszkodott.³³⁹ A hírlap 1880. november végi megszűnését e körülmény mellett a Piringer-Jóba nyomda által alapított újabb időszaki lap megjelenése segítette. Nyíregyházán 1876-ban **Izé** címen egy humorisztikus újság is megjelent, de ez ma már nem található.

III.2.3.2. Az első nevelésügyi lapok megjelenése

A térség első magyar nyelvű *nevelésügyi* lapja (egyben a Felső-Tiszavidék első magyar nyelvű szaklapja), a római katolikus érdekeltségű **Népiskolai Lapok** (1870–1871),

---

³³⁶ Pilisy István: Beköszöntő. In: Szatmármegyei Közlöny, 1908. ápr. 5. 14. sz. p. 1.; Negyven év. In: Szatmármegyei Közlöny, 1914. jan. 4. 1. sz. p. 2.

³³⁷ A kiadó és szerkesztő: Előfizetésre való felhívás. In: Szabolcsi Hírlap, 1879. nov. 2. 1. sz. p. 1.

³³⁸ A Szabolcsi Hírlap előfizetési felhívásában az olvasható, hogy Piringer és Jóba, nyomdájukat Ceglédről tették át Nyíregyházára. In: Szabolcsi Hírlap, 1879. nov. 2. 1. sz. p. 1. Ennek ellentmond Tóthné Bordé Katalin adata, aki szerint Piringer valóban Ceglédről, viszont Jóba Elek Debrecenből érkezett. A közös nyomda felállítása Nyíregyházán valósult meg. In: Tóthné, 2006. p. 20., 22.

³³⁹ Szabolcsi Hírlap, 1880. máj. 2. 27. sz. p. 1.

1870 októberében Zafféry Károly³⁴⁰ laptulajdonos kiadó szerkesztésében látott napvilágot Szatmáron. Megjelenését az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk, az Eötvös-féle népoktatási törvény váltotta ki, aminek nyomán eszmeharcok indultak a közös és felekezeti fenntartású iskolák fölött. A katolikus egyház ragaszkodott az általa fenntartott iskolák felekezeti jellegének megtartásához. A lap tíz rovatcím alatt csoportosította tartalmát. 1. Hazai nevelés és oktatásügyünk. 2. Nevelészeti értekezések. 3. Gyakorlati nevelés és oktatás. 4. Egyleti élet. Iskolaszék. 5. Tanügyi levelezés. 6. Tárca (pl. a selyemtenyészetről). 7. Vegyes hírek a nevelés és tanügy köréből. 8. Külföld. 9. Irodalmi rovat (könyvek, lapok ismertetése). 10. Körrendeletek, pályázatok. A pedagógiai hetilap az ellenvéleménynek is helyet biztosított, amit pl. az alábbi cikkek is bizonyítanak: Tomcsányi János: Próbáljunk már mást is (a közös fenntartású iskolák kipróbálására invitál); Gyurits Antal: Minő iskolába küldjük gyermekeinket, különös tekintettel Bánhegyi István, A felekezeti iskoláztatás veszélyei című munkájára; Tomcsányi János: Mi az iskola célja? Eléri-e azt a közös iskola?³⁴¹ A magyarországi katolikus népnevelés jövője veszedelemben van – olvasható egy másik cikkben.³⁴² A lap kiadását többen ingyen munkával segítették, de az előfizetési díjak beküldésének elmulasztása kilenc hónap után annak megszűnéséhez, illetve a Tanodai Lapokkal való egyesüléshez vezetett. Az orgánium **Népiskola** (1872) címen Pesten folytatta megjelenését. Ez a vállalkozás is veszteségesnek bizonyult, ezért Zafféry Károly laptulajdonos 1872 októberében Szatmárra helyezte vissza annak megjelenési helyét. Megítélése szerint igény van a lapra, és egyébként sem bukhat el a katolikus iskolák akkor egyetlen irodalmi közege.³⁴³ Az előfizetők ezt másként gondolták, és 1872. dec. 28-án hagyta el a nyomdát a Népiskola utolsó száma.

A pedagógiai sajtókiadás nyolc évvel később, 1879-ben folytatódott Nagybányán a **Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelővel** (1879–1884). Czelder Márton³⁴⁴ szerkesztő, lapkiadó a folyóirat segítségével kívánta felébreszteni a magyar protestánsok érdeklődését a hitbuzgalom, az egyház és az iskolai ügyek iránt.³⁴⁵ A füzetek rovatcímei többnyire műfaji jellegűek voltak úgy, mint Vezércikkek, értekezések³⁴⁶ – Egyházi szónoklat,

³⁴⁰ Zafféry Károly (1840–1919) bölcséleti doktor, katolikus lelkész, ny. főgimnáziumi igazgató. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 1704–1705. h.; Diós, 2010. 15. köt. p. 423–424.

³⁴¹ A cikkek sorrendjében: Népiskolai Lapok. 1870. okt. 22. 4. sz. p. 25., p. 26.; 1871. jan. 14. 2. sz. p. 9.

³⁴² 5+4=9: A katolikus autonómia legsürgősebb teendője. In: Népiskolai Lapok, 1871. máj. 20. 20. sz. p. 153–156.

³⁴³ Zafféry Károly: A tisztelt olvasóközönséghez. In: Népiskola, 1872. okt. 5. 40. sz. p. 1–2.

³⁴⁴ Czelder Márton (1833–1889) református lelkész nevéhez fűződik. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 496–499. h.

³⁴⁵ A magyar protestáns közönségnek üdvöt és minden áldást. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő, 1879. jan. 1. f. p. 1–5.

³⁴⁶ pl. A magyarországi reformált egyház szervezkedéséről. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő, 1879. febr. 2. f. p. 63–70.; márc. 3. f. p. 133–139.; ápr. 4. f. p. 159–162.

szenköltszet –A régiék (egyháztörténeti adatok) –Belföld³⁴⁷ – Külföld – Könyvismertetés (külföldi könyvészet) – Misszió³⁴⁸ – Könyv és lapszemle.³⁴⁹ A folyóiratnak, amit 1884 novemberétől Kecskeméten adtak ki, a vallási jellegű lapok között is helye van.

III.2.3.3. Az első vallási lapok

Szatmárban 1874. márciustól – decemberig jelent meg a térség első vallási tartalmú lapja Gyurits Antal³⁵⁰ szerkesztésében. A feltehetően országos terjesztésre szánt **Szellemvilág** (1874) „Tudományos és kritikai füzetek a kereszténység álláspontjáról” alcímmel látott napvilágot. Tárgykörébe sorolta mindazokat az ismereteket, „melyek bizonyos módszer alkalmazása által rendszerbe foglaltattak, s így különös tanulmánynak lettek tárgyává,”³⁵¹ továbbá azokat az eszközöket, amelyek segítségével az ismeretek megszerezhetők. A folyóirat tudomány és szépirodalom, tanoda, társulatok és folyóiratok, olvasmány, könyvészet és sokféle rovatcíme alá csoportosította cikkeit.

A Czelder Márton szerkesztő kiadóhoz és Felsőbányához kötődő **Vasárnap** című **evangéliomi hetilap** (1880–1885) vallási tartalmú protestáns orgánium a nép számára készült. A Szenköltszet, Vallásos erkölcsi elbeszélések és Vegyes tartalmú erkölcsi irányú cikkek, költemények rovatcíme alatt csoportosított írások többsége Czelder Márton, valamint főmunkatársai, Könyves Tóth Kálmán³⁵² és Láng Adolf³⁵³ tollából származtak. A Vasárnap első számaiból megmaradt több száz példány arra utalt, hogy az 1880-as években az egyszerű népet felkészületlenül érte a lap, még akkor is, ha annak minden sora hozzá szólt.³⁵⁴ Czelder a Vasárnappal egy időben egy lelkészi szakközlönyt is elindított **Evangéliomi Lelkészi Tár** (1880–1888) címen, amely egyházi beszédeket közölt, és a lelkészi hivatalban felmerülő problémák megoldásához adott tanácsokat. A Molnár testvérek könyvnyomdájában készült teológiai folyóirat havonként jelent meg.

³⁴⁷ pl. Népoktatásunk állapota 1881/2–1882/3. In: Uo. 1884. febr. 2. f. p. 95–102.

³⁴⁸ pl. Nagy Imre: Valami az iszákosságról. In: Uo. dec. 12. f. p. 537–541.

³⁴⁹ pl. Felhívás a „Vasárnap” pártolására, s terjesztésére. In: Uo. szept.–okt. 9–10. f. p. 456.

³⁵⁰ Gyurits Antal (1819–1892) középiskolai tanár, valódi polihisztor volt. A történelem, bölcselet, esztétika, természettudományok, nyelvészet, irodalomtörténet körében publikált. 1859-től a szatmári királyi katolikus főgimnáziumi tanára. In: Szinnyei, 1896. 4. köt. 177–181. h.; Gulyás, 1992. 11. köt. 975. h.

³⁵¹ Szellemvilág, 1874. 1. f. p. 1.

³⁵² Könyves Tóth Kálmán (1837–1924) református lelkész, jó nevű, termékeny elbeszélő. In: Szinnyei, 1900. 7. köt. 68–71. h.; Gulyás, 1995. 17. köt. 481–482. h.

³⁵³ Láng Adolf (?1827–1890) református lelkész, főesperes. In: Szinnyei, 1900. 7. köt. 716. h.

³⁵⁴ Kérésül és tudomásul. In: Vasárnap, 1881. márc. 27. 25–26. sz. borító hátoldala.

Ez nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy ne hallgatták volna szívesen, ha abból valaki felolvasott nekik. Sok volt közöttük az analfabéta, sokan anyagilag sem engedhették meg maguknak a hetilap előfizetését (az évi 2 forintot) és időt sem tudtak szakítani az olvasásra.

III.2.3.4. Az első szakmai lapok

Szabolcsban, 1874-ben láttak napvilágot az első szakmai jellegű orgánumok. Az **Egyleti Közlöny** (1874–1875), a Szabolcs-Hajdú Kerületi Orvos-Gyógyszerész Egylet Közlönye volt az első, de ebből egyetlen példány sem található. Dobay Sándor nyomdájában készült, akárcsak a **Természet-Gyógyász** (1874–1875). Ez utóbbi feltehetően országos terjesztésre szánt folyóirat volt. Kiadója és szerkesztője Ungerleider Jónás³⁵⁵ nyíregyházi hasonszenvi orvos, aki a természetes élet- és gyógymodot akarta megismertetni olvasóival, ezáltal is segítve őket a testi szenvedésekből és betegségekből való gyógyulásban.³⁵⁶ Minden számban található egy-két cikk a természetes gyógyításról, a vízgyógyomódról és a hasonszervi gyógyításról. Az orgánum írt a természet-gyógytan és a gyógymod lényegéről, a gyógyszerek hasznavehetetlenségéről, a nép egészségügyi oktatásának fontosságáról, a prevencióról és a lelki egészségügről, kíméletlen harcot folytatott az alkohol és a nikotin ellen. A szerkesztő a lap egy évi fennállása után pártolás hiányára hivatkozva beszüntette az anyagi veszteséggel járó orgánum kiadását.

A Szabolcs Megyei Közlöny melléklapjaként országos, megyei és helyhatósági rendeleteket tartalmazó heti közlöny látott napvilágot Nyíregyházán, **Sürgöny** (1876–1877) megnevezéssel (nem található).

A szaklapok köre 1879-ben Paulay J. Zsigmond postamester, továbbá a postamesterek egyesületének jóvoltából egy postapolitikai és technikai szakközlönnyel bővült. Az országos terjesztésű, mintegy fél éven át, február 1-től augusztus 3-ig megjelent **Postai Szemle** (1879) saját alapítású nyomdájában, a Bereg megyei Bátyuban készült. Paulay az orgánumot 1880-ban **Post-Zeitung** (1880) címen német nyelven is kiadta, de az is rövid életűnek bizonyult. Az egy évvel később, 1881-ben alapított Tisza-Újlakhoz és Paulay J. Zsigmond laptulajdonoshoz kötődő **Magyar Posta** (1881), az előzőekhez hasonlóan a magyarországi postamesteri kar érdekeit képviselte. Kellő pártolás hiányában ez a lap is fél évig jelenhetett meg, és a szerkesztő, laptulajdonos anyagi tönkremeneteléhez vezetett.

A kiegyezés hatására Ungváron a magyar nyelvű sajtó mellett a ruszin nyelvű orgánumok (**Svit**, **Szvêt**, **Ucsitel'**) is megindultak. Ez a térség nagyszámú ruszin nemzetiségű lakosságával magyarázható, ami az első fejezetben részletes bemutatásra került. Ezekről a III.3. A soknemzetiségű térség idegen nyelvű orgánumai fejezetben a ruszin lapok között lesz szó.

---

³⁵⁵ Ungerleider Jónás orvos. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 666. h.

³⁵⁶ Fazekas, 1969. p. 55.

III.2.4. Az 1880-as évek lapalapításai és azok sajátosságai

III.2.4.1. A Nyírvidék

A **Nyírvidék** (1880–1933) című lap 1880 áprilisában látott napvilágot, és évtizedeken keresztül meghatározó jelleggel bírt Nyíregyháza és Szabolcs megye hírlapkiadásában, ezért a térség százhárom vegyes tartalmú orgánuma közül részletesebb kifejtést érdemel. A Nyírvidék a megye legjelentősebb orgánuma és a térség egyetlen olyan hosszú életű periodikuma volt, amely a trianoni békeszerződés után is határainkon belül maradhatott. A Szabolcsi Közlöny és a Szabolcsi Hírlap mellett harmadik lapként jelent meg. A Közlöny 1883-ig, a Szabolcsi Hírlap hét hónapig bírta az olvasóközönség megtartásáért folytatott küzdelmet. A rendelkezésre álló adatok szerint a Szabolcsi Hírlap 1880. november 28-án jelent meg utoljára ezen a címen, majd beolvadt a Nyírvidékbe. Mindezek a polgári sajtóban elkerülhetetlen konkurenciaharc, az előfizetőkért folytatott verseny eredményeként könyvelhetők el.

A Nyírvidék első felelős szerkesztője Ábrányi Lajos³⁵⁷ volt, akit néhány hónap után Jóba Elek³⁵⁸ lapkiadó és nyomdász követett a lap élén 1886 júniusáig. A Nyírvidék hírlapjellege fokozatosan alakult ki. Társadalmi hetilapként kezdetben a korábbi vegyes tartalmú orgánumok folytatásának tekinthető. Eleinte enciklopédikus cikkek, részletekben megjelent tanulmányok jellemezték. A Tárca rovatban leveleket, verseket, a Nyílttérben polémiákat közöltek. A cikkek aktuális közigazgatási, közlekedésügyi, társadalmi problémákkal foglalkoztak.³⁵⁹ Vegyes tartalmú lapként való megjelenéséből fakadóan a család minden tagjához (a Csarnok vagy a Tárca rovat szépirodalmi közléseit, vagy a járványok elleni védekezést, a piaci árakat valószínűleg a nőknek szánták) és valamennyi társadalmi osztályhoz kívánt szólni (tőzsdei árfolyam, ingatlanpiac, gazdálkodás, a növénybetegségek elleni védekezés, a városi közgyűlésről szóló hiteles közlések). Az újdonság rovat foglalta össze a hét történéseit. Nem volt olyan közéleti vagy kulturális esemény, aktuális közigazgatási, közlekedésügyi, társadalmi probléma, amelyről a mérsékletesség szem előtt tartásával megbízható, hiteles, kimerítő tudósítást ne közölt volna. A harmadik évfolyamtól több helyet szántak az ipar, a kereskedelem és a gazdaság érdekeinek. Az olvasók minél szélesebb körű tájékoztatása érdekében a fontosabb hazai,

---

³⁵⁷ Ábrányi Lajos (1849–1901) festő. A Nyírvidéket 1880. ápr.-tól 1880. szept.-ig, a Szabolcsmegyei Közlöny 1881-től 1883-ig szerkesztette. In: Szinnye, 1891. 1. köt. 39–40. h.; Gulyás, 1939. 1. köt. 53. h.

³⁵⁸ Jóba Elek (1843–1906) nyomdász, lapkiadó. Píringer Jánossal 1879 novemberében nyitotta meg Nyíregyháza harmadik magánnyomdáját. In: Tóthné, 2006. p. 13., 23.; Téger, 1930. p. 320.

³⁵⁹ Téger, 1930. p. 235.

vidéki és külföldi eseményekről is tudósítottak. A humorról sem feledkeztek meg – ezt a Tarkaságok részben találta meg a közönség. A Tárca rovatban színvonalas és mulattató olvasmányokat igyekeztek közölni. Solymosi Eszter eltűnése és a tiszaezlári per kapcsán a lap mindvégig megőrizte tárgyilagosságát, objektivitásával hozzájárult az ügy keltette indulatok lecsillapodásához.³⁶⁰ Kmethy István 1884-ben hatalmas vezércikkben utasította el a világpolgárság eszméjét, majd heteken át keresték a gyakori öngyilkosság okait.³⁶¹

A lap tartalma bővült a Szabolcsmegyei Községi Jegyzők Egyletének hivatalos közlönye (1882. júl. 2-től), a vármegye hivatalos lapja (1885. október 4-től 1902. december végéig),³⁶² továbbá a Szabolcsmegyei Általános Tanító Egyesület hivatalos közlönye (1900. július 8-tól) oldalaival. Gazdasági Értesítő melléklete 1885–1888 között a gazdaközönség tájékoztatását szolgálta. A lap 1887-ben sem hajszolta a szenzációt, a maga szerény eszközeivel részt vett a közjó előmozdításában, kerülte a botrányt, ezért személyekkel nem foglalkozott, ha csak közügyek nem fűződtek azok nevéhez.³⁶³

Egy évvel később saját hitvallását a következőkben fogalmazta meg: „Vidéki lap, mint a Nyírvidék is létének jogosultságát csak azáltal biztosíthatja, ha világraszóló eseményeknek, magas politikai kérdéseknek egy szerény vidéki lapban nevetséges feszegetéseitől tartózkodva, minden erejét annak a vidéknek érdekei támogatására szenteli, amelynek támogatásától léte függ.”³⁶⁴ Az 1889. évfolyamban nekrológot olvashatunk Rudolf trónörökös haláláról. A lap méltatta Kállay András főispánna történő kinevezését és annak jelentőségét. Tárccikkekben közölte Reiner Bertalannak a Kállayakról szóló, a Neue Freie Presse-ből átvett tanulmányát. Egyebek között írt a vármegyei restaurációs mozgalmakról, a regále megváltás kérdéséről és a Szabolcs megyei román iskolák ügyéről. Az 1883. évi tiszaezlári vérvád után ebben az évfolyamban jelent meg a második nagy törvényszéki tudósítás az első nagy rablógyilkosságról.³⁶⁵ A Nyírvidék Nyíregyháza és a megye hétköznapijainak, közéleti eseményeinek hiteles bemutatása mellett befolyásolta is azokat, pl. egy szemrehányó cikket közölt arról, hogy a város lakossága nem emlékezett meg Kossuth Lajos 90. születésnapjáról. Ezt követően sor került az ünneplésre, s arról a lap is beszámolt. Számos cikk olvasható az 1893. évi kolerajárványról és a szükséges óvintézkedésekről. Jósa Andrástól³⁶⁶ több orvosi

---

³⁶⁰ Tóthné, 2006. p. 24.

³⁶¹ Kmethy István: Akit kevesen szeretnek. Nyírvidék, 1884. jan. 6. 1. sz. p. 1–2.; K[meth]-y [István]: Egy társadalmi betegség. 1–10. In: Nyírvidék, 1884. márc. 16–jún. 22. 11. sz.–25. sz.

³⁶² Ezek 1885-ben, 1886-ban sokszor az első oldalon kezdődtek, fokozatosan váltak melléklet oldalakká.

³⁶³ Téger, 1930. p. 241–242.

³⁶⁴ Idézi: Téger, 1930. p. 243.

³⁶⁵ Uo. p. 245.

³⁶⁶ Jósa András (1834–1918) megyei főorvos, múzeumalapító. In: Szinnyei, 1897. 5. köt. 640–641. h.; Gulyás, 1993. 15. köt. 840–841. h.

jelentés és cikk is megjelent ebben a témában, amik élénk visszhangot váltottak ki a közönség köréből. Szó esett egyházpolitikai kérdésekről, a villanyvilágítás bevezetéséről, Samassa József egri érsek szegényeknek nyújtott adományáról, Ferenc József Nyíregyházán való átutazásáról. Kossuth Lajos halálára gyászszámot, a milleneumi ünnepekről külön kötetet adtak ki. Jósa András nevelő hatású cikkeivel igyekezett meggyőzni a közönséget a vármegyei múzeum kulturális jelentőségéről. Kállay András főispán³⁶⁷ Útkérdés a vármegyén című cikksorozata feltétlenül kiemelést érdemel, amelyet Mezőssy Béla írása indított el. A huszadik évfolyam küszöbén az újság csak megerősítette programjának korábbi elveit: marad hazafias: érzésben, gondolkodásban, cselekvésben, a Nyírvidék szelleme az idő és a körülmények ellenére sem változik.³⁶⁸

Az 1898. évfolyamban a szocialista mozgalommal kapcsolatos híreknek, a munkások, a földbirtokosok és a vármegyei előljáróság álláspontjának is helyet biztosított. „A mi szocialistáink sérelmei” című cikk pl. a szocialisták jelszavait járasonként fogalmazta meg. A közhangulatot jól tükrözte a „Várkonyi és Eötvös Károly” című cikk is. Téger Bélának a Nyírvidék múltjára visszatekintő írása szerint Kállay András a lap hasábjain megjelent meggyőző érveivel hozzájárult a szabolcsi agrárszocialista mozgalom leszereléséhez.³⁶⁹ A politikai eseményektől addig tartózkodó Nyírvidék a kormány álláspontját támogatta. Az említett cikkek közlésével a mozgalom és a nehéz körülmények között élő szocialista munkások ellen fordult. E tény és a vármegye által való támogatottsága³⁷⁰ ellenére sem állítható, hogy a Nyírvidék kormánypárti lap volt. A korrektség, a kiegyensúlyozottság, a nézetek sokoldalú ismertetése jellemezte. „És marad mint volt, hazafias: érzésben, gondolkodásban, cselekvésben” – olvasható a lap 1899. évi előfizetési felhívásában.³⁷¹ A huszadik évfolyamába lépett Nyírvidék saját visszatekintő értékelése egybeesik e sorok írójának véleményével, miszerint a nyomtatott betű súlyával és nyomatékosságával becsületesen szolgálta a közjót, Nyíregyháza és Szabolcs vármegye társadalmát.³⁷² A Huszadik Század és a Galilei Kör radikális ideológiájától távol tartotta magát, mint minden más szélsőségtől, a vallási szektáktól is. A Nyírvidék korrektsége, és olvasóinak – pártoktól semlegesen – korrekt, hazafias (nem szólamos) kiszolgálása anyagi érdeke, fennmaradásának záloga, és közszolgálati kötelessége is volt.

---

³⁶⁷ Kállay András (nagykállói) (1839–1921) Szabolcs megye főispánja 1889–1897 között. In: Szinnyei. 5. köt. 119. h.; Gulyás, 1995. 16. köt. 86. h.

³⁶⁸ Téger, 1930. p. 261.

³⁶⁹ Uo. p. 260.

³⁷⁰ Évtizedeken keresztül a Nyírvidékben jelenhetett meg a vármegye hivatalos lapja melléklet.

³⁷¹ Nyírvidék, 1899. jan. 1. 1. sz. p. 1.

³⁷² Uo.

Inczedy Lajos,³⁷³ aki 1887-től 1912-ig felelt az újság szerkesztéséért, 1899 elején úgy nyilatkozott, hogy a hetilap elhatárolta magát attól az iránytól és stílustól, amely a magyar újságolvasó közönséget – a sajtó furakodó szemtelenségeivel, üzleti haszonra számító pikantériákkal megtéveszteni próbálta. Szürke, kopott ruháját nem cseréli bécsi rongyra.³⁷⁴ A nemzetiségi törvény és Nyíregyháza című cikkében Kállay András is kifejtette álláspontját. „Szabályozó társulatok” című cikksorozata is nagy hatással volt a közvéleményre. Egy évvel később, 1901-ben azt sérelmezték, hogy a város szemmel látható fejlődése ellenére a társadalmi életből hiányzik a pezsgés, amiért az egyesületeket tették felelőssé és próbálták azokat felrázni. Jósa András a Sóstó fejlesztése érdekében indított cikksorozatot. A nemzeti érzés éledése fedezhető fel a Kossuth és Rákóczi-szobor felállítása mellett agitáló cikk mögött 1902-ben. Nyíregyháza fennállásának 150. évfordulójára ünnepi számot adtak ki. Kállay András Hová jutottunk című írását politikai vonatkozása miatt nem közölték teljes terjedelmében (1903).

A lap 25. évfordulóján Inczedy Lajos főszerkesztő abban bízott, hogy a nyíregyházi olvasók ezután is a közdolgozokról, a köz- és társadalmi élet eseményeiről szeretnének értesülni a Nyírvidékből, és hogy tárca rovatuktól továbbra is szépirodalmi igényeik kielégítését várják.³⁷⁵ Prok Gyula,³⁷⁶ a lap főmunkatársa a hetilap politikai lappá válását sürgette. Véleménye szerint a Nyírvidék eddig elért fejlődéséhez nélkülözhetetlenül szükség volt Jóba Elek³⁷⁷ kiadó és Inczedy Lajos³⁷⁸ szerkesztő személyére. Élesen bírálta a lapot. Véleménye szerint miközben az a legapróbb partikuláris érdekeket is kiszolgálja, nem biztosít helyet az egyetemes jellegű kérdéseknek. A Nyírvidék mindenkitől közöl cikket, s emiatt nem válhat a vármegye kiváló elméinek találkozó helyévé és küzdő terévé.³⁷⁹ A lap a darabont kormány idején a megyei ellenállási mozgalmat támogatta, vezércikkekben foglalkozott az alkotmányvédelem eseményeivel. Az előző évekhez hasonlóan az 1908. évi programadó cikkben is leszögezték, hogy a sajtó hivatása ellen nem szeretnének vétkezni, a Nyírvidéket

---

³⁷³ Inczedy Lajos (1857–1915) hírlapíró, szabadságolt állományú honvédhadnagy. A Szabolcsi Szabadsajtó megalapítója, Aradon lapszerkesztő. 1896. október 1-től Szabolcs vármegye főlevéltárnoka. 1887-től 1912-ig a Nyírvidék felelős szerkesztője. 1910-ben 48-as Szabolcsi Hírlap címmel indított politikai napilapot. In: Szinyei, 1897. 5. köt. 119. h.; Gulyás, 1993. 15. köt. 232. h.

³⁷⁴ Nyírvidék, 1899. jan. 1. 1. sz. p. 1.

³⁷⁵ Nyírvidék, 1904. jan. 3. 1. sz. p. 1.

³⁷⁶ Prok Gyula nyíregyházi ügyvéd. In: Téger, 1930. p. 548.

³⁷⁷ Jóba Elek [második] (1881–1918) városi alszámvevő, 1906-tól édesanyjával és testvérével, 1911-től haláláig a Jóba nyomda egyedüli tulajdonosa, a Nyírvidék lap kiadója, 1912-től 1917-ig szerkesztője. In: Tóthné, 2006. p. 49–51.; Téger, 1930. p. 394.

³⁷⁸ Téger, 1930. p. 283.

³⁷⁹ Prok Gyula: 1. A Nyírvidék a vármegye és a város szolgálatában. 2. A Nyírvidék és a politika. In: Nyírvidék, 1904. jan. 10. 2. sz. p. 1–2.

sem üzleti érdek, sem szenzációhajhászás nem zökkentheti ki megszokott kerékvágásából.³⁸⁰ „Róvás” címen új rovatot indítottak a 40. számtól, ahol kritikai megjegyzéseket közöltek a közéletben felmerülő jelenségekről és szereplőkről.

Inczédy Lajosnak a laptól való távozása³⁸¹ után 1912-től Jóba Elek egyedül szerkesztette a Nyírvidéket. A lap 1913-ban sokat foglalkozott a tárgyalás alatt lévő sajtótörvénnyel. Csaknem minden számban az éjszakai postaszolgálatot sürgette. Az alkoholizmus, a kivándorlás és az egyke, mint nemzeti szerencsétlenségek ellen ajánlott orvosságot (az 1914. évi április 5-i számban). Az 1914. évi sajtótörvény kapcsán megjegyezték, hogy a szerkesztőség mindig nagy súlyt fektetett arra, hogy megállapításai tárgyilagosak és igazságosak legyenek.

A Nyírvidék a háború idején megnövekedett hírigény miatt szükségszerűen alakult át politikai napilappá 1917. január 18-án, Kertész László³⁸² felelős szerkesztő működése alatt. Napilappá válásának kedvezett a Szabolcsvármegye című esti megjelenésű politikai napilap január 17-i megszűnése, ami nem tekinthető véletlennek. Az előzőhöz hasonlóan a Nyírvidék is esténként került az olvasók kezébe, mert technikailag csak így tudták kivitelezni a napi periodicitást.³⁸³ A Nyírvidék 1918–19-ben különböző tanácsalakulatok terrorja alatt állt, – elvesztette önállóságát, csupán az események megjegyzés nélküli, rövid közlésére szorítkozhatott.³⁸⁴ A lap előbb 4 majd 2 oldal terjedelemben jelenhetett meg, rotációs fehér újságpapír helyett durva minőségű papíron. A románok nyíregyházi bevonulása után a Nyírvidéket román tábornokok és Frunzescu román ezredes parancsai uralták. A román cenzúra, amely 1920. február 29-ig tartott, megbénította a szerkesztőség munkáját, egész oldalakat töröltek a négy oldalas Nyírvidékből. A lap egyik szerkesztőjét elhurcolták, a szerkesztőség többi tagját megfenyegették.³⁸⁵

III.2.4.2. Vegyes tartalmú lapok

A térség sajtókiadása az 1880-as évekre egyre színesebbé vált, de ez nem járt együtt az olvasóközönség fogadókészségével, ami a lapok gyors megszűnéséhez vezetett.

³⁸⁰ Nyírvidék, 1908. jan. 5. 1. sz. p. 1.

³⁸¹ Erről bővebben a Cenzúra fejezetben lesz szó. Inczédy a laptól való távozása után 1912 decemberétől 1914. májusig a Szabolcsi Hírlap felelős szerkesztője.

³⁸² Kertész László lapszerkesztő. A Szabolcsvármegye c. lap ideiglenes felelős szerkesztője 1913. máj.-tól annak 1917. jan. 17-i megszűnéséig. 1917. jan. 18-tól 1919. ápr. 20-ig szerkesztette a Nyírvidéket. In: László, 2002. p. 238., 312.; Téger, 1930. p. 545., 546.

³⁸³ Nyírvidék, 1917. jan. 18. 5. sz. p. 1. In: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/forrasvalogatás/periodikák?page=4>

³⁸⁴ Téger, 1930. p. 398.

³⁸⁵ Erre tíz évvel később, a Nyírvidék indulásának 50. évfordulóján emlékezett Téger Béla, a lap munkatársa. In: Téger, 1930. p. 401–409.

A tiszaezlári per hatására 1882 decemberében Mikecz József³⁸⁶ **Ébredjünk** címen keresztény antiszemita társadalmi hetilapot szerkesztett, és adott ki Nyíregyházán. A lap egy olyan irány megmutatására vállalkozott, amelyen haladva szerinte meg lehet szabadulni mindazoktól a bajoktól és veszedelmektől, amivel a zsidóság fenyeget. A legtöbb gondot a zsidóság társadalmi életre gyakorolt negatív hatásának a bemutatására fordította.³⁸⁷ A tiszaezlári per folyamán Tiszaezlár címen jelentek meg mellékletei. A per anyagát ezen a címen melléklapként is kiadta. Emellett közigazgatással, közgazdasággal és oktatási kérdésekkel is foglalkozott. Korábbi éles és radikális irányát 1886-tól megszüntette, az antiszemita elveket elvetette és legfőbb feladatának a városi közigazgatásának a felügyeletét, az ipar és a szőlőtermesztés segítségét tekintette.³⁸⁸ A lap hét évig élt, 1893 októberében jelent meg utoljára.

Tisza-Eszlár címen a Piringer-Jóba nyomda 1883-ban napi értesítőt adott ki, amely a tiszaezlári bünper végtárgyalásán készült vád- és védőbeszédeket tartalmazta gyorsírói jegyzetek alapján. Megjelenési ideje a tárgyalás idejére, június 19-től augusztus 3-ig korlátozódott.

A sajtótermékek száma 1884-ben újabb három vegyes tartalmú lappal bővült. Mindhárom egy szűkebb földrajzi egységhez, városhoz és azok közvetlen vidékéhez kapcsolódott. Bereg megyében ezzel a második vegyes tartalmú hetilap, ám az első városhoz kötődő orgánum látott napvilágot **Munkács** (1884–1938) címmel. A szerkesztők (Csomár István,³⁸⁹ Gáthy Géza, Gottier Lajos³⁹⁰ és Uszkay Bálint)³⁹¹ a település társadalmának és hírnevének emelése mellett szerették volna felhívni az ország sorsát intézők figyelmét városukra. A Munkács nemzeti érzelmű lap volt, amely pl. a nevelés ügyének fejlesztéséért küzdött, mert azt valódi nemzeti ügynek tartotta.³⁹² Írtak Bereg megye magyarosodásáról, és a közlemény átvételére kérték a hazai lapokat.³⁹³ A Cassius álnévű szerző a megyei

---

³⁸⁶ Mikecz József Demosthenes álnéven hírlapíró és szerkesztő. A Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny, a Nyíregyházát, és az Ébredjünk c. lapot szerkesztette. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 1308. h.

³⁸⁷ Vezérszó. In: Ébredjünk. 1882. dec. msz. p. 1.

³⁸⁸ Ehhez valószínűleg az is hozzájárult, hogy a lap felelős szerkesztőjét háromhavi fogházbüntetésre ítélték. In: Ébredjünk, 1886. nov. 29. 48. sz. p. 1.; Olvasóinkhoz. In: Ébredjünk. 1890. jan. 6. msz.; 1. sz. p. 1–2.; Polgártársak. In: Ébredjünk, 1890. nov. 30. 12. sz. p. 1.

³⁸⁹ Csomár István (1839-?) gimnáziumi tanár. Szerkesztette a Kárpátalja és a Munkács c. lapokat. A munkácsi gimnáziumban 1907-ig működött. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 412–413. h.; Gulyás, 1942. 4. köt. 1086. h.

³⁹⁰ Gottier Lajos (1861-?) gyógyszerész. 1893-tól 1897-ig szerkesztette a Munkácsot. 1914-ig szerepel, mint gyógyszerész. In: Szinnyei, 1894. 3. köt. 1319–1320. h.; Gulyás, 1992. 11. köt. 165–166. h.

³⁹¹ Uszkay Bálint (1857–1914) városi főjegyző, lapszerkesztő. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 684. h.; Gulyás, kézirat. Gáthy Géza adatai egyelőre ismeretlenek.

³⁹² Társadalmi gondolatok. In: Munkács, 1885. ápr. 23. 17. sz. p. 1.; Perényi Zsigmond: Magyar nyelvtanítás a Bereg megyei görög katolikus népiskolákban, s az állami népiskolák. In: Munkács, 1885. okt. 8. 41. sz. p. 3.; okt. 15. 42. sz. p. 3.

³⁹³ Munkács, 1885. aug. 6. 32. sz. p. 1–2.

közművelődési egyesület figyelmébe ajánlotta a Miként terjesszük a magyar szellemet című cikkét.³⁹⁴ Számos helyi társadalmi és kulturális egyesület hivatalos közlönyeként is megjelent.

A **Nagykároly és Vidéke** (1884–1940) az akkori megyeszékhely és környékének lapja. Görbe Gyza³⁹⁵ felelős szerkesztő leszögezte, hogy központi témájuk maga a város lesz. A programcikk a magyarosodás, a hazafiasság és a közművelődés terjesztésében határozta meg az orgánium legfontosabb célját. A Nyírvidék és **Máté-Szalka** olvasóközönségétől, mint legközelebbi szomszédjaitól, és velük együtt érző honfitársaitól is szellemi és anyagi pártolást kért.³⁹⁶ 1885-től 1920-ig a megyeszékhely hivatalos hirdetéseinek közlönye. Olvasóit, a város és vidéke, valamint a vármegye ügyeinek politikai pártoktól mentes tárgyalási módjáról biztosította.³⁹⁷ Politikai lappá 1906. május 17-én alakult át, ettől kezdve a Függetlenségi és 48-as Párt orgánumaként jelent meg 1914. április közepéig, majd azt követően társadalmi hetilappá alakult.

A **Szatmár és Vidéke** (1884–1919, 1923-) is társadalmi, ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilapként indult Sarmaságh Géza³⁹⁸ szerkesztésében. Az előbb említett két városi lappal együtt a vizsgált korszak végéig, sőt a két világháború között is megjelent, ami e lapok életképességét bizonyította. Indulásának idején városi ügyekkel nem foglalkozott a helyi sajtó (a Szatmár és a Szatmármegyei Közlöny). A Szatmár és Vidéke kezdte el azok nyilvános megbeszélését, amit a közélet valamennyi ágára kiterjesztett.³⁹⁹ A vidéket tágan értelmezte, mert Nagybánya mellett Nagyszöllősből (akkor ott még nem jelent meg helyi lap) és Beregszászból is közölt tudósításokat. A fővárosi híreket levél formában tette közzé.⁴⁰⁰ A közéletnek egyetlen olyan kérdése sem volt, amihez ne a közérdek oldaláról közelített volna. Ezzel sok ellenséget, de erkölcsi tekintélyt is szerzett, és a közönség támogatását is erre vezették vissza.⁴⁰¹

A vegyes tartalmú lapok között különös jelentőséggel bírt az **Ugocsa** (1885–1919), amely a térség többi megyéjétől lemaradva 1885. július 5-én, egy korábban már említett rövid életű postai szaklap után második orgánumként jelent meg Nagyszöllősen. Ugocsában a nagyszámú és magas intelligenciával rendelkező lakosság már erkölcsi szegénynek érezte egy

³⁹⁴ Uo. 1885. márc. 19. 12. sz. p. 1–2.

³⁹⁵ Görbe Gyza (1858–1885) városi hivatalnok, ipariskolai tanár. A Nagykaroly és Vidéke alapítója és felelős szerkesztője 1885. áprilisig. In: Szinnyei, 1894. 3. köt. 1376–1377. h.

³⁹⁶ Mélyen tisztelt olvasóközönség. In: Nagykaroly és Vidéke, 1884. szept. 1. 1. sz. p. 1

³⁹⁷ Adler Adolf: A tisztelt olvasókhöz. In: Nagykaroly és Vidéke, 1903. jan. 1. 1. sz. p. 1

³⁹⁸ Sarmaságh Géza (1852–1911) főgimnáziumi tanár, katolikus áldozópap, egyházi író. 1884. jún.-tól 1890. jan.-ig szerkesztette a Szatmár és Vidékét. In: Szinnyei, 1908. 12. köt. 216–218. h.; A Heti Szemle c. lapot Búza Sándor és Báthory Endre álnéven szerkesztette. In: Diós, 2006. 11. köt. p. 896. Vö. a 441. sz. jegyzettel.

³⁹⁹ D.: Bevezetés. In: Szatmár és Vidéke, 1916. jan. 4. 1. sz. p. 1.

⁴⁰⁰ A vidék. In: Szatmár és Vidéke, 1884. júl. 8. 3. sz. p. 4.

⁴⁰¹ Morvai János – Fejes István: Előfizetési felhívás. In: Szatmár és Vidéke, 1899. dec. 18. 51. sz. p. 1.

sajtótermék hiányát, aminek pótlását a közélet iránt érdeklődők is fontosnak tartottak – olvashattuk a lap programcikkében.⁴⁰² Jelentős anyagi és szellemi áldozatok árán indították útjára az Ugocsát, aminek alapítására és szerkesztésére Lator Géza⁴⁰³ megyei főjegyző vállalkozott. Nagyszöllősön a nyereségre nem is gondolva létesítettek ehhez nyomdát. A szerkesztőség minden hatalomtól, befolyástól és pártérdektől függetlennek vallotta magát, amit a szerkesztő főjegyző személye eleve lehetetlenné tett. Országos politikával nem kívántak foglalkozni, mert azt a számukra elérhető különféle pártállású fővárosi lapok megtették helyettük. A „közérdek által vezetett” lapjukban helyet biztosítottak a megye közigazgatási, közgazdasági és társadalmi kérdéseinek és azok megvitatásának. A közoktatás szempontjából fontosnak tartották nemzetiségi viszonyaik megismertetését, a hiányosságok megszüntetését. Az első oldalon a közérdekű információk (vasúti menetrend) mellett vezércikkek olvashatók az állami iskolákról, az alacsony terményárakról, az ugoccai takarékpénztár kamatpolitikájáról (több számon keresztül). A tekeházai vashíd és az északkeleti vasút kapcsán arra a kérdésre próbáltak választ találni, hogy a vasúti csomópont Nagyszöllős helyett miért Királyházán van. Írtak a kisbirtoki hitelszervezet hiányáról, a társadalmi morálról, a szegénységről a népoktatás megyei állapotáról és az általános tankötelezettség hiányáról. Beszámoltak a felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők, továbbá a Máramaros–Ugocsa Református Egyházmegye közgyűléséről, a vidéki hírlapírók kongresszusáról és az emberéleteket követelő járványokról.

Szabolcsi Szabadsajtó (1885–1889) címen Nyíregyházán 1885. első hónapjában jelent meg egy újabb vegyes tartalmú, társadalmi hetilap. Elindítója és felelős szerkesztője másfél évig Inczedy Lajos volt, aki emiatt érkezett Nyíregyházára. Inczedy a lap indulásakor csak feltételesen szögezte le, hogy egyelőre nem kíván politikai kérdésekkel foglalkozni. Nyíregyháza város és a megye társadalmi és gazdasági érdekeinek megvitatását helyezte a lap középpontjába.⁴⁰⁴ Egy év után megállapította, hogy a közérdeket minden magánérdektől függetlenül képviselte.⁴⁰⁵ Tizenöt éves fennállása alatt a Szabolcsmegyei Általános Tanítóegylet hivatalos közlönye és a Gazdák kalauza című melléklet kiadója lehetett az 1889. évi 28. számtól. Ez hozzájárult a lap előfizető- és olvasótáborának a bővüléséhez.

1888-ban kettővel gyarapodott a vegyes tartalmú orgánumok száma. A **Kelet** (1888–1901) magyar nyelvű, ruszin vonatkozású hetilap elindítását 1888 januárjában Drohobeczky

---

⁴⁰² Programm. In: Ugocsa, 1885. jún. 28. msz. p. 1.

⁴⁰³ Lator Géza (1857–1888) jog- és államtudományi doktor, megyei főjegyző. In: Szinnyei, 1900. 7. köt. 859. h.

⁴⁰⁴ Inczedy Lajos: Beköszöntő. In: Szabolcsi Szabadsajtó, 1885. jan. 18. 1. sz. p. 1.

⁴⁰⁵ Felhívás előfizetésre. In: Szabolcsi Szabadsajtó, 1888. jan. 1. 1. sz. p. 1.

Gyula⁴⁰⁶ (lap- és nyomdaalapító) azzal indokolta, hogy a görög katolikusoknak egyetlen olyan újságjuk sincs, ami egyházi és társadalmi érdekeiket képviselné.⁴⁰⁷ A lapban az ungvári, munkácsi ruszinok mellett az ország különböző vidékein, a fővárosban, Eperjesen és a Bácskában élő ruszinok, a nemzeti és asszimilálódó szárny is szóhoz jutott. Cikkei az egyházra és a ruszinságra vonatkozó, egymással ellentétes véleményekre is kiterjedtek.⁴⁰⁸ Sajnálatos, hogy az itt felvetett problémák már a húsz évvel azelőtt megjelent ruszin sajtóban is napirenden voltak. A ruszin nemzetiség központi orgánumban az egyházi és iskolai ügyek mellett a papság és tanítóság helyzetét is megvitatták, miközben mindent megtettek a nemzeti öntudat ébrentartása és a kivándorlás megfékezése érdekében. Politikai lappá válásának kérdése 1889 februárjában vetődött fel először, és 1896 februárjától valósult meg. Kimak Sándor, a cikk írójának véleménye szerint a ruszinság csak egy politikai lap segítségével tudná megvédeni vallási és politikai érdekeit.⁴⁰⁹ Feltehetően a cikkíró eltúlozta a sajtó szerepét. Az ellenzéki Katolikus Néppárt 1895. januári megalakulása után a Kelet hithű katolikus képviselő megválasztására buzdította olvasóit. Először az 1896. április 23-i számban vallotta magát a néppárt orgánumának, és eme nézete mellett egészen fennállásáig, 1901 szeptemberéig kitartott.⁴¹⁰

Vadász (korábban Weinberger) Lipót⁴¹¹ ügyvéd, laptulajdonos és felelős szerkesztő egy hónappal később indította el a **Kisvárdai Lapokat** (1888–1919), Szabolcs megyében az első városi érdekeltségű, vegyes tartalmú, magát társadalmi és közgazdasági lapnak nevező orgánumot. Létjogosultságát 32 éven át tartó fennállása bizonyította. A lap alapítását az is segítette, hogy Kisvárdán már 1860-tól működött officina, ami Berger Ignác tulajdonában volt.⁴¹² A hetilap a közművelődést, a „tisztességet” és a közérdeket vallotta jelszavának. Vadász egy olyan független közeget kívánt teremteni, ahol egyebek között minden közügy nyilvánosságra kerülhetett. A lap üzleti vállalkozás volt, a hirdetőket tartották életben. Vezércikkeiben közérdeklődésre számot tartó kérdéseket tárgyalt, a hírekből az aktualitásokról

---

⁴⁰⁶ Drohobeczy Gyula (1853–1934) görög katolikus megyéspüspök, 1871-től 1880-ig az ungvári papnevelő intézet tanulmányi felügyelője. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 1087–1088. h.; Diós, [1993.] 2. köt. p. 711–712.

⁴⁰⁷ Ezt magában a Kelet-ben cáfolták meg, utalva a Lisztok-ra. Előfizetési felhívás. In: Kelet, 1888. szept. 16. 35. sz. p. 1.

⁴⁰⁸ A görög katolikus egyház szertartási nyelvéről, a naptárkérdésről, az írásnál alkalmazott betűtípusról, a ruszin irodalmi nyelvről. In: Mayer, 1977. p. 63–65.

⁴⁰⁹ Mayer, 1977. p. 66.

⁴¹⁰ Egyebek között kiállt a népi nyelven történő népoktatás, a népi nyelvű sajtó mellett, az egyházpolitikai törvények ellen, az egyházi autonómia és a ruszinok közéleti, parlamenti részvétele mellett. Támogatta a néppárti-agrárius antiszemita propagandát. In: Mayer, 1977. p. 85., 87.

⁴¹¹ Vadász (Wienberger) Lipót (1861–1924) ügyvéd, lapszerkesztő, 1910-től országgyűlési képviselő, 1913-tól igazságügyi államtitkár. In: Néző, 2010. p. 41.

⁴¹² Néző, 2010. p. 3.; Nyíregyházán 6 évvel később, 1866-ban alapított nyomdát Dobay Sándor. In: Tóthné. 2006. p. 146.

tájékozódhatott az olvasó. A lap alapításának 22. évfordulóján úgy értékelték, hogy bátran küzdött az ellenszenv és közöny áramlata ellen. Tartalmát 1910-ben Felsőszabolcs valamennyi településére kiterjesztette. Két év múlva a Kisvárdai Ipartestület választotta hivatalos lapjának, ami a hirdetési bevételek emelkedését és további fennállását segítette. A háború idején a visszaélések és nyereszkekedések feltárásában is szerepet vállalt.⁴¹³

Munkácson 1889. október végén **Kárpátalja** (1889–1890) címen próbált magának életteret találni egy vegyes tartalmú, magát pártoktól függetlennek valló hetilap. Csomár István felelős szerkesztő az észak-keleti Kárpátok alján lakó népek érzelmeit és kívánságait akarta tolmácsolni. Az orgánium rövid, egy éves fennállása alatt számos kényes témát vetett fel, pl. Cs[omár] I[stván]: Munkács helyzete politikai és kulturális szempontból; Deskó János: Teendőink (népnevelés a görög katolikus felekezeti iskolákban); Cs[omár] I[stván]: Választások után.⁴¹⁴ Csomár arról panaszkodott, hogy lapja ellen megjelenése óta hajtóvadászatot indítottak.⁴¹⁵ Talán ezzel magyarázható az is, hogy cikkeit álnéven jegyezte. A Kárpátalja egy év utáni, 1890. novemberi megszűnéséhez mégsem ez, hanem az előfizetők csekély száma vezethetett.

III.2.4.3. A nevelésügyi szaklapok terjedése

A pedagógiai folyóiratok köre 1881. január 30-tól az Ungváron kiadott **Ungmegyei Tanügy** (1881–1886) című lappal bővült. A szerkesztésért Talapkovics Emil felelt, aki mellett 1885-től Ember János is részt vett a szerkesztésben. Az eddig említett felekezeti irányultságú pedagógiai orgániumokkal szemben az állami oktatáshoz kötődött. Öt évig a megyei tanfelügyelő, majd a megyei általános néptanító egyesület közlönyeként, első egyesületi lapként jelent meg. A befolyt tagdíjak, ha nem is fedezték, de segítették megjelenését. A tagság egy biztos olvasói tábort is jelentett az orgánium számára. Ung megyében a nemzetiségek magas aránya miatt a magyar néptanítókra a nemzeti nevelés, a magyar nyelv terjesztése, a magyar érzelem ébresztése terén nagyobb feladat hárult, mint az ország más vidékein élő tanítókra.⁴¹⁶ A folyóirat tanulmányaival segítette ebben a munkában a pedagógusokat.⁴¹⁷ Egyesületi szakközlönyé alakítása után az egyesületi tagokhoz ingyen

---

⁴¹³ Néző, 2010. p. 3–15.

⁴¹⁴ A cikkek sorrendjében: Kárpátalja, 1889. nov. 10. 3. sz. p. 1–2.; dec. 1. 6. sz. p. 1.; dec. 8. 7. sz. p. 1.

⁴¹⁵ Csomár István: A lap felvidéki levélírójának. In: Kárpátalja, 1890. jan. 19. 3. sz. p. 2.

⁴¹⁶ Felhívás Ungmegyei néptanítói és tanügyi barátaihoz. In: Ungmegyei Tanügy, 1881. jan. 30. 1. sz. p. 1–3.

⁴¹⁷ Veritás: A magyar rutén nemzetiség és a népiskola. In: Uo. 1882. márc. 16. 5. sz. p. 33–34.; Torma János: Az ungmegyei felvidék magyarosodásához. In: Uo. 1883. febr. 28. 2. sz. p. 9–10.

juttatták el, mert úgy látták, hogy azoknak mintegy fele szerény anyagi körülményei miatt nem tudja azt előfizetni.⁴¹⁸

A **Beregmegyei Tanügy** (1885–1896, 1897–1919) az Ung megyei nevelésügyi folyóirattal megegyező indíttatásból és támogatással indult (megyei királyi tanfelügyelőség, általános tanítóegyesület). Programját a nemzeti népnevelés vallás-erkölcsi alapra helyezésében, az eszmék, nevelési, tanítási eljárások egymással való megismertetésében foglalta össze. A helyi sajátoságként említett nyelvi kérdéstről fennállásának második évében nyilatkozott. Ekkor mondta ki, hogy a nemzeti lét alapjának a magyar nemzeti népnevelést és a nemzeti nyelv elsajátítását tartja.⁴¹⁹

A pedagógiai lapokat a **Gyermekvilág** (1882) címen, 1882 áprilisában megjelent nagykállói jellemfejlesztő nevelészeti lap gyarapította, ami nem található. A Nyíregyháza-hoz kötődő, vegyes tartalmú alcímen megjelent, de a gyermekek hasznos időtöltését segítő vers, elbeszélés, meseválogatást és keresztretjvényt tartalmazó, pedagógiai szerepet betöltő **Gyermek-újság** (1887. szeptember) csak néhány számot élt meg.⁴²⁰

III.2.4.4. Irodalmi kísérletek, színházi és élclapok

Az 1883. évben látott napvilágot a térség első szépirodalmi lapja napi periodicitással, **Remény** (1883) címmel, Nyíregyházán. A vidék központosító közlönye kívánt lenni és hazafias irányt ígért (ez sem található). A Beregszászban indított **Szünóra** (1885) irodalmi (szépirodalmi és ismeretterjesztő) lapot Pataky István⁴²¹ szerkesztette. A fél év után megszűnt folyóiratról a Munkács lesújtóan írt. Szerinte nem felelt meg az irodalmi lappal szemben támasztott követelményeknek, emellett felróta a közismeretnek örvendő megyei írók hiányát és a megyei olvasóközönség csekély erejét.⁴²²

Emléklap címen, a Lendvay Márton szülőházán elhelyezett emléktábla avatási ünnepségre, 1881. május 29-én jelent meg a térség első alkalmi egyben színházi lapja Nagybányán. Ugyanitt látott napvilágot a második alkalmi lap a **Hóvirág**, az árvízkárosultak javára rendezett jótékonyági est apropójából 1883 februárjában.⁴²³

⁴¹⁸ Az egyesületi tagságot viszont tagdíjhoz kötötték.

⁴¹⁹ Beregmegyei Tanügy, 1885. jan. 1. 1. sz. p. 1.; 1886. jún. 1. 6. sz. p. 1.

⁴²⁰ Csak az 1887. szeptember 1-jén megjelent 1. sz. található.

⁴²¹ Pataky István (sárvári és vámosújfalusi) (1862–1912) királyi járásbíró, alügyész, író. In: Szinnyei, 1905. 10. köt. 488–489. h.; Gulyás, kézirat.

⁴²² (Cs.) Megjelent a „Szünóra.” In: Munkács, 1885. máj. 14. 20. sz. p. [3.]

⁴²³ Lakatos, 1993. p. 33–34.

Ungváron **Füles Bagoly** (1883–1887) címmel 1883. augusztus 30-án kiadták a térség második humorisztikus, szatirikus hetilapját, amely mintegy négy évig élt. Munkácson egy rövid életű élclappal: **Vas Gereben** (1888) bővült az újságok köre.

III.2.4.5. Vallási, egyházi lapok

Az Ungváron alapított **Görög Szertartású Katolikus Hitszónok** (1887–1897) című teológiai folyóirat Melles Emil⁴²⁴ szerkesztésében egyházi beszédeket tett közzé.⁴²⁵

A **Felvidéki Sion** (1889–1891) 1889 januárjában a Munkács egyházmegyei papnövelde hallgatói alapították. Ezt azzal indokolták, hogy eddig nem létezett anyanyelvükön megjelent, görög szertartású, egyházuk speciális fegyelmi, rituális kérdéseinek tudományos megvitatásával foglalkozó folyóirat.⁴²⁶ Felelős szerkesztője és laptulajdonosa Mikita Sándor.⁴²⁷ Elsősorban a katolikus teológiai, azon belül gyakorlati tárgyú irodalom művelését tűzték ki célul. Egyebek között foglalkoztak a hitélettel és közérkölcsiséggel, hitelemzéssel, hitoktatással, népneveléssel, az egyházmegye történetével, egyházi fegyelemmel és a szertartással. A fiatal egyházi költőknek lehetőséget biztosítottak verseik közlésére. Mellékletként kiadatlan egyházi szentbeszédeket közöltek.⁴²⁸ A szerkesztő 1891 decemberében azzal búcsúzott olvasóitól, hogy hírlapírás helyett a jövőben a hitoktatásban hasznosítható tankönyvek szerkesztésével kell foglalkoznia.⁴²⁹

Az **Értesítő** (1889–1900), a római katolikus Szatmáregyházmegyei Irodalmi Kör Közlönye, októbertől márciusig látott napvilágot. Egyetlen nevesített szerkesztője Sarmaságh Géza volt. A kör a nép felfogásához, szelleméhez, erkölcsi és vallási igényeihez igazodó népiratkák készítésével, fordításával és kiadásával segítette a vallásos ismeretek terjesztését. Ezekkel az irodalmi termékekkel akarták híveikben a katolikus meggyőződést, a katolikus érzületet felébreszteni, és ébren tartani. Az orgánum az irodalmi kör központjában és a vidéken élő tagok között teremtett kapcsolatot és állandó összeköttetést a fentiekben vázolt cél elérése érdekében.⁴³⁰ A kör 12 év alatt nyolc számot jelentetett meg.

⁴²⁴ Melles Emil (1857–1932) görög katolikus esperes-plébános. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 1062–1063. h.; Diós, 2003. 8. köt. p. 937.

⁴²⁵ Csak három, az 1887. [keltezés nélkül] 3., 4. f.; 1888. [keltezés nélkül] 2. f. található.

⁴²⁶ Előfizetési felhívás. In: Felvidéki Sion, 1889. jan. 15. 1. sz. p. 1–2.

⁴²⁷ Mikita Sándor (1855-?) teológiai doktor, prépostkanonok, az ungvári püspöki papnevelő tanára, aki ellenezte a görög katolikus egyház magyar szertartási nyelvre való áttérését. In: Mayer Mária. p. 138–139.; Gulyás, 1999. 18. köt. 967. h.

⁴²⁸ Csurgovich János és Hadzsega Bazil nagyprépostoktól. A megjelenés eredeti nyelven történt, mert meggyőződésük szerint az állt legközelebb a nép nyelvéhez. In: Felvidéki Sion, 1889. jan. 15. 1. sz. p. 1–2.

⁴²⁹ Mikita Sándor: Búcsúszó. In: Felvidéki Sion, 1891. dec. 29. 26. sz. p. 1–2.

⁴³⁰ A kör megalakulása. In: Értesítő, 1889. okt. 15. 1. sz. p. 1–3.; Az irodalmi kör működése. In: Értesítő, 1891. márc. 28. 2. sz. p. 17–19.

III.2.4.6. Gazdálkodók, iparos, munkás- és földműves családok lapjai

A szaklapok között először látott napvilágot mezőgazdasági jellegű – még ha melléklapként is – **Gazdasági Értesítő** címen 1885-ben Szatmárban és Nyíregyházán is. Nyíregyházán a **Gazdák Kalauza** (1889) a Szabolcsi Szabadsajtó melléklapjaként került kiadásra. A csupán fél évig megjelenő periodikum közleményei a mezőgazdálkodásra, az állattenyésztésre, a szőlőművelésre, a konyhakertészetre, a selyem és gyümölcsstermesztésre terjedtek ki.⁴³¹

A keresztény munkás és iparos családok számára Bodnár Gáspár⁴³² indított **Téli Esték** (1887–1914) címen országos terjesztésre szánt orgánumot, amely novembertől februárig, négy hónapon keresztül látta el azokat vallásosan erkölcsös szellemű olvasnivalóval. A társasági lapnak tekinthető orgánum elindításában a szerkesztőt két tényező motiválta. Az egyik, az 1887-ben megjelent Téli Újság volt, ami Bodnár szerint valótlanosságokat írt a katolikusokról, amire csak egy másik újsággal lehetett válaszolni. A másik okot a szocializmus eszméjének terjedése szolgáltatta, amelynek agitátorai főleg az iparos és polgári osztályban kerestek szövetségeseket. A szerkesztő újságja segítségével éppen ezért kereste az ő társaságukat.⁴³³ Később az agrárszocialista mozgalmak hatására a földműveseket sem hagyta figyelmen kívül, sőt azok számára külön lapot is szerkesztett.⁴³⁴ A szépirodalom (sokszor itt jelentek meg először a szerkesztő legújabb elbeszélései) mellett közegészség, gazdák világa, mi újság (hírek a világból, az országból), háziasszony rovatcímekek alatt olvashattak praktikus tanácsokat a lap olvasói.

III.2.5. A XIX. század utolsó évtizedének lapalapításai

III.2.5.1. Társadalmi lapok

Társadalmi, szépirodalmi és vegyes tartalmú hetilapként, Endrédy József szerkesztésében indult 1890 júniusában a **Máté-Szalka** (1890), a város és vidék valódi érdekeinek képviselője érdekében.⁴³⁵ A Nagykárolyban nyomtatott lap szerkesztőhiányra hivatkozva szűnt meg egy félév múlva.

Ugyanebben az évben, augusztus és október között indult a rendelkezésre álló adatok szerint néhány számot élt három vegyes tartalmúnak ítélt, alcím nélküli lap, a **Kárpátvidék**

⁴³¹ Piringer János: Szabolcsmegye tisztelt gazdaközönségéhez. In: *Gazdák Kalauza*, 1889. júl. 14. 1. sz. p. 1.

⁴³² Bodnár Gáspár (1861–1921) szentszéki tanácsos, teológiai tanár. In: Szinyei, 1891. 1. köt. 1133. h.; Gulyás, 1941. 3. köt. 603–607. h.

⁴³³ Bodnár G., 1910. p. 527.

⁴³⁴ 1899–1908 között szüneteltette működését, mert közben megindította a Magyar Földművelő című újságot.

⁴³⁵ Havas Gyula: A t. olvasó közönséghez. In: *Máté-Szalka*, 1890. szept. 16. 15. sz. p. 1.

(1890), a **Szabolcsmegye** (1890), továbbá a **Tiszaújlak és Vidéke** (1890). Az azonos megjelenési év mellett érdekes összefüggés van közöttük. Kiadjuk az „Irodalmi Társulat,”⁴³⁶ amennyiben azt feltüntették (a Szabolcsmegyénél pl. nem szerepel), és Budapesten, Wimmer Márton nyomdájában készültek⁴³⁷ (a Kárpátvidéknél ez nem került feltüntetésre). A Szabolcsmegye Miklós Gyula⁴³⁸ szerkesztésében befolyástól mentesen, a városban és megyében előforduló események hű tükrre kívánt lenni.⁴³⁹ A titokzatos újságok furfangosan kitervelt szélhámosság termékei.⁴⁴⁰

A **Nagykárolyi Hírlapnak** (1891) csak a mutatószámja ismert, de az sem zárható ki, hogy nem jelent meg több száma. A **Heti Szemle** (1892–1919) politikai és társadalmi lapként indult 1892 januárjában Sarmaságh Géza szerkesztésében, aki 1911. januárig Búza Sándor és Báthory Endre⁴⁴¹ álnéven végezte ezt a feladatot. Őt Varjas Endre,⁴⁴² majd Bodnár Gáspár követte a lapszerkesztésben. Az igazságot és a szabadságot kívánta védeni. Ezek, továbbá a jog, az erkölcs és az egyéni béke egyedüli alapjának a vallást tartotta. Hangsúlyozta annak fontosságát, ami az orgánum katolikus felekezeti jellegéből is következett. Kiadója a Szatmáregyházmegyei Irodalmi Kör által alapított Pázmány-sajtó könyvnyomda. Szatmár megye egyetlen, politikamentes lapjának tartotta magát. Az 5000 Ft biztosítékot azért tette le, mert így szólhatott hozzá politikai kérdésekhez. Mintegy tíz év múlva fennmaradásának szükségességéről és a katolikus sajtó mivoltából adódó nehézségekről panaszkodott.⁴⁴³ A 28. éven át megjelent periodikum a katolikus rendezvények, események előtérbe helyezése mellett küzdött a kivándorlás ellen, írt a választási mozgalmakról, bírálta a kormány intézkedéseit.

Az 1892. évben indult vegyes tartalmú lapok között feltétlenül említést érdemel a **Munkács és Vidéke** (1892–1897), amely társadalmi, szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilapként jelent meg szeptember végétől. A haladás mellett a szabadság, egyenlőség, testvériség (a francia forradalom jelmondata, vagy a szabadkőművesség hitvallása)

---

⁴³⁶ Az Irodalmi Társulat és a Wimmer nyomda 1890-ben Békéscsabán is indított lapot. In: Kovács Mária, 1974. p. 37.

⁴³⁷ Wimmer Márton nyomdája Óbudán működött ebben az időben, alapítási éve ismeretlen. Gécsi, 2004. p. 85–95.

⁴³⁸ Miklós Gyula (1863–1914) hírlapíró, a Szabolcsmegyei Közlönyt és még számos vidéki lapot szerkesztett. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 1326. h.; Gulyás, 1999. 18. köt. 975. h.

⁴³⁹ Előszó. In: Szabolcsmegye, 1890. okt. 15. 1. sz. p. 1.

⁴⁴⁰ Az OSZK-ban felelhető előzőekhez hasonló kilenc lap számos egyezőséget mutat. = Lakatos, 2004. p. 37.

⁴⁴¹ Ferenczy ezzel szemben a következőket írta: Buza Sándor (1848–1905) hittudor, teológiai tanár; Báthory Endre (1862-?) tanár, szerkesztő. Mindkét személynél említi a *Heti Szemle* szerkesztését. In: Ferenczy, [1907.] p. 102.; 107–108. Vö. a 398. sz. jegyzettel

⁴⁴² Varjas Endre (1876–1918) áldozó, majd világi pap és tanár. In: Szinnyei, 1914. 14. köt. 928. h.

⁴⁴³ Búza Sándor: Programmunk. In: *Heti Szemle*, 1891. dec. 29. msz. p. 1–2.; Mélyen tisztelt közönség. In: *Heti Szemle*, 1903. jan. 1. 1. sz. p. 1.

szentháromságát helyezte programjának középpontjába. A társadalmi élet mellett szakírók segítségével az ipar, a kereskedelem és a közgazdaság érdekeit is figyelemmel kísérte. A Fenyves Lajos⁴⁴⁴ szerkesztésében megindított lap anyagi pártolás hiánya miatt hatodik évfolyamában, 1897 augusztusában megszűnt.⁴⁴⁵

A **Nagykárolyi Független Hírlap** (1892–1893) és a **Nyíregyházi Hírlap** (1892–1896) Porubszky Pál⁴⁴⁶ szerkesztésében 1892-ben indult. A **Mátészalka és Vidéke** (1893–1912) társadalmi, szépirodalmi és vegyes tartalmú hetilap a település hivatalos közlönyeként is megjelent Endrédy József jegyző főszerkesztő neve alatt. Fennállásának utolsó évében, 1912-ben előbb külön mellékletben, majd rovatban foglalkozott a környék nagyobb településeivel és azok vidékével.

Az 1890-es évek közepén öt, az 1896. évben egyetlen új címmel gyarapodott az újságok száma. A korszakunk végéig fennálló **Felsőbányai Hírlap** (1896–1918) társadalmi, közgazdasági és vegyes tartalmú lap azt bizonyította, hogy a városok népessége igényelte az ilyen jellegű, elsősorban településükkel foglalkozó orgánomot. Szerkesztői között volt pl. Nagy Lajos.⁴⁴⁷ A négy évvel később indult **Felsőbánya** (1900–1901), a közel egy év után megszűnt társadalmi lap viszont a lakosság anyagi erejének végességére példa. A **Kelet** (1888–1901) ellenzékiességével szemben a kormány politikáját támogató **Kárpáti Lapok** (1895–1901) az elmagyarosodó ruszin értelmiség sajtóorgánuma, Romanecz Aladár⁴⁴⁸ szerkesztésében kettős szerepben jelent meg 1901 végéig, a nemzeti kultúra eszközeként és görög katolikus egyházi társadalmi lapként.⁴⁴⁹

Az 1897. évben két rövid életű, hasonló című hírlap is megjelent. A **Beregi Ellenőr** (1897–1898) a magyar nemzeti kultúrát és a hazafias érzelmet kívánta terjeszteni Bereg megyében. A **Szatmár Ellenőr** (1897) társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági heti közlönyként töltötte be hívatását. Ebben az évben indult **Szatmár-Németi** (1897–1912) címen egy társadalmi és szépirodalmi hetilap, Mátray Lajos⁴⁵⁰ szerkesztésében, amit hamarosan az Ipari Hitelszövetkezet, majd a Községi és Körjegyzői Egyesület is hivatalos közlönyévé

⁴⁴⁴ Fenyves Lajos (1867-?) jogi doktor, ügyvéd. Ügyvédi irodája még 1944-ben is fennállt. In: Szinnyei, 1894. 3. köt. 385–386. h.; Gulyás, 1992. 8. köt. 833. h.

⁴⁴⁵ Kroó Hugo laptulajdonos megvásárolta a Munkács c. lap kiadási jogát, s ott folytatta tevékenységét. – A szerkesztőség: Programmunk. In: Munkács és Vidéke, 1892. szept. 25. 1. sz. p. 1.; Tulcsik Ferenc: Olvasóinkhoz. In: Munkács és Vidéke, 1897. aug. 15. 33. sz. p. 1.

⁴⁴⁶ Porubszky Pál (1855–1913) főgimnáziumi tanár. In: Szinnyei, 1906. 11. köt. 53–54. h.; Katona, 1994. p. 41.

⁴⁴⁷ Nagy Lajos (1856–1924) református esperes-lelkész. 1898-tól 1900-ig szerkesztette a Felsőbányai Hírlapot. In: Szinnyei, 1903. 9. köt. 681. h.; Gulyás, 2002. 19. köt. 194. h.

⁴⁴⁸ Romanecz Aladár (1864-?) görög katolikus plébános. In: Szinnyei, 1906. 11. köt. 1104. h.

⁴⁴⁹ Romanecz Aladár: Felhívás az előfizetésre. In: Kárpáti Lapok, 1895. dec. 29. 34. sz. p. 1.

⁴⁵⁰ Mátray (Mátrai) Lajos (1859–1937) református főgimnáziumi tanár. In: Szinnyei, 1902. 8. köt. 851–852. h.; Gulyás, 1999. 18. köt. 668. h.

választott. Politikai lappá 1905 márciusában alakult, a Függetlenségi és 48-as eszmék mellett kötelezte el magát, és 16 évig szolgálta az olvasóközönséget.

A korábban említett, 1892-ben indult és öt éven keresztül megjelent városi és vármegyei érdekeltségű **Nyíregyházi Hírlap** ((1892–1896), majd az 1897-ben **Nyíregyháza** (1897–1899) címen ugyanilyen hatáskörben ismét Prok Gyula szerkesztésében megjelent, még három évig sem élő társadalmi hetilap azt bizonyította, hogy az 1880-tól megszakítás nélkül megjelenő, a legjobb szerkesztőkkel és újságírókkal működő, a közönség által kedvelt Nyírvidék mellett ezek a lapok nem maradhattak fenn.

A század végén tovább folytatódott a városok lapalapítása, amelynek eredményeként a **Nagykálló és Vidékével** (1899–1926) egy életképes a vizsgált korszakunkon túl is megjelenő társadalmi és közgazdasági hetilappal gyarapodott a helyi sajtó. Szerkesztője 15 éven át Nánássy Andor⁴⁵¹ volt. A lap első 15 évfolyamából csak szórvány példányok maradtak fenn.

III.2.5.2. Irodalmi és művészeti lapok

Az 1892. év lapalapításait egy nyíregyházi művészeti folyóirat színesítette, az **Irodalom** (1892), amely Tarczali Dezső⁴⁵² szerkesztésében kritikai lapként kívánt tájékoztatást nyújtani az irodalmi eseményekről;⁴⁵³ viszont nem található. A térség harmadik – lehet, hogy meg sem jelent, vagy rövid időn belül megszűnt – orgánuma azt bizonyította, hogy erre a laptípusra nem volt igény. Az olvasóközönség valószínűleg megelégedett a vegyes tartalmú lapok nyújtotta szépirodalommal, elbeszélésekkel, és folytatásokban közölt regényekkel. Az ennél többre vágyó irodalombarátok megrendelhatték a minden igényt kielégítő országos terjesztésű irodalmi folyóiratokat.

Ugyanebben az évben, január 14-én jelent meg Szatmárban az **Emléklap** (1892), a szatmárnémeti városi színház megnyitó ünnepélyére, egy alkalomra. A lapban összeállítást készítettek a szatmári színészet 1790–1892 közötti történetéről.⁴⁵⁴

III.2.5.3. Nevelésügyi lapok

A szaklapok között tovább emelkedett a nevelésügyi orgánumok száma. Ezek között az egyik legjelentősebb a – hét évfolyamot– élt, Felsőbányán megjelent **Iskola** (1890–1896), a katolikus tanítók és szülők, a szatmár-, ugocsa-, ung- és beregmegyei római katolikus

⁴⁵¹ Nánássy Andor (1878–1940) takarékpénztár-igazgató, kincstári főtan. In: Gulyás, 1992. 11. köt. 320–321. h.

⁴⁵² Tarczali (Löw) Dezső (1861-?) könyvkereskedő és kiadó. In: Szinnyi, 1909. 13. köt. 1299. h.

⁴⁵³ Nyírvidék, 1892.febr. 28. 9. sz. p. 4.

⁴⁵⁴ Lakatos, 1993. p. 34.

néptanító-egyesületek szakközlönye,⁴⁵⁵ Ember Károly⁴⁵⁶ szerkesztésében. A hazai katolikus néptanítás önképzéséhez kívánt segítséget nyújtani, miközben érdekeik hivatalos védelmét is felvállalta. Indulása után öt évvel „egyetemes” tanügyi folyóiratként jelent meg. Az országos oktatásügyi kérdéseket érintő tanulmányok mellett tantárgy-pedagógiai és a tanulók erkölcsi neveléséről szóló írások olvashatók benne. Több cikk foglalkozott a magyar nyelv tanításával a nem magyar nyelvű iskolákban és a hazafias nevelés kérdésével, amit a térségben a már többször érintett nem magyar anyanyelvű népesség magas száma és a kormánynak a magyar nyelv terjesztésére irányuló törekvései tettek szükségessé. A vidéki tanítóknak útmutatást kívánt nyújtani a települések felvirágoztatása érdekében rájuk háruló egyéb pedagógiai feladatok ellátásához.⁴⁵⁷

A nevelésügyi szaklapok az 1890-es évek végén tovább gyarapodtak. Az **Állami Tanítók Országos Egyesületének Értesítője** 1898-tól 1902-ig Munkácson jelent meg. Az egyesület és a lap arról igyekezett meggyőzni a nemzet vezetőit, hogy a jövő építésében érdemes a néptanítókra támaszkodni. Az egyesületi ügyek mellett a tanítóképzés színvonalának emelése és a tanítói fizetések rendezése érdekében is szót emelt.⁴⁵⁸ Az **Ugocsa Tanügy** (1898) a megyei általános néptanító egyesület hivatalos közlönyeként jelent meg. Néhány hónapos fennállása alatt számos szakcikkkel segítette a tanítók munkáját, és folytatásokban jelentette meg az Ugocsa megye népoktatási állapotát összefoglaló forrásértékű írást.⁴⁵⁹ Az **Ung** (1867–1919) vegyes tartalmú hetilapban 1903-ban pl. hírlapi vita alakult ki az ungvári iskolákról.⁴⁶⁰ Krúdy Gyula⁴⁶¹ és Milotay Gábor szerkesztésében megjelent diák lap, a Nyíregyházi **Gimnáziumi Híradó** (1890) (nem található) csak laza szállal kapcsolódik a nevelésügyi lapokhoz.

---

⁴⁵⁵ Mintegy húsz évvel ezelőtt 1871-ben szűnt meg a római katolikus érdekeltségű Népiskolai Lapok, majd Népiskola Szatmárban.

⁴⁵⁶ Ember Károly (1863–1938) királyi katolikus tanítóképző igazgató. In: Szinnyei, 1893. 2. köt. 1278. h.; Gulyás, 1990. 7. köt. 305–309. h.

⁴⁵⁷ Ember Károly: A néptanító a hazafias szellem ápolásának szolgálatában a nem magyar ajkú vidéken. In: Iskola, 1892. szept. 10. 7. sz. p. 219–221.; Árgay Bálint: Mely tantárgyakat tanítsuk a nem magyar ajkú népiskola felsőbb osztályaiban magyar nyelven. In: Iskola, 1892. ápr. 30. 4. sz. p. 115–118.; Halmi János: Mit tehet egy jó tanító a község szellemi és anyagi felvirágoztatására. In: Iskola, 1895. okt. 15. 8. sz. p. 241–245.

⁴⁵⁸ Kozma László: Az állami tanítók országos egyesületének tagjaihoz. In: Az Állami Tanítók Országos Egyesületének Értesítője, 1899. [keltezés nélkül] 3. sz. p. 1–3.

⁴⁵⁹ Ugocsa Tanügy, 1898. febr. 26. 2. sz. p. 18–22.; márc. 16. 3. sz. p. 35–38.

⁴⁶⁰ Hermann Antal: Ungvári benyomások. Iskolák. In: Ung, 1903. jan. 4. 1. sz. p. 1–2.; Komjáthy Gábor: Válasz dr. Hermann Antalnak. In: Ung, 1903. jan. 11. 2. sz. p. 2.; a folytatás: jan. 18. 3. sz. p. 1–2.; febr. 8. 6. sz. p. 1–2.

⁴⁶¹ Krúdy Gyula (1878–1933), a nagy író, aki ekkor a nyíregyházi evangélikus főgimnázium tanulója. In: Klár, 1957. p. 383.

III.2.5.4. Vallásfelekezeti lapok

Felekezeti orgánumnaként jelent meg a **Reformátusok Lapja** (1891–1892), amelyet Biky Károly⁴⁶² alapított 1891. januárban, Nagykárolyban. A térség első református, két évet élt egyháztársadalmi lapjának megindítását a programcikk szerint a felekezetek közötti versengés motiválta. Segítségével a református egyház iránti társadalmi érdeklődést szeretnék volna a felkelteni. A lap irányát a bibliai kereszténységgel párosult protestáns szabadelvűségben határozták meg.⁴⁶³ Később a Szatmári Protestáns Irodalmi Kör közlönyeként ugyanazzal a címmel (**Reformátusok Lapja** 1895–1896) és szerkesztővel (Biky Károly) indult újra, Mátészalka megjelenési hellyel. A **Szatmári Hírlap** (1893–1894) a Protestáns Irodalmi Kör kiadásában egy évig jelent meg a protestantizmus elleni támadások ellensúlyozására.⁴⁶⁴

III.2.5.5. Szaklapok

A mezőgazdasági jellegű szaklapok közül az 1890-ben alapított országos terjesztésű **Magyar Kertész** (1890–1894) a községi faiskola, gyümölcsfatenyésztés, konyhakertészet és mezőgazdaság ügyeit karolta fel. Az orgánum Nagyszöllösön való megjelenését Bornemissza Zoltán⁴⁶⁵ gyümölcsészeti vándortanárnak köszönhetette, aki ekkor Ung, Bereg és Ugocsa megyékben teljesített szolgálatot. Az Ugocsa megye gyér sajtóviszonyait gazdagító lap a gazdaközönségnek szólt, és négy évig látott napvilágot. Egy újabb – térségünkre jellemző – mezőgazdasági orgánum, a Nyíregyházán kiadott **Gazdasági Értesítő** (1894–1896), a Felső-Tiszavidéki Gazdasági Egyesület hivatalos közlönye gyarapította a lapok számát 1894-ben. Ez a gyakorlati útmutatások mellett eszmecsere is lehetőséget nyújtott.

A **Fényképészeti Értesítő**t (1893–1894), a fényképészek és műkedvelők országos terjesztésű szaklapját Tarczali Dezső szerkesztésében és kiadásában szintén Nyíregyházán alapították. Két év után Szentendrére tették át megjelenési helyét.

Nagyszöllösön folytatták az országos terjesztésű **Bírósági Végrehajtók Közlönyének** (1897–1903) kiadását 1897-ben, aminek Somlyói V. Ignác helyi illetőségű királyi járásbírói végrehajtó volt a szerkesztője, aki 1900-ban a lap tulajdoni jogát is megszerezte.

A térség harmadik hirdető újságja a csupán néhány számot megért, Szatmárhoz kötődő **Haladás** (1895) reklám céllal tájékoztatta a közönséget a divatüzletben történt változásokról. A **Senzáció Újság** (1897) a Haladás folytatásaként látott napvilágot Szatmárban.

---

⁴⁶² Biky (Biki) Károly (1846–1912) református esperes-lelkész. In: Szinnyei, 1891. 1. köt. 1065. h.; Gulyás, 1941. 3. köt. 327. h.

⁴⁶³ Biky Károly: Programmunk. In: Reformátusok Lapja. 1891. jan. 3. 1. sz. p. 1–2.

⁴⁶⁴ Felhívás előfizetésre. In: Szatmári Hírlap, 1893. dec. 16. 1. sz. p. 1.

⁴⁶⁵ Bornemissza Zoltán (1851–?) császári és királyi tartalékos hadnagy és gyümölcsészeti vándortanár. Fatenyésztési felügyelő 1895-től 1913-ig. In: Szinnyei, 1891. 1. köt. 1234–1235. h.; Gulyás, 1941. 3. köt. 942. h.

Érdekességként említhető a szatmári Jótékonycélú Bélyeggyűjtő Egyesület hivatalos közlönye, a magyar-német nyelvű **Posta-érték Gyűjtők Hirdetési Lapja – Ankündigungsblatt für Philatelia** (1898), aminek csak néhány száma jelent meg.

III.2.5.6. A szatmári és szabolcsi politikai lapok előfutárai

A politikai lapok előfutárának, az agrárszocialista mozgalom ellen indított lapnak tekinthető a Bodnár Gáspár szerkesztő nevéhez és Szatmárhoz kötődő **Magyar Földművelő** (1898–1913), amely Várkonyi István Földművelő című lapjának ellensúlyozása érdekében indult. A szerkesztő visszaemlékezése szerint a lap kitűzött célját elérte, a Bodroghöz közlően teljesen kiszorította a Földművelőt.⁴⁶⁶ Bodnár lapjával a – Téli Estékhez hasonlóan – valláserkölcsi alapon írt szépirodalmi olvasmányokkal nevelt, szórakoztatott, szakismeretekkel, praktikus tanácsokkal (háztartás, mezőgazdaság) látta el olvasóit, figyelmeztetett a kivándorlás veszélyeire, segítette az országos eseményekben, a törvényekben való eligazodást (pl. a gazdasági és munkástörvény, a cséplőmunkások törvénye).⁴⁶⁷

Nyíregyházán 1898-ban látott napvilágot Gily Ede, ifj.,⁴⁶⁸ majd Székely Imre szerkesztésében az első politikai napilap, a **Szabolcsi Hírlap** (1898), ami tizenegy hónapos fennállása alatt nem hivatalos orgánumnaként a Függetlenségi és 48-as Párt céljaiért és az önálló Magyarországgért küzdött.

III.2.6. A lapkiadás sajátosságai a XX. század elején

III.2.6.1. A vegyes tartalmú lapok fejlődési iránya

Az 1880-as éveket a vegyes tartalmú lapok mellett a szaklapok terjedése, amíg a századfordulót a politikai lapok megjelenése és egyre nagyobb mértékű helyfoglalása jellemezte.

A korábban már elemzett **Szamos** (1869–1919) 1903-ban vált politikai lappá, mert így a felmerülő közérdekű kérdésekhez is hozzá szólhatott. 1908-ig a Szabadelvű Párt politikáját, azt követően a Függetlenségi és 48-as Párt programját támogatta. Az 1900-as évek elején kiemelten foglalkozott a népiskolákkal (államosítás, egységes tanterv bevezetése), vezércikkei országos politikai kérdésekre is kiterjedtek (A kiegyezés. Az ipartörvény revíziója. A parla-

⁴⁶⁶ Elhitette olvasóival, hogy minden úgy jó, ahogy van. Bodnár Gáspárt a korábban már említett Téli Esték szerkesztőjét Mailáth József perbenyiki gróf és neje kérte a lap szerkesztésére. In: Bodnár G. 1910. p. 542.

⁴⁶⁷ A megállapítás alapját az 1899–1901 között megjelent számok képezik.

⁴⁶⁸ Gily Ede, ifj. (1871–1901) hírlapíró. In: Szinnyei, 1894. 3. köt. 1215. h.; Gulyás, 1992. 10. köt. 905–906. h.

menti béke).⁴⁶⁹ 1910-ben egy részvénytársaság tulajdonába került, ezáltal is biztosítva fennállását és függetlenségét. A társadalmi kérdéseket a hazafias szabadelvűség szemszögéből vizsgálta.⁴⁷⁰

Az 1904 decemberében napilapként indult **Szatmári Napló** (1904–1907) egy hónap múlva független, majd függetlenségi és 48-as politikai újsággént folytatta megjelenését Balassa Sándor⁴⁷¹ szerkesztésében. Megszűnését 1907 januárjában azzal magyarázta, hogy politikai lappá alakulása miatt szerkesztői visszaléptek. A vegyes tartalmú lapok száma 1904-ben négygyel gyarapodott a térségben.

A **Beregi Újság** (1904–1909) társadalmi, vármegyei és közgazdasági érdekű hetilapként indult 1904 júliusában Kubowich Géza⁴⁷² szerkesztésében és kiadásában. A negyedik évfolyamában alakult politikai lappá. Függetlennek, szabadnak és igazmondónak vallotta magát.

A **Nagybánya** (1903–1944) társadalmi, szépirodalmi hetilapként indult és még a második világháború alatt is megjelent. Égly Mihály⁴⁷³ városi főjegyző, szerkesztő a lap indulását követő másfél évtizeden át változatlan programcikkkel várta olvasóit. A szűkebb pátria, a városlakók, az igazság és a pártatlanság orgánumának tartotta magát, megjegyezve, nem egy olyan alkotás létezik, aminek a létrehozásában a lap munkatársai is tevékenyen kivették részüket.⁴⁷⁴ Életben maradása azért is jelentős, mert a városnak már volt egy vegyes tartalmú lapja, az 1875-ben indult **Nagybánya és Vidéke** (1875–1944), amely mellett életteret tudott találni.

A **Kővárvidék** (1904–1918) és a **Szinérváralja** (1904–1914) vegyes tartalmú hetilap több mint egy évtizeden keresztül annak a városnak és vidékének az érdekeit képviselte, ahol megjelent. Az olvasói piac telítettsége miatt a megyei jogkörű, általános vegyes tartalmú orgánumok helyett szűkebb körre orientált lapokat indítottak, mert valószínűleg erre volt igény. A márciusban alapított **Nyíregyházi Hétfői Hírlap** (1906), városi és megyei érdekű közlöny is feltehetően az előbb leírtak miatt szűnt meg szeptemberben. A kisebb közigazgatási egységek lapalapításainak lendülete is az új igényre vezethető vissza. Ekkor indult a **Mándok** (1906–1908), a **Nagysomkút-Erdőd Vidéke** (1906) és a **Nagykároly** (1906–1913). Ez utóbbi Rosenfeld Zsigmond szerkesztésében. Klein Gyula annak ellenére

---

⁴⁶⁹ Szamos, 1903. jan. 25. 8. sz. p. 1–2.; dec. 6. 98. sz. p. 1–2., dec. 10. 99. sz. p. 1–2.

⁴⁷⁰ Szamos, 1910. dec. 1. 268. sz. p. 1.

⁴⁷¹ Balassa Sándor (1882–1960) később debreceni hírlapíró, szerkesztő. In: Bényei J., 2008. p. 32–33.

⁴⁷² Kubowich Géza (1878-?) ügyvéd. In: Szinnyei, 1900. 7. köt. 397. h.; Gulyás, 1995. 17. köt. 704. h.

⁴⁷³ Égly Mihály (1865–1918) városi főjegyző, vármegyei tb. főjegyző. In: Gulyás, 1990. 7. köt. 112. h.

⁴⁷⁴ Égly Mihály: Beköszöntő. In: Nagybánya, 1903. febr. 12. 1. sz. p. 1–2.; é.m.: A mi közönségünkhöz. In: Uo. 1917. jan. 4. 1. sz. p. 1–2.

indította el az év végén a **Kisvárdai és Vidékét** (1906–1913), hogy a mezővárosnak már volt egy életképes orgánuma, a Kisvárdai Lapok, ami ekkor lépett a 19. évfolyamába. 1907-ben Fehérgyarmat, Halmi és Nagyszőlős is belépett a lapalapítók sorába. A **Fehérgyarmat és Vidéke** (1907) három hónap után megszűnt, pedig a lapvezéri feladatokat Luby Géza⁴⁷⁵ töltötte be. A **Halmi** (1907–1908) ugyancsak rövid életűnek bizonyult.

Az alábbi lapok a fővárosban, 1896. december 6-án indított Friss Újság filiáléiként jelentek meg. (A Friss Újságról a II. Országos sajtóviszonyok II. 4. alfejezetében már volt szó.) A szeptemberben kiadott **Szatmári Friss Újság** (1902–1903) Szatmár-Németi és Szatmár megye olyan pártoktól független olcsó napilapjaként próbált magának helyet találni, amely híryanagának gyors megjelenésével megelőzte a fővárosi lapokat. Ez abból adódott, hogy a Friss Újság szerkesztője Majdik Árpád⁴⁷⁶ előnyben részesítette a vidéki változat kinyomtatását.⁴⁷⁷ Teljes egészében nem tekinthető bulvár lapnak, de bőven találunk benne szenzációt hajhászó cikket (gyilkosságok, ezekről szóló esküdszéki tárgyalások, tragédiák, balesetek). Az újság életterének szűkülését bizonyította terjedelmének két oldalra való zsugorodása, továbbá a politikai jellegű cikkek miatt a cenzúra által szaporodó üres oldalak száma.⁴⁷⁸

A **Nyíregyházi Friss Újság** (1904) társadalmi és gazdasági napilapként indult júliusban, budapesti nyomdában készült, és mintegy fél évig jelent meg. Az előzőhöz hasonlóan országos, sokszor szenzációt hajhászó cikkeket, karikatúrákat, fővárosi cégek hirdetéseit közölte.

III.2.6.2. Politikai lapok

Az 1902 novemberében megindított **Szatmári Hírlap** (1902–1904) a vármegye első politikai napilapjának tartotta magát. A Szatmári és Szatmármegyei Függetlenségi és 48-as Párt Közlönyeként jelent meg 1903-tól 1904 januárjáig.

Az 1902 márciusában indult **Szabolcs** (1902–1912), Schlichter Gyula, Hlatky Schlichter Gyula szerkesztésében és kiadásában, Bánffy Dezső Új Pártjának hitvallását tette magáévá. A rövid életű (négy hónapig megjelent) **Szatmármegyei Politikai Hírlap** (1901) szabadelvű politikai nézeteivel ritkaságnak számított Szatmárban.

---

⁴⁷⁵ Luby Géza (1847–1911) Bereg, majd Szatmár megye függetlenségi parlamenti képviselője. In: Kiss, 2006. p. 386.

⁴⁷⁶ Majdik Árpád (1871–1923) hírlapíró. A Szatmári Hírlap és a Szamos munkatársa. In: Ferenczy, [1907.] p. 130.; OSZK katalógus

⁴⁷⁷ Lakatos, 2004. p. 54.

⁴⁷⁸ Az 1903. ápr. 3 és ápr. 4. között megjelent 92–93. sz., továbbá az ápr. 8 és ápr. 10. között megjelent 96–98. számok 2. oldala üres vagy áthúzott (a cenzúrázott példányon); Áthúzott cikkek: Éjjel a sztrájkanyán; Forrongó országok; Szocialisták szennyese. In: Szatmári Friss Újság. 1903. ápr. 10. 98. sz. p. 2.

A parlamenti választások és a kormányválság hatására 1905-ben visszaesett a lapalapítások száma. A megyei ellenállási mozgalom a térségben két periodikum megindulását is segítette. A **Szatmárvármegye** (1905–1913) című politikai orgánomot éppen ekkor alapították azzal a céllal, hogy a megye függetlenül érző és gondolkodó közönségének is legyen szócsöve. Első szerkesztője és kiadója Kovács Dezső volt. Programjuk megegyezett a szövetkezett ellenzékével, s emellett a közigazgatást is mentesíteni akarták a politikától.⁴⁷⁹ Később, 1911 februárjától a szatmárvármegyei 48-as és függetlenségi párt hivatalos lapjaként jelent meg.

A **Munkácsi Hírlap** (1905–1919) 1906. évi második évfolyamának (az 1905. évi, első évfolyam nem található) tartalma egyértelműen bizonyította, hogy azt is a megyei alkotmányos mozgalom hívta életre. A lap szerkesztője, Katz Sándor munkácsi ügyvéd, a függetlenségi párt alelnöke volt. Folyamatosan tájékoztatta olvasóit a megyék alkotmányos küzdelméről, örömmel üdvözölte az új parlamenti választás eredményét. Bereg megye első politikai lapja mindenkitől és mindentől függetlennek vallotta magát.⁴⁸⁰ Ezt három évvel később, 1910-ben a következő módon kommentálták: a függetlenségi eszméért harcolnak és Kossuth Lajos elvei képezik politikai ideáljukat és programjukat.⁴⁸¹ A **Nagyszöllősi Hírlap** (1907–1914) politikai, gazdasági és társadalmi lapként 1914 júliusáig szolgálta az olvasóközönséget.

A politikai lapok száma 1907-ben hárommal emelkedett. Januárban alapította Inczedy Lajos és Jóba László a **Független Szabolcsi Újságot** (1907), a 48-as függetlenségi és politikai napilapot. A **Szabolcsvármegye** (1907–1917) is a függetlenségi eszméért szállt síkra előbb független, majd politikai napilapként.⁴⁸² A lap első főszerkesztője, Pröhle Vilmos.⁴⁸³ A **Népszövetség** (1907–1909) az agrárszocialista mozgalom elfojtása érdekében jött létre, erről a későbbiekben lesz szó.

---

⁴⁷⁹ Programunk. In: Szatmárvármegye, 1905. nov. 4. 1. sz. p. 1–2.

⁴⁸⁰ Ezt a függetlenségi párt mellett való elkötelezettsége is cáfolta. Olvasóinkhoz. In: Munkácsi Hírlap, 1907. dec. 9. 49. sz. p. 3.

⁴⁸¹ Boldog új esztendőt. In: Munkácsi Hírlap, 1910. jan. 2. 1. sz. p. 1.

⁴⁸² Tulipán címen 1907 júliusában mellékletként jelentette meg a Tulipán Szövetség Magyar Védőegyesület Szabolcsmegyei Osztályának hivatalos közlönyét.

⁴⁸³ Pröhle Vilmos (1871–1946) tudós (orientaliztika), tanár. In: Katona, 1994. p. 58.

III.2.6.3. A vármegyei hivatalos lapok.

A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvénycikk 33. §-a értelmében minden vármegyében az ügyviteli szabályzatban megállapított módon vármegyei hivatalos lapot kellett létesíteni. Ez a laptípus térségünkben 1903. január 1-től, illetve július 1-től jelent meg önálló formában.⁴⁸⁴

A vármegyék hivatalos lapjai korábban a megyeszékhely valamely hetilapjában⁴⁸⁵ jelentek meg. Szabolcs megye állandó választmánya a belügyminiszter 45.413/III. b. számú törvényhatósági hivatalos közlöny létesítését elrendelő leiratára hivatkozva hagyta jóvá a Zoltán János alispán és Jóba Elek laptulajdonos által 1885-ben kötött szerződést. Ebben a hivatalos közlönynek a Nyírvidék című hetilapban való megjelenéséről kötöttek megállapodást.⁴⁸⁶ Arra vonatkozóan, hogy ez a térség többi megyéjében hogyan zajlott le, csak következtetni lehet. A vármegyék hivatalos közlönyei az 1885. évi belügyminiszteri rendelet előtt is megjelentek a helyi sajtóban, ezt igazolták a lábjegyzetben leírt indulási idők, de azt 1885-ben tették kötelezővé. Egy hetilap megyei hivatalos közlöny melléklettel való megjelenése az orgánum megye által való támogatására utalt. A közlésre szánt tartalom kinyomtatása, közzététele egyrészt rendszeres, állandó bevételt jelentett az újság számára. Másrészt a közlöny-melléklet miatt azt a megye valamennyi községének kötelezően meg kellett rendelni, ami állandó előfizetői tábort, és újabb bevételt biztosított az orgánum számára (a Nyírvidék esetében 18 éven keresztül).

Az 1901. évi XX. törvénycikk végrehajtása során a kiválás és az önálló lapként való megjelenés folyamata térségünkben hasonló módon zajlott le, nem kis veszteséget okozva a közlöny nélkül maradt hetilapok számára. Ezt azzal próbálták mérsékelni, hogy a hivatalos lapokat továbbra is a régi hetilap nyomdájában sokszorosították.⁴⁸⁷ A vármegyei hivatalos lapokat megküldték a városoknak, az összes kis- és nagy községnek, a községi jegyzői és körjegyzői hivataloknak. A megjelent közlemények a megjelölt hivatalt és tisztviselőt külön rendelkezés nélkül éppúgy kötelezték, mint az írásban kiadott rendeletek. A lappéldányokat közszemlére kellett kitenni, majd összegyűjtés után irattárba helyezni.

---

⁴⁸⁴ Bereg vármegyében pl. az alispán 10940/1903. K. I. sz. hivatalos rendelete írta elő a Vármegyei Hivatalos Lap megindítását. Utalt a csütörtöki megjelenési napra és a szerkesztő személyére, aki a vármegye második aljegyzője lett. In: Bereg, 1903. jún. 28. 26. sz. p. 2.

⁴⁸⁵ Bereg 1880. okt. 24-től; Nyírvidék 1885. okt. 4.-től; Szatmármegyei Közlöny 1875-től, huszonöt éven át volt a vármegye hivatalos lapja; az Ung 1884. febr. 10-től.

⁴⁸⁶ Hivatalos rész. Beköszöntő. In: Nyírvidék, 1885. okt. 4. p. 1.

⁴⁸⁷ Az Ugocsa c. lap erről a következőket írta: a hivatalos lap előkészítő bizottságába lapjuk kiadóját is meghívták. A vitás kérdéseket a legméltányosabb módon intézték el, s így az Ugocsa megjelenése nem került veszélybe. In: Ugocsa, 1903. júl. 5. 27. sz. p. 3.

Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja 1903. január 4-én, **Beregvármegye Hivatalos Lapja**, **Szatmárvármegye Hivatalos Lapja** és **Ung Vármegye Hivatalos Lapja** 1903. július 2-án indult. **Ugocsa Vármegye Hivatalos Lapjának** 1903. évi indulására csak az 1908. évi 6. évfolyamszámából lehet következtetni.

A Hivatalos Lapok a következő fejezetekből álltak:

- I. Vármegyei szabályrendeletek és közérdekű határozatok;
- II. További intézkedést igénylő, általános jellegű rendeletek (ezek a főszolgabíróknak és a jegyzőknek szóltak);
- III. Általános jellegű, de további intézkedést nem igénylő rendeletek, értesítések és más közlemények;
- IV. Személyi hírek (amennyiben azok közlése a közigazgatás érdekében szükséges, vagy indokolt: pl. változások a tiszti karban, vagy a közigazgatási bizottságban helyettesítések stb.);
- V. Pályázatok, hivatalos hirdetések és körözhvények.⁴⁸⁸

A **Bereg** című lapban a községek egy később megállapításra kerülő előfizetési díj fejében minden hivatalos hirdetésüket ingyen jelentethették meg a lapban. A „Bereg” szerkesztője szerint orgánuma a hivatalos lap kiválásával szellemiekben és a közérdek szempontjából ugyan nyert, előfizetőket viszont veszített, mert az alispáni rendelet már nem kötelezte a községeket lapjuk előfizetésére (amint azt korábban tette a hivatalos hírek miatt). Egy belügyminiszteri határozat értelmében törölték a közgyűlési határozatnak azt a részét, mely a vármegyei hivatalos közleményeket hozó vegyes tartalmú hetilapok kötelező megrendelését írta elő a községek és körjegyzőségek részére.

A **Szatmármegyei Közlöny** testvérlapjának tekintette az önállóan megjelent hivatalos lapot, és továbbra is a vármegye hú krónikása kívánt maradni. Annak önállósulását pozitív oldalról közelítette meg, mivel sohasem tudták, hogy mennyi helyet tartsanak fenn a hivatalos közlemények számára, mert az mindig lapzárta előtt derült ki. Az újság előző módon felszabadult helyén a köz- és közérdekű ügyek tárgyalására több hely jutott, és továbbra is közzétették a hivatalos lap közérdekű közleményeit. A Szatmármegyei Közlöny nem számolt az előfizetők csökkenésével. Meg volt arról győződve, hogy a vidéki előfizetők, és a vármegye bizottságának tagjai a jövőben is a lap olvasói maradnak, mert tudták, hogy a megye központjában történt események részletes leírását csak abban találják meg.⁴⁸⁹ A területi átrendezések miatt Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja élt a leghosszabb ideig, 1950. máj. 16-án jelent meg utoljára, ekkor Szabolcs-Szatmár megye Hivatalos Lapja címen.

⁴⁸⁸ Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja. 1903. jan. 4. 1. sz. tartalomjegyzék

⁴⁸⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1903. júl. 5. 27. sz. p. 1–2.

III.2.6.4. A szaklapok számának emelkedése

A szaklapok között a nevelésügyi, a vallási tartalmú és a mezőgazdasági jellegűek vezettek. Ung, Bereg és Ugocsa után **Tanügyi Értesítő** (1902–1919) címen, Kótai Lajos szerkesztésében (aki 1905–1912 között látta el ezt a feladatot) a Szatmármegyei Általános Tanítóegyesület is kiadta hivatalos közlönyét. Elsősorban az egyesület, a megyei népoktatás és a tanítók érdekeit kívánta szolgálni. Az előbb említett egyesületi tanügyi laphoz hasonlóan egyik legfontosabb feladatának a tagok közötti kapcsolat megteremtését tekintette.⁴⁹⁰ Az első számok az egyesület életéről és a tanítók helyzetéről szóltak, de az 1904. évfolyamtól nemzeti neveléssel kapcsolatos cikkek is helyet kaptak benne.⁴⁹¹

A **Nemzeti Népművelés** (1906–1908) tan- és nevelésügyi országos terjesztésű szaklap Nagybányán indult és Pálinkás Béla tanár szerkesztette. Küzdött a tanítóság anyagi helyzetének javításáért, az elemi népiskolákban a tanítói könyvtárak felállításáért, a magyar nyelv megfelelő színvonalon történő tanításáért, az állam és nemzetellenes iskolák bezárásáért.⁴⁹² Megjelenési helyét 1908-ban Orosházára tette át.

A 1900-ban indult felekezeti lapok között a legjelentősebb a Szent Bazil Társulat által alapított **Görög Katholikus Szemle** (1900–1918). A lap a ruszin nemzeti értelmiség érdekeit képviselte Kaminszky Géza szerkesztésében,⁴⁹³ aki a század végén az Apponyi-féle ellenzék eszmeiségével azonosult. A lap szellemisége az alábbiakban összegezhető: „hűség a magyar hazához, vallásosság, skizmaellenesség,⁴⁹⁴ a görög katolikus liturgikus hagyományok védelme, ruszin származású értelmiség képzésére irányuló törekvés, az agrárszocialista, szociáldemokrata és általában a népi megmozdulásokkal való szembenállás.”⁴⁹⁵ Egyházi, tanügyi és népnevelési cikkei általában a hivatalos oktatáspolitikával ellentétes nézeteket tükröztek.⁴⁹⁶ Sokat cikkeztek az Amerikába kivándorolt ruszinok körében végzett egyházi

---

⁴⁹⁰ Kótai Lajos: Beköszöntő. In: Tanügyi Értesítő, 1902. okt. 15. 1. sz. p. 1.

⁴⁹¹ B.J.: Neveljünk hazafiakat és honleányokat. In: Tanügyi Értesítő, 1904. márc. 15. 3. sz. p. 2–5.; Magyar állam; magyar népoktatás. In: Uo. 1909. febr. 25. 2. sz. p. 1–2.

⁴⁹² P.B.: Beköszöntő. In: Nemzeti Népművelés, 1906. aug. 15. 1. sz. p. 1–2.

⁴⁹³ Kaminszky Géza (1859–1929) a ruszin nemzeti értelmiség központi személyisége. 1877-től az ungvári szeminárium tanára, majd igazgatója. 1896-tól 1902-ig a Szent Bazil Társulat igazgatója, 1902-től 1918-ig az Unió könyvnyomda Rt. elnöke. In: Mayer, 1977. p. 72–73.

⁴⁹⁴ A skizma elsősorban a ruszin szegényparasztok és agrárproletárok között alakult ki, a görög katolikus vallásról a görögkeleti vallásra való áttérésüket jelentette. Így akartak megszabadulni a görög katolikus egyházban rájuk nehezedő anyagi terhektől. In: Mayer, 1977. p. 111–112.

⁴⁹⁵ Uo. p. 77., 92.

⁴⁹⁶ Az állami tanítóképesítés ellen cím alatt pl. a következők olvashatók: a katolikus népnek katolikus iskolára és katolikus tanítóra van szüksége. In: Görög Katholikus Szemle, 1899. dec. 24. msz. p. 4.; vagy a tanügy rovatban: Az iskolák államosításának hátránya a vallásos nevelésre nézve. In: Uo. 1901. jún. 9. 23. sz. p. 3.

szolgálatról.⁴⁹⁷ Az első világháború idején a lapot a háborúval szemben kinyilvánított erősen kritikus hangvétel jellemezte.

Az **Evangelikus Homiletikai Folyóirat** (1903–1904) evangéliumi alapigék, továbbá evangéliumi és epistoliumi alapigék alcímen látott napvilágot 1903-ban, Nyíregyházán. Térségünk első evangélikus orgánuma Geduly Henrik⁴⁹⁸ evangélikus lelkész szerkesztésében az egyházi beszéd, prédikáció teológiai-retorikai kérdéseit tárgyalta. Térségünk második evangélikus orgánuma, akkor az egyetlen magyar nyelvű evangélikus egyháztársadalmi lap, az **Evangelikus Őrálló** (1907–1911), szintén Geduly Henrik lelkész szerkesztésében 1907 júliusától jelent meg Nyíregyházán.⁴⁹⁹ A protestáns **Igehirdető** (1906–1919), egyházi beszédek gyűjteménye, teológiai folyóirat Nagybányán indult és megjelent korszakunk végéig Révész János⁵⁰⁰ és Soltész Elemér⁵⁰¹ szerkesztésében.

A mezőgazdasági szaklapok között a **Gazdák Lapja** (1902–1910) volt a térség első önállóan megjelent gazdasági egyesületi hivatalos közlönye (1903 júliusától), ami 1902-ben még a Szamos melléklapjaként látott napvilágot. A gazdák érdekeit védte Poszvék Nándor⁵⁰² szerkesztésében. Az egyes számok általános vezércikkekből, aktuális ismeretterjesztő írásokból, hasznos tudnivalókból, vásári jelentésekből, árverési és egyéb hirdetményekből álltak. Irodalom rovatában új lapokra és könyvekre hívta fel a figyelmet.⁵⁰³ A **Méhészeti Szemle** (1906–1909), általános méhészeti értesítő, a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület Méhészeti Szakosztályának közlönyeként indult januárban és valós igényt elégített ki a térség elsősorban mezőgazdaságból élő népessége körében. A méhészek szakismeretének gyarapítására, továbbá a méhészek és fogyasztók közötti kapcsolat kialakítására törekedett.⁵⁰⁴ Megjelenését 1909-től Pápán folytatta.

---

⁴⁹⁷ Görög Katholikus Szemle, 1903. márc. 29. 13. sz. p. 1–2.; jún. 7. 23. sz. p. 2–3.; 1908. márc. 29. 13. sz. p. 71–72.; aug. 16. 33. sz. p. 194–195.

⁴⁹⁸ Geduly Henrik (1866–1937) evangélikus püspök, a Nyíregyháza az ezredik évben címen megjelent monográfia szerzője. In: Katona, 1994. p. 50.

⁴⁹⁹ Indulásától, 1904 decemberétől Rákoskeresztúron látott napvilágot. Geduly Henrik nyíregyházi evangélikus lelkész 1907-ben vette át a lap szerkesztését, ezért került át Nyíregyházára, ahol 1911-ig jelent meg. In: Margócsy, 2003. p. 243.

⁵⁰⁰ Révész János (1863–1933) evangélikus lelkész, egyházi író, lapszerkesztő. In: Szinnyei, 1906. 11. köt. 888–889. h.; Markó, 2002. 4. köt. 684–685.

⁵⁰¹ Soltész Elemér (1874–1957) református lelkész, később protestáns tábori püspök, vezérőrnagy. In: Szinnyei, 1908. 12. köt. 1210. h.; Markó, 2004. 5. köt. p. 1195.

⁵⁰² Poszvék Nándor (1870–1914) gazdasági egyesület titkár, gazdasági szakíró. In: Szinnyei, 1906. 11. köt. 87. h.; Gulyás, kézirat.

⁵⁰³ Gazdák Lapja. In: Gazdák Lapja, 1903. júl. 2. 27. sz. p. 1–2.

⁵⁰⁴ Mélyen tisztelt közönség. In: Méhészeti Szemle, 1906. jan. 1. 1. sz. p. 1.

A **Magyar Erdész** országos terjesztésű folyóirat 1901-től 1903 áprilisáig Ungváron, 1919 decemberéig Borsod-Apátfalván jelent meg Imecs Béla⁵⁰⁵ szerkesztésében, Székely és Illés kiadásában és nyomdájában.

A szakmákhoz kötődő **Rendőri Lapok** (1904–1911) 1904-ben indult Szatmárban, amely részben a rendőri hivatal tisztviselői és rendőrlegénysége, részben a nagyközönség számára készült. Segítségével bemutatták a főkapitányi hivatal működését. A nyolc évfolyamot élt lap rávilágított a hivatal sokrétű tevékenységére és forrásértékűnek tekinthető közleményeket tett közzé, pl. idegenek forgalma havonként, kivándorlás – a kivándorlók névsorával vagy pl. szabályrendelet a házi szemét kihordásáról.

Említést érdemel még a **Gyógyszerészet** (1905–1906) című szakmai értesítő, ami két Misztótfaluban élő elkötelezett gyógyszerésznek, Simon Aurélnak és Teleki Bélának köszönhető születését. Az orgánium a gyógyszerészet szaktudományának a fejlődését szolgálta.⁵⁰⁶ A **Magyar Gambrinus** (1906–1907), a Magyar Sörkereskedők Országos Egyesületének hivatalos közlönye is országos terjesztésű szaklapként indult Nagybányán.

A Nagykárolyban kiadott **Élet** (1906–1909) alkoholelleses, valamint az elmebetegek ügyeivel foglalkozó ugyancsak országos terjesztésű orgánium volt. Egy év múlva az Alkoholelleses Szövetség hivatalos közlönyeként látott napvilágot.

III.2.6.5. Színházi lapok

A század első éveiben ugrásszerűen megnőtt a színházi lapok száma. A **Színházi Újság** 1901-ben Szatmárban művészeti és társadalmi napilapként jelent meg, három száma ismert. Az **Ungvári Színpad** (1901) kritikai orgániumként májustól júliusig rendszertelenül látott napvilágot Ungváron. Az **Ungvári Színházi Újság** 1903-ban májustól júniusig, naponként jelent meg a színházi darabok ismertetésével, hirdetésekkel, plakátokkal. Valószínűleg mindkettő a városba érkező vándortársulatok színházi előadásaihoz kapcsolódott. A színművészeti és szépirodalmi idénylap alcímen megjelent rövid életű **Színház** (1904) Szatmárhoz kötődött. A szezon színházi eseményeiről írt, a színre került darabok tartalmát ismertette, színházi plakátokat tett közzé. Mindössze egy száma maradt fenn. Majd 1906-ban a művészeti lapok köre három új színházi lappal bővült – ebből a **Színészet** (1906) és **Színházi Újság** (1906) Nyíregyházához, az ugyanezen címen megjelent **Színházi Újság**

⁵⁰⁵ Imecs Béla, imecsfalvi (1860–1909) erdőmester, lapszerkesztő. In: Gulyás, 1993. 15. köt. 151. h.

⁵⁰⁶ A Misztótfaluban akkor nyolc éve alapított gyógyszergyárukat modern nyomdával is felszerelték, ez is segítette a lap megjelenését. Simon Aurél – Teleki Béla: Tisztelt Kartársak. In: Gyógyszerészet, 1905. máj. 10. 1. sz. p. 1.

(1906) Nagybányához kötődött, mindkét városban ezek voltak az első színművészeti orgánumok.

III.2.7. Lapalapítások 1907-től az első világháború kitöréséig

III.2.7.1. A gazdasági érdekvédelem szolgálatában

A politikai pártokhoz, politikai nézetekhez kötődő lapok mellett Szatmár megyében 1907-től az agrár- és ipari munkások mozgalmának elfojtására alapítottak orgánumokat. Az agrárszocialisták mozgalmával szemben a gazdák érdekeit védte a **Népszövetség** (1907–1909). Ez Nagykárolyban, Kunéry Kámán szerkesztésében látott napvilágot az Északkelet Magyarországi vármegyék, közöttük Szatmár, Bereg és Ugocsa megyék közönségéhez szolt. A programcikk a gazdaközöniséget –az országban működő 370 földmunkásszervezettel szemben– egy erős gazdaszövetség létrehozására ösztönözte. A földmunkásokat arra kérte, hogy az idegen agitátorok helyett inkább rájuk hallgassanak. A munkások jobb megélhetésért folytatott küzdelmét az orgánummal, mint a meggyőzés eszközével akarta elfojtani. A haza iránti szeretet és a munkaadók iránti tisztelet fontosságát hangsúlyozta. A lap két év múlva, 1909 márciusától Aradon folytatta megjelenését.⁵⁰⁷

Az **Iparosok Lapja** (1907–1908) társadalmi hetilap is Nagykárolyban indult Simkó Aladár szerkesztésében 1907 januárjában. A Nagykárolyi Ipartestület és Iparosszövetség hivatalos közlönyeként látott napvilágot. Az orgánum programcikkében a magyar iparpártolás eszméjének terjesztésére, az iparosok és kereskedők sérelmének orvoslására és érdekvédelmére tett ígéretet. Írt a munkaadók országos szervezkedéséről, az iparosok és építőiparosok (vállalkozók) szövetségének megalakulásáról, a szocializmus tévtanairól, a szociáldemokratákkal szemben való tömörülés fontosságáról.⁵⁰⁸ A közlöny a vállalkozókat igyekezett megvédeni a szocialista eszméket valló munkásoktól. A szerkesztő a szocializmus és vezetői működésének bírálata miatt összeütközésbe került a város nyomdai alkalmazottaival, amint arról már az első fejezetben szó esett.⁵⁰⁹ A Szatmárban megjelent **Iparos lap** (1907–1909) (1907. október 3-tól **Szabadság**) a szatmári összes iparágak közlönye, Polonyi Albert⁵¹⁰ szerkesztésében az előzőekben tárgyalt Iparosok Lapjához

⁵⁰⁷ Programunk. In: Népszövetség, 1907. febr. 20. 1. sz. p. 1. Az orgánum népellenségét az alábbiak is igazolják. A népbarátokat arra kérték, hogy értesítsék őket a községükben történt eseményekről, a kivándorlásról és a szocialista mozgalmakról, hogy a nép felvilágosítása céljából oda kiszállhassanak, szükség esetén hatósági intézkedést kérhessenek. Hírek. In: Népszövetség, 1907. márc. 15. 2. sz. p. 26.

⁵⁰⁸ Iparosok lapja, 1907. jan. 27. 2. sz. p. 1–4.; jún. 2. 20. sz. p. 1–2.; jún. 16. 22. sz. p. 5.; okt. 27. 40. sz. p. 2–4.

⁵⁰⁹ Simkó Aladár: „Lánctravert sajtószabadság.” Gépirat. In: Iparosok Lapja 1907. szept. 22. 36. számában elhelyezve.

⁵¹⁰ Polonyi Albert a Szatmári Építőiparosok Szövetségének titkára.

hasonlóan az ipari vállalkozók, a munkaadók érdekeit védte a szervezkedő ipari munkásokkal szemben. Az építőiparosok szövetsége az orgánium segítségével próbálta a sztrájkolókat jobb belátásra bírni⁵¹¹ és a közvéleményt „hitelesen” tájékoztatni az eseményekről, a mozgalom elfojtásáról. Több számon keresztül támadta a Függetlenségi és 48-as Pártot és Kelemen Samut, a párt helyi országgyűlési képviselőjét.⁵¹² Azért döntött a kéthetenkénti megjelenés mellett, mert így kaució nélkül is hozzászólhatott politikai kérdésekhez (hetenkénti megjelenésnél kaucióra lett volna szükség).⁵¹³

Az előzőekben ismertetett lapok programjához kapcsolódott a **Közérdek** (1908–1919). Simkó Aladár (az előbb tárgyalt Iparosok Lapja szerkesztője) laptulajdonos-szerkesztő 1908 januárjában indította Nagykárolyban e társadalmi hetilapot, mely mintegy az előzőek folytatásaként a kereskedelem, ipar és mezőgazdaság érdekeinek szolgálata mellett a Nagykárolyi Építőiparosok Szövetsége hivatalos közlönyének szerepét is betöltötte. Simkó a Közérdek-vel a magyar ipar és kereskedelem Béctől való függetlenedéséhez akart hozzájárulni.⁵¹⁴ Emellett arra is rámutatott, hogy Nagykároly akkor egyetlen olyan lappal sem rendelkezett, ami a polgárság és „az általa képviselt intézmények javainak előmozdítására”⁵¹⁵ törekedett volna. Az orgánium a társadalmi osztályok között keletkezett űrt kívánta betölteni, ezzel is segítve a város társadalmának összefogását.⁵¹⁶

A **Nagybányai Hírlap** (1908–1919) társadalmi, szépirodalmi hetilap a Nagybányai Ipartestület, a bányászati és kohászati egyesület nagybányavidéki osztályának hivatalos közlönye szerepét is betöltötte. Az előző évi munkássztrájkok tanulságait levonva határozta meg a lap programját. Az iparosok, kereskedők, az őstermelés és a vidék érdekeit kívánta védeni a munkásosztály szociális problémáinak figyelemmel kísérése mellett.⁵¹⁷

A Piszkei Lajos szerkesztésében megindított **Tiszapolgár és Vidéke** (1908–1911) hetilap a magyar közművelődés ügyének előmozdítása mellett az előzőekhez hasonlóan a község és vidéke társadalmi, gazdasági, ipari és kereskedelmi érdekeinek védelméről sem feledkezett meg.⁵¹⁸

---

⁵¹¹ K-i: A munkásokhoz. In: Iparos lap, 1907. márc. 30. 1. sz. p. 2–3.; Kondor Sándor, ifj.: Munkások ébredjetek. In: Szabadság, 1907. nov. 10. 31. sz. p. 2.

⁵¹² Készülődés november 24-re. In: Szabadság, 1907. nov. 10. 31. sz. p. 2.; Polonyi Albert: Ferdítés. In: Uo. dec. 1. 34. sz. p. 2.; Sürgöny. In: Uo. dec. 8. 35. sz. p. 2.

⁵¹³ Előfizetőinkhez. In: Szabadság, 1907. dec. 25. 36. sz. p. 3.

⁵¹⁴ Simkó Aladár: Beköszöntő. In: Közérdek, 1908. jan. 18. 1. sz. p. 2.

⁵¹⁵ Előfizetési felhívás. In: Uo. p. 1.

⁵¹⁶ Uo.

⁵¹⁷ Előfizetési felhívás. In: Nagybányai Hírlap, 1908. jan. 19. 1. sz. p. 1.

⁵¹⁸ Tiszapolgár és Vidéke, 1908. máj. 3. 1. sz. p. 1.

Az iparosokhoz, kereskedőkhöz hasonlóan a fentiekben ismertetett érdekvédelmi céllal alapították a mezőgazdasági szaklap szerepét is betöltő **Szatmári Gazdát** (1909–1919). A korábban tárgyalt **Gazdák Lapja** 1902-ben önállósodott a Szamostól, és ekkor elsősorban hivatalos közlönyként jelent meg. A Szatmármegyei Gazdasági Egyesület azért indította meg a Szatmári Gazdát, mert nem rendelkezett a gazdaközönség szervezett egészének irányításával készült szaklappal. Elsősorban mezőgazdasági, köz- és nemzetgazdasági problémákkal foglalkozott, de a vármegye és a város gazdasági fejlődését érintő eseményeket is figyelemmel kísérte.⁵¹⁹ A gazdaközönség szervezettségére utaló megjegyzés, továbbá a gazdák szervezkedésével kapcsolatos cikk⁵²⁰ az agrárszocialista mozgalmak ellen való szerveződésre enged következtetni.

III.2.7.2. Politikai (társadalmi) lapok

A *vegyes tartalmú*, magukat ekkor *társadalmi hetilapnak* nevező orgánumok a korábbi évekhez hasonlóan szűkebb közigazgatási területre koncentráltak. Az 1910. évi választások közeledtével egy részük politikai állásfoglalásra kényszerült. A **Határszéli Újság** (1908–1919) a *politikai lapok* számát gyarapította, függetlenségi és 48-as eszméket vallott, és a nemzeti egybeforrás gondolatát hirdette. Hat év múlva, 1914-ben arról panaszkodott, hogy a lap addigi irányát az ellenzéki érzelmű közönség megbuktatta.⁵²¹

Az **Északkelet** (1909–1914) júliusban indult Szatmárnémetiben, és 1910-től a helyi Függetlenségi és 48-as Párt közlönye szerepét is betöltötte. Az **Északkeleti Újság** (1909–1919) Nagykarolyhoz kötődött, és pártoktól függetlennek vallotta magát. Főszerkesztője, majd felelős szerkesztője Vetzák Ede⁵²². A **Fehérgyarmati Hírlap** (1909–1912), társadalmi, gazdasági és szépirodalmi hetilap ugyancsak az év végén indult, és 1910-ben 48-as függetlenségi és pártonkívüli lapként segítette a parlamenti választásokat. A **Mátészalka** (1909–1915) félig-meddig radikálisnak számító lapnak kitűnő szépirodalmi rovata és jelentős vidéki riportjai, tudósításai voltak.⁵²³

---

⁵¹⁹ Böszörményi Emil: Beköszöntő. In: Szatmári Gazda, 1909. jan. 2. 1. sz. p. 1. A Gazdák Lapja csak 1908. nov. 27-ig jelezte alcímében, hogy a fent említett gazdasági egyesületnek is hivatalos közlönye.

⁵²⁰ Meskó Pál: A gazdák szervezkedése. In: Szatmári Gazda, 1909. szept. 4. 36. sz. p. 2–3. A Magyar Gazdaszövetség irányítása mellett biztosítja a magyar gazdák, főleg a földművelő kiscgazdák jogos kívánságainak megvalósítását.

⁵²¹ 1914-ben Földesi Gyula laptulajdonos nyomdász lett a szerkesztő. Itt mégis a velük ellentétes, nem 48-as eszméket vallókra gondolhatott. Előfizetési felhívás. In: Határszéli Újság, 1908. jún. 1. 1. sz. p. 1.; Szilánkok. In: Uo. 1914. 2. sz. p. 1.

⁵²² Vetzák Ede (1877-?) ügyvéd és bankigazgató. In: gulyaspal.mtak.hu. 23115. cédula

⁵²³ Nyéki, 1992. p. 286.

A **Tiszapolgári Újság** (1909–1910) politikai iránya a szűkös pártkereteken felülemelkedve nemzeti alapon nyugodott.⁵²⁴ A **Nyírbátor és Vidéke** (1909–1914) a település első orgánuma, aminek az első világháború augusztus 20-án szakította meg életútját.

A parlamenti választások hatására 1910-ben a korábbi évekhez képest több politikai lapot alapítottak, de azok rövid életűnek bizonyultak. A **48-as Szabolcsi Hírlap** (1910) Inczedy Lajos szerkesztésében a Szabolcsmegyei 48-as és Függetlenségi Párt hivatalos napilapjaként látott napvilágot májustól augusztusig. A januárban indult és két évfolyamot élt **Beregvármegye** (1910–1911) Tisza István és a Nemzeti Munkapárt politikáját támogatta. A Nyíregyházán megjelent **Igazság** (1910–1912) a Polgári Radikális Párt eszmeisége mellett foglalt állást, és 1912 júniusában szűnt meg. Az **Új Szatmár** (1912) radikális nézeteket képviselt, és 1912-ben egyetlen politikai lapként indult, márciustól decemberig jelent meg. Márciustól júniusig jelent meg független újságként a **Szatmári Hétfő** (1913). A város közigazgatási politikájával foglalkozó orgánum főszerkesztője Tanódy Endre⁵²⁵ volt. Ezt két hónap múlva, 1913 szeptemberében a **Szatmári Est** (1913–1914) követte Nagy Vince⁵²⁶ szerkesztésében, ami ellenzéki lapként indult, és 1914 januárjától a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt hivatalos orgánumaként jelent meg. Az első világháború kitörése miatt kialakult kényszerhelyzet miatt megszüntetett lap Szatmár közönségének a 48-as eszmék mellett való kitartását bizonyította.

III.2.7.3. Újabb társadalmi lapok

A rövid életű politikai orgánumokat rövid életű társadalmi lapok követték. A **Beregmegyei Hétfői Újság** (1911), a **Mátészalkai Kis-Lap** (1911–1912), a **Nyírbátori Hírlap** (1911) mellett a **Kisvárdai Friss Újság** (1911–1912) később, (1912. júliustól) **Szabolcsi Újság** (1912–1916) hat éven át jelent meg.

1912-ben hét új időszakos lap látott napvilágot – öttel kevesebb, mint az előző évben. A vegyes tartalmúak az összes orgánum több mint felét foglalták el. A viszonylag rövid életű **Beregi Hírlap** (1912–1920), független politikai és társadalmi hetilap; a társadalmi és közgazdasági alcímet viselő **Ugocsamegye** (1912–1914); a **Fehérgyarmat** (1912–1914) mellett jelent meg a nyolc évet élt **Szabolcsi Hírlap** (1912–1919). Ez utóbbi, a „hivatásos

⁵²⁴ Előre. In: Tiszapolgári Újság, 1909. okt. 10. 1. sz. p. 1.

⁵²⁵ Tanódy Endre (1881-?) ügyvéd. In: Szinnyi, 1909. 13. köt. 1289. h.

⁵²⁶ Nagy Vince (1886–1965) Szatmárnémetiben született, 1912-től szülővárosában ügyvéd, majd politikus. Károlyi Mihály kormányában miniszterelnökségi államtitkár. In: Markó, 2005. p. 217.; wikipedia.org/wiki/Nagy_Vince

ország” szerepét is magára vállalva teljesen független, üzleti szempontoktól távol álló sajtóorgánumként látott napvilágot.⁵²⁷

Közigazgatási, társadalmi és közgazdasági hetilapként indult júniusban **A Vármegye** (1913–1917) Nagykárolyban. A Szatmár Vármegyei Jegyzői Egyesület kiadásában látott napvilágot, és az egyesület hivatalos közlönye szerepét is betöltötte. Egyebek mellett a vármegyei élet minden mozzanatáról, a községeket, jegyzőket érintő dolgokról kívánt szólni. A **Nyírség** (1913) vegyes tartalmú, alcíme szerint, társadalmi hetilap májustól szeptemberig jelent meg Nyírbátorban. A valláserkölcsei eszmékhez való ragaszkodás mellett kiemelte a nemzeti érzés, a nemzeti nyelv ápolásának fontosságát.⁵²⁸

A társadalmi hetilapként indult **Erdőd és Vidéke** (1914), többek között a járási főszolgabírói hivatal működését kívánta segíteni. A **Mátészalkai Újság** (1914) társadalmi hetilap, a járási jegyzői egyesület hivatalos lapja szerepét is betöltötte. Megjelenésüket néhány hónap után, augusztus elején, illetőleg július végén, a világháború szakította félbe.

III.2.7.4. Szak- és szakmai lapok

Az 1900-as évek közepétől az első világháború kitöréséig terjedő években az általános, vegyes tartalmú lapalapítások között egyre nagyobb teret foglaltak el a szak- és művészeti orgánumok. Egy ritka történelmi folyóirat, az **Ung megyei Századok** (1910–1911) gazdagította az újonnan alapított sajtótermékek palettáját. Az Országos Levéltárral kötött előnyös megállapodást értelmében az Ung megyei mohácsi vész előtti okleveleket elsőrangú szakemberek feldolgozásában közölhették. A lap munkatársai között Gálócsy Zoltán vármegyei levéltáros, Kártffy Ödön országos allevéltárnok, tanárok, ügyvédek találhatók. Előfizetőiknek, akiket név szerint is felsoroltak, azt ígérték, hogy nemességi ügyben bármely levéltárban eljárnak helyettük. A folyóirat irányelveket nyújtott a történetíráshoz, egyebek között helyi témájú forrásokat, könyvismertetéseket, családkutatást segítő útmutatásokat közölt konkrét családok példáján keresztül. Sajnálatos, hogy 1911-ben, valószínűleg előfizetők hiányában, megszűnt.

Térségünk újabb pedagógiai folyóirata a Dudinszky István⁵²⁹ laptulajdonos által szerkesztett, görög katolikus érdekeltségű, Ungváron kiadott **Magyar Tanítójelölt** (1908–1913), a

⁵²⁷ In: Szabolcsi Hírlap, 1912. dec. 18. 1. sz. p. 1.

⁵²⁸ B.: Beköszöntő. In: Nyírség, 1913. máj. 1. 1. sz. p. 1.

⁵²⁹ Dudinszky István (1866-?) görög katolikus tanítóképző igazgató. In: Gulyás, 1941. 6. köt. 332–333. h.

képzőintézetek hallgatóinak orgánusaként a tanító- és óvóképzést támogatta. A hallgatók gyakorlati munkáját segítő és tantárgy-pedagógiai tanulmányokat tett közzé.⁵³⁰

A **Görög Katolikus Népiskola** (1913–1914) a Munkácsyegyházmegyei Görög Katolikus Kántortanító Egyesület kiadásában és annak közlönyeként látott napvilágot 1913 januárjában. A folyóirat szerkesztését, amiért Melles Gyula⁵³¹ felelt, Egreczky Emil és Karpinecz Emánuel⁵³² főmunkatársak segítették. A programcikk szerint a szaklap elindítását a kárpátaljai megyék nagyszámú ruszin lakossága, annak sajátos felekezeti viszonyai és önálló kultúrája tette szükségessé. Az orgánus segítségével az országos sajtó által terjesztett és a közvéleményben élő téveszmét (miszerint ők nem tartottak lépést az idővel, megmaradtak réginek, konzervatívnak, keletinek) szerették volna eloszlatni, és bebizonyítani, hogy „a munkácsi egyházmegye tanítóságáról, annak kultúrájáról táplált balhiedelemnek nincs alapja.”⁵³³ A szaklapot az egyesület tagjai tagsági díj ellenében kapták. A cikkek és tanulmányok arra is rámutattak, hogy a tanítóknak számtalan nehézséggel kellett megküzdeni a magyar nyelv tanítása során. A „miért ne engedjük iskoláinkat államosítani” kérdésre a cikkíró válasza, az egyházi iskolák a békés társadalmi élet és a nemzeti egység biztosítékai.⁵³⁴ Számos pedagógiai módszertani kérdéstről írtak, osztották meg tapasztalataikat, de az országos jogszabályokról is tájékoztattak. A lap arról panaszkodott, hogy az egyházmegye 413 tanítója közül cikkíróként csak tizenháromra lehet számítani – egy év után valószínűleg ez vezetett annak 1914 júniusában bekövetkezett megszűnéséhez.⁵³⁵

Az **Élet Világossága** (1911–1913) vallási tartalmú lap a Szabolcs megyei Bujhoz kötődött, és a Református Egyháztanács kiadásában jelent meg. A szintén református **Egyházi Híradó** (1912–1944) alapításának második évében, 1912-ben tette át megjelenési helyét Székesfehérvárról Szatmárra, és ott jelent meg a második világháború végéig.

A **Magyar Varrógépkereskedők Országos Közlönye** (1911–1912) magyar és német nyelven készült Nyíregyházán, majd két év után megszűnt. A Nagybányához kötődő rövid életű **Magyar Bélyegűjság** (1908–1909) a magyar bélyeggyűjtőktől remélt támogatást.

---

⁵³⁰ Minay Lajos: A népnevelési egyesület célja és szervezésének módja. In: Magyar Tanítójelölt, 1909. szept. 1. sz. p. 7–15.; Volosin Ágoston: A természettudományok tanítása a valláserkölcsi nevelés szolgálatában. In: Uo. 1911/1912. szept. 1. sz. p. 6–7. stb.

⁵³¹ Melles Gyula (1867-?) görög katolikus áldozópap, tanítóképző igazgató. In: Gulyás, 1999. 18. köt. 790. h.

⁵³² Karpinecz Emánuel nevelésügyi lapokban jelentek meg írásai. In: Gulyás, 1995. 16. köt. 316. h.; Egreczky Emilről nem található adat.

⁵³³ Karpinecz Emánuel: A kibontott zászló. In: Görög Katolikus Népiskola, 1913. febr. 2. sz. p. 1.

⁵³⁴ Görög Katolikus Népiskola, 1913. máj. 5. sz. p. 141–144.; jún. 6. sz. p. 172–177.

⁵³⁵ Tölgyesi Lajos: Tarlózás. In: Görög Katolikus Népiskola, 1913. jún. 6. sz. p. 189.

III.2.7.5. Irodalmi, művészeti lapok

A **Haladást** (1911) társadalmi és szépirodalmi hetilapként adták ki Nagyállóban, és hét száma látott napvilágot. A szépirodalmi, művészeti és tudományos alcímen Nyíregyházán kiadott **Hónapot** (1911–1912), Nyíregyháza fiatal szépíróinak, gondolkodóinak friss művészeti eszményeket felvállaló lapját, Vertse K. Andor⁵³⁶ szerkesztette. Leffler Béla⁵³⁷ Adyról; Bosnyák Béla⁵³⁸ Nyíregyháza jövőjéről; a később főispán, majd miniszterelnök Kállay Miklós a Salome legendakörről írt dolgozatot. A női munkatársaknak is publikálási lehetőséget biztosító orgánumban versek, elbeszélések és fővárosi színházi bemutatókról készített beszámolók is megjelentek. A folyóirat szépírói H. Nagy Jenőt,⁵³⁹ a debreceni Csokonai Kör illusztris tagját tekintették példaképüknek.⁵⁴⁰ A Haladás és a Hónap (1912 márciusában jelent meg utoljára). Rövid életük, továbbá az a tény, hogy elindításuk előtt 19 évig nem rendelkezett a térség helyi irodalmi lappal (az Irodalom az 1892. évhez kötődött), illetve azt megelőzően is csak tiszavirág-életű próbálkozások voltak – arra lehet következtetni, hogy azoknak sem a kiadása, sem a fogadtatása nem volt megfelelő a Felső-Tiszavidéken. Ennek ellenére az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az olvasók irodalmi igényeinek kielégítésére a vegyes tartalmú, később társadalmi hetilapokon kívül, az országos folyóiratokat nem is említve, számos más orgánus is vállalkozott: pl. Téli Esték, Magyar Földművelő.

A **Téli Esték** (1887–1914) mellett térségünkben újabb társasági lapok jelentek meg, Szatmárban és Nagykárolyban a **Polgárok Lapja**. A nagykárolyi orgánus 1909-ben indult, februártól májusig élt, az iparosok, kereskedők és kisbirtokosok érdekeit védte, és politikai kérdésekkel nem foglalkozott.⁵⁴¹ A Szatmárhoz kötődő közérdekű havi lap 1909 és 1910 között jelent meg, és a Polgári Asztaltársaság kiadásában látott napvilágot. Programcikke szerint a polgárság politikai pártszempontok nélkül akarta itt kifejezésre juttatni a város közügyeiről alkotott véleményét.⁵⁴² A társasági lapok körét bővítette a tiszalöki **Zsúr-lap** (1911–1912), ami elsősorban a nőkhöz szólt, szándékai szerint szórakoztatva nevelt és tanított.⁵⁴³

⁵³⁶ Vertse K. Andor (1890–1962) hivatalnok, lapszerkesztő, újságíró. In: Katona, 1994. p. 84.

⁵³⁷ Leffler Béla (1887–1936) tanár, műfordító. In: Katona, 1994. p. 78–79.

⁵³⁸ Bosnyák Béla (1889–1912) joghallgató, szakíró. In: Katona, 1994. p. 82.

⁵³⁹ Nagy Jenő, H. (1889-?) törvényszéki jegyző. In: Gulyás, 2002. 19. köt. 159. h.; Asztalos – Lakner – Szabó, 2005. névmutatója

⁵⁴⁰ Margócsy, 1993. p. 64–65.

⁵⁴¹ Zászlóbontás. In: Polgárok Lapja, 1909. febr. 28. 1. sz. p. 1.

⁵⁴² Polgárok Lapja, 1909. márc. 15. 1. sz. p. 1.; 2. sz. p. 1.

⁵⁴³ Harsányi Sári: Levél a Zsúr-lap munkatársaihoz. In: Zsúr-Lap, 1911. márc. 1. 1. sz. p. 1.

Emléklapok címen egy alkalmi színházi lapot adtak ki a nagybányai Lendvay Színház 1910. november 5-i avatási ünnepéjére.⁵⁴⁴ Az ungvári **Színház** (1911), az **Ungvári Színházi Újság** (1913) és a nagybányai **Színházi Hét** (1911) mellett említést érdemel még térségünk első mozgósínházi lapja, amit **Mozi** címen 1912-ben alapítottak Ungváron. (Hat száma maradt fenn.) Moziműsor és filmek ismertetése mellett alkalmanként a humornak, a művészetnek és társadalmi-gazdasági kérdéseknek is helyet biztosítottak az alcímében élclap jelzővel is illetett orgánumban.

III.2.8. A világháború évei

III.2.8.1. A katonai sajtó megjelenése

A világháború hatására új laptípusként jelentek meg a katonalapok és a tábori újságok. A katonalapokat a háborús propaganda terjesztése céljából a legfelső katonai vezetés adta ki katonai egységek szerint, a katonák részére. A polgári személyeknek való átadását megtiltották. Ezek között látott napvilágot Ungváron a **Császári és Királyi második Hadsereg Katonalapja** 1914-ben⁵⁴⁵ szeptembertől a német és a magyar mellett a Monarchia egyéb nemzetiségeinek nyelvén, nevezetesen román, horvát, tót, cseh és lengyel változatban is. Az orgánum minden alkalommal valamilyen fontos, pozitív eseményről adott hírt. Az 1915. évi március 5-i számban pl. az oroszok elleni harcról, a francia harctérről és Károly Ferenc József főherceg csapataiknál tett látogatásáról tudósítottak.⁵⁴⁶ Az írásokból arra lehet következtetni, hogy azok a katonák háborús kedvének, lelkesedésének ébrentartását szolgálták.

A katonalappal ellentétben a térségünkben megjelent két tábori újság a harctéren lévő katonák és a polgári lakosság között igyekezett kapcsolatot teremteni. Az 1917 áprilisában indított **Hatvanhatos Tábori Újság** (1917–1918), az Ungvári 66. Gyalogezred orgánuma a szórakoztatás, az ezred harctéri eseményeinek megörökítése és egy katonaház felállításának támogatása érdekében indult. Az előzőek miatt az újság olvasóit a lap minél szélesebb körben történő terjesztésére kérték. A harctér kiszámíthatatlansága miatt nem nyithattak előfizetést lapjukra, ehelyett tetszés szerinti összeg beküldését várták az érdeklődőktől, akiket név szerint is felsoroltak.

---

⁵⁴⁴ Lakatos, 1993. p. 36–37.

⁵⁴⁵ 1914 decemberében jelent meg az első, fennmaradt 11. sz., és 1915. március 22-én az utolsó, 18. sz.

⁵⁴⁶ A császári és királyi második hadsereg katonalapja. 1915. márc. 5. 17. sz. p. 1–2., 4.

A beküldött összeg erejéig biztosították számukra az újságot.⁵⁴⁷ A fotókkal illusztrált tábori újság betekintést nyújtott a harctéri eseményekbe, az ezred életébe (hősi halált halt, sebesült, kitüntetett katonák, a frontra látogató nevezetes személyek), továbbá olvashatták a bajtársak irodalmi próbálkozásait, verseit, tárcáit, elbeszéléseit. A 12. Honvéd Gyalogezred özvegy- és árvaalapja az előzőhöz hasonló céllal indította meg a **Szatmári Honvédet** (1917–1918). Állandó összeköttetést kívánt biztosítani az otthonlévők és a csatamezőkön küzdők között. A tábori újság megörökítette az ezred dicső fegyvertényeit, de a bajtársak szórakoztatásáról is gondoskodott.⁵⁴⁸ Állandó rovatai: A harcterről. Hírek. Szerkesztői üzenetek. Rendszeresen tájékoztattak az ezred özvegy és árvaalapjáról, írtak az elhunyt tisztek emlékének ápolásáról, előléptetésekről, a harcmentes, csendes napokról. A fotóval illusztrált újság a katonák szépirodalmi próbálkozásainak is helyet biztosított. Az 1918. november 1-jén megjelent számban üdvözölték a szabadságát és függetlenségét kivívó magyar népet és magyar Nemzeti Tanácsot.⁵⁴⁹

III.2.8.2. A napilapok iránti igény

A háború eseményeiről a vegyes tartalmú lapok is igyekeztek tájékoztatni a polgári lakosságot. Ungvár polgárai pl. a szenzációsajtó egyik termékéből, az Est lapból értesültek a háború híreiről (a lap fél nap alatt ért a városba, ez idő alatt csak a rövid Höfer-jelentések álltak rendelkezésükre).

A megjelenését 1869-től 1881-ig szüneteltető Ungvári Közlöny még az első világháború idején is napvilágot látott. Az orgánus nagy sikerként könyvelte el napilappá válását, amely 1915-re, a világháború idejére esett. A félelem és aggodalom által táplált olvasói igény készítette az **Ungvári Közlöny** szerkesztőségét arra, hogy lapjukat 1915. július 7-től naponként jelentessék meg. A két oldalas délutáni újságból, amiben röviden minden fontos esemény helyet kapott, 2600–3000 példányt igényelt a közönség.⁵⁵⁰ A **Nyírvidék**, amelynek napilappá válását (1917. jan. 18.) az előzőhöz hasonlóan segítette a háborús események nyomán kialakult hírhetség, kérésre telefonon is beolvasta előfizetőinek a Miniszterelnökség sajtóosztályától érkező táviratokat.⁵⁵¹

---

⁵⁴⁷ A nagyszámú előfizetők miatt egy idő után eltekintettek a név szerinti közléstől. In: Hatvanhatos Tábori Újság, 1917. máj. 30. 4. sz. p. 12.; Az egyes számokat az ungvári dohánytőzsdékben és a környék felsorolt vasútállomásain lehetett megvásárolni. In: Uo. 1917. júl. 7. sz. p. 9. 1918-ban előfizetést hirdettek a lapra és a kiadó neve mellett „az ezred özvegy és árva alapja javára” megjegyzés szerepelt. In: Uo. 1918. máj. 5. sz. p. 1.

⁵⁴⁸ Dingha Sándor: Beköszöntő. In: Szatmári Honvéd, 1917. ápr. 1. sz. p. 2.

⁵⁴⁹ A magyar nép. In: Szatmári Honvéd, 1918. nov. 1. 18. sz. p. 1.

⁵⁵⁰ Kreisler Géza: Hogy lett az Ungvári Közlönyből napilap? In: Új Közlöny 1928. dec. 25. p. 10.

⁵⁵¹ Nyírvidék, 1915. jan. 3. 1. sz. p. 7.

Nyíregyházi Tükör címmel 1916. március 30-án Seres Andor⁵⁵² nyíregyházi hírlapíró indított hetilapot.⁵⁵³ (Nem található.) Az 1917. évben ismét megemelkedett a lapalapítások száma. Az egyetlen magát függetlennek valló politikai lap, a **Szatmáriújság** (1917–1918) egy évig, novembertől novemberig jelent meg. 1918 augusztusában négy számmal látott napvilágot a **Nagysomkút és Vidéke** (1918).

III.2.8.3. Szak-, alkalmi és színházi lapok

Az első világháború eseményétől a szak-, alkalmi és színházi lapok tudták alapításukat függetleníteni. Nyíregyházán (a szerkesztőség és kiadó székhelyén) októberben indult a **Philatelia** (1914–1916) című bélyeggyűjtési folyóirat, amely 1916 áprilisától az Első Magyar Alkalmibélyeg Gyűjtők Egyesületének hivatalos lapjaként folytatta megjelenését. A folyóiratot, amelynek sikerült megnyerni az összes magyar szakírót, a nagy szaktudású Örvös János⁵⁵⁴ alapította, és szerkesztette. A szaklap, ami a gyűjtők nélkülözhetetlen tanácsadójává és segédeszközévé vált, 1921 és 1923 között Ungváron folytatta megjelenését.⁵⁵⁵

A **Szatmárfalva** címen, az Izraelita Nőegylet 1915. november 21-én tartott hangversenyére Szatmárnémetiben kiadott alkalmi lapot Dénes Sándor⁵⁵⁶ szerkesztette. A lap első oldalán egyebek között a következő olvasható, noha sajtószabadság van, mindent megírnak, de keveset lehet.⁵⁵⁷ Az élclap határán álló Szatmárfalva támadta a város lapszerkesztőit (pl. Tanódy Endrét), a politikusokat (pl. Uray Gézát) és a háború nyomán kialakult visszasságokat. A szerkesztőség és kiadóhivatal helyét a jobb közép lövészárokban nevezte meg, és a világháborúról közölt híreket Höfer-jelentésekre alapozta.

A háború évében Nyírkarászson, majd a Szatmár megyei Pribékfalván adták ki a **Gyertyafény** (1916–1917) című belmissziói lapot. A **Mi kis Sionunk** (1917–1919), a Nagykárolyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyháztagek lapja, a gyámintézet, a nőegylet és a leányegyesület közlönye, Rédei Károly⁵⁵⁸ szerkesztésében három évfolyamot érhetett meg. A megjelenés költségeit a hívek évenkénti önkéntes adományai fedezték. Márciusban indult, és egy évig látott napvilágot Nyírgyulajban a **Békesség** (1918–1919), hitvédő társadalmi és közgazdasági hetilap, ami a görög katolikus magyar nép számára készült.

---

⁵⁵² Seres Andor hírlapíró, lapszerkesztő

⁵⁵³ Téger, 1930. p. 383.

⁵⁵⁴ Örvös János (1898–1972) újságíró, filatelist. In: [.wikipedia.org/wiki/%C3%96rv%C3%B6s_J%C3%A1nos](https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96rv%C3%B6s_J%C3%A1nos)

⁵⁵⁵ Szénássy, 2000. p. 48–49.

⁵⁵⁶ Dénes Sándor (1913-ig Weisz) (1880–1944) hírlapíró, szerkesztő. In: Gulyás, 1943. 5. köt. 569–570. h.; Balogh, 1981. 1. köt. p. 392.

⁵⁵⁷ Szatmárfalva, 1915. nov. 21. p. 1.

⁵⁵⁸ Rédei (Rédey) Ritter Károly (1872–1952) egyházi író, lapszerkesztő. In: Balogh, 2002. 4. köt. p. 637.

A mezőgazdasági orgánumok között a nyolc megyét magába foglaló Felsőmagyarországi Méhészegyesület hivatalos lapját, a **Felvidéki Méhészt** (1917–1919) májusban indították el Szatmárnémetiben, Nagy Géza egyesületi titkár szerkesztésében. Az orgánum születését feltehetően a háborús viszonyok, az élelmiszerhiány is segítette.⁵⁵⁹ A kezdő és a gyakorlott méhészeket egyaránt ellátta tanácsokkal. Az egyesületi tagokat a méhtenyésztéssel kapcsolatos ismereteik és tapasztalataik megosztására kérte. A szakcikkeken kívül az egyesület működéséről is tudósítottak, amelynek taglétszáma 1918 végén már a kétezret is meghaladta. Ők a tagsági díj ellenében jutottak a laphoz. A háborús viszonyok, a papírhiány, a nyomdai árak emelkedése miatt az orgánum csak nagy nehézségek árán jelenhetett meg.⁵⁶⁰ A Tiszacsécséhez kötődő, 1917 januárjában alapított **Méhészeti Hetilap** (1917–1918) is az előzőhöz hasonló céllal indult, a méhészeti színvonal emeléséért, a lapot olvasók méhészeti képzésének segítéséért.

Szatmárnémetiben 1918-ban jelent meg a kézi sokszorosítással készült **Unitas** (1918) című diáklap, ami csak laza szálakkal kapcsolódik a nevelésügy orgánumaihoz.

A vizsgált időszak utolsó két művészeti, színházi lapját Szatmáron alapították. A **Színházi Hét** 1918. szeptember 12-én indult, folytatása a **Színház**, októbertől decemberig jelent meg. Mindkettő a színház és a közönség kapcsolatának erősítését segítette.

III.2.8.4. Egy szabadkőműves közlöny

A beregszászi **Pro Libertate** (1916) szabadkőműves páholy február–márciusban, a világháború alatt indította el kézirat jellegű, belső használatra szánt hivatalos közlönyét. Berényi Zsuzsanna szerint a szabadkőművességen belül ritkaság számba ment, hogy egyetlen páholy adjon ki belső terjesztésű orgánumot.⁵⁶¹ A lapot, amelytől saját páholyuk tevékenységének élénkítését és munkájuk hatásának mélyítését várták, Schor Ernő⁵⁶² a páholy korábbi titkára, 1915-től szónoka szerkesztette. Az első oldalakon vezércikket közöltek, pl. titkári jelentés az 1915. évről. Ezt követték az alkalmi beszédek, pl. A főmester székfoglalója, A jövő, A nővérek (a nők páholyba való felvételének lehetőségéről). A krónika rovatban a

---

⁵⁵⁹ Öt millió korona értékű nemzeti vagyon pusztul el évenként a méhcsaládok legyilkolásával – amit szerettek volna megakadályozni a lap segítségével. Egyesületünk t. tagjaihoz. In: *Felvidéki Méhészt*, 1917. máj. 1. sz. p. 3.

⁵⁶⁰ 1918-ban pl. arról panaszkodtak, hogy a lap előállításának költsége 200%-kal növekedett, ezért az éves tagdíjak emelésére kényszerültek. In: *Felvidéki Méhészt*, 1918. febr. 2. sz. p. 11.

⁵⁶¹ A páholy 1913. május 12-én kezdte meg működését. Beregszászon népiroda - és ügyvédi kamara felállítását kezdeményezték. Berényi szerint a legrégebbi helyi lap [a Bereg – a szerk.] szerkesztője is a páholy irányítása alá került. A háború éveiben segítették annak áldozatait, sürgették a hadirokkantokról való állami gondoskodást. Valamennyi szabadkőműves tagja lett a hadigondozónak. In: Berényi, 2005. p. 63.

⁵⁶² Schor Ernő (1882–1927) szabadkőműves. In: *Öröklét. Kozma utcai temető adatbázisa*.

páholyélet fontosabb eseményeiről számoltak be.⁵⁶³ A rövid életű lap utolsó száma 1916 novemberében jelent meg.

III.2.9. Az őszirozsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a katonai megszállás alatt megjelent lapok

III.2.9.1. Az őszirozsás forradalom hónapjai

A magát függetlennek valló **Új Bereg** (1918), amelyet politikai napilapként 1918 decemberében alapítottak és még ebben a hónapban megszűnt (folytatása a Beregi Munkás), nem tekinthető az őszirozsás forradalom lapjának. Az őszirozsás forradalom politikai lapjai az 1918. október 23-án megalakult Magyar Nemzeti Tanács vidéki szervezeteihez kötődtek. Az **Új Magyarország** (1918) a Nemzeti Tanács Munkácsi Hivatalos lapjaként indult (csak a novemberben megjelent ötödik száma maradt fenn). Az Ungvári Munkás a Magyarországi Nemzetközi Szociáldemokrata Párt Ungvári Csoportjának és Ungvári Munkástanácsának hivatalos lapja (1919) január 12-től március 22-ig jelent meg Ungváron. Szinte ezzel egy időben bocsátották útjára ruszin nyelven a **R'uszka Kraina**-t (1919), amelynek a január elseje és február ötödike között Ungváron kiadott hat számát őrzi közgyűjtemény, és a III. idegen nyelvű lapokat tárgyaló fejezetnek is szerves része. A **Karcolatok**⁵⁶⁴ (1918–1919) Dombrádon látott napvilágot Dedinszky Ernő⁵⁶⁵ szerkesztésében (csak az 1919. évi második száma maradt fenn, erről a tanácsköztársaság lapjai között lesz szó). Az 1869-ben indult, ekkor 50. évfolyamában járó *Szamos* (1869–1942), a Nemzeti Tanács helyi Végrehajtó Bizottságának választása nyomán vált november 12-től annak hivatalos orgánumává.

Az őszirozsás forradalom alatt alapított lapok nagy része a tanácsköztársaság és a szocialista párt helyi csoportjainak a programját is támogatta. Ezek között említhető a **Karcolatok** (1918–19). A folyóirat 1919. évi 2. évfolyamának egyetlen fennmaradt első számában érdekes közlemények olvashatók: Lambrecht Kálmán: Természettudományi világnézet; Dedinszky Ernő: Jegyzetek 1919-ről (A béketárgyalások elé) – A szociáldemokrata Párt egysége; Följegyzések; Gazdaság és háború; Az adókérdés; Kossuth hetven esztendő beszéde a háborúról; Kner Imre: A magyar könyv; Jegyzék Balázs Béla kilenc könyvéről ármegjelöléssel.

---

⁵⁶³ Pro Libertate. 1916. febr–márc. 1–2. sz. p. 1–25.

⁵⁶⁴ Ez úton is köszönet illeti Lakatos Éva bibliográfust a Politikatörténeti Intézet könyvtárában lévő Karcolatok lapszámra való figyelemfelhívás miatt. 1919. évi 2. évf. 1. sz.

⁵⁶⁵ Dedinszky Ernő a Karcolatok lap szerkesztője.

A Nemzeti Tanácshoz, majd a Tanácsköztársasághoz kötődő, 1919-ben indult politikai lapok rövid életűek voltak. A forradalom és az új államalakulat iránti lelkesedés, és az orgánumok magas száma a korábban említett háború okozta kilátástalansággal és a térség szegénységével magyarázható. Legkorábban, januárban a **Szatmári Népszava** (1919. jan.–ápr.) indult, a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének kiadásában. Írt az új kormány megalakításáról, az árdrágítókról, az áruhalmozókról, a Néptanácsról, Károlyi Mihály szatmári látogatásáról. A Nagykárolyi Szociáldemokrata Párt által februárban alapított **Népakarat** (1919. febr.–márc.) című orgánum március végétől a Magyar Szocialista Párt helyi szervezetének közlönyeként látott napvilágot. A nagykárolyi munkásszervezet és progresszív gondolkodású polgárság érdekeinek képviselőjéért indult. Minden igaz sérelmet orvosolni akartak.⁵⁶⁶ Munkáslakások építését követelték, írtak a kormányváltásról, a nagykárolyi felvonulásról és népgyűlésről, az új választójogi és munkásbiztosítási törvényről, a nagykárolyi munkástanács üléséről és a vidéki tanítókról.

A Beregszászban megjelent hetilapok szerkesztőségei, feltehetően a direktórium nyomására, arról határoztak, hogy a Bereg, a Beregi Hírlap és az Új Bereg – addig önálló újságokat – **Beregi Munkás** (1919. márc. 9–márc. 30.) címen egyesítik.⁵⁶⁷ A lap a Bereg vármegyei szociáldemokrata párt közlönyeként jelent meg. Programját a következő mondatban foglalták össze: „e hazában újhodjék meg minden, csak határai maradjanak a régiék.”⁵⁶⁸ Írt a választási előkészületekről, a pártügyekről, a szakmozgalmakról, a földfelosztó bizottságokról, az újságírók szocialista szakszervezetté alakult 15 tagú szabad szakszervezetéről.⁵⁶⁹ A **Munkácsi Népszava** (1919. márc.–máj.) az előzőhöz hasonlóan a helyi Szociáldemokrata Párt, majd Szocialista Párt közlönyeként látott napvilágot. Petőfi versével próbálta felrázni azokat a kételkedőket, akik nem látták a világszabadság hajnalhasadását. A vezércikk mellett tárca, színház, vegyes hírek, pártmozgalom rovatcímei alatt csoportosította írásait. Egyebek között a szocializmus ellenségeiről, a középosztályról és szociáldemokráciáról szóltak a vezércikkek. A **Munkás Újság** (1919–1937) a Podkarpatszka-Rusi Nemzetközi Szociáldemokrata-Pártkerület hivatalos lapjaként, a fennmaradt 1919. évi lappéldányok hiányában az alcímből ítélve március 21-e előtt indult Ungváron, és a trianoni békeszerződés után is megjelent.

⁵⁶⁶ Előfizetési felhívás. In: Népakarat, 1919. febr. 16. 1. sz. p. 2–3.

⁵⁶⁷ Egy szerkesztőbizottságba tömörítették újságíróikat, és korábbi előfizetőiknek ezt a lapot küldték. In: Beregi Munkás, 1919. márc. 30. 18. sz. p. 1.

⁵⁶⁸ Előfizetési felhívás. In: Uo. p. 2.

⁵⁶⁹ Lusztig, 1967. p. 75–80.

III.2.9.2. A tanácsköztársaság alatt indított lapok

Nagykárolyban a sajtóügyi népbiztos utasítására a direktórium zár alá vette a nyomdákat, és az újságok kiadóhivatalait. Megszüntették a felelős szerkesztők státuszait. A sajtóügyi népbiztos rendelete értelmében a lapokon a nyomda és a kiadóhivatal neve sem szerepelhetett.⁵⁷⁰

A **Kisvárdai Munkás** (1919. ápr. 15–20.) a helyi Szocialista Párt közlönyeként jelent meg Kisvárdán. A **Rusz'ka Pravda** (1919) ruszin nyelven látott napvilágot Munkácson (a III.3. idegen nyelvű orgánumok fejezetben még lesz róla szó). Az **Ugocsai Munkás** (1919) az Ugocsavármegyei Szocialistapárt Hivatalos közlönyeként indult Nagyszöllősen 1919 márciusában. Szokatlan módon, április 1-jén a negyedik számtól *Ugocsa Vármegye Hivatalos Lapjával* egyesült. A **Kárpáti Napló** (1919–1920) politikai, szépirodalmi és közgazdasági újság 1919-ben indult a Kerületi Szocialista és Ungmegyei Magyar Kisgazdapárt hivatalos lapjaként. (Az 1919. évből egyetlen szám sem található.) Az előzőeken túl két korábban vegyes tartalmú lap: a *Nyírvidék* (1880–1933) és az őszirózsás forradalomnál is említett *Szamos* (1868–1919) segítette a tanácskormány politikáját.

Az **Új Szabolcs** (1919) Örvös János szerkesztésében és Csobajai Gyula kiadásában látott napvilágot 1919-ben. A hetilapban két nagy ívű pályát befutó író, Neubauer Pál,⁵⁷¹ Szántó György⁵⁷² és barátai ifjúkori művészetfilozófiai, (zene- és képzőművészeti) modern szemléletű írásai jelentek meg, akik a lap programja szerint Szabolcsért akartak dolgozni. Az európai kultúrát és a nagyvonalú, széles látókörű politikai gondolkodást közvetítették az orgánumon keresztül. Politikával nem foglalkoztak, de Károlyi Mihály híveinek vallották magukat, és a polgári demokrácia volt az eszményük. A cikkek helyi eseményekről, a nyíregyházi őszirózsás forradalomról, az ellenforradalomról, a szabolcsi kormánybiztos lemondása után kialakult válságról is írtak.⁵⁷³

A **Földművelők Lapja** (1919) című mezőgazdasági és politikai hetilap Nyíregyházán a Szabolcsvármegyei Földművelők Egyesületének hivatalos közlönyeként látott napvilágot 1919 januárjában. A földművelőket érintő jogszabályokat ismertette, híreket közölt.

Feltehetően ebben az évben alapították a nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola **Reménysugár** című diáklapját.⁵⁷⁴ A **Szatmári Futár** 1919. január 29-én indult főleg színházi

⁵⁷⁰ Hírek. In: Népakarat, 1919. márc. 30. 8. sz. p. 3–4.

⁵⁷¹ Neubauer Pál (1891–1945) újságíró, író. In: Kenyeres, 1982. p. 295.

⁵⁷² Szántó György (1893–1961) regényíró, szerkesztő. In: Hegedűs, 1992. 2. köt. p. 660–662.

⁵⁷³ Fried, 1969. p. 47–53. Sajnálatos, hogy a hetilap feltehetően kilenc megjelent száma közül csak egy lelhető fel közgyűjteményben. Az említett két szerző és baráti társasága – akik között ott volt a nyírségi illetőségű Csobajai Gyula is – álmodta meg az orgánumot.

⁵⁷⁴ Erre a lap évfolyamszámozásából lehet következtetni.

eseményekkel foglalkozó társadalmi hetilapként, Szentiványi Gyula⁵⁷⁵ szerkesztésében (nem található).⁵⁷⁶ Érdekes színfoltot jelentett az 1919. év lapkiadásában **A Színpad** (1919–1920) címen decemberben Nagybányán kiadott színházi lap, amely az előadott színdarabokat ismertette.⁵⁷⁷

III.2.9.3. A katonai megszállás és a helyi sajtó

A trianoni béketárgyalás idején a cseh és román katonaság által megszállt Kárpátalján és Szatmár megyében négy periodikum jelent meg, a *Nové Zprávy – Új Hírek* (1919); *Renašterea* (1918–1920); *Russzkaja Zemlja – Orosz Föld* (1919–1920); *Satu Mare* (1919–1938). Ezeknek közel fele román, ruszin, orosz, illetőleg szlovák nyelven jelent meg, amelyek a III.3. fejezetben kerülnek bemutatásra. Az idegen nyelvű újságok számának ugrásszerű emelkedése a katonai megszállás következménye.

III.2.9.4. A trianoni békeszerződés megkötése előtt alapított lapok

A békeszerződés aláírása (1920. június 4.) előtt Szabolcsban 1920 májusában két új lap alapítására is sor került. Kisvárdán a **Felsőszabolcs**⁵⁷⁸ (1920–1938) Borbás Géza szerkesztésében, Nyíregyházán a **Nyíregyházi Déli Újság** (1920–1922) politikai napilap Prok Gyula felelős szerkesztő neve alatt látott napvilágot. **Tisza** (1920) címen színházi, művészeti és társadalmi hetilap jelent meg Nyíregyházán áprilistól július végéig.

III.3. A soknemzetiségű térség idegen nyelvű orgánumai

III.3.1. Ruszin lapok

A Kárpátalján kívül megjelent ruszin sajtó⁵⁷⁹ számos nyelvi kérdést vetett fel, főként a ruszin irodalmi nyelv hiányának a problémáját. A ruszin népi nyelvet a sok dialektus miatt hírlapírásra sokan alkalmatlannak tartották. Ezek kiküszöbölése érdekében az egyházi szláv, illetőleg a nagyorosz nyelvhez (ruszofil felfogás) fordultak.

Kárpátalján az első ruszin nyelvű újság, egy pedagógiai (és népművelési) szaklap **Ucsitel'** (1867) (Tanító) címen 1867. április 4-től december 13-ig jelent meg Répay András

⁵⁷⁵ Szentiványi Gyula (1881–1956) hírlapíró, restaurátor, lexikonszerkesztő. In: Kenyeres, 1982. 2. köt. p. 755.

⁵⁷⁶ Hírek. In: Szatmári Népszava, 1919. jan. 30. 22. sz. p. 2.; márc. 6. 53. sz. p. 3.

⁵⁷⁷ Lakatos, 1993. p. 261.

⁵⁷⁸ Néző, 1997. p. 347–364.

⁵⁷⁹ Haličo ruskij Vistnik 1849. júliustól (Galíciai Ruszin Hírlap), utóbb Vistnikdlja RusinovAvstrijskoj deržavy (Hírlap az Osztrák Birodalom Ruszinjai számára) a magyarországi ruszinok mint levelezők és cikkírók működtek közre a lapban, akik 1853-ban a nagyorosz nyelvi irányzat miatt megszakították vele a kapcsolatot. Cerkovnja Gazeta 1853. március 13-tól (Egyházi Újság) nagyorosz nyelven; Cerkovnyj Vistnik... 1858. július 22-től (Egyházi Hírlap az Osztrák Birodalom Ruszinjai számára) a területi orosz dialektus formáit használja. In: Böör, 1943. p. 8–19.

tanítóképző intézeti tanár szerkesztésében és kiadásában. A minden erkölcsi és anyagi támogatást nélkülöző, a nép nyelvén íródott folyóirat, a nevelés és oktatás kérdéseivel kívánta megismertetni a népiskolák tanítóit, akik sajnálatos módon azt figyelemre sem méltatták. Módszertani útmutatást adott egyes népiskolai tantárgyak tanításához. Hangsúlyozta a gyermek tapasztalati köréből való kiindulás és a szemléltetés fontosságát a tanításban, de a tanítóság közös érdekeit érintő kérdéseknek is teret adott.⁵⁸⁰

Az *Ihnátkó György*⁵⁸¹ szerkesztésében 1867. július 13-án Ungváron kiadott **Svit** (1867) (Világ) irodalmi és társadalmi hetilap nem tudott nyugvópontra jutni a megjelenés nyelvét illetően (példánya nem található). Az előfizetők számának rohamos csökkenését egy levélíró az újság érthetetlen, nagyorosz nyelven való írásával magyarázta.⁵⁸²

A **Szvêt** (1867–1871) (Világ) szerkesztőjétől Kimák Viktortól,⁵⁸³ a kiadó Szent Bazil Társulat is egyebek között a nem megfelelő nyelv alkalmazása miatt vonta meg a bizalmat. A *Svit* és *Szvêt* külön címek az eltérő nyelvhasználattal, írásmóddal függnek össze – magát a címet feltehetően átvitt értelemben használták. 1874 január végén **Novüj Szvêt** (1871–1872) (Új Világ) címen Gebé Viktor⁵⁸⁴ szerkesztői megbízásával új lapot indítottak, amit ruszinul írtak, de a nyelvi nehézségekkel (ami az említett dialektusokból adódott) ez sem tudott megbirkózni. Böör György szerint „génuszokra lett volna szükség, akik a népi nyelv sokféle provincializmusát közös nevezőre hozzák, s megvetik alapját a ruszin irodalmi nyelvnek.”⁵⁸⁵ A Szent Bazil Társulatban bekövetkezett személyi változások, az említett lap megjelenési nyelve körül kialakult vita és a szerkesztő lemondása 1872 decemberében együtt vezettek a lap megszűnéséhez. A **Szvêt** és a **Novüj Szvêt** maga köré gyűjtötte Kárpátalja valamennyi jelentős tollforgatóját.⁵⁸⁶ A cikkek tematikailag a vallás, a történelem, a néprajz és a gazdaság köré csoportosíthatók. A lap főrésze levelezésekből, elbeszélésekből, költeményekből és hírekből állt. Oklevél-szöveg közlései nyelvészeti értékkel bírnak.

Kimák Viktor szerkesztésében, önálló vállalkozásként indult 1871. június 20-án és öt száma jelent meg a nagyorosz nyelvű, **Sova** (Bagoly) (1871) című satirikus lapnak. Az élclap

---

⁵⁸⁰Böör, 1943. p. 34–35.

⁵⁸¹ *Ihnátkó György* (1840–1885) főgimnáziumi tanár. In: Szinnyei, 1897. 5. köt. 23. h.

⁵⁸² 1869 közepén *Hogyan írjunk címmel cikksorozat* is megjelent a lapban, amely az egyházi szláv nyelv irodalmi nyelvű választásában látta a megoldást. In: Böör, 1943. p. 26–27.

⁵⁸³ Kimák Viktor (1840-?) gimnázium-igazgató. In: Gulyás, 1995. 16. köt. 473. h.; Diós, 2001. 6. köt. p. 775.

⁵⁸⁴ Gebé Viktor (1838-?) pápai prelátus, görög katolikus prépost-kanonok. In: Gulyás, 1992. 10. köt. 546. h.

⁵⁸⁵ Böör, 1943. p. 29.

⁵⁸⁶ Rakovszky Iván (kulturpolitikai kérdések), Popovics András, Szilvay Iván, Králícky Anatol (történelmi cikkek), Zlocky Teodóz (néprajz) stb. In: Böör, 1943. p. 31.

pl. a magyar érzelmű Pankovics István munkácsi püspököt is kigúnyolta – ezért a szerkesztőt áthelyezték Pécsre.⁵⁸⁷

Homicsko Miklós⁵⁸⁸ által 1873. július 12-én alapított és szerkesztett **Karpat** (1873–1886) azzal a céllal jelent meg, hogy a magyar földön élő orosz nép is rendelkezzen nyomtatott orgánummal. A lap az egyházi szláv nyelv idomáit keverte a nagyorosz nyelvvel.⁵⁸⁹ A kiforratlan stílus és magyarizmus jellemezte.⁵⁹⁰ Együttműködésre törekedett a vele azonos elveket, a mérsékelt politikai irányzatot követő **Ung** című lappal. Amikor 1874-ben a magyar kormány javasolta a két kárpátaljai görög katolikus püspöknek a latin betű bevezetését, a Karpat kiállt a cirill ábécé védelmében. Hasonlóan cselekedett a görög katolikusok által használt naptár betiltása, az ún. naptáregyesítés javaslatának a felvetésekor is. A görög katolikus egyház hagyományainak a védelme a lap számára egyet jelentett a nemzetiség fennmaradásáért folytatott küzdelemmel. A magyar nyelv gyors terjedése láttán a nemzeti fejlődés perspektívájáért aggódtak, végül belátták, hogy államnyelv, ezért elsajátítása elkerülhetetlen. Talán e felismerésnek is köszönhető, hogy 1877-től magyar nyelvű cikkeket és hirdetések is közölt, majd az 1880-as években már alig lelhetőek fel benne cirill betűs írások. Ez azonban Mayer Mária szerint nem jelentette azt, hogy a ruszin értelmiség feladta volna nemzeti törekvéseit.⁵⁹¹ Itt valószínűleg a lap köré csoportosult ruszin értelmiségre gondolt, mert az 1880-as évek közepén a szélsőséges elveket vallók nem értve egyet a lap – előzőekben leírt – magyar nyelvhez való közeledésével, támadást intéztek a Karpat ellen, ami munkatársai többségének távozását eredményezte. Ez viszont arra készítette a szerkesztőt, hogy 1885-ben azokhoz a magyar lapokhoz csatlakozzon (és ennek nyíltan hangot is adott), amelyek elítélték azt az öt kárpátaljai ruszint, akik a galíciai Slovo jubileumi számába írtak.⁵⁹² Jókai Mór és Munkácsy Mihály Munkácsra történő meghívásáról és a látogatásról is Tudósított.⁵⁹³ Az 1882. évben a nagy horderejű Dobrzanszky-féle felségárulási perről megjelent cikkeivel a Karpat a magyarországi ruszin értelmiség ártatlanságát kívánta bizonyítani.

---

⁵⁸⁷ A gúnylapot a Szent Bazil Társulat vezetőségéből a ruszófileket kiszorító Pankovics István munkácsi görög katolikus püspök és elvbarátai elleni támadás egyik eszközeként használta. In: Mayer, 1977. p. 23.; Böör, 1943. p. 35–37.

⁵⁸⁸ Homicskó Miklós (1833–1886) Munkács egyházmegyei áldozópap, kanonok, hittanár. In: Szinnyi, 1896. 4. köt. 1035–1036. h.

⁵⁸⁹ Ezzel szemben Mayer Mária arról írt, hogy a Karpat-ot „orosz újságnak” tartották, s hogy az 1870–1880-as években a helyi sajtóban az „orosz” nyelv alatt az egyházi szlávval kevert helyi népi nyelvezetet értették. In: Mayer, 1977. p. 57.

⁵⁹⁰ Böör, 1943. p. 41.

⁵⁹¹ Mayer, 1977. p. 56.

⁵⁹² Az „elítéltek” lehetőséget kaptak a válaszdadásra a Karpatban. In: Böör, 1943. p. 45–46.

⁵⁹³ Dobrzanszky Adolf és leánya, Grabár Olga elleni felségárulási per, ami felmentéssel végződött. In: Mayer, 1977. p. 57–58.

Még a Karpat megszűnése előtt (ez Homicsko Miklós halálával, 1886 áprilisában következett be), 1885. szeptember 26-án megindult a **Lisztok** (1885–1903) (Lapocska), Fenczik Jenő⁵⁹⁴ szerkesztésében. Fenczik vallásos irodalmi lapját, amivel a hanyatlóban lévő, pusztulás felé közeledő népét akarta megmenteni, a **Svithez** hasonlóan nagyorosz nyelven adták ki egészen 1903 decemberéig. A cikkek egy része az orosz nyelv és a görög szertartás védelméhez kapcsolódott, másik része teológiai fejtegetésekből állt. A szerkesztő „Magyarország irodalom vázlatára” című írásával elsőként próbálta megalapozni a ruszin irodalomtörténetet. A hitélet és az erkölcsi nevelés terén nagy missziót töltött be a saját maga írt prédikációkkal, melyekből valamennyi lapszámba jutott. A művelt közönségnek készült Lisztok az egyszerű nép lelki igényeit vallási jellegű melléklapjával, a **Dodatokkal** (1895–1903) akarta kielégíteni, ami számukra érthető nyelven íródott. A nép hitéletének elmélyítése mellett a mindennapi életvitelhez is hasznos tanácsokat nyújtott.

A ruszin sajtó történetében mégsem ez a sajtótermék, hanem a Szent Bazil Társulat által kiadott **Nauka** (1897–1920) (Tanítás) című vallásos, társadalmi és művelődési önálló lap jelentette a határkövet, amit a nép nyelvén írtak, s amelyben a ruszin népköltészet termékeit is közzétették.⁵⁹⁵ Első szerkesztője Julij Csucska volt, akit 1902 októberében Vaszilij Gadzsega követett.

A korszakunk végén indult ruszin és orosz nyelvű orgánumok a Nemzeti Tanácshoz és a Magyar Tanácsköztársasághoz kötődtek. A Károlyi kormány által Ruszka Krajna néven kialakított autonóm terület nevére kapták a címet az 1919 januárjától februárig Ungváron megjelent periodikum, a **Ruszka Krajna**. A Forradalmi Kormányzótanács megalakítása után, a kormányzósági kerület központjában Munkácson, ruszin nyelven adták ki április 12-től egy hónapon át a **Rusz'ka Pravda**-t, a Népbiztosság hivatalos közleményeit.

Ungváron a **Russzkaja Zemlja** (Orosz Föld) című lapot, júniusban indították el orosz nyelven, és az még 1920-ban is napvilágot látott. A csehszlovák katonaság által 1919. január 12-én elfoglalt Ungváron⁵⁹⁶ alapított újabb orgánumot a győztes csapat. Ez már a béketárgyalások időszakára esett. A **Nové Zprávy** (Új Hírek) magyar-szlovák nyelvű magyarellenes lap, vezércikkben írt arról, hogy nemcsak az anyanyelv elleni jogtalanságoknak, de a régi szellemnek is meg kell szűnni (a magyaroknak le kell mondaniuk a többi nemzettel szemben élvezett előjogairól). A csehszlovák és magyar kérdéstről kifejtették, hogy Magyarország a jövőben ismét rá lesz utalva a nyugati államokra, de az újságíró inkább a

---

⁵⁹⁴ Fenczik Jenő (1844–1903) görög katolikus lelkész, szentszéki tanácsos, író. In: Gulyás, 1992. 8. köt. 784. h.; Diós, 1997. 3. köt. p. 597.

⁵⁹⁵ Böör, 1943. p. 46–50.

⁵⁹⁶ Vehes, 2011. p. 40.

gazdag iparral rendelkező szomszédos Csehszlovák köztársasággal való együttműködést ajánlotta.⁵⁹⁷

III.3.2. Román nyelvű lapok

Szatmár megyében jelent meg az 1885 decemberében alapított **Revista catolică** (1885–1904) katolikus felekezeti vallásos jellegű információs lap, füzet formában Vasile Lucaciu szerkesztésében előbb havi, majd kéthetenkénti periodicitással. Szatmáron ez volt az első román nyelvű folyóirat. A román cikkek mellett latin és olasz nyelvűek is helyet kaptak benne. Rovatai: Pápai beszédek, Biográfiai karcolatok, Jelenkor krónikája, Levelezés, A szerkesztőség postája, irodalom. Politikai és kulturális cikkei az értelmiségiekhez és a falusi emberekhez szóltak. A fiatalok nevelésével és az irodalmi művek terjesztésével is foglalkozott.⁵⁹⁸

A **Gutinul** (1889–1890) szociális, irodalmi és gazdasági orgánumnak indult Nagybányán, Gavril Szabó szerkesztésében. A kulturális és néprajzi írások mellett műfordításaival a világirodalom kiemelkedő szerzőinek (pl. A. Daudet, J. J. Rousseau, Turgenyev, A. Puskin)⁵⁹⁹ műveit tette elérhetővé előfizetői számára. A szatmári román értelmiség a hetilappal az Erdélyben élő honfitársaihoz hasonló kulturális és nemzeti élet iránti vágyának is hangot kívánt adni.

Az 1918 végén és 1919-ben Szatmárban indult román nyelvű orgánumnak volt egy kisebb csoportja, amely sem az őszirózsás forradalomhoz, sem a magyar tanácsköztársasághoz nem kötődött. Ezek az első világháborút lezáró béketárgyalások során megszállt Szatmár megyei területek Romániához csatolása alkalmából jelentek meg románul. Ezek közül az első román nyelvű újság a **Renasterea** (1918–1920) volt, aminek első számát 1918. december 30-án, egy hónappal Románia egyesítése után jelentették meg politikai, demokratikus és nemzeti orgánumnak, Vasile Herman szerkesztésében.⁶⁰⁰ Az 1919. szeptember 24-én alapított **Satu Mare** (1919–1938), a Román Nemzeti Párt lapja, Augustin Szilagyi szerkesztésében kéthetenkénti periodicitással látott napvilágot. Programcikke szerint a lap nagy szerepet kívánt betölteni az egyesítés után a román nyelv fejlesztésében. A szépirodalom

---

⁵⁹⁷ Ez a Párttörténeti Intézet Könyvtárában fennmaradt 1919. évi július 6-án és 12-én megjelent (feltehetően minden második nap adták ki) a 6. és 9. számok és az említett cikkek (9. sz. p. 1.; 6. sz. p. 1.) alapján állítható.

⁵⁹⁸ Vulturescu, 2000.p. 188–190.

⁵⁹⁹ Hangiu 1987. p. 164.

⁶⁰⁰ <http://ro.scribd.com/doc/3816046/Pres-a-interbelica-maramures> Ez úton is köszönet illeti Cordea Márta bibliográfust, a Szatmári Megyei Könyvtár (Szatmárnémeti) könyvtárosát a román nyelvű lapokról szóló irodalom magyarra fordításához nyújtott segítségért.

és a városról szóló cikkek mellett könyvekről és folyóiratokról szóló ismertetések is helyet kaptak benne. "**Foiță**" (egy kis lap) című mellékletében novella vagy karcolat jelent meg.⁶⁰¹

III.3.3. Jiddis nyelvű lap

Szatmárban jiddis nyelven, **Szatmarer Allgemeine Jüdische Zeitung** (1902–1903) német címmel 1902 novemberében alapítottak újságot. A Szatmári Hírlap az orgánum kapcsán elítélte a Galíciából Szatmárba bevándorolt zsidókat a saját nyelvükhöz való csökönös ragaszkodás miatt. A város lakosságának elvárását a magyar nyelv elsajátításában és a lap mielőbbi megszűnésében foglalta össze. Negatívan vélekedett Klein Gyuláról, a szatmári Kölcsey-nyomda alapítójáról, amiért elvállalta e jiddis nyelvű lap kiadását és nyomtatását.⁶⁰²

III.3.4. Német nyelvű lapok

Paulay J. Zsigmond az általa 1879-ben magyar nyelven megjelentetett Postai Szemlét 1880-ban **Post-Zeitung** címen német nyelven is kiadta Bátyuban, ami még abban az évben megszűnt.

A térségben két magyar-német nyelvű lap jelent meg. A **Posta-érték Gyűjtők Hírdetési Lapja-Ankündigungsblatt für Philatelia** (1898) Szatmárban négy számmal, továbbá a **Magyar Varrógépkereskedők Országos Közlönye-Zeitschrift der Ungarischen Nähmaschinen-Händler** (1911–1912) Szabolcsban 15 számmal látott napvilágot. E lapok az Osztrák–Magyar Monarchia létéből, a dualista állam német-magyar hivatalos nyelvéből fakadóan keletkeztek.

III.4. A lapok szellemi közreműködői (szerkesztők, újságírók, neves költők és írók)

A vizsgált lapok szerkesztői, hírlapírói mellékfoglalkozásként, még nem professzionális újságíróként folytatták tevékenységüket. A *Bereg* szerkesztője szerint a megyében kevés volt az olyan intelligens ember, akit időnként ne tudtak volna lapjuk számára megnyerni. A szerkesztők és munkatársak között találtunk tanárokat: Zombory Gedő, Ábrai Károly (*Tárogató*), Láng Mihály (polgári iskolai igazgató, *Ugocea*); lelkészeket: Gyöngyössi Sámuel (a *Nyír* folytatásának, a *Tiszavidéknek* a felelős szerkesztője); tanár-lelkészt: Janka Sándor (*Bereg*); jogászokat, ügyvédeket, politikusokat: Mészáros Károly (*Kárpáti Hírnök*),

⁶⁰¹ Nae Antonescu: *Literatura română în părțile sătmărene* (1918–1940). In: Satu Mare. Studii și comunicări, VII–VIII, Satu Mare: Comitetul de Cultură și Educație Socialistă; Complexul Muzeal Județean Satu Mare, p. 291–297.

⁶⁰² H.S.: *A Szatmarer Jüdische Zeitung a nyolcadik lap Szatmáron*. In: Szatmári Hírlap, 1902. nov. 28. 17. sz. p. 2.; Nyéki Károly, 1986. p. 69.

Dobránszky Péter, Lator Géza (*Ugocsa*); hivatalnokokat: Kiss Endre adóhivatali ellenőr, Papp Zsigmond megyei aljegyző; biztosító ügynököt: Börkey Imre (*Szatmári Értesítő, Tárogató, Nyír*, majd *Tiszavidék*). Szinte valamennyien megszállott, elkötelezett emberek voltak. Janka Sándorról pl. Szinnyei József azt írta, hogy a *Bereg* című lap majd minden rovatát – kivált az első években – maga írta. A *Tárogató* 1863 márciusában közzétett költségvetése hiányt (69 ft 51 kr) mutatott, a kiadó és szerkesztő mégis a folytatást választotta, mert úgy látta, a lap megszűnése „a jelenkorban megyénk szellemi haladásának sírköve lenne.”⁶⁰³

A szépirodalmi szerzők általában a vizsgált megyékben élő és működő helyi szépirodalmi költők voltak. Név szerint: Turner Ferenc, akinek versei, novellái a *Kárpáti Hirnökön* kívül országos lapokban is megjelentek. Gyöngyössy Sámuel nyíregyházi, majd nagykállói református lelkész (*Nyír*), Kiss Endre adóhivatali ellenőr (*Nyír*), Szunyoghy Sándor, aki több humorisztikus lapban is publikált (*Bereg*), Kabos Ede jó nevű író, akkor hírlap-, színmű- és regényíró (*Ugocsa*), Lukács Ödön református espereslelkész (aki főleg szabolcsi lapokban jelent meg verseivel). A majdani nagy elbeszélő Krúdy Gyula, elbeszélései és cikkei megjelentetéséhez már 14–15 éves korában publikálási lehetőséget kapott a *Szabolcsi Szabadsajtóban*, a *Nyíregyházi Hírlapban* és az *Ugocsában*.⁶⁰⁴ Később a *Szatmári Hírlap* tárca rovatában⁶⁰⁵ és a *Nyírvidékben* is szóhoz jutott.⁶⁰⁶

A *Szvet* szépirodalmi részében Puskin, Gogol, Lomonoszov és Derzsavin kisebb munkáit is olvashatta a közönség. A *Szatmármegyei Közlöny* 1884-ben azt ígérte, hogy a Tárca és Csarnok rovatban részben jeles külföldi írók elbeszéléseiből válogat.⁶⁰⁷ A *Nyírvidék* 1900. október 6-tól *Vasárnap* címen színes szépirodalmi melléklettel bővítette lapját, amelyben a neves íróktól (Jókai Mór, Beniczky Bajza Lenke, Zichy Géza stb.) közölt dolgozatot.⁶⁰⁸ Ez minden valószínűség szerint másodközlés volt. A térség orgánumaiban neves írók és költők műveit is olvashatta a közönség. A *Nagykároly* 1906. évfolyamában Ady Endre Eszter csókokat küld című elbeszélését közölték.⁶⁰⁹

A térség legjelentősebb lapjába a *Nyírvidék*ne a szépirodalmat az első években Pápay Imre, Jóba József, Paál Gyula, Hiszler József, Kmethy István, Lukács Ödön, később Vietórisz József főgimnáziumi tanár és költő írta. A millenniumot követő évben a *Nyírvidék* hasábjain, a

⁶⁰³ *Tárogató*, 1863. jún. 23. 25. sz. p. 97.

⁶⁰⁴ 1892-ben egy elbeszélést, 1893-ban egy cikket és öt elbeszélést, 1894-ben nyolc elbeszélést közöltek tőle. In: Gedényi, 1978. 1–5., 8., 10., 21., 31., 47., 50., 53., 57., 64., 88. t.

⁶⁰⁵ Krúdy Gyula: A régi kép. Tárca. In: *Szatmári Hírlap*, 1902. dec. 5. 23. sz. p. 1.

⁶⁰⁶ Krúdy Gyula: Esti órák. In: *Nyírvidék*, 1914. júl. 12. 56. sz. p. 2–3.

⁶⁰⁷ Előfizetési felhívás. In: *Szatmármegyei Közlöny*, 1884. jan. 6. 1. sz. p. 1.

⁶⁰⁸ Jóba Elek: Kérelem a *Nyírvidék* olvasóihoz. In: *Nyírvidék*, 1900. szept. 23. 38. sz. p. 2. Sajnálatos, hogy pártolás hiányában még november 4-én megszüntették a mellékletet, ami nem maradt fenn.

⁶⁰⁹ *Nagykároly*, 1906. szept. 26. 19. sz. p. 1–2.

megye és a város közéletének európai műveltségű vezéregyéniségei (Jósa András vármegyei főorvos, múzeumalapító és Kállay András ny. főispán) kaptak publikálási lehetőséget. Téger Béla némi túlzással az újságírás hőroszainak nevezte őket, akik véleménye szerint a *Nyírvidéket* ekkor a Kemény Zsigmondtól megszokott újságírás színvonalára emelték.⁶¹⁰

Bodnár Gáspár a *Téli Esték* szerkesztése kapcsán 1902-ben arról írt, hogy „A mai nemzedék, a fiatal írógárda el sem tudja talán már képzelni, hogy miképp lehet csupa lelkesedésből, tiszta szép idealizmusból ingyen dolgozni.”⁶¹¹ Ezt a lapot az ország katolikus és keresztény íróinak egész csapata vette körül. S még mindig az önzetlenségénél maradva, a *Téli Estéket* tizenegy évi szünet után a korábbi előfizetési áron, két koronáért ajánlották olvasóiknak.⁶¹² A *Kelet* című görög katolikus lapot Drohobeczky Gyula szerkesztette. Kiváló műveltségű, több nyelvet beszélő, világot járt pap-tanár-újságíró.⁶¹³ A *Szatmármegyei Közlöny* felelős szerkesztője 1884-től 1906-ig Bandisz Jenő, aki később a megye alügyésze, „az akkori vidéki jurnalisztika egyik nagy tehetségű kiválósága.”⁶¹⁴

A lapszerkesztők, újságírók munkáját a vidéki levelezők segítették. A *Nyírvidék* szerkesztősége pl. 1885-ben arra kérte a községek lelkészeit, jegyzőit és tanítóit, hogy a lakóhelyükön felmerülő érdekesebb eseményeket küldjék be időnként a szerkesztőségbe, hogy a hivatalos melléklet kiadási jogát elnyert lapjuk a hírek tekintetében is megyei jellegűvé válhasson.⁶¹⁵ Szatmárnémeti város rendőrfőkapitánya az álhírlapírói tevékenység és a téves hírszolgálat megakadályozása érdekében 1909 márciusában arcképes hírlapírói igazolványok kibocsátásáról határozott. A megvalósítás érdekében felkérte a helyi lapok szerkesztőseit, hogy a ténylegesen működő munkatársaik névsorát azok névjegyalakú fényképével nyolc napon belül szolgáltatassák be hozzá.⁶¹⁶

A fővárosi és a vidéki újságírók között nem volt felhőtlen a kapcsolat, erre utalt Szatmári Mórnak⁶¹⁷ az Egyetértés 1885. évfolyamában megjelent cikke. Ebben azt állította, hogy a vidéki újságokban rengeteg naivítás, nagyképüsködés, üres frázis és tévedés található. Szerinte a vidéki újságíró tudósító helyett morálprédikátorként jelenik meg, aki tárgyilagosságot nélkülözve mindenben a saját véleményét képviseli. Szatmári cikkére Kmethy István nyíregyházi hírlapíró, a *Szabolcsi Szabadsajtó* beköszöntőjére hivatkozva a *Nyírvidékben* válaszolt, ahol az olvasóknak okoskodás helyett híreket ígértek. Állítása szerint

⁶¹⁰ Téger, 1930. p. 256.

⁶¹¹ Bodnár G. 1910. p. 527.

⁶¹² Bodnár Gáspár: Olvassuk el! In: *Téli Esték*, 1909. dec. 19. 8. sz. p. 1.

⁶¹³ Mayer, 1977. p. 66., 84.

⁶¹⁴ Negyven év. In: *Szatmármegyei Közlöny*, 1914. jan. 4. 1. sz. p. 1.

⁶¹⁵ Beköszöntő. In: *Nyírvidék*, 1885. okt. 4. p. 1.

⁶¹⁶ Hírlap írói igazolvány. In: *Rendőri Lapok*, 1909. ápr. 1. 4. sz. p. 4.

⁶¹⁷ Szatmári Mór (1856–1931) országgyűlési képviselő, hírlapíró. In: Kenyeres, 1982. 2. köt. p. 716.

azonos elveket vall az Egyetértés újságírójával, s amennyiben kollégái is magukévá tudnák tenni ezt az álláspontot, kiküszöbölhetnék a tévedéseket – írta.⁶¹⁸ Kmethy szerint, ha a lapszerkesztő nem ismeri az olvasóközönség szellemi és anyagi érdekeit, a vidék földrajzi, társadalmi és anyagi viszonyait, lehetetlen célszerű és keresett lapot szerkeszteni.⁶¹⁹

Több mint harminc évvel később, 1912-ben a *Huszadik Század* körkérdést intézett vezető újságírókhoz az újságíró-etikáról. A válaszadók között volt Ady Endre is, aki a következőt mondta: „Az új sajtó és az új tömeg-literatúra szükségessé tett és kifejlesztett egyfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadóhivatal, s a legnagyobb számú, s legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hírlapírók. Még mindig megmaradnak azonban a régi, kissé komikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel, testükkel harcba kell menniük hirdetett igazukért.”⁶²⁰ A hirdetett igazáért harcba szálló újságíró lehetett a térségben: Kmethy István, Janka Sándor és Inczedy Lajos.

III.5. Az olvasóközönség

A térség társadalmi viszonyairól a dolgozat első fejezetében leírtak az időszaki lapok mellett, a lehetséges és a tényleges újságolvasókra is kihatással voltak. Elég csak az írni-olvasni tudásra gondolni, ami a térségben még 1900-ban is 37,5% (Ugozca) és 49,5% (Szatmár) között mozgott. Az analfabetizmus a népesség jelentős részét kizárta az újságolvasásból. Az újságolvasók körének további szűküléséhez a térség népsűrűségi és közlekedési viszonyai is hozzájárultak. A vizsgált megyék a ritkán lakott területek közé tartoztak: Beregben, Szatmárban és Ungban 1900-ban 47–55 fő élt egy négyzetkilométeren. A korabeli közlekedési viszonyok miatt szinte leküzdhetetlenné váltak a távolságok. A népesség 200–500, illetőleg 500–1000 lelket számláló aprófalvak, kistelepülések zártságában élt (Lásd 2. számú táblázatot). Anyagi helyzetük sem tette lehetővé az újságrendelést. Alapvető életszükségleteikhez is nehezen jutottak hozzá, nemhogy a hírlapokhoz. Ebből a szempontból jobb helyzetben volt a városok lakossága, az urbanizálódással ezek népessége és a potenciális újságolvasók száma is folyamatosan nőtt.

Milyen céllal is vehették kézbe ebben az időben a hírlapokat, milyen igényeket elégített ki ebben az időben a sajtó? Mindenekelőtt a polgári tájékozottságot. Az *Ungvári Közlöny* szerkesztője már 1867-ben megfogalmazta, miszerint tudatlan ember az, aki nem

---

⁶¹⁸[Kmethy István]: A hírlapírás mestersége. In: Nyírvidék, 1885. febr. 8. 6. sz. p. 1–2. A vita Mikecz József és Kmethy István között folytatódott. In: Nyírvidék, 1885. márc. 1. 9. sz. p. 2.

⁶¹⁹Kmethy István: Szerkesztői vezérhang. In: Szabolcsi Hírlap, 1879. nov. 2. 1. sz. p. 1–2.

⁶²⁰Idézi: Széchenyi, 2004. p. 1158.

tudja, mi történik szűkebb környezetében és hazájában. A térség szűk polgári és hivatalnoki rétegének az említett tájékozottság megszerzéséhez megyéje valamely vegyes tartalmú lapja mellett egy országos lap híryanagát is ismernie kellett. Az időszaki hírlapok híreit a 100 és 1000 holddal rendelkező középbirtokosok és az ezt meghaladó földbirtokkal rendelkező arisztokrácia sem nélkülözhetette. Anyagi helyzetük az újságok előfizetését is lehetővé tette. A párttagok és szimpatizánsok politikai tájékozottságukat az országos pártlapokból szerezhették meg. A szolgabírók számára elengedhetetlen volt a munkájukhoz szükséges országos és helyi rendeletek, törvények ismerete, amit félhivatalos és hivatalos országos és megyei lapokból, közlönyökből szerezhettek meg. A foglalkozási szaklapok ismerete az adott területeken dolgozó szakértelmiség számára volt fontos. A vállalkozók, kereskedők, az ingatlanügynökök munkájához nélkülözhetetlenek voltak a napi hírek, gabonaárak, tőzsde-árjegyzékek, eladó-bérbeadó ingatlan-hirdetések.

Az előzőeken túl a sajtó a művelődés és a szórakozás szerepét is betöltötte. Térségünkben ezt a vegyes tartalmú, később társadalmi lapok segítették, mivel a helyi irodalmi és társasági lapok nem találtak kellő fogadtatásra. Az olvasók speciális igényeik kielégítéséhez a fővárosban megjelent divat, irodalmi és családi lapokhoz fordulhattak: pl. Vasárnapi Újság.

Az *Ungvári Közlöny* laptulajdonos szerkesztője, mivel a lap fennmaradását alapítása után néhány héttel (1867) még nem látta biztosítottak, a város polgáraitól kért segítséget.⁶²¹ Az előfizetési felhívásában megcélzott rétegek és annak kapcsán újabb csoportok megnevezése azt is mutatta, hogy kikben látta lapja potenciális olvasóit. A művelt iparos és kereskedő osztálytól a saját tájékozódásuk biztosítása mellett azért várta a hetilap előfizetését, mert ahhoz az általuk fenntartott boltokban, műhelyekben, fogadóknak, korcsmákban újabb olvasók is hozzájuthattak. Ismerve a lakosság művelődési viszonyait, a megvalósítás formájára is rámutatott: az oda betérő embereknek egy olvasni tudó ember vasárnaponként felolvasná a lapot. A szerényebb anyagi körülmények között élő iparos segédeknek és a mestereknek azt tanácsolta, hogy többen összefogva fizessék elő, és olvassák a lap példányait. A céh elöljáróktól és céh tagoktól a város polgárságát tömörítő olvasóegylet megalakításához várt segítséget, amiben a kereskedelmi egységekhez, műhelyekhez hasonlóan az újságolvasás újabb színterét látta. Javasolta még a céheknek a céhtagok lakóhely szerinti szakaszokra osztását, aminek eredményeként a csoportba tartozók együtt olvasták és fizették volna elő az orgánomot.⁶²²

⁶²¹ Elképzelhető, hogy az általa leírtak a polgárosultabb városokban már gyakorlattá váltak. A felhívás konkrét hatásáról nem áll rendelkezésre adat, ám a sajtóorgánom 60 évfolyama mégis annak eredményességét bizonyítja.

⁶²² Néhány szó az olvasóhoz. In: *Ungvári Közlöny*, 1867. szept. 22. 13. sz. p. 1

A lapok előfizetőiről és azok számáról viszonylag kevés adat áll rendelkezésre. A szerkesztők és laptulajdonosok az újságolvasók megnyerése érdekében a hírlap mutatóványszámát, annak megismertetése érdekében elküldték a lehetséges olvasóknak.⁶²³ A szerkesztők többsége arra kérte a címzetteket, ha nem akarják lapjukat megrendelni, azt küldjék vissza – ebből következtek a nyomtatandó példányszámra. A *Szatmári Értesítő* az ajándékpéldányokkal megcélzott potenciális olvasóktól minden elkötelezettség nélkül azok megtartását kérte. Az előfizetők gyűjtését a lapkiadók tiszteletpéldánnyal honorálták. Bizonyos foglalkozási csoportok számára kedvezményes előfizetési lehetőséget biztosítottak. Az *Ung* és a *Görög Katolikus Szemle* az Amerikába kivándorolt ruszinok számára is lehetővé tette az előfizetést (feltehetően az óhazával való kapcsolattartás segítése érdekében).

A *Kárpáti Hírnök* 1861-ben 600 lelkes előfizetőről írt. A *Tárogatót* 1863-ban alig több mint 300 példányban állították elő. A kiadótulajdonosok mindent megtettek a lap megjelenéséért. Janka Sándor 1874-ben 500 példányban készítette a *Bereget*, amelyből 400 példányt küldött szét. Egy évvel később a lap előfizetési felhívásában ama bizakodásának adott hangot, miszerint akad annyi felvilágosult és a közügyek iránt érdeklődő egyén, amennyi vállalata fennmaradásához szükséges. Az *Ugocsa* mutatóványszámát minden újságolvasó emberhez, közjegyzőhöz, lelkészhez, iskolákhoz és községi elöljáróságához elküldték. Ritkán, de az is előfordult, hogy egy újonnan megjelent lap ajándék példányát nemcsak visszaküldte a címzett, de ahhoz még durva kommentárt is fűzött, a szóban forgó esetben versbe foglalva. Az elutasítás okaként Nagyszöllös város közéletét jelölte meg, ami véleménye szerint gátolta a haladást. A szerkesztőtől a rombolás megállítását kérte, amit véleménye szerint majd önként követ az összetartás.⁶²⁴ Az *Ébredjünk* című lapnak 1891-ben 150 előfizetője volt és fennmaradásához legalább 300-ra lett volna szüksége.⁶²⁵ A *Nyírvidék* napilappá válásakor, 1917 januárjában 1500 példányban készült.⁶²⁶ Az *Ungvári Közlönyt* 1915 júliusában, napi lappá válása után 2600–3000 példányban nyomtatták.⁶²⁷ Feltételezhető, hogy ennél magasabb példányszámban egyetlen újság sem jelent meg a térségben.

Az előfizetők és az olvasók számának megítélésénél feltétlenül érdemes visszalapozni az első fejezetben leírtakra, ahol a térség népessége, és az egy lakóháza eső polgári egyének viszonylag magas száma került vizsgálatra. Egy előfizető mögött még legalább két-három

---

⁶²³ A *Szatmári Hírlap* 1904-ben arról tájékoztatót, hogy a lap kiadóhivatala kérésre akár nyolc napig is küld mutatóványszámot. In: *Szatmári Hírlap*, 1904. jan. 15. 11. sz. p. 3.

⁶²⁴ *Hírek. Curiosum. Válasz az „Ugocsa” költeményre, amit közönség-aláírással küldtek be.* In: *Ugocsa*, 1885. júl. 12. 2. sz. p. 3. Nem tudható, hogy az olvasó konkrétan mire gondolt.

⁶²⁵ Ne tévesszük szem elől a közérdeket. In: *Ébredjünk*, 1891. jan. 4. 1. sz. p. 1.

⁶²⁶ Margócsy, 1986. p. 75.

⁶²⁷ *Új Közlöny*, 1928. dec. 25. p. 10. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ez az első világháború idejére esett.

hírlapolvasó feltételezhető, a kiskorú gyermekekkel nem is számolva. A vegyes tartalmú lapok felhívást tettek közzé előfizetők gyűjtésére. Az *Ébredjünk* és a *Szatmár* című lap pl. hat egyszerre beküldött előfizetést tiszteletpéldánnyal jutalmazott. Jogosan feltételezhető, hogy a szakegyesületekhez tartozó lapok előfizető-olvasói tábora biztosított volt. Ennek ellenére az *Ungmezei Tanügy* 1883-ban arról panaszkodott, hogy lapjukat 400-an hordatják, de van, aki három év alatt sem fizetett érte, s hogy a jövőben csak azoknak küldik, akik befizetik az előfizetési díjat.⁶²⁸ A *Lisztok* című folyóiratnak megjelenése utolsó évében 25 előfizetője volt. A szerkesztő bevallása szerint nemhogy a szerkesztés nem fizetődött ki, de a kiadás is csak az orosz szó pártfogóinak a segítségével jöhetett létre.⁶²⁹ Az 1897 májusában indult *Nauka* 800 példányban jelent meg.⁶³⁰ A *Gazdák Lapját* a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület tagjai és az Északkelet vármegyei Szövetkezetek szövetségéhez tartozó szövetkezetek díjmentesen kapták (ami képtelenségnek tűnik, bár az egyesületi tagdíjakból is fedezhették a költségeket). A legtöbb vegyes tartalmú hetilap a tanítóknak és jegyzőknek fél áron ajánlotta előfizetésre lapját. Az *Ébredjünk* című lap a jegyzőknek, tanítóknak, írnokoknak és nyugdíjasoknak 25%-os kedvezményt adott.⁶³¹ A *Görög Katolikus Szemle* a kántortanítóknak és a kiadó Szent Bazil Társulat tagjainak az előfizetési díjból 50%-os kedvezményt biztosított.⁶³² A *Nyírvidék* a törvényhatósági bizottság valamennyi tagját szerette volna megnyerni a lap előfizetőjének, amit a hírlap megismertetésével, mutatószámok ajándékozásával kívántak elérni. A *Felvidéki Sion* díjcsökkentést biztosított a segédlelkészeknek, növendékpapoknak és éneklelkészeknek – azoknak, akik feltételezésük szerint szerény anyagi tehetségük miatt nem tudták azt előfizetni.⁶³³ A vizsgált hírlapok egyesületi, társasági vagy hivatalos közlönyként való megjelenése – amire korábban már történt utalás – szintén bővítette azok olvasótáborát. A *Nyírvidék* 1891-ben elismerte, hogy „a közönség támogatásának és becsületes törekvéseiknek köszönhetik, hogy a Nyírvidék a vidéki hírlapirodalom történetében nem mindennapi sikereket ért el.”⁶³⁴

Janka Sándor, a *Bereg* felelős szerkesztője szerint a lap folyamatos megjelenéséért való áldozatvállalás szükségességét csak egy szűk értelmiségi réteg látta. Az 1879-ben újraindult újság előfizetési felhívásában kétségbeesve bírálta a lap lehetséges olvasóit: „Nem bírjuk elképzelni, hogy egy ilyen kiterjedésű megyében ne akadna 2–300 ember, ki évenként megyei

---

⁶²⁸ Figyelmeztetés. In: Ungmezei Tanügy, 1883. dec. 31. 12. sz. p. 96.

⁶²⁹ Bőr, 1943. p. 49.

⁶³⁰ Mayer, 1977. p. 74.

⁶³¹ Előfizetési felhívás. In: *Ébredjünk*, 1883. dec. 6. 95. sz. p. 1.

⁶³² *Görög Katolikus Szemle*, 1899. dec. 24. msz. p. 1.

⁶³³ Előfizetési felhívás. In: *Felvidéki Sion*, 1890. dec. 30. 36. sz. p. 288.

⁶³⁴ *Nyírvidék*, 1891. jan. 4. 1. sz. p. 1.

közművelődési célra négy forintot meg ne vonhatna magától.”⁶³⁵ Janka szerint nem a cél fontosságának nem ismerése vagy rosszakarát játszott közre az előfizetési díjak befizetésének elmulasztásában, mint inkább a feledékenység. Ennek kiküszöbölésére előfizetési ívek szétküldését tervezték. Az 1860-as, 1880-as években a vizsgált lapok előfizetési díja egész évre házhoz vagy postán küldve négy forinttól hét forintig terjedt. Kedvezőtlenebb volt a számonkénti megvásárolás, a *Tárogatót* pl. 1862-ben nyolc újkoronáért, az *Ugozsát* 1885-ben 12 koronáért kínálták. A búza egységára 1868-ban alsó-ausztriai mérő szerint négy forint. 70 korona. A *Kelet* 1900-ban a görög katolikus lelkészeket és tanítókat szerette volna előfizetőnek megnyerni, mert számukra a *Kelet*-et és a Néppárt-ot együtt egész évre négy forintért hirdették, ugyanannyiért, mint a *Kelet*-et önállóan.⁶³⁶ A *Szatmári Hírlapot* 1902-ben és 1903-ban egész évre helyben, házhoz szállítva 12 koronáért, vidékre 16 koronáért fizethették elő. A *Nyírvidéket* 1914-ben 10 korona éves díjon lehetett előfizetni. Ugyanebben az évben a Pesti Hírlap előfizetési díja az októbertől decemberig terjedő negyedévre 8 korona, egy óra két korona 80 fillér volt.⁶³⁷ A *Téli Esték* című havi lapot a duplájára növekedett nyomdai költség miatt 1910-ben két korona helyett négy korona előfizetési áron hirdették. A lap előfizetői három koronáért juthattak hozzá a *Magyar Földművelő* számaihoz november 1-ig, a *Téli Esték* következő évfolyamának újra indulásáig.⁶³⁸

A lapokhoz az előfizetés és az egyes lapszámok megvásárolása mellett más módon is hozzá lehetett jutni. A neoabszolutizmus időszakában pl. a Nagykárolyban, Szatmáron és a Bányán működő kaszinókban is olvashatták azokat.⁶³⁹ A nyíregyházi kaszinó olvasói asztala a századforduló idején gazdagon meg volt rakva lapokkal; ezzel és könyvtárával szolgálta a közművelődést.⁶⁴⁰ A Kaszinó Könyvtárába a XIX. század végén számos országos folyóirat, helyi és országos hírlap járt.⁶⁴¹ A kaszinó az időszakos lapok olyan kínálatát nyújtotta, amihez az olvasók többsége saját erejéből nem tudott volna hozzá jutni. Az *Ungvári Közlöny* szerkesztője által előbb említett nyilvános helyek (olvasóegyletek, kávézók, fogadók, borbélyműhelyek, boltok, kocsmák) is szóba jöhettek a hírlapolvasás színtereiként.

Az analfabetizmus miatt az olvasásból kizárt személyek helyzetét csekély mértékben javította a hallgatás, vagyis felolvasás útján való „olvasás” lehetősége.

---

⁶³⁵ Janka Sándor, Kóródi Sándor: A lap olvasóihoz. In: Bereg, 1879. ápr. 22. 16. sz. p. 1. A legszegényebb művelt ember is áldozhat negyedévenként egy forintot vagy naponként körülbelül egy koronát ilyen közművelődési célokra (ti. a lap megvásárolására) – olvasható ugyanitt.

⁶³⁶ Vagyis a Néppárt lapot ajándékba kapták. In: *Kelet*, 1900. jan. 4. 1. sz. p. 3.

⁶³⁷ *Nyírvidék*, 1914. okt. 11. 82. sz. p. 6.

⁶³⁸ Bodnár Gáspár: Olvassuk el! In: *Téli Esték*, 1909. dec. 19. 8. sz. p. 1.

⁶³⁹ Domahidy, [1907.] p. 529.

⁶⁴⁰ Kálnay, 1899. p. 185.

⁶⁴¹ Vietórisz, 1896. p. 77.

Arra vonatkozóan, hogy a térség lakossága milyen országos periodikumokhoz jutott hozzá, elvértve található adatok. Az Ugocsa Központi Könyvnyomdában pl. 1902-ben a Budapesti Hírlap és Pesti Hírlap számait naponta meg lehetett vásárolni.⁶⁴² Szatmárnémeti város területén 1911-ben utcai árusítás útján az Északkelet, a Nap, a Budapest, a Kis Ujság, az Ejenye be jó, az Est, a FrissÚjság, az Új Lap, a Népszava és a Sport Hírlap számaihoz juthattak hozzá az érdeklődők.⁶⁴³ A periodikumok tartalma arra is rávilágít, mi foglalkoztatta a lap olvasóit: párbaj, választások.

III.6. Hirdetések

Az időszaki lapok a hirdetések révén gazdasági tényezőként is számításba jöttek. Ezt felismerve még a művészeti és a táborigazdasági lapok is éltek a hirdetésközlés lehetőségével. Magától értetődik, hogy a legjobb eredményt a legmagasabb példányszámú, legszélesebb olvasói rétegekhez eljutó vegyes tartalmú lapokban megjelent hirdetésekkel érték el. Börkey Imre, a Nyír tulajdonosa és szerkesztője – üzleti érzékének köszönhetően lapjába – 1868-ban külföldön is felvettek hirdetések. Ezeket Haasenstein és Voglernél lehetett feladni Bécsben, Hamburgban, Berlinben, Main am Frankfurtban, Baselben és Lipcsében. Pesten Zeisler M-nél. Később a külföldről érkezett hirdetések Zeisler M. fogadta Pesten. Az előzőhöz hasonlóan Jóba Elek laptulajdonos a *Nyírvidék*be saját kiadóhivatalán kívül Budapesten, Bécsben, Prágában, Németország és Svájc fővárosában és Hamburgban a lap fejlécében megjelent irodákban is vett fel hirdetések. Ez a kapcsolatrendszer a megjelent hirdetésekben is megmutatkozott, mert azok igen széles skálán mozogtak: a Triesti Általános Biztosító Társulat éves mérlegétől a Fiumei–Pörkölt Részvény-Társaság – világhírű szabadalmazott módszerével készített kávé – reklámjáig. A reklámban az is olvasható, hogy a terméket Nyíregyháza mely üzleteiben lehet megvásárolni. A hirdetések többsége árverési hirdetés volt eladó, bérbeadó birtokokról, eladó és kiadó lakásokról szólt, de kereskedelmi, árukinálói hirdetések is helyet kaptak közöttük. A hirdetések által válhatott az orgánus nyereségessé és függetlenné, amint erre az országos sajtóviszonyok fejezetben is történt utalás. A *Szabolcsi Hírlap* szerkesztője is úgy látta, hogy a hirdetések befolyt jövedelem nélkülözhetetlen a hírlapok számára, e nélkül egyetlen vidéki lap sem maradhat fenn. Különösen azt sérelmezte, hogy azok az erdélyi testületek sem lapjában tették közzé hirdetésüket, akiknek orgánusa

⁶⁴² Hírek. In: Ugocsa, 1902. jan. 12. 2. sz. p. 5.

⁶⁴³ A kötelezpéldány polgármesteri hivatalba való beszoigáztatása mellett. In: Rendőri Lapok, 1911. nov. 1. 11. sz. p. 2.

közleményei útján a legnagyobb szolgálatot tette.⁶⁴⁴ A *Szatmári Értesítő* kiadóhivatala a helyi tudakozó intézetben⁶⁴⁵ működött, ahol az előfizetők díjmentesen kaphattak felvilágosítást a feljegyzett tárgyakról, és leadott megrendeléseiket az újság külön rovatban háromszor ingyen közölte. A hirdetési újság és a tudakozó intézet összekapcsolása célszerűnek tűnt – erre a térségben csak itt található példa. A lap mintegy felét tették ki a hirdetések, amik elsősorban a szerkesztő, Börkey Imre újonnan nyitott fűszer, rövidáru s norinberg (kozmetikai adalékaanyagok) kereskedésére vonatkoztak.

A *Szabolcsmegyei és Hajdukerületi Közlöny* a címében foglalt közigazgatási terület hirdetéseit a korábbi lapoknál sokkal olcsóbban tette közzé. Már az első vegyes tartalmú lapok is nagy súlyt fektettek a hirdetésekre, hiszen azok az előfizetési díjak mellett fontos bevételi forrást jelentett számukra. Ezek a bécsi érckoporsók bizományi raktárára való figyelemfelkeltésen kívül bort, házat, földet, mezőgazdasági gépeket kínáltak eladásra, bérbeadásra. A *Bereg* című lap 1882-től Bereg és Ugocsa vármegyében az árlejtési hivatalos hirdetések egyedüli közlönyévé vált. Ettől a községek, földbirtokosok, tőkepénzesek és általában az üzletemberek lapjukra való előfizetését remélték.⁶⁴⁶ A kisvárdai lapokban a háború idején szinte teljesen megszűntek a hirdetések, a lap fennállását segítő legfontosabb források.⁶⁴⁷ A *Nyírvidék*ben a háború idején a kereskedők még a bevonuló katonákat is megcélolták hirdetéseikkel – meleg ruhákat kínáltak számukra jutányos áron.⁶⁴⁸

A vegyes tartalmú hetilapok a vármegyei hivatalos közlönymelléklet önálló megjelenése következtében elvesztették a hivatalos hirdetési átalányt.

A *Gyógyszerészet* (1905–1906) – Misztótfaluban megjelent szaklap – a gyógyszerészek rendelkezésére bocsátotta hirdetési rovatát ezzel is segítve üzleti ügyeik lebonyolítását. A lap a beszerezhető termékekről is tájékoztatást nyújtott. A szerkesztő-kiadói hirdetési rovatban csak hazai cégeknek biztosítottak helyet. Külföldi cégektől csak olyan termékekre vettek fel hirdetést, amiket belföldön nem gyártottak.⁶⁴⁹ A *Felsőbányai Hírlap* szerkesztője 1907-ben azért vált meg a laptól, mert sérelmezte, hogy a város az általa kibocsájtott díjas hirdetményeket más helyi közlönyben, nem az ő lapjában jelentette meg, pedig azzal

---

⁶⁴⁴ Kmethy István: Néhány őszinte szó Szabolcsmegye közönségéhez. In: Szabolcsi Hírlap, 1880. jún. 20. 34. sz. p. 3.

⁶⁴⁵ Az értesítő iroda vagy hivatal elődje – mindkettő az üzletkötés és lebonyolítás biztonsága és kényelme érdekében jött létre. A szatmári tudakozó intézet közvetítő szerepet vállalt a hirdetők és a hirdetés iránt érdeklődők, az eladók és venni szándékozók között.

⁶⁴⁶ Előfizetési felhívás a lap 1882. évi évfolyamára. In: Bereg. 1882. jan. 1. 1. sz. p. 1.

⁶⁴⁷ Néző, 2010. p. 14.

⁶⁴⁸ Nyírvidék, 1914. dec. 24. 103. sz. p. 4.

⁶⁴⁹ Simon Aurél – Teleki Béla: Tisztelt Kartársak. In: Gyógyszerészet, 1905. máj. 10. 1. sz. p. 1.

fennmaradását segítette volna.⁶⁵⁰ A hirdetéseket 30 korona bélyegdíj, illetve a szöveg terjedelme utáni díj terhelte. A *Nyír* című lapnál minden három hasábos profilsor után egyszeri hirdetésnél öt koronát, többszöri hirdetésnél négy koronát kértek. A *Szatmári Értesítő*nél a jótékony célú vagy szegény árvákkal kapcsolatos hirdetések díjmentességben részesültek. A *Kárpáti Hírnök* a lapjukra előfizető kereskedőknek, mezőgazdáknak és iparosoknak kedvezményt adott: minden öt hasáb alatti hirdetést ingyen adhattak fel.

III.7. A kiadók

Már az 1852. május 27-én kiadott II. sajtótörvény is előírta az impresszumadatokat, egyebek között a kiadók feltüntetését, akiket a terjesztés megkezdése előtt műveik bemutatására kötelezett. A kiadásért felelős személy megnevezése megnehezítette a magánszemély neve mögött álló tényleges közreadó megállapítását. A lapkiadás tehetős magánszemélyek által való támogatására is található példa. Az *Ungvári Közlöny* politikai lappá válásához szükséges kauciót pl. Weinberger Albert bankigazgató tette le. A *Nagybánya* című lap alapításánál Papp Zsigmond törvényszéki bíró bábáskodott. Vetzák Endre nagykárolyi ügyvéd és bankigazgató adta ki a *Szatmárvármegyét*, de ez a lap impresszum adataiból nem derül ki.⁶⁵¹ A tényleges kiadóra sok esetben lehet következtetni az alcímből (pl. a *Kelet* című, görög katolikus lap), máskor csak a programcikkéből tudható meg a válasz (pl. a *Heti Szemle* öt vármegye katolikus lakosságának az érdekeit képviselte). A kiadók vizsgálata laptípusok szerint történt. A vegyes tartalmú lapoknál a fenti esetekben fordult elő egyházi támogatás. Az egyházi lapokat a különböző hitfelekezetek, illetve az azokhoz kötődő egyesületek, pl. Protestáns Egyházi és Irodalmi Kör jelentették meg.

Ennél gyakoribb, amikor a lap valamelyik párt hivatalos orgánumává vált, amit az alcímben hoztak nyilvánosságra. A vegyes tartalmú lapok többségénél a nyomda, a szerkesztő, vagy ismeretlen magánszemély adta ki a lapot. Emellett (erre a térség sajtókiadásának sajátosságairól szóló fejezet is utalt) – a vármegyék hivatalos lap mellékletéhez hasonlóan – az önálló szaklappal nem rendelkező szakegyesületek is a vegyes tartalmú, majd társadalmi lapokban biztosítottak, feltehetően vásároltak helyet hivatalos közleményeiknek. Anyagilag is hozzájárulva ilyen módon az orgánum kiadási költségeihez. A szaklapokat, szakfolyóiratokat a vármegyei hivatalos lapok kivételével a szakmák szervezetei, egyesületek finanszírozták, tették közzé. A fentiekben arról is szó esett, miszerint a lapkiadók körének nagy része látható, olvasható az impresszum adatok között vagy a lap alcímében. A lapok megjelenését,

⁶⁵⁰ Imre Károly: Búcsú. In: Felsőbányai Hírlap, 1907. aug. 28. 18. sz. p. 1.

⁶⁵¹ Kiadóként az általa alapított Kölcsey nyomda szerepel. In: gulyaspal.mtak.hu. 23115. sz. cédula.

fennmaradását azonban különböző érdekszférák is befolyásolták, illetve egy kiválasztott időszakos hírlap segítségével próbálták megnyerni egy általuk nemesnek vélt ügynek, eszmének a közönséget. Ezek az események a színpalak mögött játszódtak, nyilvánosságra kerülésük gátolta volna eredményességüket.

Ebbe a körbe tartozott a lapok állami támogatása. Az ungi főispán – az Ungváron megjelent, a kormányt és a megyei hatóságokat támadó – két orosz és egy magyar nyelvű orgánium ellensúlyozásához kért támogatást. A segély összegét évi 1200 Ft-ban határozta meg, amit a miniszterelnökség feltehetően az *Ung* című lap megindítására meg is ítélte.⁶⁵² A Bereg megyei főispán 1895. évi jelentése szerint a Katolikus Néppárt eszméi terjesztésére Kárpátalján a *Keletet* szemelte ki, és 5000 Ft szubvenciót helyezett számára kilátásba, amiből szerinte ingyen példányok terjesztésére is lehetőség nyílt. Ennek ellensúlyozására a kormány megemelte a kárpátaljai kormánypárti lapok szubvencióját. Az *Ung* évi 800, az *Ugocsa* évi 100, az 1895-ben indult *Kárpáti Lapok* 1896-ban 600, 1897-től évenként 800 forint állami segélyben részesült – amennyiben támogatta a kormány politikáját. Emellett a szerkesztőnek ingyen példányokkal kellett ellátni Máramaros, Hajdú, Szatmár, Szabolcs, Bereg, Ugocsa stb. vármegyék görög katolikus lelkészeit.⁶⁵³

A támogatás másik módja fedezhető fel az országos és helyi lapok előfizetési díjának látszólagos összekapcsolásában. Gyakorlatilag ezzel a módszerrel is ingyen példányhoz juttatták az olvasót. A *Kelet* éves előfizetési díja indulásakor, 1888-ban és 1899-ben egész évre négy forint volt. Az *Alkotmány* című napilap 1899-ben 14 forintért hirdetett éves előfizetést. Amennyiben az előbb említett két lapot együtt rendelték meg, az éves előfizetési díj 12 forint volt.⁶⁵⁴ Az *Ugocsai Tanügy* megindításához a vármegye 200 korona évi segélyt szavazott meg.⁶⁵⁵ A megyeszékhelyek lapjait az ellenzéki pártok, a kormány vagy a vármegyei közigazgatás támogatta, és példányszámuk is ennek függvényében alakult ötszázról ezerig.⁶⁵⁶

III.8. Sajtóvétségek

A hatalom, a cenzúra és a helyi lapok viszonyát a *Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap* jól példázta. A helyi cenzor utasításainak figyelmen kívül hagyása annak betiltásához vezetett. Kimák Viktor a *Sova* – általa szerkesztett – ruszin élclapban a magyar érzelmű Pankovics

---

⁶⁵² Révész T., 1986. p. 118., 137.

⁶⁵³ Mayer, 1977. p. 86.

⁶⁵⁴ Előfizetési felhívás. In: *Kelet*, 1899. dec. 21. 51. sz. p. 1.

⁶⁵⁵ In: *Ugocsa*, 1903. júl. 5. 27. sz. p. 3. Az orgánium ennek ellenére nem jelent meg. Ezen a címen 1898-ban hét szám látott napvilágot.

⁶⁵⁶ Buzinkay, 1986. p. 136.

István munkácsi püspököt gúnyolta, ezért a lap megszűnt, szerkesztőjét áthelyezték Pécsre.⁶⁵⁷ Az ellenzéki *Kárpáti Hírnök* szerkesztője azért búcsúzott el olvasóitól, mert a korabeli viszonyok és népmozgalmak között lehetetlenné vált a lap számára a kijelölt irány megtartása. A magát függetlennek valló, mérsékelt ellenzéki *Tárogató* 1861. évi kinyomtatott 2. számát Ábrai Károly Lenkey és a Würtemberg huszárok című elbeszélése miatt semmisíttette meg és kényszerítette új szám készítésére a hatóság.

A térségben leggyakrabban a biztosítékkal nem rendelkező, vegyes tartalmú lapok politikai kérdésekhez való hozzászólása miatt indultak sajtóperek, vagy tiltották be a lap szétküldését. Ez utóbbi történt az *Ungvári Közlöny* esetében is. Ung vármegye alispánja 1867. aug. 24-én az 1848. évi XIII. törvénycikk III. fejezetének 30. §-ára hivatkozva az előírt 5000 Ft biztosíték 24 órán belüli letételére szólította fel a lapszerkesztőt. A biztosíték ki nem fizetése a lap szétküldési engedélyének megvonásához vezetett.⁶⁵⁸

Börkey Imre, a *Nyír* szerkesztője ellen a „Tűrjük el egymást”(országgyűlési választások, politikai agitációk), a „Nyíregyháza júl. 16.” (a nyíregyházi baloldali kör programja), valamint a „Hajdúkerületből júl. 9.”⁶⁵⁹ (a Hajdúkerület közgyűlési tárgyalásának hivatalos vázlat) címeken megjelent, politikai tartalmúnak minősített közlemények miatt indítottak sajtópert⁶⁶⁰ az előzőhöz hasonló indoklással: vagyis azért, mert nem tette le a politikai lapok számára előírt (5000 Ft) biztosítékot Mindkét eset a kiegyezés, az 1848. évi sajtótörvény visszaállítása után történt. Az *Ungvári Közlönyt* egy év múlva követő *Nyír*-per egészen más módon zajlott le, ami azzal magyarázható, hogy az Ungváron, az alispáni hivatal hatáskörében nyert megoldást. Az igazságügy-miniszter 1868. augusztus 20-án felhívással fordult Kuthy Istvánhoz, a debreceni esküdtszék kerületi közvádldójához. Ebben a *Nyír* fentiekben említett, megítélése szerint politikai tartalmú cikkeket közlő lapszámokra, és az 1848. évi sajtótörvény 30. §-ára hivatkozva, miszerint nem tette le a politikai lapok számára előírt biztosítékot, utasította a törvényes kereset megindítására (a 31. § alapján). Kuthy Szabolcs megye büntető törvényszékéhez továbbította az ügyet, azzal az utasítással, hogy Börkeyt szóbeli tárgyaláson marasztalják el, és a 31. §-ban meghatározott egy évig terjedő fogságra, 500 Ft pénzbírságra és az okozott költségek megfizetésére kötelezzék. A tárgyaláson a szerkesztőkiadót ügyvéd képviselte, aki arról kívánta meggyőzni a jelenlévőket, hogy a szóban forgó cikkek nem politikai jellegűek, és a *Nyír* sem politikai lap. Véleménye szerint a nem politikai

⁶⁵⁷ Kimák Viktor új álláshelyének elfoglalása helyett kivándorolt Oroszországba. In: Diós, 2001. 6. köt. p. 775.

⁶⁵⁸ A hetilapot a szerkesztő barátja, Weinberger Albert mentette meg a biztosíték átvállalásával. In: Ungvári Közlöny, 1867. szept. 8. 11. sz. p. 1.

⁶⁵⁹ *Nyír*, 1868. júl. 18. 29. sz. p. 1–2.

⁶⁶⁰ A *Nyír* sajtópere. In: *Nyír*, 1868. nov. 28. 48. sz. p. 1–2.

vidéki lapok kiadásának és kezelésének feltételeit törvényileg nem szabályozták. Bodnár István ügyvéd a 1848. évi XVIII. törvénycikk 30. §-a 1. pontjában leírtaknak a betartásáról is biztosította a közvádlót. Börkey a lap megindításakor nyilatkozatot nyújtott be a megye alispánjához, amelyben magát, mint laptulajdonos-szerkesztőt és a nyomdát is bejelentette (ezt a hatóság elnöke minden bizonnyal továbbította a minisztériumnak). Az ügyvéd meggyőző érvei alapján Kuthy István közvádló beszüntette a *Nyír* szerkesztője ellen indított keresetét.⁶⁶¹ Ez a felmentés a törvényességet bizonyítja. A törvénycikk 34. §-a értelmében az ítéletet a lap legközelebbi számában közzé kellett tenni, ami meg is történt.

A *Nyírvidék* egyik legnagyobb sajtópere 1899-ben zajlott, amelyben a laptulajdonost és a főszerkesztőt is felmentették. Lőrinczy Pál körjegyző feljelentette Jóba Elek laptulajdonoskiadót és Inczedy Lajos főszerkesztőt becsületsértés és rágalmazás miatt, mert a *Nyírvidék* a közigazgatási bizottság üléséről szóló tudósításában az ellene indított büntető eljárást is nyilvánosságra hozta.⁶⁶²

Néhány évvel később, 1912 októberében a *Nyírnél* ismertett okból zajlott sajtóper a *Nyírvidék* szerkesztője ellen. Kállay András a Vármegye és képviselő választási reform című, politikai tartalmúnak minősített cikke képezte a per tárgyát. A vádat a debreceni királyi ügyészség sajtórendőri kihágás címén indította meg. A társadalmi lapként megjelenő *Nyírvidék* nem tette le a politikai lapok számára előírt biztosítékot, ezért nem közölhette volna az említett cikket. Inczedy Lajos felelős szerkesztő, mint a sajtóper vádlottja, Prok Gyula védőügyvéddel együtt azzal védekezett, hogy véleményük szerint a választójog nem politikai természetű kérdés. A Nyíregyházi Királyi Törvényszék Inczedyt az 1848. évi XVIII. törvénycikk 30. § -nak 2. pontjába ütköző és a 31. §-a szerint büntetendő sajtó rendőri vétségben mégis bűnösnek találta és 20 korona fő-, illetve 10 korona mellékbüntetésre ítélte. A *Nyírvidék* kiadótulajdonosát a fenti ítélet lapjában (legközelebbi számban) való közzétételére kötelezte.⁶⁶³ A valóban nem feltétlenül politikai tartalmú írás politikainak minősítése és a büntetés mértéke azt igazolta, hogy az eltelt 40 év alatt törvényi változás nélkül is szigorodtak a büntetés feltételei.

Az 1914. évi XIV. és a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk törvénycikkekre hivatkozva, közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt tiltotta be 1914. szeptember 4-én a belügyminiszter a nagykarolyi *Közérdek*

---

⁶⁶¹ *Nyír*, 1868. nov. 28. 48. sz. p. 1–2.; dec. 12. 50. sz. p. 1–2.; 1869. febr. 17. 7. sz. p. 1.

⁶⁶² Téger, 1930. p. 271.; *Nyírvidék*, 1899. jan. 15. 3. sz. p. 5.

⁶⁶³ A „*Nyírvidék*” sajtópere. In: *Nyírvidék*, 1912. okt. 6. 40. sz. p. 8–9. A sajtóper tárgyát képező cikk a *Nyírvidék* 1911. dec. 31. 53. számában jelent meg.

című lap megjelenését és terjesztését.⁶⁶⁴ Ez a rendkívüli állapotokra alkalmazott időleges követelmény be nem tartása miatt következett be.

Az is előfordult, hogy a cikk nem ütközött a sajtótörvénybe, annak eredeti formában való megjelenését mégis megakadályozta a lapkiadó. A helyzetet az súlyosbította, hogy a szóban forgó írás a felelős szerkesztő tollából származott. A nyíregyházi Kossuth-szobor leleplezési ünnepe alkalmából a *Nyírvidék*ben Kossuth Lajos szabadkőművességéről tárca jelent meg (1912. szept. 29-én). A felelős szerkesztő már akkor jelezte, hogy ehhez majd megjegyzést kíván fűzni. Ifj. Jóba Elek lapkiadó azonban e hozzászólást, személyeskedésre hivatkozva csak cenzúrázott formában akarta közzétenni, amihez viszont a cikk szerzője nem járult hozzá. Ez Inczedy Lajost olyan érzékenyen érintette, hogy 25 év szerkesztői munkásságát feladva kilépett a lap kötelékéből. Jóba azzal védekezett, hogy ő csak tárgyilagosságot kért Inczedytől lapja elfogulatlanságának és pártatlanságának megőrzése érdekében.⁶⁶⁵ A volt felelős szerkesztő a *Szabolcs* című lapban tárta fel távozásának körülményeit. Itt jelent meg cikke eredeti és cenzúrázott formában.⁶⁶⁶ Végül az írás a lapkiadó által jóváhagyott formában a szerkesztő távozása után a *Nyírvidék*ben is megjelent.⁶⁶⁷ A szerkesztői és kiadói cenzúra inkább visszaélés, mint a törvény hatályának érvényesülése.

A sajtóviták egyik fontos elintézési módja volt a párbaj. Erre ismét az előbb említett *Nyírvidék* című lapban található példa. A *Nyírvidék* 1898-ban összeütközésbe került az akkor indult *Szabolcsi Hírlappal*. A lap a Függetlenségi Párt orgánumának kiáltotta ki magát. Inczedy Lajos, a *Nyírvidék* szerkesztője ezt a kijelentést illetéktelennek minősítette. A *Szabolcsi Hírlap*ban erre sértő válasz jelent meg, amire Inczedy megbízottai útján kért magyarázatot. Mivel a cikket Székely Imre, a *Szabolcsi Hírlap* tulajdonosa és szerkesztője írta, akit lovagias ügyekben korábban elégtételadásra alkalmatlannak nyilvánítottak, azt egy *Nyírvidék*ben közzétett egyoldalú jegyzőkönyvvel próbálta lezárni. Székely a jegyzőkönyv megjelenése után röpiratban sértette meg Jóba Elek laptulajdonost és Inczedy Lajos főszerkesztőt, akik emiatt a debreceni sajtóbíróshoz fordultak. A fenti ügy a lap

---

⁶⁶⁴ A 3.738/1914. B. M. res. sz. rendelettel. In: Képviselőházi irományok. XLVI. köt. p. 425.

⁶⁶⁵ Téger, 1930. p. 358.

⁶⁶⁶ Az eredeti cikk: Inczedy Lajos: Megjegyzések Kossuth szabadkőművességéről. In: *Szabolcs*, 1912. okt. 19. 41. sz. p. 3–4.; A lapkiadó által cenzúrázott cikk: I. L. álnéven ugyanezen a címen jelent meg. In: Uo. p. 4–5. Inczedy megjegyzésében azt hangsúlyozta, hogy Kossuth Lajos nemzete felszabadításáért összeköttetéseket keresve lépett be 1852-ben az egyik amerikai szabadkőműves páholyba, de nem a magyar páholyba, aminek működése megtagadása mindannak, amiért Kossuth élt. A lapkiadó pl. kihúzta a cikkből azt a részt, miszerint a nyíregyházi Galilei-kör arra buzdította az érettségizett ifjúságot, hogy hazájuk múltjában és Istenben sem higgyenek.

⁶⁶⁷ Téger, 1930. p. 357–361. A szerző tévesen írta, hogy Inczedy 1913-ban hunyt el, mert halála 1915. 06. 15-én következett be. In: Gulyás, 1993. 15. köt. 232. h.

megszűnésével és szerkesztőjének bocsánatkérésével végződött.⁶⁶⁸ A *Nyírvidék* egy évvel később újabb sajtóvitáról tudósított. Kende Sándort Máthé József a Res Nyírbátoriensis című, a **Nyíregyháza** lapban megjelent cikksorozatban megrágalmazta. A becsületbeli ügyet párbajban intézték el, miután Máté Józsefet héttagú becsületbíróóság egyhangúlag rehabilitálta.⁶⁶⁹ A párbaj ekkoriban mindennapi dolog volt. Ezt pl. Ady Endre számos írása, esete is bizonyítja.

IV. Összegzés

IV.1. Összefoglalás

A dolgozatban öt vármegye, több mint fél évszázadának⁶⁷⁰ sajtóviszonyait vizsgáltam közel háromszáz orgánum segítségével. Munkámat nehezítette, hogy e megyék közül Ugocsa és Ung szinte teljes mértékben, Bereg és Szatmár nagy részben (megyeszékhellyel és legnagyobb városaival együtt) ma Magyarország határain kívül, Ukrajnában és Romániában található.

A lapkiadás történetének vizsgálata során három megközelítési mód között kellett választani.

- a) a területiális, a megyék szerinti rendezés és azon belül a kronológiai szempont érvényesítése;
- b) a tematikai megközelítés: az ideológiai (kormánypárti, egyházi stb.) és szakmai elv (laptípusok szerinti csoportosítás) érvényre juttatása;
- c) a kronológiai, és annak összekapcsolása az ideológiai–szakmai szemponttal és a szakmai tematikával.

Azért döntöttem ez utóbbi mellett, mert úgy éreztem, hogy a felvállalt öt vármegye térségében így tudom a legjobban érzékeltetni a polgárosodás ütemét, időrendjét és azokat a települési szigeteket, amelyekben a polgárosodás előrehaladása megkívánta a sajtó útján való tájékozódást. Ezért emelkedik ki magasan Szatmárnémeti a múltjával, Nagybánya a bányaiiparával, Nyíregyháza, mint megyeszékhely, és a holdudvarukban lévő járási székhelyek és a speciális foglalkozással bíró városok.

Az első fejezet igazolta azt a feltevésemet, miszerint a hírlapkiadás a térség népességéhez, annak felekezeti, nemzetiségi, foglalkozási és társadalmi viszonyaihoz igazodott,

---

⁶⁶⁸ Téger, 1930. p. 260–261.

⁶⁶⁹ Nyírvidék, 1899. márc. 12. 11. sz. p. 5. Ennek előzménye, a lap Nyílt-tér rovatában jelent meg, amikor is Kende arról számolt be, hogy Máthétól, mint diszkvalifikált egyéntől nem lehet elégtételt venni, ezért őt pofon ütötte, amit két szemtanúval igazolt. In: Uo. 1899. febr. 5. 6. sz. p. 4.

⁶⁷⁰ Az 1846–1860 közötti éveket figyelmen kívül kellett hagyni, mivel ekkor egyetlen sajtótermék sem jelent meg, ezért az ezt követően kiadott közel 60 év lapjai kerültek feldolgozásra.

mintegy annak lenyomataként jelent meg, a lapok annak szolgálatáért keltek életre. Ezzel magyarázható pl. a ruszin népcsoporthoz kötődő görög katolikus orgánumok magas száma. A térség mezőgazdasági jellegéből adódóan, a szakismeretek terjesztése érdekében számos őstermeléssel foglalkozó szaklap látott napvilágot. E szoros kapcsolat hiánya esetén leküzdhetetlen szakadék keletkezett volna a hírlapok és az olvasók között.

A későbbi vizsgálatok a lapkiadás és a nyomdai viszonyok szoros összefüggését bizonyították. Csak technikailag jól felszerelt, megfelelő kapacitással bíró nyomda mellett válhatott folyamatossá a lapkiadás. Ezt bizonyította Bereg megye példája, ahol a *Bereg* című lap elindítása (1874) után hat évnek kellett eltelni ahhoz, hogy 1880-ban megvalósuljanak a lapnyomtatás technikai feltételei. Szabolcsban az első orgánum megjelenése után 13 évvel, ugyancsak 1880-ban, a Piringer-Jóba nyomda megnyitása után fél évvel válhatott folyamatos-sá az újságkiadás. A kettő szoros összefüggését, kölcsönhatását a vidéki hírlapírók kongresszusán is leszögezték: vidéki lap helyi nyomda nélkül, vidéki nyomda helyi lap nélkül nem válhat jövedelmező vállalkozássá.

A nyomdai viszonyokhoz hasonló feltételként jelentkezett az elkötelezett, írói ambíciókkal rendelkező munkatársak megnyerése az orgánum számára. A lapkiadók ehhez mindig megtalálták a megfelelő személyeket.

A Felső-Tiszavidék sajtókiadásának legjellemzőbb vonása a vegyes tartalmú, később általános tartalmú társadalmi lapok túlsúlya. Minden további laptípus – kivéve az államilag finanszírozott vármegyei lapokat – egy konkrét cél megvalósítása érdekében (pl. az állami néptanítók egyesületeinek nevelésügyi folyóiratai a magyar nyelv elterjesztése érdekében), viszonylag szűk tartalommal meghatározott olvasói réteghez (az egyesület tagjai) szóltak. Fennmaradásukat az egyesületi tagdíjak, a csekély előfizetési díjak, esetleg némi állami támogatás biztosította. A szócikkek szerzői is elsősorban az egyesület tagjai közül kerültek ki, és számuk viszonylag csekély volt. Ezzel szemben a vegyes tartalmú lapok fölényét a változatos tartalom, a széles olvasói réteg, a gyakoribb periodicitás általi gyors megjelenés, a friss híryanagy és a tollforgatók magas száma jellemezte (pl. a *Nyírvidék*ben bárki szóhoz juthatott). Mivel a lap fennmaradását az előfizetési díjakon kívül a hirdetésekkel származó bevételek is segítették, viszonylag elérhető áron juthattak hozzá az érdeklődők.

Az első világháború kitörése, a haditudósítások, a háborús hírek megjelenése a hírlapok (nem lévén akkor más hírforrás) jelentőségének és felelősségének felértékelődéséhez vezetett.

A hírlapirodalom a vizsgált polgári korban a térségben is betöltötte hármaskörét: közvélemény-formálás, műveltség-közvetítés, gazdasági tényező (főként a hirdetések révén).

A sajtó **a meggyőzés erejével hatott a közvéleményre**. A politikai nézetek befolyásolására is alkalmas volt. A parlamenti választások előtt helyet kaptak benne a képviselők választási beszédei (a lap politikai irányától függött, hogy melyik képviselő beszédét közölte teljes terjedelmében). Ha a szükség úgy kívánta, a nyilvánosság erejével mozgósított egy nemes ügy (pl. Bereg és Ung közigazgatási egyesítésének megakadályozása, Szabolcs megye székhelyének Nagykállóból Nyíregyházára való áthelyezése), egy nemes eszme mellett (ezt már az első hírlapok alapítói is tudták).

A *Nyírvidék* című hetilapnál említett Kállay András-cikksorozatra is érdemes emlékezni. Az egykori főispán Szabolcs megyében cikkeivel meggyőzte, lebeszélte a parasztokat az agrárszocialista mozgalomról. Bodnár Gáspár az általa szerkesztett *Magyar Földművelővel* próbálta lapja számára megnyerni a Várkonyi István által szerkesztett *Földművelő* lap olvasóit. A *Magyar Földművelő* szerkesztője a falusi nép érdeklődésének, vallásosságának ismeretében ajánlott számukra az előző lapnál érdekesebb olvasmányokat, a mindennapi életben hasznosítható praktikus tanácsokat. Ezek között ismertette jogaikat és kötelességeiket, hangsúlyozva, hogy lapja a magyar földművelő nép javát és jólétét szolgálja. Ezek a sajtótermékek ugyanakkor a nehéz megélhetési viszonyok között, szegénységben és tudatlanságban élő népesség helyzetével való visszaélésre is példát szolgáltatnak.

A hírlapok rövid átfutási idővel a lehető leggyorsabban közvetítették az aktuális híreket, jeles vagy később azzá vált alkotók (pl. Krúdy Gyula) szépirodalmi közleményeivel **a műveltséget, az ismereteket**. Segítették a kapcsolattartást pl. az egyesületi tagok, szakmák között. Tanítottak, neveltek (hogyan akadályozzák meg a járványok terjedését, hogyan védjék meg szülőiket a betegségektől), gyarapították az olvasók ismereteit, segítettek a mindennapi életben és a világ dolgaiban való eligazodást. A szaklapok szakismeretet közvetítettek.

A hírlap főként a hirdetések révén **gazdasági tényezőként** is számításba jött. Az előfizetési díjak mellett a hirdetésekbe befolyt jövedelem biztosította a lap fennmaradását. A hirdetésekben közvetített információk élénkítették a kereskedelmet, a haszonszerzés lehetőségét is magukban hordozták.

A fővárosban vagy az ország más területén élők a helyi sajtóból és az országos hírlapok helyi tudósításaiból ismerhették meg a térség gazdasági életét, közlekedési viszonyait, népének életét és gondjait. Két esemény, a tiszaezlári vérvád-per (1883) és a szatmárökörítői tüzvétség (1910) országos visszhangot váltott ki. A sajtó sokszor visszaélt a hatalmával. Térségünk megrázó eseményei az országos lapok számára szenzációt jelentettek, pl. az 1867. évi ungi követválasztások. A helyi lapok a főváros és az ország más területeinek fontosabb eseményei

mellett az országos politikában és a parlamentben történekekről is tudósítottak. Így bizonyos fokig az országos lapokat is megpróbálták helyettesíteni.

A térségben országos terjesztésre szánt, országos hatókörű lapok (szaklapok) is megjelentek. Visszhangjukból nagyon kevés információ derült ki.

A periodikumok cikkei a tényközlés mellett arra is rávilágítottak, hogy a térség lakói hogyan élték meg a történelem sorsforduló eseményeit, örömeiket, kudarcaikat, pl. mit tettek, ha a parlamenti választásokon nem az ő jelöltjük győzött – az 1867. évi ungi követválasztás több halálessel végződött. (Erről az *Ungvári Közlöny*nél lehet olvasni.) A helyi orgánumok, elsősorban a vegyes tartalmú heti vagy napilapok arra is választ adtak, hogy mi foglalkoztatta a Felső-Tiszavidék népességét a vizsgált korszakban (pl. a többször említett nyelvi kérdés). Mai szemmel csodálkozva lehet olvasni az első világháború mellett megnyilvánuló örömtüntetésről, az akkor természetes közhangulatról.

Egyetlen olyan történelemkönyv sem létezik, amiben a helyi újságokhoz, heti- és napilapokhoz hasonló pontossággal évtizedeken keresztül nyomon követhetnénk a társadalmi, gazdasági, kulturális élet közérdeklődésre is számot tartó helyi eseményeket, az itt élők ünnep- és hétköznapijait. Az eseményekkel egyidőben keletkezett írások meglehetősen hiteles történelmi forrásoknak tekinthetők (feltétlenül vonatkozik ez a közlönyoldalakra is), aminek különös színfoltot kölcsönöz a tényeken átszűrődő korhangulat.

A dolgozatban tárgyalt sajtótermékeket eredetiben vagy mikrofilmen láthattam, kinyithattam, lapozhattam, olvashattam. Ez egy hosszabb életű hetilapnál pl. a *Nyírvidéknél* 2080 lapszámot is jelentett. Mégsem mondhatom, hogy a vizsgált térség sajtótermését megismertem – azt viszont igen, hogy rálátást szerzett sajtóviszonyaira.

Azzal a reménnyel zárom dolgozatomat, hogy annak kutatási eredményei, a lapkiadás helyi sajátosságainak feltárásával hozzájárulnak e vidék sajtótörténetének jobb megismeréséhez. Az egyedi sajátosságok, eddig ismeretlen adatok bemutatásával, főként a vidéki sajtóviszonyok alaposabb tanulmányozásával gyarapíthatja az országos sajtótörténeti kutatások eddig elért eredményeit. Ezt a munkát befejezni nem, csak megszakítani lehet. Ösztönözve, lehetőséget kínálva új dolgozatok születésére, egyebek között egy-egy lap politikai, társadalmi, eszmei arculatának az elemzésére, s az olvasótáborának közvetített értékrend felmérésére, a mértékadó, meghatározó szerepet játszó szerkesztők, helyi publicisták életművének feltárására.

Legyen ez a dolgozat üzenet a határon túl élő magyar értelmiség számára, figyelemfelkeltés a térség gazdag sajtótörténetére, ösztönzés annak további kutatására. A digitalizálás teremthet lehetőséget a hazai közgyűjteményekben őrzött sajtótermékek

Magyarország határain túl, megjelenési, kiadási helyükön való olvasásához. A Kárpátalján és Romániában fellelhető orgánumokat ugyanilyen módon tehetnék hozzáférhetővé a magyarországi kutatók számára. Egy virtuális adatbázisban válhatnának teljessé vagy teljesebbé a térség határok által elválasztott, szétszóródott, kallódó sajtótermékei, kulturális örökségünk igazgyöngyei. A digitalizálás biztosíthatná az utókor számára fennmaradásukat.

IV.2. Kitekintés

1918 után a térség lapkiadásának arculatát a háború kimenetele és a Tanácsköztársaság átalakította. A trianoni békeszerződés, Magyarország közigazgatási határainak átrendeződése – különösen az elcsatolt területeken – a háború előtt megjelent lapok nagy részének megszűnéséhez és egy más laptípus-összetételű sajtóélet kiépüléséhez vezetett. Az adatok első számú forrását Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája⁶⁷¹ jelentette. Néhány hosszú életű vegyes tartalmú lap, a történelmi Szatmár megyében a *Szamos* (1869–1942), a *Nagybánya* (1903–1944) – 1920. jan. 24-én egyesülve a *Nagybányai Hírlappal* –, a *Nagybánya és Vidéke* (1875–1944), a *Nagykároly és Vidéke* (1884–1940), a *Szatmármegyei Közlöny* (1875–1944), továbbá egy vallási jellegű lap, az *Egyházi Híradó* (1912–1944) folytatta megjelenését. Beregben a *Beregi Hírlap* (1912–1944) és a *Munkács* (1884–1944) folyamatosan jelent meg. Ez utóbbi 1928. február 12-én egyesült *Az Őslakóval*⁶⁷². Ungban az *Ungvári Közlöny Új Közlöny* (1867–1938) címen látott napvilágot.

A trianoni békeszerződés kis mértékben érintette Szabolcs megyét, ahol 1921-ben megszakítás nélkül folytatta megjelenését a *Nyírvidék*, a *Nagykálló és Vidéke*, a *Felsőszabolcs*, a *Nyíregyházi Déli Újság*, a *Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja*. Ezek mellett még két új lap is indult a *Görög Katolikus Népiskola* (1921–1923) és a *Nyíregyházi Színházi Újság* (1921). Szatmár megyében Mátészalkán *Csonka Szatmár-Vármegye* (1920–1922) címmel indítottak egy vegyes tartalmú politikai lapot (de ez ma már nem található). Ezt 1923-ban, a közigazgatási átszervezésnek köszönhetően egy újabb lap, a *Szatmár és Bereg* (1923–1944) vegyes tartalmú és politikai lap követett.

A rendelkezésre álló források⁶⁷³ birtokában megállapítható, hogy Kárpátalján 1928-ban 44 periodikum jelent meg. A jegyzékben egyenlő arányban 15–15 lappal voltak képviselve a **szak- valamint a politikai lapok**. A vegyes tartalmú lapok száma hat, a vallási lapoké öt volt. Egy-egy lappal fordultak elő a gyermek, a vegyes és politikai, továbbá a riport típusú újságok.

---

⁶⁷¹ László, 2002.

⁶⁷² Az Őslakó Munkács címen jelent meg 1932 júliusáig, majd Az Őslakó elnevezéssel. In: László, 2002. p. 193.

⁶⁷³ Monoki, 1941.; László, 2002.; Milyen lapok jelennek meg Podk[arpatszka] Ruszban. In: Új Közlöny, 1928. dec. 25. 242. sz. p. 11.

A nyelvek szerint: 21 magyar, 18 orosz és öt cseh nyelvű lap található közöttük. Beregben és Ung megyében 1938 novemberétől 28 lap jelent meg. A laptípusok között **politikai (6), vallási (4), szaklapok (4)**, és vegyes tartalmú (3) lapok találhatóak.

Szatmár megyében 1919 és 1940 között 94 periodikum látott napvilágot, amelyek között egyenlő arányban, 17–17 lappal voltak képviselve a *vallási tartalmú és a szaklapok*. Ezt követték a politikai (12), a vegyes tartalmú (7), a művészeti (7), az alkalmi (7) orgánumok, a gyermeklapok (5), az élclapok (3), a sportlapok (3), a hirdető lapok (3), és a riport lapok (1). Az 1940. augusztus 30-tól 1944-ig megjelent 12 lap között a szak (4) és vallási lapok (3) túlsúlya figyelhető meg. Fleisz János szerint Szatmárnémeti a két világháború közötti időben központi szerepet töltött be az erdélyi magyar sajtóban. Ebben különös jelentőséggel bírt a *Szamos* című politikai napilap, amely 1924-től a Szatmár városi és a szatmármegyei Magyar Párt tagozatának hivatalos lapjaként, Észak-Románia egyetlen napilapjaként látott napvilágot. A cenzúra szorításában a román politikai élet hírei mellett a magyarországi eseményekről is tudósított. Mellette indult meg 1929-ben a *Szatmári Újság*, amely 1931-től Észak-Erdély független politikai napilapjaként jelent meg. Az orgánumok között különös jelentőséggel bírt a Szatmárban alapított, Benedek Elek által szerkesztett országos terjesztésre szánt ifjúsági lap, a *Cimbora* (1922–1929).⁶⁷⁴

Szabolcsban, majd Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyében 1920 és 1944 között 67 periodikum látott napvilágot, amelyek között legnagyobb arányban (23) a *vallási lapok* képviseltették magukat. Ezeket sorrendben a szaklapok (11), a politikai (8), majd a diáklapok (6) követték. Az előbb említett *Görög Katolikus Népiskola* (1921–1923) után a térség többi megyéjétől lemaradva indult meg az első jelentős nevelésügyi folyóirat, a *Szabolcsi Tanító* (1922–1944). A *Szabolcsi Szabók Lapja* (1924–1934), (1926. januártól Szabolcsi Kézműiparos) és a *Szabolcsi Méhészet* (1943–1944) szaklapok is évtizedekkel később indultak meg Szabolcsban, mint pl. Szatmár megyében.

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a két világháború között a vegyes tartalmú lapok háttérbe szorultak, helyüket átvették a szak, a politikai és vallási tartalmú lapok. Csekély számban, két lappal jelent meg a katonai sajtó. A szaklapok között a mezőgazdasági és a nevelésügyi lapok vezettek. A periodikumok magas száma élénk sajtóéletre enged következtetni.

---

⁶⁷⁴ Fleisz, 2005. p. 136–140.

Függelék

A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1870–1910.

18. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1870-ben⁶⁷⁵

Foglalkozási csoportok		Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocea	Ung
Összes népesség	Kereső	65.575	106.949	130.872	24.540	71.047
	Eltartott	93.648	158.635	149.696	42.958	58.985
	Együtt	159.223	265.584	280.568	67.498	130.032
Földművelés és erdészet		54.353 (34,1%)	80.117 (30,2%)	91.183 (32,5%)	21.797 (32,3%)	37.049 (28,5%)
Bányászat, kohászat		210	34	2.336 (0,8%)	69	320
Ipar		3.755 (2,4%)	9.903 (3,7%)	11.841 (4,2%)	1.518 (2,2%)	3.436 (2,6%)
Kereskedelem és szállítás		1.024 (0,6%)	1.905 (0,7%)	2.015 (0,7%)	256 (0,4%)	742 (0,6%)
Értelmiségi		1.457 (0,9%)	2.327 (0,9%)	3.294 (1,2%)	492 (0,7%)	1.670 (1,3%)
Házi cseléd		4.553 (2,9%)	10.875 (4,1%)	17.658 (6,3%)	341 (0,5%)	27.537 (21,2%)
Bizonyos foglalkozás nélküli		61.249 (38,5%)	99.362 (37,4%)	102.086 (36,4%)	25.547 (37,8%)	52.039 (40%)
14 éves koron alul		32.399 (20,3%)	59.273 (22,3%)	47.610 (17%)	17.411 (25,8%)	6.946 (5,3%)
14 éves koron felül						
Egyéb		223	1.788	2.554	67	293

⁶⁷⁵ Népszámlálás, 1870. p. 260–265., 281–292.

19. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1880-ban⁶⁷⁶

Foglalkozási csoportok		Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung
Összes népesség	Kereső	68.272	94.125	132.259	25.936	47.897
	Eltartott	85.442	119.240	158.756	38.083	74.503
	Együtt	153.377	214.008	293.092	65.377	126.707
Földművelés és erdészet		54.973 (35,9%)	74.204 (34,7%)	102.139 (34,8%)	20.835 (31,9%)	36.121 (28,5%)
Bányászat, kohászat		24	0	2.455 (0,8%)	0	0
Ipar		5.026 (3,3%)	7.944 (3,7%)	12.329 (4,2%)	2.203 (3,4%)	4.779 (3,8%)
Kereskedelem és szállítás		1.277 (0,8%)	1.502 (0,7%)	1.624 (0,6%)	650 (1%)	1.207 (1%)
Közszolgálat, értelmiségi		1.487 (1%)	2.069 (1%)	3.370 (1,1%)	562 (0,9%)	1.182 (0,9%)
Házi cseléd		3.749 (2,4%)	7.278 (3,4%)	8.433 (2,9%)	1.378 (2,1%)	3.766 (3%)
Nyugdíjból él		72	52	644	16	117
Iskolába jár		20.197 (13,2%)	25.290 (11,8%)	31.858 (10,9%)	8.558 (13,1%)	19.513 (15,4%)
Foglalkozás nélküli		30.844 (20,1%)	44.947 (21%)	58.527 (20%)	12.563 (19,2%)	24.857 (19,6%)
Háztartásbeli		34.401 (22,4%)	49.003 (22,9%)	68.371 (23,3%)	16.962 (25,9%)	30.133 (23,8%)
Egyéb		1.664	1.076	1.265	292	725

⁶⁷⁶ Népszámlálás, 1881. p. 746–749., 754–761., 766–767., 770–773.

20. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1900-ban⁶⁷⁷

Foglalkozási csoportok		Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung
Összes népesség	Kereső	80.459	106.169	139.057	32.847	59.964
	Eltartott	125.066	177.540	196.021	49.322	90.782
	Együtt	205.525	283.709	335.078	82.169	150.746
Mezőgazdaság		163.394 (79,5%)	225.183 (79,4%)	262.847 (78,4%)	68.477 (83,3%)	117.374 (77,9%)
Bányászat, kohászat		70	7	9.929 (3%)	33	66
Ipar		19.961 (9,7%)	29.301 (10,3%)	33.074 (9,9%)	6.120 (7,4%)	16.923 (11,2%)
Kereskedelem és hitel		6.734 (3,3%)	8.597 (3%)	6.992 (2,1%)	2.108 (2,6%)	4.421 (2,9%)
Közlekedés		4.511 (2,2%)	4.418 (1,6%)	4.472 (1,3%)	1.980 (2,4%)	2.694 (1,8%)
Közszolgálat, szabad foglalkozás		6.291 (3,1%)	9.122 (3,2%)	9.028 (2,7%)	2.279 (2,8%)	4.489 (3%)
Véderő		1.118	1.500	615	64	1.608
Nyugdíjasok, tőkepénzesek, stb.		1.572	2.249	5.275	421	1.346
Egyéb és ismeretlen foglalkozás		1.874	3.332	2.846	685	1.825

⁶⁷⁷ Népszámlálás, 1900. 4. r. p. 194–195., 204–205., 220–225., 228–229.

21. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1910-ben⁶⁷⁸

Foglalkozási csoportok		Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung
Összes népesség	Kereső	91.635	124.358	160.935	33.801	64.871
	Eltartott	144.976	195.460	235.697	57.954	97.218
	Együtt	236.611	319.818	396.632	91.755	163.089
Mezőgazdaság		166.840 (70,5%)	230.373 (72%)	266.663 (67,2%)	68.330 (74,5%)	112.482 (69%)
Bányászat, kohászat		216	667	10.294 (2,6%)	177	151
Ipar		28.101 (11,9%)	37.986 (11,9%)	52.204 (13,2%)	8.739 (9,5%)	20.966 (12,9%)
Kereskedelem és hitel		10.339 (4,4%)	11.779 (3,7%)	14.518 (3,7%)	3.587 (3,9%)	5.970 (3,7%)
Közlekedés		6.862 (2,9%)	7.145 (2,2%)	9.447 (2,4%)	2.736 (3%)	4.262 (2,6%)
Közszolgálat, szabad foglalkozás		7.895 (3,3%)	10.706 (3,3%)	13.698 (3,5%)	2.565 (2,8%)	5.204 (3,2%)
Véderő		1.171	1.686	1.507	115	1.317
Napszámosok k. m. n.		5.411 (2,3%)	4.502 (1,4%)	6.235 (1,6%)	2.048 (2,2%)	3.660 (2,2%)
Házi cselédek		3.948 (1,7%)	6.530 (2%)	8.119 (2%)	1.192 (1,3%)	2.805 (1,7%)
Egyéb és ismeretlen foglalkozás		5.828	8.444	13.947	2.266	5.272

⁶⁷⁸ Népszámlálás, 1910. 2. r. p. 414–431., 506–523., 606–639., 658–665.

22. sz. táblázat. A periodikumok indulási éve és élettartama (1845–1899)

Indulási év Élettartam (év)	Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung	Összesen Ebből alk.
1845.					1	1
0–1					1	1
1861–1863.			2		2	4
0–1			1		1	2
2					1	1
3–5			1			1
1867–1869.		1	2		8	11
0–1					3	3
2			1		1	2
3–5					2	2
6–10		1				1
11–			1		2	3
1870–1879.	2	10	8	1	3	24
0–1	1	2	1		2	6
2		6	3		1	10
3–5		1				1
6–10		1	1			2
11–15				1		1
21–	1		3			4
1880–1889.	6	11	11	2	7	37 (3 alk)
0–1	3	6	3	1		13
2	1		1			2
3–5		1	1		3	5
6–10			2		1	3
11–15		2	1		2	5
16–20			1		1	2
21–	2	2	2	1		7
1890–1899.	4	13	17	8	3	45 (6 alk)
0–1	1	6	10	2		19
2	1	2		4		7
3–5	1	5	2	1		9
6–10	1		1	1	2	5
16–20			2		1	3
21–		1	2			3
Összesen	12	35	40	11	24	122

23. sz. táblázat. A periodikumok indulási éve és élettartama (1900–1920)

Indulási év Élettartam (év)	Bereg	Szabolcs	Szatmár	Ugocsa	Ung	Összesen Ebből alk.
1900–1909.	4	19	50	2	9	84 (10 alk)
0–1	1	7	17		4	29
2		4	9			13
3–5		3	8		1	12
6–10	1		6	1		8
11–15		2	6		2	10
16–20	2	3	2	1	1	9
21–			2		1	3
1910–1920. 06.						96 (10 alk)
1910–1914. 08.	3	13	21	2	7	46 (7 alk)
0–1	1	6	17		6	30
2	1	4	1	1	1	8
3–5		2	2	1		5
6–10	1	1				2
21–			1			1
1914.08.–1918.11.	1	7	10	0	4	22 (2 alk)
0–1	1	5	5		3	14
2		1	2		1	4
3–5		1	3			4
1918.11.–1919.05.	5	5	5	1	4	20
0–1	5	4	4	1	2	16
2		1	1		1	3
16–20					1	1
1919.05.–1920.06.	0	4	2	0	2	8 (1 alk)
0–1		1	1		2	4
2		1				1
16–20		1	1			2
21–		1				1
Összesen	13	48	88	5	26	180 (20 alk)

A térség időszaki lapjainak tematikai, laptípusok szerinti megoszlása kronológiai rendben a megjelenés idejével és a megjelenési hellyel

1. Vegyes tartalmú lapok

Kárpáti Hírnök (1861. júl. 1.–1861. dec. 29.) Ungvár
Tárogató (1862. jan. 8.–1866. szept. 29.) Szatmár
Felvidék (1863. máj. 2.–1864. okt. 29.) Ungvár
Szatmári Közlöny (1867. jan. 12.–1868. dec. 26.) Szatmár
A Nyír (1867. jún. 6.–1872. márc. 17.) Nyíregyháza
Ungvári Hírlap (1867. júl. 1.) Ungvár
Ungvári Közlöny (1867. júl. 20.–1938. dec. 21.) Szünetelt: 1869. júl. 14.–1881. dec. 3. 1868. dec. 6-tól: politikai, ellenzéki és vegyes tartalmú. Ungvár
Ung (1867. okt. 10.–1919. márc. 30.) indulásától 1876. júl. 2-ig: politikai és vegyes tartalmú (A Deák pártot támogatta.) Ungvár
Szvét ([1867.]–1871. jan. ?) Ungvár
Szamos (1869. ?–1942. dec.) 1903. okt. 1.–1908. jan. 16.: politikai és vegyes tartalmú, szabadelvű párti és vegyes tartalmú. 1908. jan. 16.–1910. dec. 1.: függetlenségi és 48-as párti. 1910. dec. 1.–1919. dec. 21. politikai napilap. 1918. nov. 12-től: A Nemzeti Tanács hivatalos lapja. Szatmár, Szatmárnémeti
Nyíri Közlöny (1870. jan. 2.–1870. dec. 31.) Nyíregyháza
Novúj Svét (1871. jan. 28.–1871. ?) Ungvár
Szabolcs (1872. jan. 7.–1876. jún. 25.) Nyíregyháza
Karpát (1873. júl. 12.–1886. ápr. 25.) Ungvár
Bereg (1874. jan. 1.–1919. márc. 16.) Szünetelt: 1877. szept. 16.–1879. jan. 1913. júl. 6-tól: politikai, független. Beregszász
Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny (1874. jan. 1.–1883. dec. 20.) Nyíregyháza
Szatmár (1874. dec. 6.–1911. nov. 26.) 1908. jan. 5.–1910. okt. 30-tól: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Szatmár-Németi, Szatmár
Szabolcsi Lapok (1875. jan. 3.–1876. okt. 1.) Nyíregyháza
Nagy-Károly (Szatmármegyei Közlöny) (1875. febr. 14.–1876. márc. 26.) Nagykároly
Magyar Kárpát (1875. ápr. 12.–1876. dec. 24.) Ungvár
Nagybánya és Vidéke (1875. szept. 28.–1944. szept. 30.) Nagybánya
Szatmármegyei Közlöny (1875. ?–1944. aug. 5.) 1906. jan. 14.–1913. jún. 29-től: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Nagy-Károly
Nyíregyháza (1877. jan. 7.–1877. febr. 25.) Nyíregyháza
Szabolcsi Hírlap (1879. nov. 2.–1880. nov. 28.) Nyíregyháza
Ungvár (1880. jan. 4.–1883. dec. 23.) Ungvár
Nyírvidék (1880. ápr. 1.–1933. febr. 26.) 1917. jan. 18.: politikai, pártoktól független. 1919. márc. 23-tól: az SZDP hivatalos lapja. 1919. márc. 26-tól: Szocialista Párt hivatalos lapja. Nyíregyháza
Ébredjünk (1882. dec.–1893. okt. 15.) Nyíregyháza
Munkács (1884. máj.–1938. aug.) 1910. júl. 24-től: politikai és vegyes tartalmú. Munkács
Szatmár és Vidéke (1884. júl. 23.–1919. febr. ?) 1917. júl. 17-től: politikai és vegyes tartalmú. 1917. dec. 24-től: politikai. Szatmár, Szatmárnémeti
Nagykároly és Vidéke (1884. szept. 1.–1940. aug. 25.) 1906. máj. 17.–1914. ápr. 15.: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Nagykároly
Szabolcsi Szabadsajtó (1885. jan. 18.–1899. dec. ?) Nyíregyháza

Ugocsa (1885. júl. 5.–1919. márc. 23.) 1904. júl. 10-tól: politikai és vegyes tartalmú. Nagyszöllös

Kelet (1888. jan. 10.–1901. szept. 26.) 1896-tól politikai, Katolikus Néppártot támogató és vegyes tartalmú. Ungvár

Kisvárdai Lapok (1888. febr. 5.–1919. ápr. 3.) 1919. márc. 30-tól politikai, a Tanácsköztársaság lapja. Kisvárda

Kárpátalja (1889. okt. 27.–1890. nov. 16.) politikai, pártoktól független és társadalmi. Munkács

Máté-Szalka (1890. jún. 5.–1890. dec. 31.) Mátészalka

Kárpátvidék (1890. aug.–1890?) Munkács

Tiszaújlak és Vidéke (1890. aug. ?) Tiszaújlak

Szabolcsmegye (1890. okt. 15.–1890. okt. 30.) Nyíregyháza

Nagykárolyi Hírlap (1891. dec. 24.) Nagykároly

Heti Szemle (1892. jan. 5.–1919. márc. 20.) politikai, pártoktól független és társadalmi. Szatmár

Nagykárolyi Független Hírlap (1892. márc. 3.–1893. jan. 19.) Nagykároly

Nyíregyházi Hírlap (1892. márc. 16.–1896. dec. 24.) Nyíregyháza

Munkács és Vidéke (1892. szept. 25.–1897. aug. 15.) Munkács

Mátészalka és Vidéke (1893?–1912. okt. 11.) Mátészalka

Kárpáti Lapok (1895. máj. 12.–1901. dec. 22.) Ungvár

Nagybányai Hírlap (1895. nov. 16.–1895. dec. 21.) Nagybánya

Felsőbányai Hírlap (1896. márc.–1918. nov. 26.) Felsőbánya

Szatmári Ellenőr (1897. máj. 1.–1897. nov. 13.) Szatmár

Nyíregyháza (1897. okt. 7.–1899. márc. 30.) Nyíregyháza

Szatmár-Németi (1897. dec. 14.–1912. aug. 29.) 1905. márc. 8.–1911. jún. 7.: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Szatmár

Beregi Ellenőr (1897. dec. 19.–1898. márc. 27.) Munkács

Nagykárolyi Hírlap (1899. aug. 30.–1899. szept. 20.) Nagykároly

Szabolcsi Híradó (1899. dec. 17.–1901. márc. 3.) Nyíregyháza

Nagykálló és Vidéke ([1899.]–1926. dec. 31.) Szünetelt: 1924. júl. 14.–aug. 30. Nagykálló

Szabolcs (1900. márc. 25.–1900. júl. 12.) Nyíregyháza

Felsőbánya (1900. aug. 11.–1901. júl. 27.) Nagybánya

Szabolcsi Tisza-Vidék (1901. júl. 7.–1901. szept. 15.) Tiszalök

Szabolcs (1902. márc. 15.–1912. dec. 7.) 1904. júl. 18.–1911. júl. 10.: politikai (Új Párt). Nyíregyháza

Szatmári Friss Újság (1902. szept. 21.–1903. dec. 31.) Szatmár

Nagybánya (1903. febr. 12.–1944. szept. 24.) Nagybánya

Szinérváralja (1904. jan. 5.–1914. aug. 4.) Szinérváralja

Nyíregyházi Friss Újság (1904. jún. ?–1905. ?) Nyíregyháza

Beregi Újság (1904. júl. 4.–1909. márc. 12.) 1907. okt. 3-tól: politikai és vegyes tartalmú, pártoktól független. Beregszász

Kővárvidék (1904. nov. 29.–1918. nov. 3.) Nagysomkút

Szatmári Napló (1904. dec. 4.–1907. jan. 21.) 1905. jan. 11.–1905. júl. 3.: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Szatmár

Nyíregyházi Hétfői Hírlap (1906. márc. 26.–1906. szept. 27.) Nyíregyháza

Nagysomkút–Erdőd vidéke (1906. máj. 5.–1906. jún. 9.) Nagysomkút

Nagykároly (1906. máj. 23.–1913. jún. 1.) 1908. ápr. 1-jétől: politikai, függetlenségi és 48-as párti. Nagykároly

Kisvárda és Vidéke (1906. dec. 16.–1913. márc. 2.) Kisvárda

Mándok (1906.?–1908. febr. 9.) Mándok

Nagyszöllösi Hírlap (1907. jan. 10.–1914. júl. 30.) politikai és vegyes tartalmú. Nagyszöllös

Fehérgyarmat és Vidéke (1907. júl. 4.–1907. szept. 27.) Fehérgyarmat

Halmi (1907. nov. 28.–1908. nov. 28.) Halmi
 Közérdek (1908. jan. 18.–1919?) Nagykároly
 Nagybányai Hírlap (1908. jan. 19.–1919. dec. 30.) Nagybánya
 Tiszapolgár és Vidéke (1908. máj. 3.–1911. dec. 3.) Szünetelt: 1911. aug. 25.–okt. 1.
 Tiszapolgár
 Mátészalka (1909. ápr. 9.–1915. nov. 19.) Mátészalka
 Északkelet (1909. júl. 4.–1914. aug. 19) 1910. máj. 8.– 1913. dec. 25.: politikai, függetlenségi
 és 48-as párti. Szatmárnémeti
 Fehérgyarmati Hírlap (1909. okt. 1.–1912. szept. 29.) 1910. máj. 20–1911. márc. 3.: politikai,
 függetlenségi és 48-as párti. Fehérgyarmat
 Tiszapolgári Újság (1909. okt. 10.–1910. okt. ?) politikai és vegyes tartalmú. Tiszapolgár
 Északkeleti Újság (1909. dec. 4.–1919. márc. 29.) politikai, pártoktól független és társadalmi.
 Nagykároly
 Nyírbátor és Vidéke (1909. dec. 30.–1914. aug. 20.) Nyírbátor
 Ugocsa vármegye (1910. márc. 22.–1912. ápr. 3.) Nagyszöllős
 Szatmári Közlöny (1910. aug. 1.–1911. jún. 18.) Szatmár
 Nagykároly és Érmellék (1910. dec. 18.–1914. ápr. 25.) politikai és vegyes tartalmú.
 Nagykároly
 Bereg megyei Hétfői Újság (1911. ápr. 24.– 1911. júl. 24.) Beregszász
 Nyírbátori Hírlap (1911. szept. 10.–1911. nov. 26.) Nyírbátor
 Kisvárdai Friss Újság (1911. nov. 14.–1916. ápr. 28.) Kisvárdá
 Mátészalkai Kis-Lap (1911. dec. ?–1912. jan. 21.) Mátészalka
 Ugocsa megye (1912. ápr. 16.–1914. júl. 29.) Nagyszöllős
 Beregi Hírlap (1912. dec. 9.–1920.) politikai és vegyes tartalmú, pártoktól független. Bereg-
 szász
 Szabolcsi Hírlap (1912. dec. 18.–1919. márc. 23.) Nyíregyháza
 Fehérgyarmat (1912. dec. 25–1914. aug. 9.) Fehérgyarmat
 Nyírség (1913. máj. 1.–1913. szept. 25.) Nyírbátor
 A Vármegye (1913. jún. 1.–1917. febr. 25.) Nagykároly
 Mátészalkai Újság (1914. jan. 2.–1914. júl. 24.) Mátészalka
 Erdőd és Vidéke (1914. ápr.–1914. aug. 09.) Nagykároly
 Nyíregyházi Tükör (1916.?) Nyíregyháza
 Nagysomkút és Vidéke (1918. aug. 8.–1918. aug. 29.) Nagysomkút
 Szatmári Futár (1919. márc. ?) Szatmárnémeti
 Kárpáti Napló (1919–1920.) politikai, a Tanácsköztársaság lapja és vegyes tartalmú. Ungvár
 Felsőszabolcs (1920. máj. 6.– 1938. nov. 17.) Kisvárdá

2. Politikai lapok

Függetlenségi és 48-as Párt

Szabolcsi Hírlap (1898. jan. 12.–1898. nov. 14.) Nyíregyháza
 Szatmári Hírlap (1902. nov. 9.–1904. jan. 31.) Szatmár
 Szatmárvármegye (1905. nov. 4.–1913. dec. ?) Nagykároly, Szatmárnémeti
 Független Szabolcsi Újság (1907. jan. 15.–1907. márc. 19.) Nyíregyháza
 Szabolcsvármegye (1907. ?–1917. jan. 17.) Nyíregyháza
 Határszéli Újság (1908. jún. 1.–1919. márc. 30.) Ungvár
 48-as Szabolcsi Hírlap (1910. máj. 7.–1910. aug. 12.) Nyíregyháza
 Szatmári Est (1913. szept. 20.–1914. júl. 29.) Szatmárnémeti

Polgári Radikális Párt

Igazság (1910. szept. 30.–1912. jún. 7.) (polgári radikalizmus) Nyíregyháza
Új Szatmár (1912. márc. 27.–1912. dec. 8.) (radikális) Szatmár-Németi

Szabadelvű Párt

Szatmármegyei Politikai Hírlap (1901. szept. 15.–1901. dec. 31.) Nagykaroly

Pártoktól független politikai lapok

Munkácsi Hírlap (1905. ?–1919. márc. 9.) (függetlenségi eszmék) Munkács
Népszövetség (1907. febr. 20.–[1909. febr. 3.]) Nagykaroly
Független Újság (1909. máj. 12.–1909. jún. 8.) Szatmár
Beregvármegye (1910. jan. 31.–1911. dec. 4.) Beregszász
Szatmári Hírlap (1910. máj. 24.) Szatmár
Szatmári Hétfő (1913. márc. 31.–1913. jún. 23.) Szatmár
Szatmáriújság (1917. nov. 4.–1918. nov. 12.) Szatmár
Új Bereg (1918. dec. 12.–1918. dec. 20.) Beregszász
Falusi Őrszem (1919. ?) Tiszalök
Nyíregyházi Déli Újság (1920. máj. 22.–1922. márc. 10.) Nyíregyháza

Őszirózsás forradalom

Új Magyarország (1918. ?) Munkács
Rusz'ka Kraina (1919. jan. 1.–1919. febr. ?) Ungvár
Ungvári Munkás (1919. jan. 12.–1919. márc. 22.) Ungvár

Őszirózsás forradalom és Tanácsköztársaság

Karcolatok (1918. ?–1919. ?) Dombrád
Szatmári Népszava (1919. jan.–1919. ápr. 5.) Szatmárnémeti
Népakarat (1919. febr. 16.–1919. márc. 30.) Nagykaroly
Beregi Munkás (1919. márc. 9.–1919. ?) Beregszász
Munkácsi Népszava (1919. márc. ?–1919. máj. 31.) Munkács
Munkás Újság ([1919.]–1937. ?) Ungvár

Tanácsköztársaság

Rusz'ka Pravda (1919. ápr. 12.–1919. máj. 13.) Munkács
Kisvárdai Munkás (1919. ápr. 15.–1919. ápr. 20.) Kisvárdai
Ugocsai Munkás (1919. ?–1919. ápr. 15.) Nagyszőlős

A katonai megszálláshoz kötődő lapok

Renașterea (1918–19.) Baia-Mare
Russzkaja Zemlja (1919. jún. 7.–1920. febr. 7.) Ungvár
Nové Zprávy – Új Hírek (1919. ?) Uzshorod
Satu Mare (1919. ?–1938. ?) Szatmárnémeti

3. Szaklapok és szakfolyóiratok

3.1. Közigazgatás *(vármegyei hivatalos lapok, közlönyök)*

Sürgöny (1876. jan. 1.–1877. dec. 30.) Nyíregyháza
Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja (1903. jan. 4.–1950. máj. 16.) Nyíregyháza
Beregvármegye Hivatalos Lapja (1903. júl. 2.–1919.) Beregszász
Szatmár Vármegye Hivatalos Lapja (1903. júl. 2.–1949. dec. 30.) Szatmár
Ung Vármegye Hivatalos Lapja (1903. júl. 2.–1944. jún. 29.) Szünetelt: 1920–1930. ápr. Ungvár
Ugocsa Vármegye Hivatalos Lapja (1903. ?–1944. jún. 29.) Szünetelt: 1919. ápr. 16.–1941. márc. 13. Nagyszöllös

3.2. Nevelésügyi és ifjúsági lapok

3.2.1. Nevelésügyi

Ucsitel' (1867. ápr. 16.–1867. dec. 13.) Ungvár
Népiszkolai Lapok (1870. okt. 1.–1871. jún. 24.) Szatmár, Nagy-Károly
Népiszkola ([1872. okt. 5.]–1872. dec. 28.) Szatmár
Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő (1879. jan.–1884. okt.) Nagybánya
Ungmegyei Tanügy (1881. jan. 30.–1886. dec.) Ungvár
Gyermekvilág (1882. ápr.–1882. ?) Nagykálló
Beregmegyei Tanügy (1885. jan. 1.–1919. febr. 1.) Szünetelt: 1896. febr.–1897. jan. Beregszász
Iskola (1890. ?–1896. dec. 22.) Felsőbánya
Ugocsai Tanügy (1898. jan. 22.–1898. szept. 25.) Nagyszöllös
Állami Tanítók Országos Egyesületének Értesítője (1898.–[1902. máj. 15.]) Munkács
Tanügyi Értesítő (1902. okt. 15.–1919. ?) Szatmár, Szatmár-Németi
Nemzeti Népművelés (1906. aug. 15.–[1908. máj. 15.]) Nagybánya
Magyar Tanítójelölt (1908. szept.–1913. jún.) Ungvár
Görög Katholikus Népiszkola (1913. jan.–1914. jún.) Ungvár

3.2.2. Diáklapok

Gimnáziumi Híradó (1890.) Nyíregyháza
Unitás (1918.) Szatmárnémeti
Reménysugár (1919/20. ?–1943/44. ?) Nyíregyháza

3.2.3. Gyermeklapok

Gyermek-újság (1887. szept. 1.) Nyíregyháza
Szvetlo (1913. jan.–1913. ?) Ungvár

3.3. Társadalomtudomány

Gutinul (1889. ápr. 3.–1890. márc. 26.) Nagybánya
Ung Megyei Századok (1910. okt. 29.–1911. jan. 23.) Ungvár
Új Szabolcs (1919. jan.) Nyíregyháza

3.4. Törvénytudomány

Tisza-Eszlár (1883. júl. 19.–1883. aug. 3.) Nyíregyháza

3.5. Vallási lapok

Svit (1867. júl. 13.–1867. ?) Ungvár
Szellemvilág (1874. márc.–1874. dec.) Szatmár
Vasárnap (1880. okt. 3.–[1884/85. nov. 16.]) Nagybánya
Evangeliumi Lelkészi Tár (1880. ?–1888. dec.) Nagybánya
Lisztok (1885. szept. 26.–1903. dec.) Ungvár
Revista Catolica (1885. szept.–1904. nov. 15.) Szünetelt: 1891. júl.–1903. ápr. Szatmár, Szatmár-németi, Nagybánya
Görög Szertartású Katolikus Hitszónok (1887–1897.) Ungvár
Felvidéki Sion (1889. jan. 15.–1891. dec. 29.) Ungvár
Értesítő (1889. okt. 15.–1900. márc. 4.) Szatmár
Reformátusok Lapja (1891. jan. 3.–1892. dec. 31.) Nagykároly
Szatmári Hírlap (1893. dec. 16.–1894. dec. 29.) Szatmár
Dodatok (1895. jan.–1903. ?) Ungvár
Reformátusok Lapja (1895. szept. 15.–1896. ápr. 11.) Mátészalka
Nauka (1897. júl. 29.–1920. nov. 14.) Ungvár
Görög Katolikus Szemle (1900. jan.–1918. dec. 29.) Ungvár
Satmarer Allgemeine Jüdische Zeitung (1902. nov. 28.–1903. jún. 5.) Szatmár
Evangelikus Homiletikai Folyóirat (1903. márc. 31.–1904. dec. 1.) Nyíregyháza
Igehirdető (1906. ?–1919. ?) Nagybánya
Evangelikus Órálló ([1907. febr. 1.]–1911. aug. 5.) Nyíregyháza
Az Élet Világossága (1911. szept. ?–1913. dec. 25.) Buj
Egyházi Híradó (1912. jan.–1944. jún. 24.) Szatmár
Gyertyafény (1916. nov. 1.–1917. jan. 1.) Nyírkarász
A Mi Kis Sionunk (1917. ?–1919. dec. ?) Nagykároly
Békesség (1918. márc.–1919. márc. 22.) Nyírgyulaj

3.6. Szakmák, szakmai egyesületek lapjai

3.6.1. Bírósági végrehajtók

Bírósági Végrehajtók Közlönye (1897. jún. 1.–1903. dec.) Nagyszöllős

3.6.2. Fényképészek

Fényképészeti Értesítő (1893. nov.–1894. dec.) Nyíregyháza

3.6.3. Gyógyszerészek

Egyleti Közlöny (1874–1875.) Nyíregyháza
Gyógyszerészet (1905. máj. 10.–1906. febr.) Misztótfalu

3.6.4. Iparosok

Iparosok Lapja (1907. jan. 20.–1908. máj. 21.) Nagykároly
Iparos Lap (1907. márc. 30.–1909. jan. 10.) Szatmár

3.6.5. Kereskedők

Magyar Gambrinus (1906. dec. 20.–1907. jún. ?) Nagybánya

Magyar Varrógépkereskedők Országos Közlönye – Zeitschrift der Ungarischen Nähmaschinen-Händler (1911. márc. 15.–1912. márc. 15.) Nyíregyháza

3.6.6. Mezőgazdaság (földművesek, gazdák, méhészek)

Gazdasági Értesítő (1885. jan. 1.–1885. márc. 26.) Szatmár
Gazdasági Értesítő (1885. febr. 15.–1888. márc. 4.) Nyíregyháza
Gazdák Kalauza (1889. júl. 14.–1889. dec. 29.) Nyíregyháza
Magyar Kertész (1890.–1894.) Nagyszöllös
Gazdasági Értesítő (1894. dec.–1896. okt. 15.) Nyíregyháza
Magyar Földművelő (1898. júl. 3.–1913. okt. 26.) Szatmár
Magyar Erdész (1901. febr. 20.–1913. dec.) Ungvár
Gazdák Lapja (1902. jan. ?–1910. jún. 25.) Szatmárnémeti
Méhészeti Szemle (1906. jan. 1.–[1909. márc.]) Nagybánya
Szatmári Gazda (1909. jan. 2.–1919. jan. ?) Szatmár
Szelo (1911. jan.–1911. dec.) Ungvár
Méhészeti Hetilap (1917. jan. 7.–1918. ápr. 28.) Tiszacsécsse
Felvidéki Méhész (1917. máj.–1919. jan.-febr.) Szatmárnémeti
Földművelők Lapja (1919. jan. 5.–1919. jan. 12.) Nyíregyháza

3.6.7. Postamesterek

Postai Szemle (1879. febr. 1.–1879. aug. 3.) Bátyu
Post Zeitung (1880.) Bátyu
Magyar Posta (1881. jan. 5.) Tisza-Újlak

3.6.8. Rendőrök

Rendőri Lapok (1904. jan.–1911. dec. 1.) Szatmár

3.6.9. Természetgyógyászok

Természet-Gyógyász (1874. júl. 1.–1875. jún. 1.) Nyíregyháza
Az Élet (1906. dec. 20.–[1909. aug. 20.]) Nagykároly

3.6.10. Bélyeggyűjtők

Magyar Bélyegűjság (1908. okt. 25.–1909. ?) Nagybánya
Philatelia (1914. okt.–[1916. dec. 15.]) Nyíregyháza

4. Művészet

4.1. Irodalom

Remény (1883. máj. 1.) Nyíregyháza
Szünóra (1885. júl. 8.–1885. dec. 8.) Beregszász
Irodalom (1892. márc. 15.) Nyíregyháza
Haladás (1911. máj. 18.–1911. jún. 29.) Nagykálló
A Hónap (1911. okt.–1912. márc.) Nyíregyháza

4.2. Színház

Ungvári Színpad (1901. máj. 7.–1901. jún. 2.) Ungvár
Színházi Újság (1901. okt. 2.–1911. okt. 6.) Szatmár
Ungvári Színházi Újság (1903. máj. 30.–1903. jún. 21.) Ungvár
Színház (1904. dec. 17.) Szatmár
Színházi Újság (1906. máj.–1906. júl. 15.) Nyíregyháza
Színészet (1906–1907.) Nyíregyháza
Színházi Újság (1906.) Nagybánya
Színházi Újság (1908. okt. 31.–1908. ?) Szatmár-Németi
Színház (1911. ápr. 1.–1911. ápr. 29.) Ungvár
Színházi Hét (1911. dec. 2.–1911. dec. 23.) Nagybánya
Színház (1913. nov. 29.–1913. dec. 6.) Szatmár
Ungvári Színházi Újság (1913.) Ungvár
Színházi Újság (1914.) Nyíregyháza
Színház (1916. nov. 18.–1916. ?) Ungvár
Színházi Hét (1918. szept. 12.) Szatmár
Színház (1918. okt. 3.–1918. dec. 28.) Szatmár
A Színpad (1919–1920.) Nagybánya
Tisza (1920. ápr. 18.–1920. júl. 25.) Nyíregyháza

4.3. Mozi

Mozi (1912. febr. 25.–1912. márc. 31.) Ungvár
Mozi-Élet (1913. nov. 1.–1914. ápr. 25.) Szatmár
Az Uránia Mozgó Heti Eseményei (1916. ?–1918. okt. 12.) Szatmár-Németi
Mozi Hét (1917. szept. ?–1918. márc. 17.) Nyíregyháza

5. Társasági lapok

Téli Esték (1887. okt. 15.–1914. márc. 1.) Szatmár
Polgárok Lapja (1909. febr. 28.–1909. ?) Nagykároly
Polgárok Lapja (1909. márc. 15.–1910. máj. 9.) Szatmár
Zsúr-lap (1911. márc. 1.–1912. márc. 1.) Tiszalök
Pro Libertate (1916. febr.-márc.–1916. nov.) Beregszász

6. Katonai lapok, tábori újságok

Soldaten Zeitung der K[aiserlichen] u[nd] K[öniglichen] 2. Armee (1914. dec. 25.–1915. febr. 5.) Ungvár
A Császári és Királyi Második Hadsereg Katonai Lapja (1915.) Ungvár
Hatvanhatos Tábori Újság (1917. ápr. 8.–1918. okt. 15.) Ungvár
Szatmári Honvéd (1917. dec. 20.–1918. nov. 1.) Szatmár

7. Élclapok

Deutsche Fledermaus ([1867. nov.]–1869. jún. 17.) Ungvár
Denevér (1867–1880. márc. 18.) Ungvár
Sova (1871.) Ungvár
Izé (1876. jún. 10.–1876. ?) Nyíregyháza
Füles Bagoly (1883. aug. 30.–1887. márc. 3.) Ungvár

Vas-Gereben (1888. aug. 5.–1888. dec. 30.) Munkács
Lidércz (1901. márc. 7.–1901. ?) Nyíregyháza
Sárkány (1903.) Szatmár
Kacsa (1909. júl. ?–1910. márc. 26.) Ungvár

8. Hirdetési lapok

Kassa-Unghvari Hirdetményi Lap (1845. júl. 1.–1845. aug. 31.) Ungvár
Szatmári Értesítő (1861. ?–1862. dec. 22.) Szatmár
Haladás (1895. máj.–1895. ?) Szatmár
Senzáció Újság (1897. dec. 20.) Szatmár
Posta-érték Gyűjtők Hirdetési Lapja – Ankündigungsblatt für Philatelia (1898. ápr. 10.–1898. ?) Szatmár

9. Alkalmi lapok

Emléklap (1881.) Nagybánya
Hóvirág (1883. febr. 25.) Nagybánya
Karácsony (1887. dec.) Nyíregyháza
Karácsonyfa (1891–1892.) Nyíregyháza
Emléklap (1892.) Szatmár
Ezres és Vidéke (1897. febr. 6.–1901. febr. 16.) Szatmár
Szatmári Újság (1897. febr. 21.) Szatmár
Karnevál (1898. febr. 22.) Nyíregyháza
Eleven Újság (1899. nov.) Nyíregyháza
Éjfélkor (1901. aug. 31.) Nagykároly
Rózsaünnep (1901. ?) Ungvár
Báli Friss Újság (1904. febr.) Mátészalka
Bál előtt (1904. szept. 18.) Munkács
Éjféli Újság (?1905. júl. 16.) Szatmár
Magyar Sajtó (1906. jún. 30.) Nagybánya
Bum-Bum (1906. dec. 1.) Nagykároly
Víg Újság (1908. febr. 22.) Nyíregyháza
Szatmári Országos Tűzoltó Kongresszus Lapja (1908. aug. 14.) Szatmár-Németi
Juventus ([190?]) Nagykároly
Üstökös Tűzoltó (1910. febr. 6.) Szatmár
Karnevál (1910. febr. 8.) Nagybánya
Jótekonyság (1910. márc. 19.) Nagybánya
Diák Bál (1910. aug. 14.–1911. aug. 27.) Nyírbátor
Emléklapok (1910.) Nagybánya
Giardinetto (1914. jan. 17.) Szatmár
Szatmári Szárnyaskerék (1914. febr. 14.) Szatmár
A fenyves visszhangja ([1915.] máj. 22.) Kisvárd
Szatmárfalva (1915. nov. 21.) Szatmár-Németi
Buborék (1919. ?) Nagybánya

Táblázatok jegyzéke

1. sz. táblázat. A térség polgári népessége és annak növekedése 1869–1910.....	12
2. sz. táblázat. A községek népessége vármegyénként 1910-ben	12
3. sz. táblázat. A rendezett tanácsú és törvényhatósági jogú városok népessége.....	14
4. sz. táblázat. Kivándorlás és visszavándorlás 1899–1913 között.....	14
5. sz. táblázat. Egy lakóházra eső polgári egyének száma 1890-ben és 1910-ben.....	15
6. sz. táblázat. A népesség anyanyelvi (nemzetiségi) megoszlása 1880–1910.....	17
7. sz. táblázat. A legnagyobb hitfelekezetek a népesség arányában 1870–1910.	19
8. a. sz. táblázat. A lakosság foglalkozási struktúrája 1910-ben 1.....	23
8. b. sz. táblázat. A lakosság foglalkozási struktúrája 1910-ben 2.....	24
9. sz. táblázat. Földbirtokviszonyok 1895-ben. A gazdaságok nagysága és a földterületből való részesedés	26
10. sz. táblázat.....	
A térség ipari vállalatainak nagyság szerinti megoszlása megyénként 1900–1910.....	28
11. sz. táblázat. A kis- és nagyipari vállalatok megoszlása a leggyakoribb iparágák szerint 1900-ban és 1910-ben	29
12. sz. táblázat. A térség nyomdaipara 1900–1910.....	31
13. sz. táblázat. Írni-olvasni tudás – analfabetizmus 1870–1910.....	32
14. sz. táblázat. A népiskolák száma, jellege és tanítási nyelve 1902–1903-ban. Az elemi mindennapi iskolák száma, jellege és tanítási nyelve 1911–1912-ben	34
15. sz. táblázat. A középiskolát végzettek száma és aránya 1910-ben.....	35
16. sz. táblázat.....	
A lapok megjelenési helyeinek megoszlása a települések között 1845–1920.	66
17. sz. táblázat A laptípusok szám szerinti megoszlása	69
18. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1870-ben	169
19. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1880-ban	170
20. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1900-ban	171
21. sz. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1910-ben	172
22. sz. táblázat. A periodikumok indulási éve és élettartama (1845–1899).....	173
23. sz. táblázat. A periodikumok indulási éve és élettartama (1900–1920).....	174

Diagramok jegyzéke

1. sz. diagram: A periodikumok száma megyénként.....	63
2. sz. diagram: A periodikumok megoszlása a megyék között.....	65
3. sz. diagram: A térség periodikumai laptípusok szerint.....	68

Felhasznált irodalom

- Andreides, 2009 = Andreides Gábor: Az államosítás és a Magyar Távirati Iroda működése a Tanácsköztársaság alatt. In: Médiakutató, 2009. 4. sz. p. 19–26.
- Asztalos–Lakner–Szabó, 2005 = Asztalos Dezső – Lakner Lajos – Szabó Anna Viola: Kultúra és áldozat 1. Debreceni Csokonai Kör. Debrecen, 2005.
- Balogh, 1981–2010 = Romániai magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Balogh Edgár. 1–6. köt. Bp. 1981–2010.
- Baranyi, 2009 = Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs, Bp. 2009.
- Bécsy, 1990 = Bécsy Tamás: Az európai romantikus dráma- és színházfelfogás hatása a magyar fejlődésre. In: Magyar színháztörténet 1790–1873. Szerk. Kerényi Ferenc. Bp. 1990. p. 235–258.
- Bényei J., 2008 = Bényei József: Debreceni irodalmi lexikon. Debrecen, 2008.
- Bényei M., 1994 = Bényei Miklós: Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Debrecen, 1994.
- Berényi, 2005 = Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kárpátalja szabadkőművességéről. In: Honismeret, 1994. 5. sz. p. 60–64.
- Bodnár G., 1910 = Bodnár Gáspár: Képek a katolikus irodalom közelebbi huszonöt éves múltjából. In: Religio, 1910. 33. sz. p. 527–528.
- Bodnár Gy., [1907] = Bodnár György: Közoktatásügy. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 336–349.
- Botlik, 1997 = Botlik József: Hármaskereszt alatt: görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Bp. 1997.
- Botlik, 2005 = Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján 1. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyháza, 2005.
- Böör, 1943 = Böör György: A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században. Kolozsvár, 1943.
- Busa, 1986 = Busa Margit: Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849. 1–2. köt. Bp. 1986.
- Busa, 1996 = Busa Margit: Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. Bp. 1996.
- Buzinkay, 1985 = Buzinkay Géza: Az intézményesített polgári sajtó megszületése idegen abszolutizmus alatt. In: A magyar sajtó története 1848–1867. 2/1. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp. 1985. p. 291–317.
- Buzinkay, 1998 = Buzinkay Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In: A magyar sajtó története. Szerk. Kókay György, Buzinkay Géza, Murányi István. Bp. 1998. p. 107–108.
- Buzinkay, 2008 = Buzinkay Géza: Magyar hírlaptörténet 1848–1918. Bp. 2008.
- Cieger, 1997 = Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In: Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv. 12. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. p. 213–281.
- Cieger, 2000 (1) = Cieger András: Ugocsa megye politikai vezető rétege a dualizmus időszakában. In: A Kárpátaljai Minerva (2000). III/1. sz. p. 5–51. Klny. is.
- Cieger, 2000 (2) = Cieger András: Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában. In: A Kárpátaljai Minerva 2000. 1. sz. p. 5–40. Klny. is.
- Cieger, 2003 = Cieger András: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a Kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. In: Korall. 2003. 13. sz. p. 87–106.
- Coch, 2009 = Coch Gábor: "A városok szíverek": tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pozsony, 2009.

- Cservenyák, 1993 = Cservenyák László: A polgári demokratikus forradalom. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. 1. Történelem és kultúra. Szerk. Cservenyák László. Nyíregyháza, 1993. p. 355–369.
- Csorba Cs., 1974 = Csorba Csaba: Mészáros Károly önéletrajza. Debrecen, 1974.
- Csorba L., 2000 = Csorba László: A tizenkilencedik század története. Bp. 2000.
- Deák, 2009 = Deák Ágnes: Polgári átalakulás és neoabszolútizmus 1849–1867. Bp. 2009.
- Debreceni, 1995 = Debreceni Anikó: Sajtó és politika a századfordulón : A Felvidék és az Ung lapok tükrében. In: Honismeret, 1995. 4. sz. p. 75–82.
- Diós, 1993–2010 = Magyar katolikus lexikon. Főszerk. Diós István. 1–15. köt. Bp. 1993–2010.
- Domahidy, [1907] = Domahidy István: Szatmár vármegye története. A negyvenes évek. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 527–530.
- Fábián, 1993 = Fábián Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919–1923. években. In: Helytörténeti tanulmányok, 9. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. p. 193–235.
- Fábri, 2009 = Fábri Anna: Hétköznapi élet Széchenyi István korában. Bp. 2009.
- Farkas, 1907 = Farkas Jenő: Felsőbánya. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 220–255.
- Fazekas, 1969 = Fazekas Árpád: Természet-Gyógyász, 1874–75. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1969. 2. sz. p. 55–63.
- Fehér, 2002 = Fehér Katalin: A Felső Magyar Országai Minerva és a művelődés. In: Magyar Könyvszemle, 2002. 4. sz. p. 373–386.
- Ferencz, [1907] = Ferencz Ágoston: Közigazgatás. In: Szatmár-Németi sz. kir. város. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 27–36.
- Ferenczy, [1907] = Ferenczy János: Irodalom, tudomány, művészet. In: Szatmár-Németi sz. kir. város. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 159–160.
- Ferenczyné, 2010 = Ferenczyné Wendelin Lídia: A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. 1–2. köt. Bp. 2010.
- Fleisz, 2005 = Fleisz János: Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940. Pécs, 2005.
- Fried, 1969 = Fried István: „Új Szabolcs”. Egy nyírségi hetilap története. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1969. 4. sz. p. 47–53.
- Fülöp, 1975 = Fülöp Géza: Sajtótörténet, sajtóismeret. Bp. 1975.
- Gécsi, 2004 = Gécsi Béla: Pest-Buda nyomdái 1723–1895. Nyomdászattörténeti töredékek. In: Magyar Grafika, 2004. 3. sz. p. 85–95.
- Gergely-Veliky, 1985 = Gergely András-Veliky János: A politikai sajtó helyzete a kiegyezés után. In: A magyar sajtó története 1848–1867. 2/2. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp. 1985. p. 29–44.
- Gulyás, 1990–2002 = Gulyás Pál Magyar írók élete és munkái. 1–19. köt. Bp. 1990–2002.
- Gyáni, 2006 = Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténelem szempontjából. In: Médiakutató, 2006. 1. sz. p. 57–64.
- Halász, 1995 = Britannica Hungarica világciklopediája. Szerk. Halász György. 3. köt. Bp. 1995.
- Hanák, 1978 = Hanák Péter: Magyarország társadalma a századforduló idején. In: Magyarország története 1890–1918, 1. Szerk. Hanák Péter. Bp. 1978. p. 403–515.
- Hangiu, 1987 = Hangiu, I.: Dicționar al Presei literare românești 1790–1982, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Hebény, 1986 = Hebény Zoltán: A tankötelezettség helyzete Szabolcs megyében 1868–1900 között. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás. 3–4. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1986. p. 201–224.
- Hegedűs, 1992 = Hegedűs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka. 1–2. köt. Bp. 1992.

- Kalenda, 1976 = Kalenda Zoltán: 1882. Tiszaeszlár. Nyíregyháza, 1976. Gépirat.
- Kálnay, 1899 = Kálnay László: Szabolcs vármegye társadalma. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1899. p. 183–186.
- Katona, 1994 = Katona Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája. 1. köt. Nyíregyháza. Nyíregyháza, 1994.
- Katona, 1996 = Katona Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája. 2. köt. Ajaktól–Zsurkig. Nyíregyháza, 1996.
- Katus, 1979 = Katus László: A magyarországi nemzetiségek politikai mozgalmai. In: Magyarország története. 1848–1890. 2. köt. Szerk. Katus László. Bp. 1979. p. 1375–1393.
- Kemény, 1899 = Kemény Lajos: Sajtó és cenzúra Kassán a XIX. század első felében. In: Magyar Könyvszemle. 1899. 4. sz. p. 356–359.
- Kenyeres, 1982 = Magyar életrajzi lexikon. Szerk. Kenyeres Ágnes. 1–3. köt. 1982.
- Kerényi, 1990 = Kerényi Ferenc: A vándorszínészet első szintje, az állandósulás kísérletei. Kassa. In: Magyar színháztörténet 1790–1873. Szerk. Kerényi Ferenc. Bp. 1990. p. 166–176.
- Kiss, 2006 = Kiss Kálmán: A Luby család. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv. 17. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 2006. p. 381–390.
- Klár, 1957 = Klár István: A legifjabb Krúdy Gyula. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1957. 4. f. p. 383–385.
- Kókay, 1979 = A magyar sajtó története 1705–1848. 1. Szerk. Kókay György. Bp. 1979.
- Kókay, 1997 = Kókay György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp. 1997.
- Kókay, 1998 = Kókay György: A magyar sajtó története a kezdetektől 1849-ig. In: A magyar sajtó története. Szerk. Kókay György, Buzinkay Géza, Murányi István. Bp. 1998. p. 7–90.
- Konratovics, 1940 = Konratovics Irén: Az Ungi Vár és Ungvár története. In: Ungvár és Ung vármegye. Szerk. Csikvári Antal. Bp. 1940.
- Kosáry – Németh G., 1985 = Kosáry Domokos: A forradalom és a szabadságharc sajtója. In: A magyar sajtó története 1848–1867. 2/1. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp. 1985. p. 25–287.
- Kovács Máté, 1970 = Kovács Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Bp. 1970.
- Kovács Mária, 1974 = Békés megye sajtóbibliográfiája 1855–1973. [Összeáll. vez.: Kovács Mária.] Békéscsaba, 1974.
- Kováts, 1899 = Kováts László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében. In: Magyar Könyvszemle, 1899. 4. sz. p. 359–366.
- Kozári, 2009 = Kozári Monika: A dualizmus kora 1867–1914. Bp. 2009.
- Kozma, [1941] = Kozma György: A Bereg megyei Kaszinó százéves története. Bp. [1941.]
- Lakatos, 1993 = Lakatos Éva: A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája. Bp. 1993.
- Lakatos, 2004 = Lakatos Éva: Sikersajtó a századfordulón. Bp. 2004.
- Lakatos, 2010–2012 = Lakatos Éva: A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. 1–3. köt. Bp. 2010–2012.
- Lakatos, 2013 = Lakatos Éva: A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. 4. köt. 2013. Gépirat
- László, 2002 = Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája (1845–2000). Szerk. László Gézáné Szarka Ágota. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002.
- László, 2010 (1) = László Gézáné Szarka Ágota: A Kassa-Unghvári Hirdetményi Lap : időutazás egy eltűntnek vélt hírlappal a reformkori Magyarországra és Kassára. In: Magyar Könyvszemle, 2010. 2. sz. p. 212–225.
- László, 2010 (2) = László Gézáné: Az első hírlapok nyomában Beregben, Szabolcsban, Szatmárban és Ugocsában (1845–1885) In: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2010. 2. sz. p. 203–211.

Lehoczky, 1881 = Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881. 1–3 köt.

Lett, 1988 = Lett Miklós: A Magyar Tanácsköztársaság sajtó és könyvanyagának adattára. Bp. 1988.

Lipták, 2011 = Lipták Dorottya: A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról. In: Magyar Tudomány, 2011. 9. sz. p. 1121–1131.

Lusztig, 1967 = Lusztig Károly: Dokumentumok a beregi munkásmozgalom történetéből. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967. 4. sz. p. 75–80.

Mayer, 1977 = Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Bp. 1977.

Margócsy, 1986. = Margócsy József: Utcák terek emléktáblák. Nyíregyháza, 1986.

Margócsy, 1993 = Margócsy József: Irodalmi hagyományaink nyomában: A Hónap. In: Pedagógiai Műhely, 1983. 3. sz. p. 63–66.

Margócsy, 2003 = Margócsy József: Geduly Henrik nyíregyházi évtizedei In: Szabolcs-Szatmár–Beregi levéltári évkönyv. 16. Nyíregyháza, 2003. p. 235–247.

Markó, 2001–2007 = Új magyar életrajzi lexikon. Szerk. Markó László. 1–5. köt. Bp. 2001–2007.

Markó, 2005 = Markó László: Ki kicsoda a magyar történelemben. Bp. 2005.

Mérei–Pölöskei, 2003 = Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Szerk. Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. Bp. 2003.

Mészáros, 1861 = Mészáros Károly: Ungvár története a legrégebb időktől máig. Pest, 1861.

Mezőgazdasági statisztika, 1895 = A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. 4. köt. A gazdaságok megoszlása jelleg és nagyság szerint. Bp. 1900

Mihoková, 1995 = Mihoková Mária: Slovník košických osobností 1848–1918. [Kassai személyiségek szótára] Košice, 1995.

Molnár, 1976 = Molnár Mátyás: Szatmár kontra Ugocsa. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1976. 3. sz. p. 31–39.

Monoki, 1941 = Monoki István: Magyar könyvtermelés a román uralom alatt (1919–1940). 2. köt. Hírlapok és folyóiratok. Bp. 1941.

Móricz, 1907 = Móricz Zsigmond: Nagybánya. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 195–217.

Népszámlálás, 1870 = A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos állatok kimutatásával együtt. Pest, 1871.

Népszámlálás, 1881 = A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Bp. 1882.

Népszámlálás, 1900 = A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. 3. rész. A népesség részletes leírása. Bp. 1907.; 4. rész. A népesség foglalkozása részletesen. Bp. 1905.; 5. rész. A népesség foglalkozásának némely részletei és a vállalati statisztika. Bp. 1906.; 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Bp. 1909.

Népszámlálás, 1910 = A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai. Bp. 1912.; 2. rész. A népesség foglalkozása. Bp. 1913.; 3. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Bp. 1914.; 4. rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház és földbirtokviszonyai. Bp. 1915.; 6. rész. Végeredmények összefoglalása. Bp. 1920.

Néző, 2010 = Néző István: Adatok Kisvárdai sajtótörténetéhez. Gépirat.

Néző, 1997 = Néző István: A Felsőszabolcs című lap története 1920–1938. Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv. 12. Nyíregyháza, 1997. p. 347–364.

Novák, 1928 = Novák László: A nyomdászat története. 5. köt. 1801–1867. Bp. 1928.

Nyéki, 1986 = Nyéki Károly: Egy kis sajtótörténet. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 1986. 1–2. sz. p. 69.

- Nyéki, 1992 = Nyéki Károly: Mátészalka sajtója. In: Mátészalka története. Debrecen, 1992. p. 283–294.
- Pajkossy, 2003 = Pajkossy Gábor: A reformkor (1830–1848). In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Bp. 2003. p. 191–235.
- Pirityi, 1996 = Pirityi Sándor: A Nemzeti Hírügynökség története 1880–1996. Bp. 1996.
- Potemra, 1963 = Potemra, Michael: Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918. [Idegennyelvű folyóiratok bibliográfiája (napilapok és más folyóiratok) Szlovákiában 1918-ig bezárólag.] Martin, 1963.
- Pukánszky, 1997 = Pukánszky Béla: Pedagógia és iskoláztatás 1867–1918 között. In: Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Bp. 1997. p. 416–444.
- Rába, 1974 = Rába Tamás: Szabolcs-Szatmár megye Tanácsa Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárának funkciórendszere és gyűjtőköri utasítása. Gépírat. Nyíregyháza, 1974. 81 p.
- Reiszig, [1907] = Reiszig Ede, ifj. Az utolsó negyven év története. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 531–565.
- Révész J., 1899 = Emléklapok a „Nagybánya és Vidéke” társadalmi hetilap negyedszázados örömnépe alkalmából. Szerk. Révész János. Nagybánya, 1899.
- Révész T., 1977. Révész T. Mihály: A sajtópolitika egyes kérdései a kiegyezés után, Bp. 1977.
- Révész T., 1986 = Révész T. Mihály: A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon 1867–1875. Bp. 1986.
- Szabad, 1979 = Szabad György: Az önkényuralom kora 1849–1867. In: Magyarország története 1848–1890. 1. köt. Szerk. Katus László. Bp. 1979. p. 437–475.
- Szabó, 1978 = Szabó Miklós: A közoktatás fejlődése. In: Magyarország története 1848–1890. 2. köt. Szerk. Hanák Péter. p. 873–892.
- Szabó, 1993 = Szabó Géza: A kiegyezéstől az I. világháború végéig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. 1. Történelem és kultúra. Szerk. Cservényák László. Nyíregyháza, 1993. p. 321–354.
- Szászi, 1972 = Szászi Ferenc: Az Amerikába irányuló kivándorlás Szabolcs megyéből az első világháborúig. Nyíregyháza, 1972.
- Szászi, 1989 = Szászi Ferenc: A birtokviszonyok Szabolcs megyében a 19. század végétől a második világháborúig. In: Helytörténeti tanulmányok. 7. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1989. p. 8–22.
- Széchenyi, 2004 = Széchenyi Ágnes: A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete – adósságlista és javaslat. In: Magyar Tudomány, 2004. 10. sz. p. 1150–1163.
- Szénássy, 2000 = Szénássy Árpád: A magyar filatelisták hírlapirodalom (1882–1997). Komárom, 2000.
- Szilágyi, 2006. = Szilágyi László: A „kuruc vármegye”: parlamenti képviselők és választók a dualizmus kori Szabolcs vármegyében. Nyíregyháza, 2006.
- Szilvássy, 2006 = Szilvássy Zoltánné: Az időszaki kiadványok – és egyéb folytatódó források – könyvtári kezelése. Bp. 2006.
- Szinnyei, 1891–1914 = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Bp. 1891–1914.
- Takács P., 1987 = Takács Péter: A polgárosodás útján 1848–1918. In: Nyíregyháza története. Szerk. Cservényák László, Mező András. Nyíregyháza, 1987. p. 103–164.
- Takács B., 1978 = Takács Béla: A sárospataki nyomda története. Bp. 1978.
- Téger, 1930 = Téger Béla: A „Nyírvidék” ötven esztendeje. In: Az 50 éves Nyírvidék albuma. Szerk. Vertse K. Andor. Nyíregyháza, 1930. p. 231–469.
- Téger, 1929 = Téger Béla: A sajtó Nyíregyházán. In: Háger László: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Bp. 1929. p. 98–100.

- Tóthné, 2005 = Tóthné Bordé Katalin: A Jóba nyomdászdynasztia története. Nyíregyháza, 2005.
- Tóthné, 2006 = Tóthné Bordé Katalin: A nyíregyházi Jóba nyomdászcsalád története 1879–1944. Doktori (Phd) értekezés. Debrecen, 2006.
- Ujfalussy, [1907] = Ujfalussy Amadil: Nagykároly. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 169–194.
- Vehes, 2011 = Kárpátalja évszámokban 1867–2010. [Összeállító Vehes Mikola et. al.] Ungvár, 2011.
- Vende, [1907] = Vende Ernő: Irodalom, tudomány, művészet. In: Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. [1907.] p. 350–401.
- Vida, 2011 = Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010. Szerk. Vida István. 1. köt. Bp. 2011.
- Vietórisz, 1896 = Vietórisz József: A Nyíregyházi Kaszinó története. Nyíregyháza, 1896.
- Vörös, 1979 = Vörös Károly: A művelődés keretei és intézményei. In: Magyarország története 1848–1890. 2. köt. Szerk. Katus László. Bp. 1979. p. 1395–1426.
- Vörös, 1980 = Vörös Károly: A magyar reformellenzék harca a polgári átalakulásért 1840–1847. In: Magyarország története 1790–1848. 2. köt. Szerk. Vörös Károly. Bp. 1980. 855–975.
- Vulturescu, 2000 = Vulturescu, George: Cultură și literatură în ținuturile Sătmarului. Dicționar 1700–200, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2000.